

UNIVERZITET "KIRIL I METODIJ"
FILOZOFSKI FAKULTET
S K O P J E

mr VLADIMIR ROŠIĆ

ULOGA ISKUSTVENOG FAKTORA U DIDAKTIČKOJ OBJEKTIVI-
ZACIJI OBRAZOVANJA ODRASLIH UZ RAD

(Doktorska dizertacija)

M e n t o r :

dr Borivoj Samolovčev

Skopje, 1980.

S A D R Ž A J

	Strana	
I	OBRAZOVANJE I ODGOJ ODRASLIH U SUVREMENIM DRUŠTVENIM UVJETIMA	1
	1. Opći pregled na obrazovanje odraslih	2
	2. Društveni značaj obrazovanja	10
	3. Naučno-tehnološka revolucija i obrazovanje ...	18
	4. Udruženi rad i reforma obrazovanja	30
	5. Obrazovanje uz rad kao historijska pojava i suvremena realnost	36
II	OBRAZOVANJE ODRASLIH UZ RAD KAO DRUŠTVENO-PEDA- GOŠKA REALNOST U NAŠOJ SREBNI	61
	6. Obrazovanje uz rad u suvremenim društvenim i pedagoškim uvjetima	62
	- Obrazovanje u mladosti nedovoljno je sa- čitalu radnu aktivnost i životni vijek	64
	- Podvojenost obrazovanja i rada	70
	- Neefikasnost odgojno-obrazovnog sistema do sadašnje reforme	74
	- Obrazovanje uz rad u S. Hrvatskoj	78
	7. OUI kao subjekt edukativnog sistema	86
	8. Obrazovanje uz rad i programiranje obrazovnih sadržaja	105
	9. Didaktički putevi obrazovanja uz rad	120
	- Večernja nastava kao put didaktičke objek- tivizacije obrazovanja uz rad	124
	- Dopisna nastava kao didaktički put	125
	- Daljinska nastava kao didaktički put	129
III	RADNO ISKUSTVO I OBRAZOVANJE UZ RAD	134
	10. Teoretski shvaćanje iskustva	135
	11. Iskustvo i obrazovanje	143
	12. Suština andragoške transformacije radnog iskustva u procesu obrazovanja uz rad	157

IV	EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE ULOGE RADNOG ISKUSTVA U OBRAZOVANJU UZ RAD	130
	13. Predmet proučavanja	181
	14. Cilj i zadaci istraživanja	184
	15. Hipoteze istraživanja	156
	16. Metode i tehnike istraživanja	187
	17. Uzorak istraživanja	190
	18. Statistička obrada podataka	192
V	REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA I NJIHOVA INTERPRETACIJA	194
	19. Opći podaci o ispitanicima	195
	20. Stavovi i zapažanja ispitanika o ulozi rad- nog iskustva u obrazovnom procesu srednjeg usmjerenog obrazovanja uz rad	209
	21. Radno iskustvo kao motivacioni faktor	212
	22. Značaj radnog iskustva u obrazovnom procesu	239
	23. Funkcionalnost radnog iskustva u obrazova- nju uz rad	265
VI	24. Zaključna razmatranja	290
	25. Zaključci	305
VII	26. Bibliografija	312
VIII	27. Prilozi	337

----- . -----

Radeći u srednjem usmjerenom obrazovanju na obrazovanju odraslih zapazili smo niz teškoća u svakodnevnoj realizaciji odgojno-obrazovnog rada, koje uz ostalo, dolaze iz nedovoljno razrađene andragoške teorije i prakse, te neadekvatnog položaja odraslih polaznika u procesu obrazovanja uz rad, uvažavajući njihovo radno iskustvo. U namjeri da svoj višegodišnji rad na području obrazovanja odraslih usmjerimo na problem uloge radnog iskustva u obrazovanju uz rad, prišli smo ovom radu uz puno razumjevanje Prosjetno-pedagoške službe SR Hrvatske, centara usmjerenog odgoja i obrazovanja metalskog kompleksa SR Hrvatske, Samoupravne interesne zajednice za znanstveni rad SR Hrvatske, te niza OOUR-a koje su mi pomogle u sagledavanju ove problematike.

Svim ovim nastojanjima poseban značaj dale su i promjene cjelokupnog sistema odgoja i obrazovanja u našoj zemlji, po kojima se obrazovanje odraslih uklapa u jedinstven sistem odgoja i obrazovanja.

Posebnu zahvalnost za rad na ovoj problematici dugujem Filozofskom fakultetu u Skopju, njegovom Nastavno-naučnom savjetu grupe pedagogije, koji mi je omogućio da naučno pridem istraživanju i proučavanju uloge radnog iskustva u obrazovanju uz rad, te članovima komisije za izradu doktorske dizertacije. Dragocjena su mi bila mišljenja i podrška koja mi je ukazivana od strane mentora dr Borivoja Samolovčeva u mojim nastojanjima da ovaj rad dade što značajniji doprinos razvoju andragoške prakse, na čemu se najsrdačnije zahvaljujem.

I

OBRAZOVANJE I ODGOJ ODRASLIH U SUVREMENIM
DRUŠTVENIM UVJETIMA

"ČOVJEK SE NIKADA NE SMIJE ZADOVOLJITI
SA SVOJIM ZNANJEM KOJE IMA NEGO TREBA
STALNO UČITI"

(T i t o)

1. OPĆI POGLED NA OBRAZOVANJE ODRASLIH

U svim našim republikama i pokrajinama u toku je intenzivan proces samoupravnog socijalističkog preobražaja odgoja i obrazovanja. Jedno od centralnih pitanja preobražaja nedvojbeno je pitanje obrazovanja uz rad. Njegova aktuelnost i urgentnost je u centiu ne samo udruženog rada odgoja i obrazovanja, već sve više postaje program konkretne akcije organizacija udruženog rada privrede i društvenih djelatnosti, te društva u cjelini.

Osnovne pretpostavke za ostvarivanje načela obrazovanja uz rad u samoupravnom socijalističkom društvu sa jedinstvenim sistemom odgoja i obrazovanja, utemeljene su u programskim stavovima SKJ i u Zakonu o udruženom radu, a zasnivaju se na samoupravnom integriranju odgoja i obrazovanja u jedinstven sistem udruženog rada.

Obrazovanje uz rad ne javlja se samo kao zamjena za školsko obrazovanje već je ono sastavni dio cjelokupnog obrazovanja. Unatoč intenzivnije društvene akcije na doki-danju dualizma u odgojno-obrazovnom sistemu, proklamirano načelo obrazovanja uz rad ne može se izgraditi preko noći.

U dosadašnjem iskustvu neposredna briga udruženog rada za odgoj i obrazovanje odraslih, uslijed naglog procesa industrijalizacije i državne politike u ovoj oblasti, uglavnom se svodila na obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje zaposlenih radnika za radno mjesto, na pripremu za rad.

"Radne organizacije su se pretežno brinule za obrazovanje deficitarne "radne snage", a škole su se često "otvarale" prema privredi na parcijalnim zahtjevima i trenutnim potrebama, što su pratile i pojave komercijalizacije odgojno-obrazovnog rada".¹

1 Ema Derosi-Šjelajac, Samoupravno udruživanje rada i preobražaj odgoja i obrazovanja, Informativni pregled, Zagreb, br. 12, 1977, str. 3.

Međutim, značajan broj radnika nastavljao je obrazovanje po privatnoj inicijetivi radi napuštanja proizvodnih zanimanja "da pobjegne iz radničke kože" na lakša radna mjesta. Ovakva situacija pogodovala je bujanju tržišta znanja, privatizaciji i komercijalizaciji obrazovanja i stihiji tržišta što je dovelo do ozbiljne krize obrazovanja odraslih.

Dosadašnja nastojanja u prilagođavanju sistema odgoja i obrazovanja našim specifičnim uvjetima društveno-ekonomskog razvoja dobila su potvrdu i u najvišim društveno-političkim skupovima koji su održani u našoj zemlji. To je osobito izraženo na X Kongresu SKJ², gdje je data pozitivna ocjena dosadašnjim reformskim kretanjima, ali i kritika zbog sporosti u mijenjanju starog sistema, te utvrđene idejne osnove dalje radikalne reforme cjelokupnog sistema odgoja i obrazovanja na samoupravnoj socijalističkoj osnovi.

Stoga se u idejnim osnovama samoupravnog socijalističkog preobražaja odgoja i obrazovanja (Rezolucija kongresa) i kaže da:

"Radnici u udruženom radu moraju svjesno i planski ovladati i elementom kadrovske reprodukcije društva kao najdugoročnijom komponentom vlastitog razvoja i omogućiti autonomno, otuđeno kretanje dijela dohotka koji se mora odvajati za obrazovanje i odgoj".

U socijalističkom samoupravnom društvenom sistemu sve je izrazitija potreba integracije obrazovanja i rada, a o čemu se u navedenim Idejnim osnovama, odnosno Rezoluciji kaže:

"Sve veća međuzavisnost materijalne proizvodnje i drugih oblasti društvenog rada, s jedne, i odgoja i obrazovanja s druge strane, kao i činjenica da socijalistička revolucija pretvara odgoj i obrazovanje iz oružja vladavi-

2 X Kongres SKJ održan je 1974. godine.

ne nad radničkom klasom u njeno vlastito oružje, zahtjeva uspostavljanje neposrednih odnosa među njima i prevladavanje etatističkog posredovanja. U našim uvjetima to se može postići jedino u takvim društveno-ekonomskim odnosima koji te oblasti neposredno povezuju s udruživanjem rada i slobodnom razmjenom rada".

Zato se sistem obrazovanja i ne može graditi drugačije nego kao sistem različitih mogućnosti za koje će se opredjelivati radni ljudi u udruženom radu, kako u sferi materijalne proizvodnje tako i u sferi obrazovanja.

Umjesto tradicionalnog osposobljavanja za pojedina zanimanja, sve više će se javljati potreba da se odrasla čovjeka u obrazovanju uz rad pripremi za stalno osposobljavanje tokom čitava života. Pojam osposobljenosti sve manje će značiti ono što je dosad značilo, tj. osposobljenost za obavljanje određenih vrsta poslova kao relativno trajnog zanimanja pojedinaca, a sve više osposobljenost za stalno učenje. Prema tome, permanentnost obrazovanja uz rad mora postati neobično značajna polazna osnova čitavog sistema odgoja i obrazovanja i omladine i odraslih.

Društvene i političke implikacije obrazovanja su velike i ne odnose se samo na društveni i privredni razvoj već i na razvoj čovjekove ličnosti, njegovo mijenjanje, praksu, iskustvo, stvaralaštvo i sl.

U praktičnoj obrazovnoj politici traže se eksplicitnije izraženi putokazi za rješavanje sve težih problema zadovoljavanja potreba za obrazovanjem odraslih u uvjetima naučno-tehničke revolucije i potražnje za obrazovanjem koja stalno raste u svim zemljama.

Obrazovanje je, osobito danas, "transmisija" o kojoj ovisi da li će s više ili manje uspjeha i u kojem vremenu biti ostvaren put naučnog, tehničkog, odnosno tehnološkog noviteta do njegove primjene u proizvodnji.

S druge strane, obrazovanje postaje ne samo funkcionalna, odnosno egzistencijalno-ekonomska, već sveobuhvatna

potreba suvremenog čovjeka, osobito u socijalističkom društvu. Naime, čovjek nije samo nosilac, odnosno subjekt proizvodnje već i društveno biće, zainteresiran za život uže i šire zajednice, za društveni sistem i odnose, pokretač i nosilac promjena u društveno-ekonomskom razvoju i rješavanju probleme ljudskog života i opstanka. Nikada u povijesti čovjek nije bio izvrnut tako brzim i raznovrsnim promjenama kao danas. Budući da se čovjek u biti sporo mijenja, često se stvara raskorak između tih promjena i čovjekovih sposobnosti da ih usvoji, odnosno da im se prilagodi.

Takve potrebe i takav cilj se ne mogu više realizirati samo u školskom sistemu. Školovanje više ne može biti sinonim za obrazovanje, jer obrazovanje je permanentan proces koji započinje vrlo rano u životu čovjeka (iako ne uvijek organizirano). Školovanje, odnosno formalno obrazovanje stečeno u mladosti, samo je jedna od faza toga procesa, a ne jedina i za cijeli život stečena vrijednost iz područja znanja i vještina. Ono je pripremna faza u kojoj se čovjek u prvom redu formira kao ličnost, osposobljava za samoobrazovanje i obrazovanje uz rad, upoznaje s društveno-ekonomskim odnosima i znanstvenom osnovom procesa društvenog rada, priprema se za taj rad i aktivan, angažiran društveni život. Čovjek će se vraćati u toku rada ponovno organiziranim, "školskim" i drugim oblicima obrazovanja, osposobljavanja i usavršavanja uz proces rada.

Svjedoci smo naglih društvenih i proizvodnih kretanja koja neminovno izazivaju korjenite promjene u načinu života i rada čovjeka. Gotovo eksplozivno širenje nauke i njeno prodiranje u sveukupnu ljudsku djelatnost uz istovremeno oslobađanje čovjeka od iscrpljujućeg fizičkog rada nameće potrebu mijenjanja sadržaja, ali i forme obrazovanja. To je imperativ izazvan stalnim i brzim promjenama u savremenom industrijskom društvu. Ovu tvrdnju dokazuje i činjenica što su u velikom broju zemalja svijeta reformni zahvati u oblasti sistema obrazovanja postali jedna od stalnih preokupacija tih zemalja.

Svjesnim naporima društva i kod nas se, naročito u posljednje vrijeme vrše ozbiljni napori da se stvori takav obrazovni sistem koji će u najvećoj mjeri odraziti progresivna kretanja u nauci, tehnici i našim specifičnim društvenim odnosima. Lomi se institucionalizam i školski tradicionalizam u obrazovanju.

Sasvim je jasno da produžavanje školovanja nije rješenje kojim se mogu pratiti i zadovoljiti sve promjene u nauci, tehnici i društvenim odnosima.

Prošlo je vrijeme kad se u mladosti školovanjem moglo steći obrazovanje koje je bilo dovoljno za cijeli čovjekov radni i životni period. Kretanja idu u pravcu brisanja granica između perioda kad se uči i perioda kada se radi i dolazimo u situaciju permanentnog učenja uz rad ili rada uz učenje.

Međutim, uprkos određenim dostignućima i u teoriji i u praksi obrazovanja zaposlenih, činjenica je, da opseg i kvalitet ove djelatnosti zaostaje za potrebama privrednog i društvenog razvoja. Obrazovanje zaposlenih nije se ravnomjerno razvijalo na svim područjima društvene i privredne djelatnosti i nije bilo potpomagano, sistemski, od svih društvenih faktora. Potrebe za obrazovanjem zaposlenih prerasle su sadašnjju krutu organizaciju obrazovanja odraslih.

Obrazovanje i odgoj ne mogu se "jednom za svagda reformirati i savršeno postaviti u društvu. Njih treba neprestano reformirati da bi što bolje zadovoljili društvene potrebe".³

Iako se ne može izvršiti temeljna konačna reforma odgoja i obrazovanja, može se formirati jedna koherentna koncepcija i skicirati pravci budućeg razvoja. Time naglašavamo futurološku komponentu odgoja i obrazovanja koja je više okrenuta sadašnjosti i budućnosti.

³ dr Stipe Šušar, Aktualni zadaci u odgoju i obrazovanju, Zagreb, Pedagoški glas, br. 1-2, 1975, str. 1.

Promatrajući obrazovanje odraslih uz rad kao opću potrebu suvremenog čovjeka, možemo zapaziti veoma raznovrsne načine u kojima se ono realizira. Prije svega, suvremeni čovjek sve više stiče naviku da sam individualno organizira program svoga općeg i stručnog obrazovanja.⁴ On je sve više opkoljen literaturom, tehničkim pomagalicama i napravama koje postaju redovni pratilac u njegovom slobodnom i privatnom životu. On teži za novim spoznajama i stručnom usavršavanju ne često u cilju sticanja formalnih priznanja, već prije svega, u cilju njihove praktične afirmacije, jer suvremeno društvo postaje sve sposobnije da cijeni stvarne, a ne formalne vrijednosti. Naravno, iz toga ne treba izvesti zaključak o tome da se gubi značaj formalnih i institucionalnih okvira i priznanja ovoga obrazovanja. Naprotiv, njihova nužnost postaje sve očiglednija kada se ima u vidu činjenica da su individualni naponi nedovoljni i da je pomoć vanjskih institucija i različitih oblika koji doprinose obrazovanju neophodna. U stvari, kombinacija individualnih napora i različitih oblika društvene akcije na polju srednjeg usmjerenog obrazovanja odraslih uz rad postaje nužna sprega u kojoj ono može postići svoju punu efikasnost.⁵

Zato, ukoliko pogledamo nastojanja koja se u današnjem svijetu vrše u tom pravcu, vidit ćemo da institucionalne forme obrazovanja odraslih postaju sve šire i raznovrsnije, mada možemo reći da je njihovo konačno oblikovanje još u toku.

Obrazovanje proširuje svoj vremenski period (do sada je bio identičan sa školovanjem) i postaje proces dug koliko i sam život. Škola više ne daje uputu i sigurnost (putem svoje diplome) koja će trajati za sva vremena, a obrazovanje neće imati "jasna ograničenja" kao u prošlosti.

4 Obrazovanje i vaspitanje u doba tehnike, Pedagoško društvo NRS, 1958, str. 9.

5 Daljnja izgradnja sistema permanentnog obrazovanja, Savez sindikata Jugoslavije, Beograd, 1967, str. 34.

Obrazovanje postaje dostupno svakom čovjeku, a učenje uz rad izjednačuje se i postaje punovažno kao i radovni oblici obrazovanja, što znači da demokratizacija rada ulazi i u demokratizaciju obrazovanja. Škola kao institucija obrazovanja u klasičnom smislu riječi doživljava velike promjene i postaje otvorenija, šira i dostupnija svim ljudima, te se zapaža da škola postaje cjelokupan život čovjeka.

U obrazovanju odraslih sve više se koristi čovjekovo radno iskustvo, povezuju njegove informacije i radna praksa, opće i stručno obrazovanje, a osnovno obrazovanje je bazično za daljnje uključivanje u obrazovni ciklus.

Iskustvo (prije svega ono koje pomaže asimiliranju zvanja) dobiva primaran značaj u oblicima obrazovanja i organizaciji rada, jer će biti nemoguće i dalje održavati tradicionalizam u obrazovnom procesu. Nastavnikova uloga je svedena od predavačke na ulogu praćenja, vođenja i usmjeravanja svakog pojedinca, a odraslom čovjeku osim nastavnika i škole stoje na raspolaganju čitav niz masovnih sredstava i informacija putem "van školskih oblika".

Obrazovanje u našem društvu (mislimo u općem smislu riječi) okreće se ka samoj biti života, ono se nalazi u procesu pretvaranja u obrazovanje u toku čitavog života.

2. DRUŠTVENI ZNAČAJ OBRAZOVANJA

Shvaćanje da je čovjek ključni uslov za opći napredak prihvaća se danas imperativno. Uostalom, kao i tvrdnja da obrazovanje nikada nije čovjeku značilo kao što mu danas znači, mada se ljudska civilizacija od najdavnijih vremena zasnivala na znanjima i moći stvaranja. Međutim, u ranijim periodima premalo je stavljan naglasak na ulogu čoveka kao osnovnog činioca društveno-ekonomskog, socijalnog i kulturnog napretka, iako je obrazovanje uvek bilo angažirano na postizanju kulturnih, ekonomskih i u prvom redu političkih ciljeva društva u kome djeluje. Ali, kao što kaže poznati poljski pedagog Bogdan Suhodolski, "dok su u XIX vijeku odlučujući faktor u ekonomskom rivalstvu država bile sirovine i kapital, sada takav odlučujući faktor postaje kadar radnih ljudi, a osobito njihova obrazovanost. Od toga u kome stepenu oni vladaju dostignućima savremene nauke, od toga do kog stepena oni uspjevaju da drže korak s tim dostignućima i da se, uz izvesne uslove uključuju u njihov progres - od toga zapravo zavisi efikasnost i kvalitet rada".⁶ Škreber je još precizniji; on naglašava: "Nalazišta iz kojih treba crpsti nisu ni u zemlji, ni u golemim brojevima, ni u strojevima, - ona su u ljudskom duhu".⁷

Gdje su uzroci toj promjeni shvaćanja potrebe obrazovanja odraslih?

Najvažnije razloge za ovu promjenu treba tražiti u suvremenom životu, u današnjim i budućim neslućenim mogućnostima razvoja nauke, u ekonomskoj ulozi obrazovanja i novom položaju radnog čovjeka u kojem obrazovanje i rad čine sastavni proces i stalno se u procesu rada i obrazovanja potvrđuju i proširuju ljudska iskustva. Sovjetski naučnik Kedrov o tome kaže slijedeće: "Progres savremene nauke napreduje ne samo vrtoglavo brzo, no i ubrzava se svake

6 Bogdan Suchodolski, Problemy upowszechniania nauki w epoce wspolczesnej, u Wojciechowski, Kazimierz: Pedagogika doroslijch, Warszawa, 1965., PZWS, str.283.

7 Jean Jacques Servan Schreiber, Američki izazov, "Epoha" Zagreb, 1968., str. 273.

godine. Tempo njenog razvoja raste toliko uočljivo da na oči jednog pokoljenja ljudi sada proizlaze tako duboke promjene u svim oblastima nauke za koje su (u jednom relativnom upoređenju) bile potrebne mnoge decenije, vjekovi, čak i hiljade godina".⁸

Nagli razvoj nauke i takozvana eksplozija znanja temeljito su uzdrmali odgojno obrazovni sistem. Znanosti se bogate, proširuju novim spoznajama i otkrićima, a dijelovi nauke brzo zastarjevaju. Ono što smo pred desetak godina u školi učili kao posljednju riječ nauke, podvrgnuto je danas korekturi. Mnoga školska znanja brzo zastarjevaju, a u obrazovnom fondu brzo se pojavljuju praznine koje valja što prije popuniti.

Razumljivo je da današnji razvoj traži nov kvantitet i kvalitet obrazovanja u kojem posebnu ulogu dobiva sam čovjek i njegovo obrazovanje. Raniji usporeni razvoj nauke i tehnike i njena primjena u praksi bili su praćeni i sporim promjenama u procesu obrazovanja. Čovjek nije imao potrebu da se obrazuje uz rad. Ono što je u mladosti naučio, po pravilu bilo mu je dovoljno za čitav radni vijek. Tehnološki vijek mašine bio je duži od radnog vijeka čovjeka. Danas je situacija sasvim drugačija.

"Ljudi su došli do spoznaje da se cijeli život ne može živjeti od kapitala stečene školske svjedodžbe i diplome, da ni jedna, pa ni škola najvišeg ranga, ne može osigurati takvo završno obrazovanje od kojega bi se moglo živjeti cijeli radni i životni vijek".⁹

Širina rasprostiranja nauke u sve oblasti ljudskog rada ubrzano skraćuju vremenski razmak od otkrića do primjene.

8 B.M.Kedrov, Jačanje uloge nauke u našoj epohi, Voprosi filozofū, 1967, br.5, str. 15.

9 dr Pero Šimleša, Na putu do reformirane škole, PKZ, Zagreb, 1977., str. 14.

Prema podacima koje Mihailov, Černij i Giljarevskij navode u svojoj knjizi "Osnovi informatike", da bi se prešlo na industrijsku eksploataciju bilo je potrebno: 112 godina za fotografiju, 56 za telefon, 35 godina za radio, 15 godina za radar, 12 godina za televiziju, 6 godina za atomsku bombu, 5 godina za tranzistor.¹⁰

Naučno-tehnička revolucija zahtjeva da transfer novih znanja i iskustava u proizvodnji bude takoreći trenutani. Otuda i snažna pojava razvoja naučno-istraživačkog rada u samoj privredi, kao i razvijanje vlastitog sistema obrazovanja u radnim organizacijama, sposobnih da brzo reagiraju na njihove nove tehnološke potrebe.

Nezadovoljstvo zbog postojećeg stanja i težnja za korjenitim promjenama obrazovanja i njegovih institucija uzrok su tome da odgoj i obrazovanje prestaje biti briga samo države i njenih organa, već postaje briga udruženog rada i društva u cjelini.

Nagli razvoj nauke i tehnike uslovljava transformaciju obrazovanja savremenog čovjeka u svim fazama njegova života. Činjenica da "dinamika razvitka nauke i tehnike dovodi do korenitih profesionalnih i kvalifikacionih promena"¹¹, kao i do drugih burnih kretanja u čovjekovom životu uopće, sama po sebi navodi na razmatranje fenomena obrazovanja čovjeka i to njegove temeljne komponente - obrazovanja uz rad.

Obrazovanje uz rad u našoj zemlji dobiva poseban značaj jer "samoupravljanje traži visok stepen znanja, socijalističke svesti i stručne sposobnosti radnog čovjeka, zahtjeva sistematsko obrazovanje i sticanje novih znanja tokom celog radnog veka".¹²

10 A.J.Mihajlov, A.J.Čeunij, P.S.Giljarevskij, Osnovni informatiki, Moskva, 1968., str. 41.

11 Popitki modernizaciji sistemi profesionalnogo obrazovanja, Sovjetska pedagogika, Moskva, br.12, 1970, str.122.

12 IX Kongres SKJ, Komunist, 1969., str. 89.

Brzi razvoj nauke i tehnike, na jednoj, i "stagnacija" obrazovanja, na drugoj strani, istakli su zahtjev, obrazovanja uz rad u prvi plan. Ljudska kultura, životna praksa i iskustvo oduvijek se zasnivala na znanjima, ipak obrazovanje nikada čovjeku nije toliko značilo kao što je to danas.

U uslovima rapidnog skoka naučnih, tehničkih i tehnoloških dostignuća, proces zastarjevanja znanja javlja se za 3-5 godina, a količina ljudskih znanja podvostručuje se svakih osam do deset godina, što stavlja čovjeka u poziciju da stalno uči, radi i samoobrazuje se.

R.Lazarus iznosi da je u "posljednjih deset godina nauka napredovala više nego u dvjesta prije toga", dodajući "da u SAD prosječan radnik srednjeg nivoa očekuje da promjeni posao tri do četiri puta za vrijeme svog normalnog radnog vijeka".¹³

Drugu bitnu karakteristiku razvoja nauke sa stanovišta obrazovanja predstavlja činjenica da se fond znanja neobično brzo uvećava i proširuje, praćen neprekidnim inovacijama u procesu rada i čvršćem povezivanju ljudskog iskustva u teoriji i praksi.

Naučna saznanja i tehnološka dostignuća udvostručuju se svakih 8,5 godina; otuda u periodu poslije drugog svjetskog rata vijek tehnologije se smanjuje na oko 14 godina, a danas on u prosjeku iznosi oko 5 godina. Naučno-istraživačkim radom bavi se danas u svijetu - više od dva miliona ljudi, što iznosi kako tvrde sovjetski autori, 90% ukupnog broja naučnika i inženjera od postanka čovječanstva.¹⁴

Čovjekov je rad izvorna društvena djelatnost i čovjek u radu ne utječe samo na prirodu već i jedan na drugoga

13 R.Lazarus, Potreba novog pristupa obrazovanju, Obrazovanje odraslih, Zagreb, br.9-10, 1967., str.2.

14 Isto, str. 31-32.

(Marx). Čovjek nije subjekt rada, nego je on naprotiv funkcija rada.¹⁵ Prema tome, rad je osnov čovjeka i ljudskog društva. Upravo u tom jedinstvu čovjeka i rada nalazimo i izvor obrazovanja i odgoja čovjeka. Odgoj, obrazovanje i rad čovjeka započeti su istodobno.¹⁶ Prva životna iskustva čovjek je stjecao u radu i radom.

Čim je čovjek počeo raditi, proizvoditi materijalna dobra (što je jedno te isto), on je uporedo s proizvodnjom dobara, stjecao i radna iskustva. Radom je čovjek prenosio iskustvo na mlađe i to prenošenje iskustva bitna je oznaka odgojnog akta obrazovanja. Uz radno iskustvo u užem smislu riječi prenosila se na isti način i kulturna baština - običaji, norme ponašanja, pjesme, rituali itd. Rad i obrazovanje u početku (mislimo na prvobitnu zajednicu) bili su tijesno povezani, oni su zapravo jedno te isto. Sudjelujući u radu i radeći čovjek se obrazovao, pripremao za rad i radom usavršavao svoje spoznaje, iskustvo. Čovjek se obrazovao uz rad i u procesu rada bez obzira na životnu dob.

Pojavom klasnog društva dolazi do odvajanja odgoja i obrazovanja od rada i do institucionaliziranja tih djelatnosti (pod utjecajem čitavog niza društvenih promjena). To je početak odvajanja obrazovanja od rada. Škola se postepeno oformljuje u poseban oblik života i rada u kojem je sve udaljenija od procesa rada.¹⁷

Bez obzira na čitav niz specifičnosti koje su opravdavale pojedine vidove i karakter institucionaliziranja odgoja i obrazovanja, njegov dualizam, ipak su ta odvajanja od rada bila klasno determinirana, a obrazovanje se sve više sužavalo i udaljavalo od čovjeka.¹⁸

15 dr Vanja Sutlić, Praksa rada kao znanstvena povijest, Kulturni radnik, Zagreb, 1974., str. 81.

16 dr Pero Šimleša, Rad kao izvor i osnovna vrednota obrazovanja, Obrazovanje i rad, br. 3-4/1975.

17 dr Vilko Švajcer, Škola i proizvodnja, Savremena škola, br. 5-6/1961, str.8.

18 dr Stipe Šuvar, Škola i tvornica, Školska knjiga, Zagreb, 1977.

Klasici marksizma (K.Marx, F.Engels, V.I.Lenjin), podvrgavajući oštroj kritici kapitalistički društveni sistem otkrivaju i svu suštinu klasnosti procesa obrazovanja. Radu je trebalo vratiti njegovu životnu funkciju, koju mu je klasno društvo, iz sasvim određenih klasno-političkih ciljeva, pokušalo oduzeti, svodeći ga na sredstvo za održavanje života. Socijalističko društvo gradi, "svijet rada" koji je oslobođen klasne podjele i gdje rad od sredstava za život postaje prvom životnom potrebom. Čovjek postaje biće prakse u najširem smislu riječi, a obrazovanje mu omogućuje da humanizira svoju ljudsku i radnu komponentu života i djelovanja.

Pod utjecajem sasvim određenih zadataka i karaktera rada, koji proizlaze iz naše društvene potrebe škole se sve više otvaraju radu, ulaze u njegov proces, "pucaju šavovi zatvorene škole"¹⁹, a ishod nije u šivanju po starim šavovima, već u temeljnoj izmjeni odgojno-obrazovnog sistema.

Prvi i najvažniji korak odgojno-obrazovnog sistema kod nas je, da obrazovanje vratimo ponovo u funkciju rada i u službu rada. Naravno, ne radi se o "mehaničkom vraćanju na onakav odnos obrazovanja prema radu kakav je bio u historijskom prapočetku"²⁰, već o uspostavljanju takvog odnosa obrazovanja i rada kakav odgovara suvremenoj razini razvitka našeg udruženog rada i našeg samoupravnog društvenog sistema.

Ponovo okretanje obrazovanja radu i potrebama udruženog rada ne znači negiranje svega onoga što je ulazilo u sadržaj pojma "opće obrazovanje", već naprotiv ono dobiva jedan novi kvalitet i veću funkcionalnost. Rad i obrazovanje nisu antagonistički pojmovi, oni se međusobno

19 dr Dragutin Franković, Pedagoške implikacije rezolucije 10. kongresa SKJ o odgoju i obrazovanju, Pedagoški rad, 9-10/1976.

20 dr Pero Šimleša, Na putu do reformirane škole, PKZ, Zagreb, 1977, str. 31.

ne isključuju jer rad je sastavni dio obrazovanja, a obrazovanje ima i tu funkciju (uz ostale) da unapređuje rad".²¹ I još više, obrazovanje postaje sastavni dio udruženog rada, njegova stalna pratilja i sastavni dio investiranja i proširene reprodukcije. Potrebno je ovdje istaknuti, da se ne radi o ukidanju škole kao institucije, odnosno apsolutne negacije institucionalnog obrazovanja, već logičko naglašavanje funkcije obrazovanja u svim njegovim vidovima: prije rada, obrazovanje uz rad i obrazovanje nakon rada.

21 Isto, str. 33.

3. NAUČNO-TEHNOLOŠKA REVOLUCIJA I OBRAZOVANJE

U našim uslovima prisutni su napori da se sagleda povezanost naučno-tehnološke revolucije i obrazovanja,²² ali se razlozi radikalnog preobražaja odgoja i obrazovanja ne svode na naučno-tehnički progres, nego imaju znatno širu socijalno-klasnu osnovu i sadržinu, zasnovanu na socijalističkom samoupravljanju i udruživanju rada. Temeljni principi i pravci socijalističkog samoupravnog preobražaja odgoja i obrazovanja za naše uslove utvrđeni su na Desetom kongresu SKJ,²³ polazeći od toga da radnička klasa mora obrazovanje i odgoj uključiti u strategiju svoje revolucionarne društvene akcije da bi postigla istorijske ciljeve koje je sebi postavila.

Za razliku od društvenih sistema u kojima je "kapital rastavio rad od upravljanja i nauke", u uslovima jugoslavenskog socijalističkog samoupravljanja odvija se "nova epohalna revolucija proizvodnih snaga sa radnikom - samoupravnim proizvođačem... kao glavnim faktorom tog procesa".²⁴ Time se stvaraju uslovi da udruženi radnici budu nosioci naučno-tehnološke revolucije i obrazovanja u cjelini.

Mnogi istraživači, kako kapitalističkih tako i socijalističkih zemalja, zastupaju stancovište da je investiranje u obrazovanju osnovni činilac povećanja produktivnosti rada i društveno-ekonomskog napretka a samim tim i najrentabilnija investicija.

22 Bezdanov Stevan, Međusobni odnos naučno-tehnološke revolucije i obrazovanja u jugoslavenskom društvu... (doktorska disertacija), Beograd, 1970.

23 Rezolucija o socijalističkom samoupravnom preobražaju vaspitanja i obrazovanja, Dokumenti Desetog kongresa SKJ, Beograd (Komunist) 1974.

24 Vidaković Zoran, Moderne proizvodne snage i revolucionarna praksa, (sutrašnjica o kojoj rješavamo danas), Beograd (Institut za političke studije FPN) 1969, str. 194.

Tome u prilog idu i rezultati istraživanja efekata obrazovanja odnosno uticaja obrazovanja na produktivnost rada.²⁵

"Nalazeći se neprekidno pod udarom brzih i skokovitih naučno-tehničkih i tehnoloških promjena, sa snažnim ekonomskim efektom i mnogim socijalno kulturnim implikacijama, savremeno ljudsko društvo je u situaciji da neprestano preispituje svoja gledanja, ustanovljenu "nadležnost" funkcija, i shodno tome, norme ponašanja tzv. globalnog i tzv. partikularnog društva.

Ni suvremeno socijalističko društvo ne nalazi se ni ne može da se nalazi, izvan ovih utjecaja. Naprotiv, ono ih podstiče, i prirodno, usmjerava prema svojim osnovnim idejama - prema ideji materijalne i kulturne transformacije društva i ideji humanizacije čovjeka. Priznavanje i isticanje ovakve uloge nauke, tehnike i tehnologije rada u razvoju suvremenog društva ne vodi fetišizmu tehnike, njejoj svemoći nad društvom i čovjekom, odnosno u sociologiji poznatom tehnološkom determinizmu, protiv čega nepomirljivo ustaju neki sovjetski teoretičari, već samo priznavanju

25 Istraživanja G.Šulca, M.Blejka, E.Denisona, Č.Bensona, I.Vejzija, J.Tinbergena i drugih pokazala su da je u ovom vjeku na porast proizvodnosti rada prevladao utjecaj obrazovanja u odnosu na tehničku opremu i broj zaposlenih, odnosno da napredak obrazovanja treba smatrati prvim činiocem ekonomskog razvitka.

S.G.Strumilin, Komarov i drugi analitičari u socijalističkim zemljama iznose da su prihodi koji potječu od povećanja proizvodnosti rada 27,6 puta veći od odgovarajućih troškova države za obrazovanje.

Utjecaj obrazovanja na povećanje radne sposobnosti i na produktivnost rada u našim uslovima proučavali su Ante Vukasović, Ašer Deleon, Miloš Sindić, Stevan Bezdanov, Vladimira Polić, Vojislav Stefanović i drugi (izvori podataka: Jelčić dr Božidar, Ekonomika obrazovanja, izbor iz članaka UNESKO-a, Zagreb 1973; Polić Vladimira, Obrazovanje i ekonomski razvoj, Zagreb, (Školska knjiga) 1974; Bezdanov Stevan, Međusobni odnos naučno-tehnološke revolucije i obrazovanja u jugoslavenskom društvu.... (doktorska disertacija), Beograd, 1970).

ovog faktora kao jedne od determinanti savremenog društvenog razvoja".²⁶

Uporedo sa sagledavanjem značaja i uloge obrazovanja i nauke u društvenim promjenama, kao neposredno proizvodne snage rada i društva, često se ističe da je sadašnje obrazovanje "usko grlo" razvitka civilizacije,²⁷ da je obrazovanje kao "pogonsko gorivo" opasno zatajilo,²⁸ odnosno da je riječ o "svjetskoj krizi obrazovanja" koja je "podmuklija i manje vidljiva od prehrambene ili vojne krize, ali manje opasna."²⁹

Uzroci zaostajanja i krize obrazovanja mogu se sagledati u tome što je ono više bilo okrenuto prošlosti nego sadašnjosti i budućnosti, više odgovaralo potrebama koje je stvorila industrija nego potrebama nove tehnologije i udruženog rada, što je uvelike odvojeno od svijeta rada i života uopće.

Rihtta i saradnici ističu da je "naučno-tehnička revolucija u suštini stalna promjena svih proizvodnih snaga društva i ljudskog života.... duboki revolucionarno-socijalni proces koji mijenja cjelokupan položaj čovjeka u proizvodnji sopstvenog života i sve usloge društvenog života, mijenja strukturu i karakter rada, nivo kvalifikacije, širinu i oblike obrazovanja, profil života i potreba...

26 dr Borivoje Samolovčev, Metodološka osnova istraživanja obrazovnih potreba u radnoj organizaciji, Narodni univerzitet "Veselin Masleša", Beograd, 1971, str.2.

27 Rihtta Radovan i saradnici. Civilizacija na raskršću, Beograd (Komunist), 1972, str. 128.

28 Tofler Alvin, Šok budućnost, Rijeka (Otokar Keršovani) 1975.

29 Kums Filip, Svetska kriza obrazovanja, Beograd (Interpres) 1971, 17.

način upravljanja i metode razmišljanja".³⁰ Stoga je ona posljednjih godina predmet intenzivnog naučnog proučavanja, osobito pedagoga, andragoga i sociologa.

Pomalo paradoksalno djeluje činjenica da je tehnička revolucija najkasnije počela prodirati u školu i da se ulazak tehnike u područje obrazovanja odvija prilično sporo. Treba ipak istaći da je ovo donekle razumljivo jer se radi o vrlo delikatnom poslu - odgoju i obrazovanju mladih i odraslih, te je sve do nedavno bilo malo vjerojatno da stroj može odigrati neku ulogu u obrazovanju.

Danas, dilema nema - tehnička revolucija je vrlo snažno zakucala na vrata škole i obrazovanja i nudi svoju pomoć. Pomoć je velika, ali su velike i značajne promjene koje izaziva.

"Nemirni pristupi shvatanja suštine i funkcije moderne tehnologije obrazovanja prirodna su posljedica opće stvaralačkog nemira u vremenu velikih stremljenja i sve češćih raskrsnica u radu uopće, a u tehnologiji obrazovanja posebno.

Od savremenog čovjeka se, s razlogom, zahtjeva da postane učeniji da bi bio savremeniji, da radi osmišljenije, organizovanije, bezbjednije, ekonomičnije, brže i kraće kako bi mogao u svom radu da ostvari više, bezbjednije i bolje, čime će neosporno i najefikasnije ostvariti svoj individualni i svoj socijalni maksimum.

30 Rihta Radovan (Richta R.) i saradnici, Civilizacija na raskršću (društvene i ljudske posljedice naučno-tehničke revolucije), Beograd (Komunist) 1972, 272-273.

Markuze Herbert, Čovjek jedne dimenzije, Sarajevo (Veselin Masleša) 1968; Rajt Mils, Znanje i moć, Vuk Karadžić, 1966; Rajsman David, Usamljena gomila, Beograd (Nolit) 1965; From Erih, Zdravo društvo, Beograd 1963; From Erih, Begstvo od slobode, Beograd 1964; Garodi Rože, Velika prekretnica socijalizma, Beograd (Komunist) 1970; Tofler Alvin, Šok budućnosti, Rijeka (Otokar Keršovani) 1975.

Afirmacija moderne tehnologije obrazovanja, treba da prije svega bude afirmacija čovjeka u promjenjenim uslovima života i rada.

Usporedo s privrednim razvitkom i uvođenjem nove tehnologije rada došlo je do mnogih promjena u načinu rada, u povećanju proizvodnosti rada, u proizvodnji novih predmeta pa i u profesionalnoj strukturi zaposlenih uopće, a posebno zaposlenih u procesu proizvodnje".³¹

Tehnički napredak proizvodi preokret u evoluciji ljudskog rada. On mijenja strukturu radne snage i otvara značajne perspektive na putu revalorizacije ljudskog rada. Zamjena ljudskog rada strojevima i automatskim uređajima ne znači negiranje čovjekove ličnosti. Naprotiv, čovjek ostaje važan činilac, kojem nova tehnika pruža mogućnost za efikasnije iskorištavanje njegove vrijednosti. Upravo zbog toga su neopravdana strahovanja koja u razvoju automatizacije vide prijetnju ljudskim vrijednostima. Automatizacija povisuje zahtjeve u pogledu stručnosti i tehničkog znanja radnika. On mora poznavati zakone mehanike, hidraulike, elektronike, mora znati regulirati strojeve i vladati raznim metodama podešavanja alatnih strojeva i drugih mehanizama.

Zbog toga može se zaključiti da postoji uzajamna veza i uvjetovanost obrazovanja i tehničkog napretka. Obrazovanje pridonosi tehničkom napretku, a ovaj pak zahtijeva radnike više razine obrazovanja. Taj proces pomaže razvitku društva i stalnom povećanju proizvodnosti i rentabilnosti u privredi. Zato se i traži tzv. reinvestiranje u obrazovanje, tj. permanentno obnavljanje prije stečenih znanja, usavršavanje itd. Izobrazba kadrova za potrebe moderne tehnologije zahtijeva najtješnju suradnju andragoga, ekonomista, filozofa i stručnjaka ostalih grana prirodnih i društvenih znanosti. Što se, naime, privreda više moderniz-

31 dr Tihomir Prodanović, Revija moderne obrazovne tehnologije, Beograd, 1972, broj 2, str. 6-7.

zira, a znanost prilagođava promjenama na području tehničkih dostignuća i što se brže mijenjaju znanstvena spoznaja, to neizbježnije postaje stalno dopunjavanje obrazovanja.

Budući da automatizacija oslobađa ljude rutinskih manuelnih poslova u proizvodnji i u administraciji, raste značenje usavršavanja, prekvalificiranja i osposobljavanja ljudi, koji danas treba da poslužu veoma složene strojeve i mehanizme. U automatiziranoj proizvodnji zbivaju se korjenite promjene u sadržaju rada i u potrebnoj kvalifikacijskoj strukturi radnika, jer se povećava udio radnog vremena strojeva, a skraćuje vrijeme ručnih operacija, pa tako radnik može istodobno upravljati s nekoliko strojeva raznih tipova i nadzirati rad velikog broja mehaniziranih alata. To znači da on obavlja nekoliko složenih funkcija. Od njega se u tim uvjetima traži poznavanje strukture stroja i vještina u upravljanju strojem i tehnološkim procesom. Takav način rada traži da se profil radnog čovjeka proširi, jer se u suvremenoj organizaciji rada pojavljuju udružene radne funkcije struke i zanimanje, dakle nastaju nova zanimanja širokog profila, za koje je osnova sistem strojeva koji rade automatski, automatske linije. To znači da umjesto uske specijalnosti i uske stručnosti nastaju složena zanimanja, koja traže osnove stručnog znanja i radnih navika.

Budući da je u automatiziranom procesu glavno i osnovno upravljanje tehnološkim procesom, rukovođenje uređajem i usavršavanje računskih funkcija, postavljaju se i posebni zahtjevi u pogledu kvalifikacija radnika i metoda njihova osposobljavanja.³²

Pružanje obrazovanja sa ovakvim osobinama pretpostavlja da se sistem obrazovanja otvara svom širinom zaposlenima i da se u organizaciji obrazovnog procesa smjenjuje i prepliće proces rada i proces obrazovanja u čitavom radnom vijeku čovjeka.

32 dr Dušan Čalić, Automatizacija, Zagreb, 1962, str.13.

"Moderna tehnologija obrazovanja, sve prisutnija i sve neophodnija u svim oblicima razgranatog sistema obrazovanja u savremenom društvu, koje daje i zahtjeva veći stepen funkcionalne obrazovanosti, istovremeno znači transformaciju klasičnog procesa obrazovanja, konstituisanje nove i projektovanje buduće tehnologije obrazovanja".³³ Izrasla iz vrijednosne prošlosti i u mnogo čemu izmijenjene sadašnjosti i neminovno usmjerena prema budućnosti, savremeno obrazovanje odraslih svojom suštinom i ispoljavanjem potvrđuje razvojni kontinuitet procesa obrazovanja i svoju uslovljenost u obrazovanju uz rad.

Unapređivanje tehnike i tehnologije proizvodnje i sredstava za rad zahtijeva od radnika sve veću stručnost i veću tehničku opću kulturnu razinu, jer tehnički napredak sve više ističe potrebu za fleksibilnim, polivalentnim osobama, koje će se moći prilagođavati tehnološkim promjenama u procesu rada, stalno usavršavati rad i povećavati njegovu efikasnost.

Znanstvenoc-tehnički napredak, na osnovi kojeg se razvija suvremena privreda, stalno zahtijeva nove znanstvene tekovine i dobre stručnjake, sposobne da prihvate nove tekovine i da ih u praksi primjenjuju. To znači da je razvoj tehnologije usko povezan s obrazovanjem kadrova.

Dinamičan razvoj privrede i primjena znanosti danas omogućavaju da se prosječan razmak od teorijskog otkrića do njegove primjene skрати za više od pet puta u usporedbi s prethodnim razdobljem.

To znači da opću zavisnost tehničkog razvoja, znanosti i društvenog napretka ilustrira vremensko razdoblje od otkrića nekog fenomena do njegove primjene.

Znanstveni tehnološki napredak je po intenzitetu, brzini i po općim implikacijama postao odlučujući činilac i osnovna pokretačka snaga ekonomskog i društvenog napretka.

³³ dr Tihomir Prodanović, Revija moderne obrazovne tehnologije, Beograd, 1972, broj 1-2, str. 9.

Teorijski napori istraživača da se shvati suština naučno-tehnološke revolucije, da se obrazloži njen smisao i perspektiva usmjereni su često na predviđanje budućnosti, usmjeravanja "civilizacije na raskršću". Pojedini autori³⁴ su pošli od prikaza društvenih okolnosti koje dehumanizuju, otuđuju i sputavaju ličnost u razvijenom industrijskom ili tzv. superindustrijskom društvu i pokušali da idu u susret brzim i velikim promjenama koje stalno nastaju. Mada im polazne postavke, a pogotovu vizije društva nisu uvijek iste, niti uvijek marksistički utemeljene, zajedničko im je da sagledavaju mjesto i ulogu nauke i obrazovanja ljudi.

Suvremena znanstveno-tehnička revolucija dovodi do likvidacije teškoga manuelnog rada, skraćuje radno vrijeme radnika, umanjuje potrebu za nekvalificiranim i uvećava za kvalificiranim, stvaralačkim radom čovjeka. Za razliku od mehanizacije, automatizacija procesa proizvodnje zaustavlja proces podjele rada, pojednostavnjivanja radnih zadataka, razdvajanja manuelnog od intelektualnog rada. Kompleksna mehanizacija i automatizacija ponovno spajaju radne zadatke. Rad postaje složeniji, kvalificiraniji, kompleksniji. On zahtijeva rad ruku, ali i rad glave, manuelni i intelektualni rad. Time se povećavaju zahtjevi u pogledu obrazovanja, kvalifikacije i intelektualnih sposobnosti radnog čovjeka. Mijenja se struktura aktivnog stanovništva.

Usavršava tehnika, mehanizacija i automatizacija procesa proizvodnje postavljaju radniku sve složenije radne zadatke. On rukuje složenim tehničkim sredstvima, mijenja uvjete rada, prelazi s jednoga radnog mjesta na drugo, služi se raznim mjernim i drugim instrumentima, koristi se tehničkom dokumentacijom - ukratko radnik postaje polivalentni radnik, širokog profila, a njegov rad postaje sve više intelektualan rad.

34 Radovan Rihta i saradnici, Civilizacija na raskršću, Beograd, Komunist, 1972, str. 147.

Kao posljedica navedenih promjena je sve veća potreba za radnicima sa srednjom i višom naobrazbom. To potvrđuju primjeri slijedećih proračuna:

1. Prema čehoslovačkom ekonomisti Janu Auerhanu³⁵ model kvalifikacione strukture prema stepenu tehničko-tehnološke razvijenosti izgledao bi ovako:

Kategorija radnika prema nivou stručnosti	Stepen tehničke razvijenosti								
	3 ¹⁾	4	5	6	7	8	9	10	11
Nekvalifikovani	15	7	-	-	-	-	-	-	-
Priučeni	20	60	57	38	11	3	-	-	-
Kvalifikovani	60	25	33	45	60	55	40	21	-
Puna srednja škola (tehničari)	4	6,5	8	12,5	21	30	40	50	60
Visokoškolsko obrazovanje	1	1,5	2	4	7	10	17	25	34
Naučni stupanj	-	-	-	0,5	1	2	3	4	6
%	100	100	100	100	100	100	100	100	100

- Stupanj 3 - univerzalne mašine
 " 4 - poluautomatske mašine
 " 5 - mehanizovana pokretna traka
 " 6 - automatizovane mašine
 " 7 - automatski uređaj
 " 8 - automatski uređaj sa samostalnom regulacijom
 " 9 - automatski uređaj opremljen automatskom evidencijom
 " 10 - automatski uređaj sa samostalnom optimalizacijom
 " 11 - potpuno automatski uređaji.

Tendencija intelektualizacije profesija počinje već od 6 stupnja, a izrazitije od 8 stupnja.

2. Prema sovjetskim izvorima, kvantitativni odnos između programera i mašinskih (strojarskih) radnika, zavono od stepena mehaniziranosti, u strojogradnji izgleda ovako:³⁶

³⁵ Isto, str.225.

1) Stupanj tehničke razvijenosti 1 i 2 odgovara ručnom radu.

³⁶ Isto, str.88.

Vrsta opreme	Odnos između broja programera i radnika na alatnim mašinama
1. Univerzalne alatne mašine	1 : 12 do 1 : 15
2. Specijalne alatne mašine	1 : 5 do 1 : 8
3. Automati	1 : 1 do 1 : 2
4. Automatske linije	6 : 1 do 16 : 1

Promjene u karakteru rada i karakteru obrazovanja," s intelektualizacijom kao imeniteljem i izrazom, osjećaju se u svim modernim zemljama svijeta, bez obzira da li je u pitanju socijalističko ili razvijeno kapitalističko društvo, jer je i naučno-tehnološka revolucija univerzalni društveni fenomen".³⁷

Razlike između umnog i fizičkog rada, "u klasno-socijalnom smislu, ostaju u kapitalizmu... Jedino socijalizam otvara prostore za prevazilaženje i ukidanje klasne podjele rada, a samim tim i za njegovu punu humanizaciju i intelektualizaciju",³⁸ u kojoj obrazovanju pripada vidno mjesto.

Naučno-tehnološka revolucija, kao najuniverzalniji društveni fenomen, snažno i determinirajuće utječe na tokove obrazovanja odraslih u svim zemljama svijeta, izazivajući brojne složene društvene, psihološke i obrazovne implikacije. Socijalističko samoupravno društvo svjesno određuje i društvenu suštinu te revolucije ovladavajući i njenim ukupnim implikacijama u obrazovanju.

Ulozi nauke i obrazovanja u društvenom razvoju i preobražaju pridaje se veliki značaj. Rihta i saradnici čak smatraju da se "može tvrditi da će društvo s najboljim naučnim, obrazovnim i uopšte kulturnim sistemom zauzeti takav položaj u svijetu, kao nekada država s najvećim pri-

³⁷ dr Borivoj Samolovčev, mr Hakija Muradbegović, Opšta andragogija, IRO "Veselin Masleša", Sarajevo, 1979, str.105.

³⁸ Isto, str.105.

rodnim bogatstvom, a kasnije s najvećim industrijskim potencijalom".³⁹ Sličnu tezu zastupaju i neki naši autori. Polazeći od toga da je nauka postala neposredna pokretačka snaga tehničkog progressa, M. Pečujlić takođe tvrdi da će društva s najboljim obrazovnim sistemom u budućnosti zauzimati takav položaj kakav su nekada imala društva s najvećim prirodnim bogatstvom i industrijskom snagom.⁴⁰

Danas postoji u svijetu opća suglasnost da obrazovanje u uvjetima znanstvenog i tehničkog procesa sve više postaje neposredna snaga društva i odlučujući činilac društvenog i ekonomskog progressa.

Jeđan od najznačajnijih faktora usmjerenog obrazovanja odraslih uz rad je spoznaja o potrebi što veće povezanosti i ovisnosti obrazovanja i rada. Ođnos između privrednih kretanja i obrazovanja u biti je uzročno-posljedičan odnos, jer se izmjenjuju u ulozi bilo uzroka, bilo posljedice. Medutim, ako promatramo evolucijski, onda primarno i određujuće mjesto u tom lancu pripada materijalnom činiocu, dakle privredi. Upravo zbog toga je investiranje u obrazovanje čovjeka (podvukao V.R.) postalo bitan činilac razvoja društva.

39 Isto, str. 147.

40 dr Miroslav Pečujlić, Budućnost koja je počela, Beograd, Institut za političke studije FPN, 1969, str. 30.

4. UDRUŽENI RAD I REFORMA OBRAZOVANJA

Reforma usmjerenog obrazovanja je u toku. Ona se sprovodi u hođu nizom tekućih mjera.

Ako se napravi osvrt na desetak proteklih godina, vidi se da se u usmjerenom obrazovanju, osobito srednjem vrše stalne ili povremene, veće ili manje inovacije u sistemu, programima i samom procesu obrazovanja. Spomenimo samo nekoliko. Od 1975/76. godine je u svim prvim razredima srednjih škola počeo rad po novom nastavnom planu i programu, koji je jedinstven za svu populaciju. Time je započeo proces temeljitije reforme srednjeg usmjerenog obrazovanja. Srednje usmjereno obrazovanje čini početni stupanj koji traje dvije godine i koji se nastavlja na osnovno obrazovanje s kojim čini jedinstveni blok - bazično obrazovanje. Drugi dio srednjeg usmjerenog obrazovanja čini finalno obrazovanje, koje ustvari predstavlja pripremanje mladih i odraslih za profesionalnu aktivnost i dalji nastavak obrazovanja. Ono traje različito i čini sastavni dio permanentnog obrazovanja uz rad. Prva generacija po konceptu i programu završnog stupnja srednjeg usmjerenog obrazovanja počela je školovanje od 1977/78. školske godine.

Programe za završni stupanj srednjeg usmjerenog obrazovanja izrađivao je udruženi rad preko svojih predstavnika u zajednici sa delegatima odgojno-obrazovnog sustava i prosvjetno-pedagoškom službom. O tome je rečeno:⁴¹

"Programi su rađeni u radnim grupama, koje su samoupravne interesne zajednice obrazovale od svojih delegata, od predstavnika drugih radnih organizacija. Oko 1500 ljudi radili su programe za završni stupanj, a to je značajna činjenica. Jer, po prvi puta se programi obrazovanja rade u samoupravnim interesnim zajednicama, i prvi puta o tome odlučuju samoupravne interesne zajednice, odnosno one organiziraju suradnju između "davalaca usluga" i "korisnika usluga". Dakle, programe nije donosilo neko državno nadle-

41 dr Stipe Šuvar, Usmjereno obrazovanje, RSIZ, Zagreb, 1977, br.15, str.4.

štvo ili samo neki prosvjetni organi. Dosad su oni radeni u Prosvjetnom savjetu i u prosvjetno-pedagoškoj službi u suradnji s Republičkim sekretarijatom za prosvjetu kao organom uprave. Stoga ovu novinu treba pozdraviti. Ali bilo bi pogrešno misliti da smo stvari na najbolji način izveli".

Osnovni nosilac politike usmjerenog obrazovanja je udruženi rad, koji to pravo ostvaruje u prvom redu, putem svoje organizacije.

U organizaciji udruženog rada neposredno se spoznaju obrazovne potrebe, formira politika obrazovanja i neposredno verificiraju obrazovni rezultati. Proizvodni rad ili drugi rad u organizaciji udruženog rada je polazna i završna točka obrazovnog ciklusa.⁴² Udruženi rad je u poziciji da tvrdi kakvo mu obrazovanje treba i da li dotično obrazovanje zadovoljava njegove potrebe. Na usmjereno obrazovanje bitan utjecaj imaju i proizvodni odnosi dajući im posebnu vrijednost.

Udruženi rad utvrđuje svoju politiku obrazovanja i neprekidno je inovira, u zavisnosti od obrazovnih potreba i rezultata koje to obrazovanje ima u odnosu na proizvodnju ili drugu djelatnost, te razvoj nauke i tehnologije, a u okvirima opće, globalne društvene politike obrazovanja.

To je istovremeno i osnova za odluke udruženog rada o sredstvima za obrazovanje. Ta će sredstva, prema tome, zavisiti u prvom redu od politike obrazovanja a ova će uvijek biti u funkciji razvoja udruženog rada.

Udruženi rad je zainteresiran da cjelovito zahvati sve faze i oblike permanentnog obrazovanja uz rad i polazeći od odgoja i obrazovanja koje počinje u najranijem djetinjstvu pa do kasne životne dobi. Pri tom treba naglasiti da se udruženi rad uključuje u vođenje politike i financiranja odgoja i obrazovanja do završene osnovne škole, a sam,

42 dr Nikola Pastuović, *Obrazovni ciklus*, Andragoški centar, Zagreb, 1978, str.109.

putem svojih organizacija ili zajednica, vodi politiku i financira usmjereno obrazovanje poslije osnovne škole.

Interes udruženog rada odnosi se kako na školovanje i studij omladine i odraslih, tako i na različite oblike osposobljavanja i usavršavanja zaposlenih te različite oblike i vrste obrazovanja uz rad.

Jedan dio obrazovne aktivnosti vršit će i dalje same radne organizacije, a druge će obavljati obrazovne ustanove s kojima one imaju neposredni odnos ili komuniciraju putem zajednica.

Pokazalo se kao efikasno da se udruženi rad organizira i na višem nivou, tj. da se udružuje s drugim organizacijama radi vođenja politike i financiranja usmjerenog obrazovanja odraslih.

Udruženi rad neposredno financira one obrazovne aktivnosti koje sam razvija ili koje se ostvaruju u neposrednoj vezi organizacije udruženog rada i neke obrazovne ustanove, a udruživa sredstva za financiranje zajedničke politike usmjerenog obrazovanja.

U pravilu udruženi rad odvaja sredstva za ostvarivanje zajedničke politike usmjerenog obrazovanja u zavisnosti od opsega i vrste obrazovne djelatnosti, od cijene obrazovanja i drugih činilaca koji na to utječu.

Shvatimo li obrazovanje kao utjecanje na ljudski faktor koji se javlja kao realizator privrednog razvoja, nužno se nameće i shvaćanje da privredni razvoj mora uvjetovati osnovnu orijentaciju usmjerenog obrazovanja: "Obrazovanje i privredni razvoj u uskoj su vezi, jer u osnovu obrazovanja uvijek leže potrebe života i rada".⁴³ Kao osnovni izvor obrazovanja školstvo se nužno mora razvijati s privrednom moći i pružati privrednom razvoju određene instrumente koji izravno utječu na taj razvoj.

43 P.Jaccard: Neophodnost investiranja u ljude (prijevod) "Univerzitet danas", Beograd, br.5, 1965, str.7.

Uvjetovanost i povezanost privrede i obrazovanja nameće potrebu proučavanja tog fenomena s nekoliko vidova:

- a) sa stajališta privrede i potrebe rada koje ovisi o stepenu i funkciji usmjerenog obrazovanja uz rad i
- b) sa stajališta unapređenja usmjerenog obrazovanja uz rad kao opće privrednog i ekonomskog faktora.

Potrebu i funkciju usmjerenog obrazovanja uz rad moramo međusobno povezivati na relaciji rada i obrazovanja, jer obrazovanje treba shvatiti kao funkciju rada, života, iskustva čovjeka i njegovog privrednog napretka.

Poslije donošenja novih ustava i Rezolucije X Kongresa SKJ o odgoju i obrazovanju postalo je jasno, da će nekoliko idućih godina za usmjereni obrazovanje biti u znaku reforme. Reforma usmjerenog obrazovanja je strategijska karakteristika predstojećeg i slijedećeg srednjoročnog plana razvoja usmjerenog obrazovanja. I u drugim zemljama pripremaju se ili provode reforme obrazovanja. Obrazovanje je znatno zaostalo po tempu razvoja i preobražaja od drugih sfera rada i života, pa je postalo neodgodivo poduzimanje mjera za poticanje razvoja i promjena u obrazovanju. Kriza obrazovanja je opća svjetska pojava. Socijalističko i kapitalističko društvo došlo je u situaciju da čini velike napore da riješi neke proturječnosti razvoja obrazovanja, da sanira njegovo sadašnje stanje i oslobodi ga onih teškoća koje su ga ometale da prati tokove privrednog i društvenog razvoja nauke, tehnike i tehnologije.

U nas se predstojeća reforma obrazovanja javlja u novim društveno-ekonomskim odnosima. Naime, pored mnogobrojnih razloga za reformu obrazovanja, koji su slični ili gotovo slični onim u velikom broju drugih zemalja, u nas imamo i specifične promjene u društveno-ekonomskim odnosima.

U svim zemljama svijeta osnovni stratezi obrazovnih reformi su državni organi. U nas, promjenama u društveno-ekonomskim odnosima, osnovni strateg postaje udruženi rad. Vršiti se velika sagledanja glavnih aktera u obrazovnoj politici.

Obrazovanje se integrira u ukupan društveni rad i samo se organizira na samoupravnim i dohodovnim odnosima. Između obrazovanja i drugih sfera društvenog rada uspostavlja se novi odnos, na principima koji vže u našem društvu u cjelini.

Nosilac naše samoupravne reforme obrazovanja je udruženi rad. Ona nije samo andragoška-pedagoška, nego u suštini društvena reforma, koja vodi k "vraćanju obrazovanja radu", praćena je tendencijom formiranja cjelovitog ljudskog rada u kojem obrazovanje ima posebno značajnu razvojnu dimenziju.

Samoupravna reforma usmjerenog obrazovanja je razvojna strategija udruženog rada, put kojim se obrazovanje integrira u ukupan udruženi rad te se u tom procesu i samo iz temelja mijenja. "Zato nosilac takve reforme ne može biti ni država, ni neka administrativno-predstavnička struktura, nego samo sam udruženi rad. On to još za sada nije, pa se zato čine naponi da se učini temeljni preokret u politici reforme, u tom smislu da njome ovlada udruženi rad i da ona postane sastavni dio njegove brige".⁴⁴

Gradeći društvo udruženog rada i preobražaj odgoja i obrazovanja nije moguć ni "prije" ni "poslije", već mora biti ugrađen kao komponenta u razvijanju cjelokupnih odnosa svojstvenih udruženom radu.

44 dr Stipe Šuvar, Škola i tvornica, Zagreb, Školska knjiga, 1977, str.111.

5. OBRAZOVANJE UZ RAD KAO HISTORIJSKA POJAVA
I SUVREMENA REALNOST

Jedan od puteva obrazovanja odraslih je i obrazovanje uz rad. Sagledavajući potrebu stalnog obrazovanja sa stano-
višta naučno-tehnološkog razvoja i razvoja društva u općem
smislu, bez obzira na društveno-političke sisteme, obrazova-
nje odraslih polazi sve više od "produžnog" ("continuing")
ka "neprekidnom" ("continous") obrazovanju. U tom kontekstu
veoma su značajna i komparativna proučavanja odgoja i obra-
zovanja koja omogućavaju uočavanje sličnosti i razlika u ci-
ljevima, metodama, oblicima i sadržaju, kao i u teoretsko-
praktičnoj realizaciji obrazovanja.

Da bi se uočile i razumjele osnovne karakteristike,
sličnosti i razlike suvremenih odgojno-obrazovnih sistema,
potrebno je analizirati one sisteme koji u izvjesnom smislu
predstavljaju reprezentativne tipove ili modele, koji su ima-
li a i danas imaju veliki utjecaj na obrazovanje u svijetu,
pri čemu će se ostati pretežno na obrazovanju uz rad. To su
svakako slijedeći:

1. Sistem obrazovanja odraslih u Sjedinjenim Američkim
Državama,
2. Sistem obrazovanja odraslih u Sovjetskom Savezu,
3. Sistem obrazovanja odraslih u SR Njemačkoj,
4. Sistem obrazovanja odraslih u DR Njemačkoj,
5. Sistem obrazovanja u Švedskoj,
6. Sistem obrazovanja odraslih u Čehoslovačkoj i
7. Sistem obrazovanja odraslih u Jugoslaviji.

Obrazovanje uz rad u SAD

Obrazovni sistem u SAD razvijao se pod specifičnim uvjetima cjelokupnog ekonomskog razvoja zemlje, neopterećen tradicijom i kopijom tuđih sistema, modela (osjeća se utjecaj britanskog andragoškog obrazovnog sistema) postao je "specifičan sistem, sistem za sebe". U tom andragoškom sistemu uz odsustvo tradicije prevladava i pragmatistička preokupacija cjelokupnog američkog društva, koja je djelovala na dinamičnost obrazovanja i njegovu pragmatističku usmjerenosti.

Usmjeravanje obrazovanja polazi od principa "učiti kako se upotrebljava alat" znači učiti kako doći do iskustva i koristiti ga u svim oblicima ljudskog života.

U obrazovanju odraslih u SAD formiralo se pod utjecajem vlastite tradicije i društvenih potreba dinamičan i sveobuhvatan andragoški sistem koji obuhvaća:¹

1. univerzitetska ekstenza
2. agrikulturna ekstenza
3. komunalni koledži
4. javne škole
5. kompanijski obrazovni centri
6. društvene organizacije.

Ovako razvijena struktura obrazovanja odraslih daje veliki doprinos razvoju obrazovanja uz rad, a za njegovo sagledavanje značajno je upoznati doprinos komunalnih koledža i kompanijskih obrazovnih centara, kao najznačajnijih oblika obrazovanja uz rad.

Bogatstvo i širina univerzitetske ekstenze na andragoškom planu (večernje škole, rezidencijalni tečajevi, korespondentna nastava, javna predavanja, "ekstenzioni" razredi, ljetna

1 dr Borivoj Samolovčev, mr Hakija Muradbegović, Opšta andragogija, IRO "Veselin Masleša", Sarajevo, 1979., str.44/45.

škola, radio i TV emisije, izdavačka djelatnost, savjetovanja i dr.) dostupna je čovjeku u mjestu gdje živi i radi (dslocirana) i didaktički stupnjevito strukturirana bez opterećenosti akademskim tradicionalizmom. Najilustrativniji oblici obrazovanja uz rad su večernji koledži i centar za obrazovanje odraslih, koji pored nastave imaju i mnoge zabavne aktivnosti. Polivalentne i multifunkcionalne - ove ustanove optimalno zadovoljavaju obrazovne potrebe odraslih ljudi.

Agrikulturna ekstenza prema Gretenu² je okrenuta obrazovanju seoskog stanovništva na realizaciji cilja unapređivanja poljoprivredne proizvodnje, a svoju djelatnost realizira u poljoprivrednim koledžima - ličnim posjetama, demonstracijama, sredstvima masovne komunikacije, malim obrazovnim grupama, ek-skurzijama - što najviše odgovara neformalnom i vanškolskom obrazovnom putu. U tom cilju poznata je djelatnost "4-H" namijenjena mladima u kooperaciji i "dom i porodica" namijenjena ženama i djevojkama u ruralnoj sredini. Rješenja agrikulturne ekstenze imaju široku i suvremenu organizacionu osnovu. Posebno se odlikuje otvorenošću prema potencijalnim korisnicima i povezivanjem s modernom obrazovnom tehnologijom.

Veoma karakterističan oblik obrazovanja uz rad realizira se putem komunalnih koledža. Komunalni koledži počeli su se osnivati početkom XX stoljeća (1920.god.) da bi do danas prerasli u pokret širokog društveno-pedagoškog značaja za ruralnu sredinu. Nastali na temelju društvene i privatne inicijative "danas djeluje oko 1200 komunalnih i "junior" koledža, konstituiranih na principima "credit" i "non-credit" programa".³

Komunalni koledži realiziraju programe različitih sadržaja uz naglašenu pragmatističku koncepciju.

2 Grattan C.Hartley, In Quest of Knowledge, New York, Association Press, 1955, str.198.

3 dr Borivoj Samolovčev, mr Hakija Muradbegović, Opšta andragogija, IRO "Veselin Masleša", Sarajevo, 1979, str.49.

Komunalne potrebe su osnovica obrazovanja u komunalnim koledžima i veoma su široko zasnovani od hobi aktivnosti, biznisa, zdravlja, industrije do trgovine. Obrazovanje uz rad organizira se putem kraćih tečajeva, seminara, konferencije, radne zajednice - "što je karakteristično za čitav andragoški rad u SAD".⁴

U obrazovnom radu koriste bogatu didaktičku tehnologiju za postizanje što boljih rezultata putem eduktivne tehnologije kompjuterskog i AV - tipa. Prilagođeni potrebama konkretnog čovjeka i određene sredine komunalni koledži postali su veoma popularna ustanova za obrazovanje odraslih i svojim pristupom obrazovanju nose karakteristike pragmatizma i instrumentalizma. Veoma razgranata mreža komunalnih koledža, široka skala obrazovnih djelatnosti i primjena najsvremenije nastavne tehnologije osigurala je, da komunalni koledži postanu ideal, model suvremenog američkog društva.

U rješenjima izlaza obrazovnih sadržaja i raznovrsnosti organizacije komunalni koledži pružaju niz orijentacionih oslonaca i komparativnih mogućnosti u operativnim sferama našeg pozivnog usmjerenog obrazovanja.

Posebno značajnu ulogu u obrazovanju odraslih uz rad imaju kompanijski obrazovni centri koji se naglo razvijaju pod utjecajem razvoja industrije i pragmatističke orijentacije života i rada. Njihova obrazovna djelatnost veoma brzo raste, posjeduju dobro razvijeni vlastiti obrazovni sistem koji je organiziran "in-company" ili "aut-company", što znači unutar vlastitog ili regularnog obrazovnog sistema.

Razvojni put obrazovanja u kompanijskim obrazovnim centrima polazi od potreba radnog mjesta, stalnog usavršavanja do postgradualnih studija, te stvaranja posebnih kompanijskih obrazovnih centara na svim razinama obrazovanja.

4. Isto, str.49.

Djelatnost kompanijskih centara možemo sagledati iz podataka koji ukazuju, a dobiveni su istraživačkim putem:⁵ da od 349 najvećih američkih industrijskih korporacija (anketiranih 1956.) 84,8% ima organizirano vlastito obrazovanje "in-company" ili "out-company" putem regularnog obrazovnog sistema.

U pogledu realizacije obrazovanja 66,8% korporacija primjenjuje oba načina, 28,3% se oslanja na vlastiti sistem, a 1,6% na ustanove u redovnom sistemu. U kompanijskim obrazovnim centrima sadržaj nastave je raznolik što pokazuje navedeni izvor (od anketiranih 93,2% ekonomski, 90,5% znanja o rukovođenju i kontroli, 85,4% o međuljudskim odnosima, 67,9% tehnička i profesionalna znanja...), što ukazuje da kompanijski centri obrazovnim sadržajima obuhvaćaju cjelokupnu kulturu i nauku koja je potrebna njihovom čovjeku. Obrazovanje naročito razvija potrebna znanja, vještine i navike za egzistenciju u svakodnevnom životu i radu od čitanja, pisanja izvještaja, javnog nastupa, verbalnog komuniciranja, matematika, politička znanja, umjetnost... - i u njega su uključeni svi slojevi, strukture kooperacije.

Kompanijsko obrazovanje veoma je prilagodljivo i usmjereno svim tehnokratskim strukturama i njihovim potrebama od radnika, predradnika, rukovodioca, kontrolora do direktora.

Kompanijski obrazovni centri u okviru svog vlastitog obrazovnog centra (In-Service-Training) realiziraju "J-programe" kao "Job-instruction Training", "Job Relations Training", tj. obučavanje za radno mjesto i međuljudske odnose.⁶ Obučavanje prolazi kroz četiri faze:

1. psihičko pripremanje polaznika,
2. pokazivanje rada i objašnjenje,

5 Clark and Sloan, Classrooms in the Factories, Institute of Research, Fairleigh Dickinson University, 1960.

6 dr Borivoj Samolovčev, mr Hakija Muradbegović, Opšta andragogija, IRO "Veselin Masleša", Sarajevo, 1979, str.52.

3. izvođenje rada od strane polaznika pod kontrolom nastavnika i
4. samostalan rad polaznika obrazovanja.

Obučavanje za radno mjesto veoma je prisutno i razgranato u obrazovnoj aktivnosti kompanijskog obrazovanja. Uz ovo obrazovanje primjenjuju se i drugi oblici rada: tečajevi, sastanci, konferencije, radne zajednice, što ukazuje na razvijenost andragoške prakse, koja je maksimalno usmjerena pragmatizmu i instrumentalizmu kao glavnoj filozofiji američkog društva.

Potrebe za obrazovanjem dopunjuju se obrazovnim uključivanjem zaposlenih u druge institucije van kompanije na principima "credit" i "non-credit" programa.

Cjelokupno obrazovanje u kompanijskim centrima prožeto je konkretnom potrebom čovjeka, funkcionalno je usmjereno, dinamično i veoma razvijeno u pragmatističkoj efikasnosti.

Kompanijski obrazovni centri sadrže niz značajnih rješenja koja mogu poslužiti razrješavanju naše prakse u organizacijama udruženog rada i konstituiranju našeg modela obrazovanja zaposlenih uz rad.

Cjelokupno obrazovanje odraslih u SAD veoma je razgranato, heterogeno, pluralistički organizirano i bez unutrašnjeg funkcionalnog jedinstva (mnštvo nezavisnih sistema po organizaciji i programu) uz punu pragmatističku funkcionalnost američkog društva.

Kritička analiza obrazovanja odraslih uz rad u SAD i korištenje njegovih vrijednosti značajna je za razvoj svakog, pa i našeg obrazovanja uz rad. Koristeći izvore prakse i dostignuća teorije obrazovanje odraslih u SAD osiguravamo širinu pristupa ovoj problematici i zaštitu od ne tako rijetkog "otkrivanja otkrivenog".

I kao upozorenja da se ne pogriješi i kao izazov da se ne podlegne mehaničkom preuzimanju i kao mogućnost da se uspješnije ostvari željeno - poznavanje tuđih ostvarenja uvijek je pretpostavka osmišljenog stvaralačkog pristupa i pouzdanijih mjera u opredjeljenju.

Obrazovanje uz rad u SSSR

Obrazovanje odraslih u Sovjetskom Savezu posjeduje dihotomnu karakteristiku obrazovanja, koja se zasniva na dva obrazovna puta - jedan čine "školski oblici", a drugi "vanškolski oblici" obrazovanja.

"Školski oblici" dobro su razvijeni i tradicionalno andragoški postavljeni "bez razlika u programskoj, ali u krupnim razlikama u didaktičkoj zasnovanosti obrazovnog rada".⁷ Ovo obrazovanje čine četiri vrste škola na srednjem i visokom nivou: dnevne škole, večernje škole, dopisne škole i zavodske škole, zavodski (tvornički) centri.

Za obrazovanje uz rad za Sovjetski Savez karakteristična je večernja škola koja je prvenstveno namjenjena zaposlenim ljudima. Uz njih dopisne škole (škole "zaočnog" obrazovanja) razvijene su na srednjem i visokom stupnju. U dopisnom obrazovanju kandidat ne napušta radno mjesto, osim za vrijeme održavanja konzultacija, laboratorijskih vježbi i ispita.

Večernje obrazovanje prilagođeno je radnom mjestu, a u školu se ide uveče ili preko dana u ovisnosti od smjene u kojoj se radi (kombinacija rada i obrazovanja).

Dominirajući značaj u Sovjetskom Savezu u obrazovanju uz rad pripada večernjim i dopisnim školama koje su prilagođene potrebama zaposlenih i razvijene su na svim stupnjevima.

Vanškolsko obrazovanje odraslih pokazuje široku lepezu oblika od narodnih knjižnica, kazališta, kina, muzeja, sredstva masovne komunikacije, pa sve do narodnih univerziteta, parkova kulture i odmora do društva za popularizaciju nauke "Znanje". Sve ove vanškolske institucije u obrazovanju odraslih su veoma velike i masovne po broju članova i po formama rada.

7 Isto, str.64.

U Sovjetskom Savezu se veoma mnogo inzistira na obrazovanju zaposlenih ljudi, te se njihovo usavršavanje i specijalizacija obavljaju bez napuštanja rada. "Skoro svi univerziteti organiziraju razne kurseve za obrazovanje i usavršavanje - na Lenjingradskom univerzitetu 13 fakulteta organizira večernje kurseve, a 9 fakulteta stvaraju dopisne kurseve".⁸ Na svim nivoima i u svim specijalnostima postoje večernji i dopisni kursevi, a bogate biblioteke omogućavaju individualan rad u procesu obrazovanja.

Andragoški sistem odgoja i obrazovanja u Sovjetskom Savezu vrlo je razvijen, dinamičan, masovan i širok. Obiluje specifičnim institucionalnim oblicima i pruža široke mogućnosti za obrazovanje uz rad.

Specifičan po svojoj dihotomnoj organizaciji zasnovanoj na "credit" u školskoj i na "non-credit" u vanškolskoj nastavi, zanimljiv je po drugom obrazovnom putu, koji omogućuje obrazovanje od osnovne škole do univerziteta bez napuštanja radnog, proizvodnog procesa.

Andragoško obrazovanje odraslih u Sovjetskom Savezu izvršilo je snažan uticaj na razvoj obrazovanja naročito u socijalističkim zemljama. Izrasla u posebnostima konstituiranja "prve države socijalizma" - rješenja obrazovanja uz rad u SSSR-u pružaju velike mogućnosti za komparativno izučavanje i niz vrijednosti koje u prilagođenom vidu mogu naći mjesto u svakom suvremenom sistemu masovnog obrazovanja radno-angažiranih odraslih ljudi.

⁸ dr Darinka Mitrović, Moderni tokovi komparativne pedagogije, Svjetlost, Sarajevo, 1976, str.154.

Obrazovanje uz rad u SR Njemačkoj

U SR Njemačkoj odrasli imaju široke mogućnosti za svoje dalje obrazovanje. Te mogućnosti se zasnivaju na postojanju velikog broja raznovrsnih oblika obrazovanja, jer svaki tip stručne škole ima u svom sastavu i varijantu sa večernjom nastavom (Berufsaufbauschule) tako da zaposleni imaju praktično sve mogućnosti za dalje obrazovanje (Weiterbildung) kao i redovni učenici. Ovaj "drugi obrazovni put" (der zweite Bildungsweg) intenzivno se koristi u obrazovanju odraslih, dok je također prisutan i "treći obrazovni put" (der dritte Bildungsweg) koji ne vodi stjecanju diplome.

Rasprava o obrazovanju odraslih u SR Njemačkoj dovela je do Strukturplana (1970. godina), koji polazi od koncepta permanentnog obrazovanja (Lebenslanges Lernen) i ujedinjenja životne i obrazovne faze. Tako dolazi do potrebe "daljnjeg obrazovanja" (Weiterbildung) koje ima poseban značaj za obrazovanje uz rad.

Uzimajući "produžno" ili kontinualno obrazovanje za svoje strateško opredjeljenje na andragoškom području, realizirajući ga na svim nivoima poslije fundamentalnog obrazovanja, obrazovanje uz rad dolazi u tom sistemu naročito do izražaja u okviru visokih narodnih škola, fakulteta, kompanijskih centara i daljinske nastave.

Zahvaljujući relativno dugoj tradiciji visoke narodne škole (Volkshochschule) koja se počela razvijati krajem XIX stoljeća (1871. godina) zahvaljujući "Strukturplanu" obrazovnog sistema (Strukturplan für das Bildungswesen) postaju ustanove za permanentno obrazovanje, koje se u njemačkoj zove "dalje obrazovanje" (Weiterbildung).

Djelatnost visokih narodnih škola u SR Njemačkoj usmjerena je na zadovoljenje društvenih i individualnih obrazovnih potreba putem slijedećih obrazovnih područja:

1. metoda i tehnika racionalnog i ekonomičnog učenja,
2. sociologije i politologije: društva, politike, prava,
3. pedagogije, psihologije, filozofije, religije,
4. književnosti, likovne umjetnosti, muzike,
5. matematike, prirodnih nauka, tehnike,
6. ekonomike i trgovine,
7. jezika,
8. ekonomike i domaćinstva,
9. medicine, gimnastike, njege tjela,
10. raznovrsnih hobi aktivnosti,
11. školskog produžnog obrazovanja.⁹

Cjelokupna odgojno-obrazovna djelatnost u visokim narodnim školama odvija se u novim oblicima "cilj-grupe" (adresatno obrazovanje) i putem savjetodavnog obrazovnog rada. "Cilj-grupe" (Zielgruppe) formiraju se na bazi različitih interesa, ali homogenim unutar jedne grupe, što u didaktičkom pogledu olakšava obrazovni proces. Kod planiranja i programiranja obrazovnog rada posebno se naglašava značaj informacija, školskog produžnog obrazovanja, pozivno obrazovanje, metode i tehnike samoobrazovanja, osmišljavanje cjelokupnog života, problemi porodice, problemi unutar generacija, suvremena društvena situacija, slobodno vrijeme, kreativna djelatnost i dr.

Ovako bogat sadržaj visokih narodnih škola omogućava u didaktičkom pogledu realizaciju programa putem: "nastavnih kurseva (dnevni i večernji) dužeg, sedmičnog ili vikend trajanja, studijskim kružocima, diskusionim kružocima, radnim zajednicama (Arbeitsgemeinschafts) sedmičnim seminarima "Bildungsurlaub" ("odsustva radi učenja"), studijskim putovanjima, javnim predavanjima, izložbama, sredstvima javnog informiranja, naročito radijem i televizijom, dopisnom nastavom i savjetodavnim radom".¹⁰ Bogatstvo oblika obrazovanja u visokim narodnim

9 Stellung und Aufgabe der volkschochschule, Bonn, Deutscher Volkshochschul-Verband, 1978, str.13.

10 Isto, str.16-18.

školama ostvaruje se novim kvalitetom "zajedničkog rada studenata i nastavnika" (Gemeinschaftsarbeit) u grupama koje broje manje polaznika - male radne grupe - radne zajednice u kojima se svaki član osjeća subjektom obrazovanja. Obrazovni rad bazira se na grupnom i individualnom radu u kojem svaki student najprije se integrira u grupu, a zatim u odgojno-obrazovni proces. U tom pogledu i nastavnik se nalazi u drugačijoj poziciji, jer umjesto predavanja na relaciji katedra - klupa on, razvija povjerenje i suradničke odnose među polaznicima, aktivira ih u procesu rada, komentiranjem omogućuje dijalog i sl.

Stil rada s polaznicima neobično je značajan i on u sebi nosi četiri karakteristike - mogućnosti: "polaznik, nastavnik, nastavno gradivo i sredstva koja su namjenjena učenju i nastavi. Po tome stil rada može biti orijentiran na polaznike, nastavnike, na nastavno gradivo ili medije. Ovi pojmovi izražavaju orijentaciju, polazni aspekt i ne smiju se promatrati međusobno izolirano. Umjesto stila koji je bio određen pojmom nastavnika, u praksi se on zapostavlja i dobiva nov kvalitet voditelja, koordinatora odgojno-obrazovnog procesa".¹¹

Osnovna pravila u odnosu na stil rada koji je orijentiran na polaznike znači:

- reći što se reći ima,
- utemeljiti što se može,
- promijeniti predodžbe ako su neodržive,
- nastavne korake mijenjati ako se u međuvremenu ispostavilo da nisu dobri,
- prenijeti pozitivna iskustva koja potiču obrazovanje.¹²

11 dr Monika Volker, Stil rada s polaznicima, Zagreb, Andragogija, br.1-2,1977, str.43.

12 Isto, str.45.

Navedene misli o stilu rada ukazuju da u ovakvom obrazovanju nema jednoličnosti, ukalupljenosti, već da su sva predavanja zanimljivo organizirana, dobro pripremljena, metodološki osmišljena, raznovrsna i uz primjenu različitih nastavnih sredstava i pomagala. ovako osmišljen rad osigurava i živi interes studenata i različitih drugih polaznika da se uključe u obrazovne oblike visokih narodnih škola.

Obrazovanje uz rad dobro i raznoliko je postavljeno i u kompanijskim centrima i fakultetima. Mogućnosti za obrazovanje su u SR Njemačkoj zaista velike i na području daljinske nastave. Zahvaljujući revolucionarnom razvoju sredstava masovne komunikacije (nazvanih u SR Njemačkoj "školom nacije"), a sa njima i obrazovne tehnologije, došlo je do konstituiranja nekoliko "instruktivnih" ili eduktivno-komunikacionih sistema".¹³ To su: korespondentna nastava, multipleks-radio nastava, eduktivna televizija i videokazetni sistem, "dial access" instruktivni sistem, kompjuterski sistem, multimedijski sistem i sistemi samoobrazovanja.

Razvoj sredstava masovne komunikacije doveo je do poznate institucije SIM - sistem studija u SR Njemačkoj koja se bazira na osnovi korespondentne nastave, radioa i televizije, te prateće seminare višenedelnog i vikend trajanja. Didaktičko značenje bogatstva morfologije je u dinamizaciji komunikacije koja omogućava različiti pristup obrazovanju obzirom na vrstu, tempo i dubinu građe - koja vodi obrazovanje u samoobrazovanje.

Iako razvijen, andragoški sistem SR Njemačke nije organski povezan u nacionalni sistem obrazovanja, već fungira kao poseban i samostalan sistem, odvojen od redovnog sistema u kojem se ostvaruje buržoaski i velikonjemački utjecaj. U svojoj osnovi čitav andragoški sistem obrazovanja bazira se na grupnom i individualnom radu u grupama. Savjetodavni rad polazi od individualiziranih obrazovnih potreba ljudi koje su maksimalno izdefencirani uz veliku primjenu nastavne tehnike i sredstava masovne komunikacije, te su cjelokupni naponi andragoško didaktičkog modela usmjereni ka samoobrazovanju.

¹³ dr Borivoj Samolovčev, Eduktivno-komunikacioni ili instruktivni sistemi kao najviši stupanj u razvoju sredstava masovne komunikacije, Zagreb, Andragogija, br.9-10,1975, str.31.

Obrazovanje uz rad u DR Njemačkoj

Andragoški sistem u DR Njemačkoj polazi od stanovišta da se svaki zaposleni čovjek u bilo kojem zanimanju i djelatnosti uključi u dalje obrazovanje. Razvijajući se na posebnim specifičnostima, dobro razvijenom školskom sistemu, praktično iskorenjene nepismenosti i velikom postotku obuhvata omladine u školama, težište obrazovanja nalazi se u obrazovanju odraslih.

Obrazovanje odraslih uključeno je u integralni odgojno-obrazovni sistem DR Njemačke, a provodi se putem veoma razgranatih oblika, kao što su:¹⁴ obrazovni centri u poduzećima, škole u poduzećima sa specijalnim odjeljenjima za obrazovanje i dalje usavršavanje radnika, narodna sveučilišta, obrazovni centri kojima rukvođe razne industrijske grane, obrazovni TV programi, industrijski instituti, tehnološke (privredne) komore, konzultativni centri i drugi oblici.

Obrazovanje uz rad provodi se u poduzećima, zavodima i obrazovnim centrima, koji ga realiziraju za određene profesije, usavršavanje radnika i poslovođa. Glavni oblici ovog obrazovanja su obrazovni centri i škole poduzeća sa posebnim odjelom za dalje usavršavanje radnika.

Obrazovanje se realizira u raznim obrazovnim centrima poduzeća, kompanijama, koje su glavne obrazovne institucije. Sada u DR Njemačkoj djeluje oko 1000 obrazovnih centara poduzeća¹⁵ koji dalje usavršavaju svoje radnike, a ujedno i unapređuju proizvodnju.

Usavršavanje u "pozitivnoj specijalizaciji" u istoj struci je raširen oblik obrazovanja uz rad sa mnogobrojnim programima koji završavaju diplomom.

14 Adult Education in Europe, Adult education the German Democratic Republic, Studies and Document, 1978, br.5, str.27

15 isto, str. 29/30.

Razgranato je obrazovanje unutar poduzeća za sve radnike, a obrazovni proces se realizira u svakodnevnom životu poduzeća, te uz pomoć sredstava masovne komunikacije. Obrazovanje u poduzećima usmjereno je podizanju i usavršavanju stručnosti radnika radi ovladavanja novom tehnologijom, potrebama radnog mjesta ili u cilju prekvalifikacije radnika.

Razvoju obrazovanja uz rad pogoduju dobro organizirani metodičko-didaktički centri koji osposobljavaju nastavnike za rad s odraslima, pripremaju upute za rad, organiziraju seminare i savjetovanja za nastavnike iz privrede, voditelje i izvođače obrazovanja. U tom radu posebnu didaktičku ulogu imaju centralni pedagoški instituti gdje se vrši unaprijed priprema za nastavu, nastavnici upoznaju program, koncept predmeta i profil obrazovanja.

Značajno mjesto obrazovanju uz rad pripada vanrednom i dopisnom obrazovanju koje preko svog centra i uz pomoć njegovih suradnika prikuplja podatke o kandidatima obrazovanja, radi na izradi okvirnih nastavnih planova i programa, te prati vanredne, dopisne i večernje oblike obrazovanja. Za polaznike dopisnog obrazovanja osigurana su nastavna pisma, programirani materijali, priloženi popis literature za učenje i potrebne upute. Publikacije, udžbenici i upute za njihovo korištenje kao i organizacija periodičnih konzultacija i kolokvija pomaže kvaliteti i osmišljenosti obrazovanja uz rad.

Cjelokupno obrazovanje uz rad u DR Njemačkoj je metodološki dobro postavljeno, funkcionalno osmišljeno, centralistički usmjereno, te popraćeno potrebnim materijalom, knjigama i uputama za rad polaznike u obrazovnom procesu. U tom pogledu prednjače večernje i dopisne škole, obrazovanje na distancu i obrazovanje u poduzećima. Andragoški sistem Njemačke Demokratske Republike obzirom na socijalistički karakter društvenih odnosa ističe ideal svestrano razvijene ličnosti, ali i nosi klasno-socijalni smisao.

Obrazovanje uz rad u Švedskoj

Obrazovanje odraslih u Švedskoj ima dugu tradiciju i svoje izvore nalazi u narodnim pokretima 19. i 20. stoljeća, te konkretnim društvenim potrebama pojedinaca i društva. Cjelokupan andragoški sistem svoju idejnu osnovicu nalazi u "višoj narodnoj školi" i veoma je razgranat. U sebi uključuje slijedeće obrazovanje: narodno obrazovanje, obrazovanje u općinskim i državnim školama za obrazovanje odraslih, obrazovanje u narodnim sveučilištima, obrazovanje za tržište rada, obrazovanje na radu, obrazovanje odraslih što ga organiziraju sindikati i obrazovanje što ga odraslima pružaju radio, televizija i škole za dopisno obrazovanje.¹⁶

Visoke narodne škole su najstariji oblici obrazovanja odraslih i sinonim su za skandinavski model obrazovanja odraslih. Za razliku od ostalih nordijskih zemalja "više su okrenute životu i potrebama švedskog društva i švedskog čovjeka". Obrazovanje u njima traje različito (od jedne, dvije ili tri godine) i svaki polazak uz bogata i široka općeobrazovna znanja dobiva i osposobljenost za različite društvene funkcije rad u policiji, općini, specijalni rad, njegovanje bolesnika i sl. Ove škole su životno orjentisane škole "kažu Švedani, jer zaista služe životu i konkretnom radu. Njihov karakter omogućio je da se one nađu u sastavu nacionalnog školskog sistema. U organizaciji unutrašnjeg života i rada polaze od "oživotvorenja načela domskog života i saradničke nastave", u kojoj dominira zajednički rad nastavnika i polaznika, te u didaktičkom pogledu primjena raznovrsnih sadržaja, oblika i metoda rada.

Bez obzira kome pripadaju "narodne visoke škole, za sve njih karakteristično je nastojanje, da se odraslim osobama s nižom obrazovnom razinom pruži šansa daljeg općeg, humanističkog i društvenog obrazovanja, te mogućnost obrazovanja u

16 Nikša Nikola Šoljan, Povratno obrazovanje s posebnim osvrtom na švedski koncept, Zagreb, Školska knjiga, 1979, str. 69/70.

posebnim programima koji ponekad tvore neposredno stručno obrazovanje."¹⁷ Koliko je to nastojanje zajedničko za sve narodne visoke škole, jednako toliko zajednička je i raznovrsnost u pogledu programa, jer njega određuje opća politika i usmjerenost organizacije koja stoji iza škole. Na taj način odgovarajući pokret, stranka, organizacija ili udruženje osigurava kontinuitet svojega djelovanja.¹⁸

Večernje obrazovanje odraslih je veoma raznoliko i morfološki dobro razvijeno, a bazirano je od lokalnog (općinskog) obrazovanja. Nastava je u tim školama besplatna i izvodi se prema nastavnom planu i programu. U školama za obrazovanje odraslih u općinama, nastava se održava u večernjim i dnevnim terminima, a općinske vlasti osiguravaju smještaj djece dok su roditelji u školi. Osim općinskih škola djeluju i državne škole kod kojih prevladava obrazovanje dopisnim putem. Nastava se izvede visno o kandidatima i konkretnim potrebama života, pojedina i interesa lokalnih vlasti. Tečajevi, dopisna nastava, nastava pomoću radio i televizijskih emisija dolazi posebno do izražaja u obrazovanju odraslih.

Za obrazovanje uz red u srednjem obrazovanju karakteristične su škole koje obrazuju po paralelnom principu, odnosno "kombinacija redovnog načina obrazovanja u školi i sistema dopisnog obrazovanja ili školovanja"¹⁹ uz pomoć korespondentnih centara koji pogoduju zaposlenim ljudima i ljudima van centara za obrazovanje.

Sredstva masovne komunikacije našla su izrazitu karakteristiku u razvoju švedskog multimedijiskog sistema koji u sebi

17 Nikša Nikola Šoljan, Povratno obrazovanje s posebnim osvrtom na švedski koncept, Zagreb, Školska knjiga, 1979, str.74.

18 Isto, str.74.

19 Dr Mihajlo Ogrizović, Srednje škole za obrazovanje odraslih u Švedskoj, Zagreb, Andragogija, br.5, str.83.

sjedinjuje više medija - radija, televizije, tekstualnog materijala ("osnovna" i "prateća" knjiga), audio i video materijala, studijske grupe i tzv. tele-kontakta.²⁰

Osnovni didaktički oblik rada je kombinacija individualnih i grupnih oblika rada putem "osnovne" knjige (Grundbuch) i audio i TV-materijala. Problem "feedbacka (povratne sprege i potkrepljenja), kao ključnog problema u svakoj situaciji učenja, rješava se grupnom diskusijom o pojedinačnim saznanjima i rezultatima."²¹

Obrazovanje uz rad na srednjem stupnju razvijeno je i odvija se putem večernje škole, visokih narednih škola, dopisnim obrazovanjem i multimedijским sistemom uz pomoć radija i televizije. Organizacija dopisnog obrazovanja i obrazovanje putem multimedijskog sistema su glavni oblici obrazovanja odraslih koji služe za primjer stalim zemljama.

Cjelokupno obrazovanje organizirano je na visokom stručnom nivou, prevladava grupni i individualni rad, vrlo intenzivno se radi na konzultacijama, instruktažama, korištenju audiovizuelnih pomagala, dominira u radu razgovor i diskusija kao metoda rada s polaznicima uz povezivanje učenja i konkretnog rada u životu pojedinca.

20 dr. Borivoj Samolevčev, Eduktivno-komunikacioni ili instrukktivni sistemi kao najviši stupanj u razvoju sredstava komunikacije, Zagreb, Andragogija br.9-10,1975, str.36.

21 Isto, str.36.

Obrazovanje uz rad u Čehoslovačkoj

Obrazovanje odraslih u Čehoslovačkoj ima dugu historiju koja se temelji na industrijski razvijenoj tradiciji, razvijenom redovnom obrazovnom putu i konkretnim potrebama razvoja tehnološkog procesa rada. Industrijska tradicija stvorila je u Čehoslovačkoj specifičan sistem obrazovanja i osposobljavanja odraslih u kojem se polazi od stava da obrazovanje zaposlenih treba polaziti od poduzeća i njihovih udruženja uz pomoć državnih organa. Kao jedinstvo ovog dvostrukog interesa (države i poduzeća) javljaju se specifične ustanove koje se staraju i rade na vanškolskom obrazovanju i praktičnom obučavanju kao "središta za obuku" (viševne središće).

Središta za obuku predstavljaju isprepletenu mrežu koja pokriva Čehoslovačku, a centralno središte za obuku tzv. Metodčki kabinet nalazi se u Pragu. On je instruktivna ustanova u odnosu na središta za obuku u ostalim mjestima.

Obrazovanje odraslih najčešće se vrši:

- a) redovnim putem,
- b) večernjom nastavom i
- c) dopisnom nastavom.

U Čehoslovačkoj obrazovanje odraslih odvija se u dvo ili trogodišnjim profesionalno-tehničkim školama, dvo ili trogodišnjim srednjim školama za radnike, gimnazijama i srednjim ekonomskim školama za radnike. U obrazovanju odraslih nastava općeobrazovnih predmeta u većini škola podređena je stručnoj pripremi. Izuzetak čine gimnazije za odrasle.

U ČSSR djeluju tri gimnazije za odrasle dvije u Pragu i jedna u Bratislavi. U gimnaziju se primaju oni koji su napunili 18 godina i imaju radn. iskustvo najmanje tri godine, a svi polaznici polažu prijemni ispit.

Obrazovanje u gimnaziji za odrasle, koja traje četiri godine, nastava se realizira u tri dana tokom tjedna po pet sati, a izvodi se poslije radnog vremena.

U obrazovanju odraslih uz rad obrazovni proces je organiziran kao redovna, večernja i dopisna nastava. Za dopisnu nastavu mogu se prijaviti samo polaznici koji su navršili 21 godinu. Ako je polaznika uputelo poduzeće, onda mu ono daje izvjesne olakšice (tri sata tjedna oslobođena ga rada, omogućuje mu dolazak na ispite i daje dopust za polaganje diplomskog ispita), a ako kandidat ne posjeđuje nastavu smanjuje se njegov osobni dohodak.

Po mišljenju rukovodilaca sistema obrazovanja odraslih Češke, docenta Oldridža Franca škole ovog tipa su neperspektivne. Poduzeća nisu zainteresirana za njihov razvoj jer oni ne pripremaju kadrove za pr. izvednju.

Završivši osnovnu školu radnici polaze dv. ili trogodišnju profesionalno-tehničku školu, gdje dobivaju kvalifikaciju i srednje obrazovanje.

Obrazovanje uz rad u srednjem obrazovanju zastupljeno je u 146 srednjih škola za koje materijalne traške ve snose poduzeća. U didaktičkom pogledu obrazovanje uz rad prilagođeno je polaznicima putem ciklične nastave (tjedni, mjeseci - rad, a zatim istim redosljedom - samo učenje).

Uz redovno i večernje obrazovanje razvijeno je i dopisno obrazovanje koje radi po jedinstvenim nastavnim planovima i programima kao i redovne škole.

Obrazovanju odraslih razvijeno je u narodnim školama, večernjim seoskim školama, a posebna se pažnja uz opću kulturu pridaje stručnom obrazovanju. Najrašireniji i najpopularniji oblici obrazovanja su narodni univerziteti i akademije koje su dostupne ljudima po mjestu rada i boravka.

U Čehoslovačkoj se pridaje izuzetna pažnja planiranju obrazovanja odraslih, o toj problematici izlazi oko stotinu časopisa, ulažu se znatna materijalna sredstva za razvoj i unapređenje andragoške teorije i prakse, te neobično duga, bogata i vrijedna tradicija industrijskog obrazovanja uz rad služi kao primjer razvoju obrazovanja. Cjelokupan sistem obrazovanja odraslih integriran je u jedinstven odgojno-obrazovni sistem.

Obrazovanje uz rad u Jugoslaviji

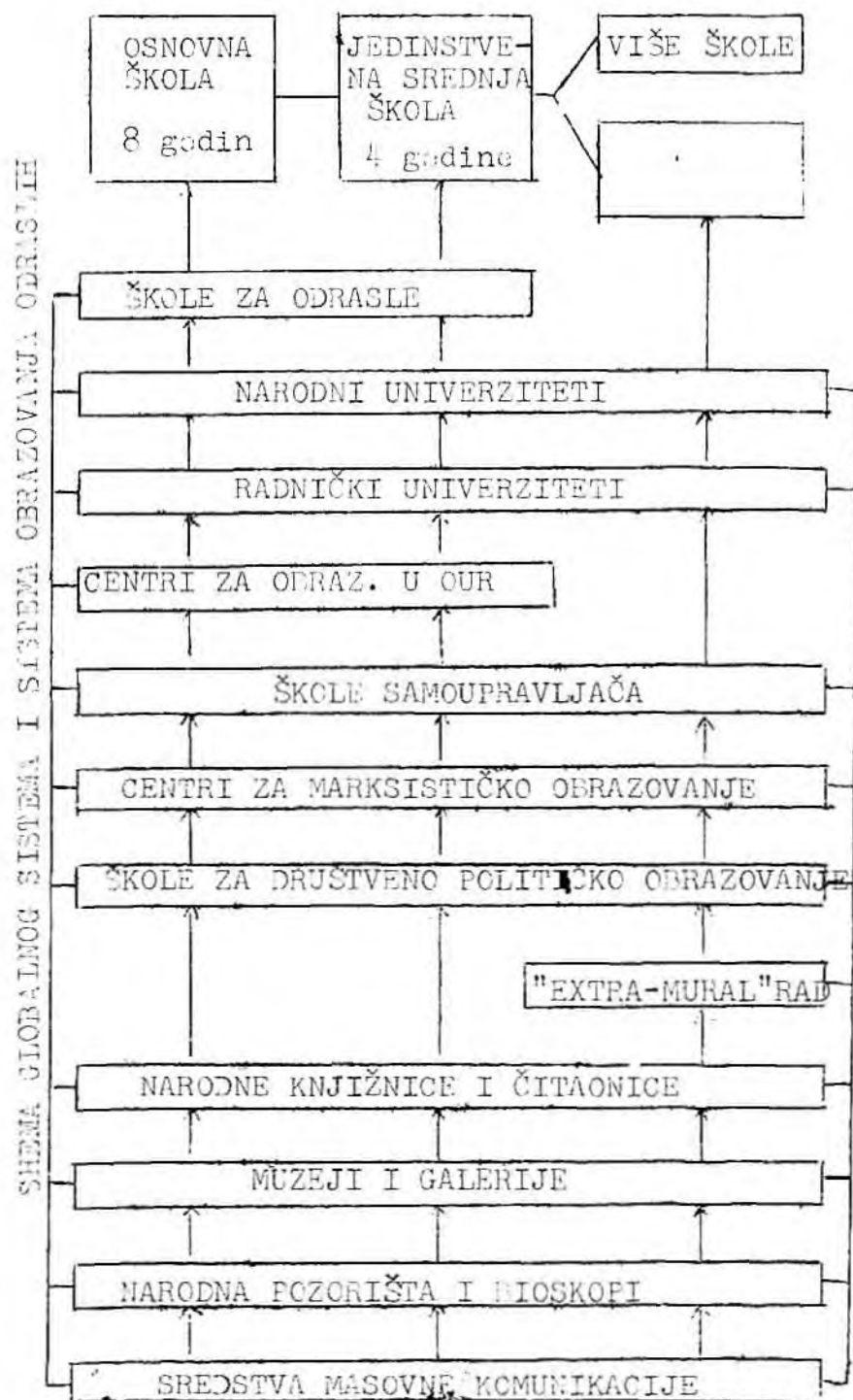
Obrazovanje uz rad u Jugoslaviji ima bogato iskustvo sakupljeno u zajedništvu jugoslavenskih naroda koje u sebi sadrži uz opće i posebne karakteristike našeg samoupravnog socijalizma.

Obrazovanje uz rad u Jugoslaviji od oslobođenja do uvođenja samoupravljanja (1950.) bilo je veoma masovno i nosilo je prosvjetiteljski karakter, a s osnovnim ciljem, da se što brže otklone nepismenosti i podigne opći kulturni nivo. Osnovni nositelji ove djelatnosti bila su narodna sveučilišta, večernje škole, narodne knjižnice i čitaonice. Uvođenjem, razvojem i širenjem radničkog i društvenog samoupravljanja (od 1950. na ovamo) dolazi do smišljenog i sistematski izgrađenog sistema obrazovanja odraslih kako u teoretskom tako i u praktičnom pogledu. Razgranata mreža andragoških ustanova - radničke i narodna sveučilišta, obrazovni centri u privrednim radnim organizacijama, večernje škole i eksterne studije - otklanja improvizaciju u radu s odraslima uz pomoć opće društvene klime i razvoja teoretske andragoške misli. U tom nastojanju posebnu ulogu odigrao je Savez narodnih i radničkih sveučilišta i Andragoški centar SR Hrvatske putem Ljetne škole u Poreču i čitavim nizom svojih izdanja u kojima su istaknuti pedagozi osmišljavali i umjeravali razgranatu andragošku praksu, te se iz prakse formira čitava plejada naših andragoških radnika.

Društvena klima, otvorenost prema inostranim iskustvima i saznanjima, bogato didaktičkih oblika obrazovanja odraslih doprinjelo je intenzivnom razvoju andragoške nauke u Jugoslaviji. U tom nastojanju i danas andragozi usmjeravaju cjelokupno obrazovanje odraslih u jedinstven sistem odgoja i obrazovanja u kojem obrazovanje uz rad dobiva izvanredno društveno, ekonomsko i andragoško značenje, uz aktivno uključivanje udruženog rada materijalne proizvodnje.

Obrazovanje uz rad zasnovano je na samoupravnoj organizaciji društva koje se bazira za potrebama udruženog rada, jedinstva andragoškog i globalnog edukativnog sistema, te osposobljenosti kontinuiranog obrazovanja uz rad bez obzira na stupanj i područje obrazovanja.

Nosioci obrazovanja uz rad su mnogobrojne institucije u sklopu integralnog odgojno-obrazovnog sistema, koji se šematski može svako prikazati.²³

23 P. sudene šema: dr. Borivoj Samalovčev, mr. Hakija Muradbegović, opšta andragogija, Sarajevo, IRO "VESELIN MASLEŠA", 1979, str. 74.

Razvijenost obrazovanja uz rad možemo pratiti kontinuirano kod svih navedenih nosioca svog obrazovanja, no njegov intenzivan razvoj počeo je iza X kongresa SKJ-e, jer do tada smo sadržajno i pojmovno zastupali izvanredno obrazovanje i studiranje. Obrazovanje uz rad razvijeno je u svim verificiranim ustanovama koje uz redovnu djelatnost (obrazovanje omladine) izvode i obrazovanje zaposlenih radnika od osnovne škole do visokškolskog obrazovanja.

U srednjem usmjerenom obrazovanju u SR Hrvatskoj u školskoj godini 1979/80. djelovalo je 175²⁴ centara usmjerenog obrazovanja (CUO) koji u pravilu mogu obrazovati i odrasle, no ovu djelatnost obavljalo je 4% centara usmjerenog obrazovanja,²⁵ jer se još nisu dovoljno organizacijski pripremili i ekipirali za andragoški rad, odnosno programi obrazovanja odraslih u usmjerenom obrazovanju stvarali su se nešto kasnije od programa za redovno obrazovanje omladine.

Obrazovanje uz rad razvijeno je i na višim i visokim školama, odnosno fakultetima,²⁶ time da je daleko više zastupljeno kod viših škola koje traju dvije godine i dostupnije su zaposlenim radnicima.

U narodnim i radničkim sveučilištima (njih 93 u 1979. godini u SRH) putem raznih oblika rada, kao i u osnovnim organizacijama materijalne proizvodnje na sistematskom usavršavanju radnih ljudi bilo samostalnim snagama ili uz suradnju sa ostalim subjektima obrazovanja prema nepotpunim podacima, jer ih se statistički ne vodi, procjenjuje se, da se u SRH godišnje obrazuje uz rad oko 45.000 ljudi. Cjelokupno obrazovanje odraslih sada prelazi u djelatnost verificiranih odgojno-obrazovnih institucija koje u narednom periodu trebaju intenzivnije da didaktički i metodološki osmisle ovu djelatnost u sklopu jedinstvenog sistema odgoja i obrazovanja, ali u uskoj sprezi sa udruženim radom.

24 Podaci PPS SRH za navedenu godinu.

25 Isti izvor - Vidi niz podataka i tabela u prilogu koji su povezani sa II glavom ovog rada kada se govori o obrazovanju uz rad u SRH, str. 78-87.

26 Isto, str. 86 i potrebna prilazi.

Razgranat sistem obrazovanja uz rad u raznim vidovima i oblicima (od osnovne škole do fakulteta, od narodnih i radničkih sveučilišta do škola za samoupravljače i sredstva masovne komunikacije) omogućuju zaposlenom čovjeku da poslije rada izabere najracionalniji put obrazovanja za ostvarenje cilja. U tu svrhu oblici večernjeg i dopisnog obrazovanja uz rad za sada su najrazvijeniji oblici obrazovanja.

Cjelokupan sistem obrazovanja odraslih u Jugoslaviji izgrađen je na specifičnim samoupravnim osnovama od osnovne škole do fakulteta uz slijedeće tri karakteristike:

- a) da je integriran u jedinstven globalni odgojno-obrazovni sistem,
- b) da počiva na razvijenoj andragoškoj praksi i relativno razvijenoj andragoškoj teoriji i
- c) da je otvoren prema vrijednim inostranim iskustvima i saznanjima.

U suštini to je sistem permanentnog obrazovanja u kojem dominira i postaje sve prisutniji didaktički model obrazovanja uz rad.

Obrazovanje uz rad na taj način postaje subsistem u okviru globalnog eduktivnog sistema obrazovanja odraslih.

.....

Analizirajući navedene odgojno-obrazovne sisteme s andragoškog stanovišta obrazovanja uz rad zapažam niz zajedničkih karakteristika:

- obrazovanje uz rad razvija se od osnovnog do visokoškolskog obrazovanja,
- sve veći broj korisnika obrazovnog procesa uz rad,
- sve veća želja i interes zaposlenih ljudi za učenjem i proširivanjem znanja,

- sve veća potreba za individualnom nastavom koja omogućava svakom pojedincu da uči svojim tempom, iskustvom i dubinom, te
- opće nastojanje da se obrazovanje odraslih a time i obrazovanje uz rad što adekvatnije uklapi u cjelovit sistem obrazovanja.

Didaktička transformacija u okviru globalnog odgojno-obrazovnog sistema predstavlja najizrazitiji put obrazovanja uz rad putem večernje nastave, daljinske nastave, patronažnog rada, d pisne nastave, sistemskim tečajevima, hobi grupama, multimedijском organizacijom učenja i dr. Većinu ovih puteva obrazovanja odraslih razvilo je čest. u sukobu s tradicionalnim školskim sistemom i njegovim didaktičkim standardima, siromašnom morfologijom nastavnog rada.

Zahvaljujući morfološkoj razvijenosti eduktivnog sistema odraslih, globalni sistem počinje prelaziti vlastiti didaktički tradicionalizam i postaje jedinstven sistem dinamične suradnje.

Upravo ta transformacija sistema odgoja i obrazovanja omogućuje razvoj obrazovanja uz rad i primjenu njegovih puteva obrazovanja u cjelokupnom eduktivnom sistemu.

Obrazovanje uz rad ostaje najrealnija šansa takvog obrazovnog puta u usmjerenom obrazovanju, koji se sve više približava i ulazi u proces rada i potrebu radnog čovjeka, te postaje opća historijska pojava u suvremenoj društvenoj realnosti uz bogatstvo različitih metodoloških oblika i didaktičkih puteva obrazovanja.²⁷

27 Vidi II glava, stav 9 ovog rada.

II

OBRAZOVANJE ODRASLIH UZ RAD KAO DRUŠTVENO-PEDAGOŠKA
REALNOST U NAŠOJ ZEMLJI

"ŠKOLA NE MOŽE DATI SVE. ONA DAJE SAMO
TEMELJ NA KOJEM ČOVJEK DALJE IZGRADUJE
SAM SEBE".

(Tito)

6. OBRAZOVANJE UZ RAD U SUVREMENIM DRUŠTVENIM
I PEDAGOŠKIM UVJETIMA

- Obrazovanje u mladosti nedovoljno je za
čitavu radnu aktivnost i životni vijek
- Podvojenost obrazovanja i rada
- Neefikasnost odgojno-obrazovnog sistema
do sadašnje reforme
- Obrazovanje uz rad u SR Hrvatskoj

Vrlo dinamičan razvoj znanosti postavlja pred puteve obrazovanja ozbiljne probleme u pogledu cjelokupne organizacije odgojno-obrazovnog sistema.

Preobražaj odgoja i obrazovanja je u toku, iako još nepotpun, najviše je zahvatio srednje usmjereno obrazovanje (bar u ovom periodu) u kojem je došlo do novog kvaliteta obrazovnog ciklusa.

Osnovna postavka novog sistema usmjerenog obrazovanja jeste uskladjivanje obrazovanja s potrebama rada i individualnim sposobnostima polaznika pri čemu svakom polazniku treba omogućiti postizanje optimalnih rezultata u skladu s njegovim sposobnostima i sklonostima, ali vodeći računa o potrebi rada.

Kako su potrebe rada i mogućnosti zaposlenih osoba različite, ovo podrazumijeva "da sistem usmjerenog obrazovanja mora omogućiti osposobljavanje na različitim razinama stručnosti, te prelaz iz redovnog sistema u radni proces na različitim stupnjevima uz osiguranje mogućnosti svakome da nastavi dalje obrazovanje uz rad ili iz rada".¹

Odgoj i obrazovanje uvijek je bilo društveno determinirano i odražavalo je svojim kretanjima promjene u društveno-političkom, privrednom i kulturnom životu. Ističući vezu između društvenih kretanja (kao determinante) i obrazovanja odraslih (kao manifestacije) ne smijemo tu vezu promatrati jednostrano, već u dijalektičkom jedinstvu općeg, posebnog i pojedinačnog. Obrazovanje je "manifesta-

1 Prijedlog reforme usmjerenog obrazovanja u SRH Hrvatskoj od 1975-1985. godine, Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja SRH, Zagreb, 1975, str.170.

cija i snaga društvenog mijenjanja".² Društvenu uvjetovanost odgoja shvaćamo u međuzavisnosti društvenih promjena i odgojno-obrazovnih napora.

Obrazovanje u mladosti nedovoljno je za čitavu radnu aktivnost i životni vijek

Jedan od osnovnih ciljeva obrazovanja odraslih u samoupravnom socijalističkom društvu vezan je za činjenicu što obrazovanje koje se stiče u mladosti postaje nedovoljno za čitav period čovjekove radne aktivnosti. To je uvjetovano brzim razvojem nauke i njene praktične primjene u proizvodnim i drugim društvenim djelatnostima. S tim razvojem ranije stečena znanja postaju prevaziđena, ali se s druge strane opseg novih očigledno povećava. Uslijed toga današnji čovjek je u situaciji ne samo da saznaje sve više novih otkrića, već i da ih svojim spoznajama obuhvaća u sve većem opsegu. Potreba za tim ne proizlazi samo iz usko profesionalnih razloga vezanih za rad i profesiju, već i iz razloga njegovog efikasnog i ravnopravnog uključivanja u šire društvene odnose.

Usmjereno obrazovanje i odgoj odraslih ne pokazuje se samo kao neki specifičan vid obrazovanja, već i kao opća potreba svih ljudi suvremenog društva. Ovo je jednako potrebno i radniku i inženjeru. S isticanjem te nužnosti, obrazovanje uzeto u cjelini, prestaje biti samo funkcija mladosti, ono postaje permanentna potreba u svim dobima uzrasta čovjeka.

Potreba stalnog obrazovanja proizlazi, u osnovi, iz vrlo dinamičnih promjena, koje se danas vrše u karakteru i strukturi radnih mjesta izazvanih sve većim progresom nauke i tehnologije, kao i iz težnje ka sve većoj humanizaciji i demokratizaciji odnosa u suvremenom svijetu, koja

2 dr Borivoj Samolovčev, mr Hakija Muradbegović, Opšta andragogija, IRO "Veselin Masleša", Sarajevo, 1979, str.90.

zahtjeva kompletnije obrazovanu ličnost, a to znači ličnost koja je upućena na stalno sticanje novih, odnosno kompletiranje ranije stečenih iskustava.

Već na Svjetskoj konferenciji za obrazovanje odraslih, održanoj 1960. godine u Montrealu, prevladala je ideja da obrazovanje odraslih nije jednostavno "nastavak" ili "produžetak" redovnog školovanja, već da predstavlja elemenat jedinstvenog procesa stalnog obrazovanja uz rad. U tom smislu pokazalo se da se obrazovanje odraslih sve više i svuda uzima kao značajan elemenat u općem obrazovnom sistemu. S druge strane u visoko razvijenim industrijskim sredinama rastući opseg novih znanja stvara jednu sasvim novu atmosferu i razvija svijest o značaju usmjerenog obrazovanja. U ovim sredinama, u kojima se obrazovanje odraslih do sada smatralo manje više marginalnim područjem obrazovanja, već se osjeća da se shvaćanja u tom pogledu mijenjaju i da se moraju promijeniti. M.Roby Kidd, uzimajući riječ na jednom skupu u okviru Association of Public School Educationes, iznio je prigovor nastavnicima na polju obrazovanja odraslih u industrijskim zemljama zbog nedostatka povjerenja u značaj i razvoj ovog područja u njihovim uvjetima.³

Konferencija u Montrealu je otklonila shvaćanja po kojima se na obrazovanje odraslih gledalo kao na marginalno područje obrazovanja. Daljnji razvoj ove ideje ide u pravcu da se u životu obrazovanje prihvati kao proces koji se nastavlja kroz čitav život i da ono nađe svoje mjesto u službeno priznatim obrazovnim sistemima. Ovako izražene ideje našle su svoje mjesto još na Međunarodnoj konferenciji za obrazovanje odraslih, održanoj 1949. godine u Elseneyuru.⁴

3 M.R.Kidd, "Les buts de l'education des adultes" - dans: Education de base et education des adultes, vol.12, (1960) n° 3, Paris, Unesco, p.124.

4 A.S.M.Hely: Nouvelles tendances dans Education des Adultes, str. 22-40.

Isto tako već u 1934. godini prof. R. Peers je pisao: "Obrazovanje odraslih uzeto u cjelini treba da predstavlja proces prilagođavanja individue svijetu u kojem živi. Ali, taj svijet je na putu stalne evolucije i sama individua je jedan od potencijalnih agensa evolucije, adaptacija nije rezultat koji se stiče jednom za uvijek, u toku djetinjstva i doba mladosti, već je proces koji traje čitav život".⁵

Međutim, bilo bi suviše optimistički shvatiti da je ideja o nužnosti stalnog obrazovanja između dva svjetska rata bila široko prihvaćena. Ona je bila propagirana od strane andragoga, pedagoga, ekonomista i svih onih, kojima je tu i tamo, uglavnom, sporadično sam razvoj nametao potrebu za njim. U stvari može se reći da ona nije imala onu snagu i utjecaj koju vrši danas i bila je prihvaćena od manjeg broja onih koji su se posvećivali obrazovanju odraslih, kao i u manjem broju zemalja.

Pa i danas, kako kaže Josef Barbag, "Još smo daleko od toga da svijest o potrebi obrazovanja u toku čitavog života bude dovoljno raširena. Ističući značaj ideje o potrebi obrazovanja, koja se produžuje u toku čitavog života, uprkos teškoća i kompleksnosti suvremenog društva, individua može bolje da riješi svoje lične i društvene probleme".⁶

Ovu misao Barbaga možemo prihvatiti više u tom smislu da suvremeno društvo još nije dovoljno razvilo osnovicu i sistem ovog obrazovanja, što svakako dolazi do izražaja u isticanju potrebe i težnje za reformiranjem čitavog obrazovnog sistema. Danas je pojam obrazovanja odraslih već općenito prihvaćen. Ako se ono prihvati samo kao dodatak jednog kontinuiranog procesa obrazovanja, onda se pokazuje da nije dovoljno samo definirati ciljeve i sadržinu ovog

5 Robert Peers: Adult education, Londres, Routledge and Kegan Paul, 1958, p.7-8.

6 Josef Barbag: "Ya - t - il vraiment une crise de l'education des adultes" dans: Education de base et education des adultes, vol.XII (1969)n° 3, Paris, Unesco, p.135.

obrazovanja, već da je neophodno izvršiti kompletnu reviziju metoda, koncepcija i programa obrazovnog sistema na prvom, drugom i trećem stupnju.

Na međunarodnoj konferenciji o obrazovanju odraslih koju je organizirala u Vašingtonu CMOPE (Svjetska konfederacija organizacija prosvjetnih profesija) 1959. godine, došlo se do konstatacije da različite zemlje sa raznim nivoima razvoja imaju različite potrebe u pogledu obrazovanja odraslih, ali da izvjestan minimum programa mora biti zajednički u skladu s fundamentalnim uvjetima koji su kod svih jednaki.⁷

Ukoliko možemo konstatirati da je ideja o potrebi obrazovanja odraslih uz rad danas na svjetskom nivou dovoljno razjašnjena i općenito prihvaćena, istovremeno možemo konstatirati da njena primjena nailazi na otpore tradicionalnih sistema obrazovanja koji se sporo mijenjaju i reformiraju. Na taj način suvremeno društvo zaostaje u potpunom pokrivanju jedne potrebe, koja uvjetuje njegov efikasni i skladni razvoj. Ipak ne bismo rekli da su ovdje u pitanju samo tradicionalna idejna neshvaćanja, koliko sama složenost odnosa, materijalnih i organizacionih elemenata koje u obrazovnom sistemu treba mijenjati ili nanovo unositi. Taj proces, i kada postoje jasne i prihvaćene ideje, kao i gotovi projekti, nije lako realizirati. Imajući to u vidu

7 Na toj Konferenciji A.A.Liveright daje slijedeće elemente definicije obrazovanja odraslih: "a) Obrazovanje individue nije završeno sa završetkom škole i početkom rada. Obrazovanje je proces, koji se nastavlja u toku čitavog životnog vijeka čovjeka. b) Ovaj proces interesira sve aspekte egzistencije i treba da favorizira razvoj cjelokupne ličnosti čovjeka, razvijajući lične sposobnosti kako u praktičnom, tako i intelektualnom pogledu, kao i fizičkom i stručnom. c) Odrasli imaju sposobnost i želju za obrazovanjem, ali njihove mogućnosti da primaju znanja slabe čim prestanu da to čine. Važno je, dakle, da se osigura kontinuitet u procesu obrazovanja".

Citat je preuzet od:

A.A.Liveright: "L'education des adultes est -elle un luxe ou une necessite?", dans, Education de base et education des adultes vo.XII (1960), n° 2, Paris, Unesco, p.90.

s jedne strane, i sve šire i uspješnije realizacije koje se danas ostvaruju na planu usmjerenog obrazovanja odraslih, s druge strane, skloni smo zaključku da se danas radi o premošćavanju praktičnih nego konceptualno idejnih problema na tom području. Jednom riječju, skloni smo više optimističkoj ocjeni ovih procesa.

Kod obrazovanja odraslih uz rad u srednjem obrazovanju nailazimo na dosta poteškoća. Neshvaćanja koja se u tom pogledu susreću dolaze i od strane nastavnika koji su vezani za rad u redovnim školama za mlade, i koji svoju ulogu shvaćaju prvenstveno, ako ne i u potpunosti, kao pripremu mladnih za budući život. Sigurno je da od polaznog stava da li se obrazovanje zasniva na principu "pripreme učenika za budući život" ili na principu "učenja polaznika za rad" zavisi organizacija cjelokupnog obrazovnog sistema i postavki rasporeda programa, koji se u njemu ostvaruju. Ako bi pošli od prvog principa onda bismo došli do toga da jedna ličnost sa završetkom škole prestaje da uči "i počinje da radi". Time bi životni period bio oštro odvojen na period učenja i rada. Danas je to u suštini neprihvatljivo, bez obzira koliko je to u praksi primjenjeno. Od principa za koji se opredjeljujemo, kao polaznog, zavisi trajanje pojedinih stupnjeva obrazovanja. Razmatrajući ovaj problem P.F. Drucker ističe na jednom mjestu da je "obrazovanje odraslih u jednom obrazovnom društvu isto tako normalno, kao obrazovanje djece u jednom analfabetskom društvu".⁸

Među zemljama koje su permanentno obrazovanje proglasile svojom doktrinom nalazi se i Jugoslavija. Rezolucija Savezne skupštine o razvoju odgoja i obrazovanja na samoupravnoj osnovi iz 1970. godine čini osnovicu razvoja ideje o jedinstvenom i cjelovitom odgojno-obrazovnom sistemu. Jedinstvenost sistema priznaje oba puta obrazovnog ciklusa (pedagoški i andragoški), a cjelovitost podrazumijeva veoma fleksibilnu i funkcionalnu organizaciju u makro i mikro smislu.

⁸ P.F. Drucker: The landmarks of tomorrow. Londres, Heinemann, 1959, p.111.

Novi položaj obrazovanja odraslih podstakao je i u našoj zemlji, nastojanja da se ono što više društveno osmisli i poveže sa potrebama čovjeka i udruženog rada. Od Rezolucije Savezne skupštine o razvoju odgoja i obrazovanja, preko amandmana Ustava SFRJ (1971), Rezolucije Drugog kongresa samoupravljača Jugoslavije (1971), Ustava SFRJ (1974), Rezolucije Desetog kongresa SKJ o zadacima Saveza komunista u socijalističkom samoupravnom preobražaju odgoja i obrazovanja (1974), Zakona o udruženom radu (1976) i Rezolucije Jedanaestog kongresa SKJ (1978)-razvoj obrazovanja stalno i sve kvalitetnije povezuje se sa potrebama radnih ljudi i društva u cjelini.

Cjelokupan odgojno-obrazovni sistem odraslih baziran na navedenim dokumentima polazi od:⁹

1. samoupravne zasnovanosti u skladu sa samoupravnom organizacijom društva i s principima udruženog rada,
2. jedinstva andragoškog obrazovnog sistema - organizaciono i sadržajno - s globalnim edukativnim sistemom, što osigurava ravnopravnost, racionalnost i ekonomičnost tradicionalno-pedagoškog i andragoškog obrazovnog puta,
3. osposobljenost za obrazovanje uz rad i za "povratno" obrazovanje, bez obzira na stupanj, područje i funkciju obrazovanja odraslih.

Iz povijesnog smisla samog socijalističkog društva izvodi se i smisao obrazovanja. "Obrazovanje u socijalizmu treba da se "spaja" s proizvodnjom; svijet rada i svijet znanja moraju se prožimati. Obrazovanje u radu, iz rada i uz rad - to je urgentan cilj socijalističkog društva".¹⁰

9 dr Borivoj Samolovčev, mr. Hakija Muredbegović, Opšta andragogija, IRO "Veselin Masleša", Sarajevo, 1979, str. 72/73.

10 dr Stipe Šuvar, Škola i tvornica, Zagreb, Školska knjiga, 1977, str.103.

Podvojenost obrazovanja i rada

Osnovni uzrok slabosti i protivuriječnosti starog odgojno-obrazovnog sistema sastoji se prije svega u njegovoj podvojenosti s radom. Razvijajući se kao djelatnost od posebnog i općeg društvenog interesa, obrazovanje je više bilo usmjeravano zadovoljavanju općih potreba društva, a manje konkretnih potreba rada. U školu se išlo radi škole i obaveze polaznika prema njoj, a manje prema predstojećem zaposlenju i potrebama udruženog rada.

Ta podvojenost dolazila je do izražaja već od osnovne škole u kojoj je podsticano učenje radi daljnjeg obrazovanja i u cilju stjecanja fakultetske diplome koja je sve više postojala i isticana kao ideal u obrazovnom dometu pojedinca.

Podvojenost obrazovanja i rada proizlazila je između ostalog i zbog naslijeđenog i sporog mijenjanja položaja prosvjetnih radnika kao sastavnog dijela državne vlasti. Korisnik "obrazovne usluge" pojavljivao se u ulozi "molitelja" (upis u školu, opravdavanje izostanaka, popravljivanje negativne ocjene, pristupanje polaganju ispita i slično), a nastavnik u ulozi onog, koji odlučuje, da kako u skladu s postojećim zakonskim propisima, koje primjenjuje pa i objašnjava kao predstavnik vlasti. Ovaj povlašteni položaj škole kao dijela državne vlasti vrijedio je ne samo u odnosu prema pojedincu - polazniku iz redova omladine, već i u odnosu prema pojedinim zaposlenim ljudima koji su u školu dolazili kao roditelji svoje djece, ili pak kao polaznici obrazovanja uz rad. Takav status nadređenosti prenosio se onda i na odnose s radnim organizacijama i njihove zahtjeve, jer su i one u izvjesnom smislu dolazile u položaj "molitelja". One su tražile određene obrazovne usluge, koje međutim radne organizacije odgoja i obrazovanja nisu bile dužne realizirati, jer su sredstva za svoj rad dobivala mimo toga i neovisno o tome. Takvi odnosi nisu išli u prilog uspostavljanja suradničkih odnosa, te povezivanju obrazovanja i rada.

Do veće povezanosti obrazovanja i rada pored neodgovarajućih društveno-ekonomskih odnosa, nije dolazilo i zbog naslijeđene iz prošlosti stroge podjele rada između radnih organizacija materijalne proizvodnje i radnih organizacija odgoja i obrazovanja. U jednim se samo proizvodilo, a u drugima samo učilo. Jednostrana funkcija radnih organizacija materijalne proizvodnje, te nerazvijenost njezine obrazovne funkcije, nije osiguravala potrebnu osnovu da se učenje proširi i u područje rada. To je imalo za posljedicu da se kroz razne organizacione oblike učenja u školi, ali i u radu ne uspostavljaju odgovarajući odnos suradnje između škole i tvornice.

Takvo stanje, te sve veća kriza u koju je zbog odsustva jedinstva rada i obrazovanja zapedaio stari sistem odgoja i obrazovanja sve više je postojala ozbiljnim razlogom daljnja neodrživost takvog sistema. Prema tome i sve navedene unutarnje protivuriječnosti sistema obrazovanja (dualizam, osipanje polaznika i ponavljanje razreda, strukturalne disproporcije i dr.) nisu bile ništa drugo nego samo odraz njegove autonomnosti i zatvorenosti u odnosu na rad. Prevladavanje podvojenosti ne može se postići samo nekim pedagoško - andragoškim mjerama i uspostavljanjem boljih odnosa između ljudi zaposlenih u obrazovanju i ljudi zaposlenih u drugim područjima rada, iako ni to ne treba zanemariti, uz daljnje zadržavanje neizmjenjenih društveno-ekonomskih odnosa između obrazovanja i rada. Naprotiv, to se jedino može prevladati integriranjem jednog i drugog područja društvenog rada u jedinstveni sistem udruženog rada.

Podvojenost teorije i prakse dovela je do "izrazitijeg raskoraka između teorije i prakse obrazovanja odraslih, odnosno, do zaostajanja ove djelatnosti za tokovima andragoške teorije", a "nejasan društveni status obrazovanja odraslih, izuzev društveno-političkog i marksističkog

obrazovanja, doveo je, dijelom, do neravnomjernog i stagnantnog kretanja prekse".¹¹

Zbog toga se i progresivnost novih društvenih i pedagoško-andragoških ideja ogleda pored ostalog u tome:

"koliko su one bile u stanju rad staviti u funkciju odgoja i obrazovanja, odnosno, koliko su odgoj i obrazovanje bili u funkciji rada".¹²

Koncepcija povezivanja rada i obrazovanja ima duboko korjene u historiji ljudske civilizacije, jer obavljanje funkcije rada uvijek je zahtijevalo određeni nivo znanja, vještina i navika. Klasna su društva stvarala jaz između rada i obrazovanja, a škola je "izrasla" pokraj tvornice.

"Tvornica i škola u građanskom društvu konstituirale su se kao dva razdvojena "suvereniteta", koja se, međutim, uvjetuju i isto tako, posredstvom tržišta ili državnim raspoređivanjem viška rada, razmjenjuju uvjete vlastitih reprodukcija.

Tvornica je poprište "apstraktnog rada" kao supstance razmjenske vrijednosti; škola je poprište razvoja "duhovne potencije" koju je kapitalistički način proizvodnje "oduzeo" radniku, proizvođaču materijalnih dobara i konstituirao je i institucionirao kao osamostaljeno obrazovanje, nauku, kulturu".¹³

Podvojenost obrazovanja i rada dovodila je do hiperprodukcije kadrova, nezaposlenosti, odvojenosti fizičkog i umnog rada, nedovoljnog interesa za radnička (proizvodna)

11 dr Borivoj Samolovčev, Metodičko osmišljavanje obrazovno-vaspitačkog rada - strateško opredjeljenje teorije i prakse obrazovanja odraslih, Zagreb, Andragogija, br. 11-12, 1977, str.73.

12 dr Josip Pivac, Odgoj i obrazovanje u samoupravnom socijalističkom društvu kao funkcija rada, Beograd, Pedagogija, br. 2, 1977, str. 209.

13 dr Stipe Šuvar, Škola i tvornica, Zagreb, Školska knjiga, 1977, str.14.

zanimanja. Škola se našla u bezizlaznom položaju: "odvojena od tvornice, za nju "fabricira" ljude s određenim stupnjem općeg i stručnog obrazovanja, a tvornica, zbog logike proizvodnje u njoj i organizacije rada, ne može prihvatiti taj "ljudski kapital" u onim "ulogama" za koje ga škola priprema".¹⁴

Ovu slabost socijalističko društvo nastoji riješiti povezivanjem obrazovanja i rada, neposrednim odnosima tvornice i škole, te stvaraju "starno potrebnih" kadrova za udruženi rad.

"Reformu škole mora nositi tvornica. Govorimo o tvornici kao simbolu za cijeli udruženi rad i za sve što nije obrazovanje. To nije samo jedinica materijalne proizvodnje već i bilo kojeg dijela društvenog rada. Tvornica mora doći u poziciju da u školi diktira reformu. Jer, pokazalo se u historiji klasnog društva, pa i u historiji našeg mladog socijalističkog društva, da sama škola sebe ne može preobraziti, da se sama ne može izmijeniti u temeljnom, dubokom smislu".¹⁵

Uspostavljanje povezanosti između obrazovanja i rada, tvornice i škole ne znači "da tvornica treba uspostaviti vlast nad školom", već na bazi samoupravnog dogovaranja i sporazumijevanja putem SIŽ-a osiguravati spajanje interesa radnika koji obavljaju obrazovnu djelatnost i onih za koje se radnici obrazuju - za udruženi rad u cjelini. To znači da podvojenost obrazovanja i rada nestaje novim društvenim odnosima koji počivaju na slobodnoj razmjeni rada između "korisnika" i "davalaca" obrazovnih usluga. To nije lak posao i dosadašnji koraci pokazuju da smo na dobrom putu, jer cjelokupnu reformu odgoja i obrazovanja izvodimo iz potrebe udruženog rada i njegovim izgrađivanjem.

14 Isto, str. 55.

15 Isto, str.111.

U toj izgradnji funkciju obrazovanja "ugradujemo" u radni proces, te podvojenost i izoliranost obrazovanja i rada zamjenjujemo novim kvalitetom odnosa obrazovanja i rada - obrazovanjem uz rad, permanentnošću obrazovanja i rada.

NEEFIKASNOST ODGOJNO-OBRAZOVNOG SISTEMA DO SADAŠNJE REFORME

Posebno značajna karakteristika odgoja i obrazovanja odnosi se na neefikasnost, tj. na veliko osipanje polaznika, odnosno napuštenje obrazovanja u toku školovanja. Kakva je situacija u realizaciji obrazovnih ciklusa vidljivo je po pojedinim cjelinama.

a) U osnovnom obrazovanju za koje je uzeta kao primjer generacija učenika upisana u I razred 1968/69. školske godine., kao prosječna za posljednjih desetak godina, prema podacima Zavoda za statistiku SRH¹⁶ proizlazi da je od 75.742 učenika završilo 1975/76. šk.god. VIII razred 62.436 učenika ili 79,7%. U tom broju učenika koji su završili VIII razred nalazi se i 8,4% učenika ponavljača iz prethodnih generacija. To upućuje na zaključak, da u redovnom roku osnovnu školu ne završava oko 29% učenika, da ih nešto preko 8% postiže to uz ponavljanje razreda, a da ih oko 21% napušta školu kao nesvršeni osnovnoškolci. Dobar dio ovih učenika uključuje se uz rad, i to bez ikakve prethodne osposobljenosti za rad. Jedan dio svih učenika se kasnije osposobljava kroz rad i uz rad, za jednostavnija zanimanja ili pak završava uz rad osnovnu školu za odrasle, te nastavlja i srednje obrazovanje također uz rad.

b) U srednjem obrazovanju s istom svrhom odabrana je kao tipična 1976/77. šk.god. U ovoj školskoj godini u I razred srednjih škola upisalo se 62.728 učenika (sličan

16 Statistički godišnjaci SRH od 1968. do 1976/77.

upis u I razred bio je i nekoliko prethodnih godina), a uspješno završilo III razred 47.533 učenika.¹⁷ U toku ovog trogodišnjeg obrazovanja koje je za 49,8% učenika predstavljalo i završno srednje obrazovanje (50,2% nastavljalo je obrazovanje u IV razredu), napustilo je školu 15.062 učenika ili 24,01% od čega se najveći postupak odnosi na I razred. (oko 18%). Ako se ovome doda broj ponavljača koji u prosjeku iznosi oko 6% proizlazi da u redovnom roku srednju školu ne završava oko 30% učenika. Skoro jedna četvrtina učenika prema tome i u ovom stupnju obrazovanja napušta srednje obrazovanje kao nesvršeni srednjoškolci od čega ih se većina uključuje u rad bez prethodne osposobljenosti za rad. Dobar dio ih se osposobljava kasnije kroz rad i uz rad, ili nastavlja započeto srednje obrazovanje u školama za odrasle uz rad.

c) Više i visoko obrazovanje u pogledu osipanja pokazuje kulminaciju promašenosti takvog sistema obrazovanja. Na ovom stupnju, u kojem nastavlja daljnje obrazovanje već oko 50% svršenih učenika srednjih škola,¹⁸ u redovnom roku studija na fakultetima u 4-godišnjem trajanju završava tek oko 15%, a više škole u 2-godišnjem trajanju u prosjeku svega oko 35% studenata.

Do najvećeg osipanja dolazi u toku I godine studija u kojoj napušta redovan studij više od 50% upisanih studenata.

d) U starom sistemu obrazovanja, ako upis učenika u I razred osnovne škole označimo brojkom 100 prema navedenim podacima (60 i 70 godina, a i danas je približno tako) do VIII razreda stizalo je svega 79 učenika (od čega 8 uz ponavljanje razreda). U prvi razred srednjeg obrazovanja od

17 Isto, Statistički godišnjak SRH za 1977.

18 Statistički izvještaj Republičkog zavoda za statistiku SRH.

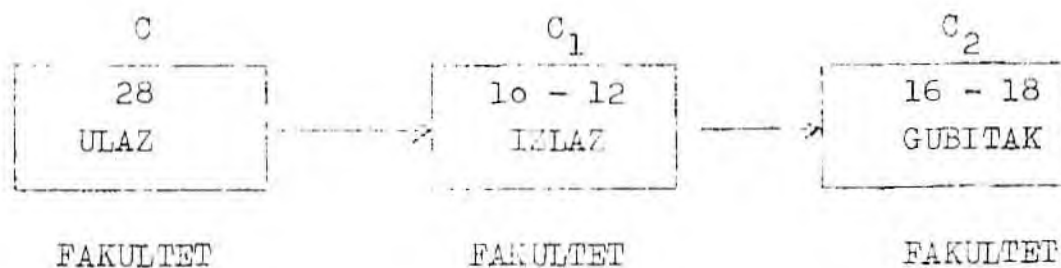
Isti izvori:

Prema podacima RSIZ-a za odgoj i usmjereno obrazovanje
Prema podacima Instituta za društvena istraživanja
Sveučilišta u Zagrebu.

upisanih 75 učenika (4 nisu dalje nastavili obrazovanje) do završetka obrazovanja je došlo 57 (od čega 6 ponavljanjem razreda).

Daljnje obrazovanje u I godini studija nastavlja 28 učenika, od čega ih 5 do 6 završava u zakonskom roku, te još 5 do 6 u ponavljanju godina.

Grafički to izgleda ovako:

U dosadašnjem sistemu obrazovanja je napuštalo bez ikakve osposobljenosti za rad u osnovnoj školi 21 učenik, u srednjem obrazovanju 18 učenika, te na visokom stupnju

17 studenata, ili ukupno 56 od 100 polaznika koliko ih je započelo obrazovanje u I razredu osnovne škole.

U redovnom sistemu obrazovanja (bez ponavljanja razreda) završavalo je osposobljavanje za rad na srednjem, višem i visokom stupnju obrazovanja svega 26% polaznika.¹⁹

e) Istovremeno sistem obrazovanja zaposlenih u koji se uključivao jedan dio onih polaznika koji nisu uspijevali u redovnom sistemu završavati započeto školovanje, ostajao je po strani te se razvijao kao zaseban sistem. Između redovnog obrazovanja i obrazovanja zaposlenih, odnosno obrazovanja uz rad, nije postojala međusobna povezanost. To su bila dva odvojena sistema od kojih se kao "pravi" smatrao redoviti sistem. Jedan od značajnih povoda za radikalnu reformu bila je i neefikasnost redovnog obrazovanja, jer je "25% osnovaca i 35% srednjoškolaca propadalo u školama u sadašnjem sistemu..."²⁰

f) Sadašnju reformu odgoja i obrazovanja provodimo u sklopu potreba udruženog rada, povezivanjem i uspostavljanjem novih odnosa između tvornice i škole. Osnovni smisao povezivanja škole i udruženog rada je u stvaranju "potreb- nih" kadrova koji će se lako i svakodnevno putem permanentnog obrazovanja uz rad stalno usavršavati uzajamnošću rada i obrazovanja. To je osnovni pravac našeg obrazovanja u kojem svakom čovjeku nastojimo osigurati prvo zanimanje, uključiti ga u radni odnos (na taj način nestaje ponavljanja, osipanja, gubljenja kadrova, nekvalificiranih radnika) i uz rad omogućiti mu dalje obrazovanje u sklopu potreba udruženog rada i vlastitih sposobnosti, mogućnosti.

19 Novi položaj učenika i studenata odnosno polaznika usmjerenog obrazovanja u udruženom radu i odgojno-obrazovnom procesu, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb, 1979, str.16.

20 dr Stipe Šušvar, Škola i tvornica, Školska knjiga, Zagreb, 1977, str.134.

Obrazovanje uz rad u SR Hrvatskoj

Oživotvorenje reformskih tendencija u srednjem usmjerenom obrazovanju, postavlja neodgodivo zahtjeve, da se svako srednje obrazovanje odraslih nakon početnog stupnja osposobljavanja realizira za rad i za nastavak obrazovanja uz rad na višem stupnju. Mogućnosti za ostvarivanje ovog postulata podjednako se ostvaruju u redovnom sistemu odgoja i obrazovanja, kao i uz rad, koji čini dio tog redovnog sistema u različitim pogodnim oblicima.

Dosadašnji sistem obrazovanja odraslih iako morfološki široko razvijen pokazuje "krizu institucija, programa i kvalitete obrazovnog rada s odraslima. Štoviše, možda je to u ovom trenutku i najzapusteniji dio našeg sistema obrazovanja. A što se tiče traženja rješenja da se ta kriza prevlada, još "pipkamo" i "tapkamo", premda nam programski dokumenti društva, a posebno i Saveza komunista daju jasna polazišta".²¹

a) U nastojanju da saledamo koliko je razvijeno i kakvo je stanje u obrazovanju odraslih u SR Hrvatskoj, odnosno koliko se intencija permanentnog obrazovanja, povezivanja obrazovanja i rada realizira u srednjem usmjerenom obrazovanju odraslih uz rad poslužili smo se upitnikom²² koji je upućen u sve verificirane odgojno-obrazovne organizacije srednjeg usmjerenog obrazovanja.

Upitnik se odnosio na tri cjelovita oblika djelatnosti:

- a) osposobljavanje za rad bez srednjeg obrazovanja,
- b) oblici osposobljavanja za rad na razini srednjeg obrazovanja i
- c) usavršavanje polaznika.

21 dr Stipe Šuvar, Škola i tvornica, Školska knjiga, Zagreb, 1977, str.130.

22 Upitnik je upućen uz pomoć Zavoda za unapređivanje stručnog obrazovanja SRH, RSIZ-a za zapošljavanje u 1977. godini.

Od ukupnog broja odgojno-obrazovnih organizacija SR Hrvatske (njih 250) na Upitnik je pozitivno odgovorilo 206 odgojno-obrazovnih organizacija ili 82,4%, od čega 94 odgojno-obrazovne organizacije ili 45,6% ima obrazovanje uz rad.

Odgojno-obrazovne organizacije srednjeg usmjerenog obrazovanja koje su pozitivno odgovorile na Upitnik, obrazovanje uz rad realiziraju većinom u središtu škole ili centra, 26 ili 27,6% obavlja djelatnost izvan središta matične škole, a tri u inostranstvu (za naše radnike koji su privremeno zaposleni).

Opseg djelatnosti prema pojedinim stupnjevima srednjeg usmjerenog obrazovanja uz rad i broj polaznika u tim oblicima, prema dobivenim podacima su ovakvi:

- a) osposobljavanje organizira 39 organizacija u kojima se osposobljava 8630 polaznika;
- b) osposobljavanje za rad na nivou srednjeg obrazovanja organizirano se provodi u 79 odgojno-obrazovnih organizacija u kojima je obuhvaćeno 20867 polaznika u svim razredima;
- c) obrazovanje polaznika (visokokvalificiranih radnika) organizira se u 42 odgojno-obrazovne organizacije, a u oblicima obrazovanja je obuhvaćeno 12061 polaznik;
- d) prekvalifikaciju radnika obavlja 45 odgojno-obrazovnih organizacija i tim oblicima promjene zanimanja obuhvaćeno je 3338 polaznika;
- e) neverificirane oblike osposobljavanja uz rad (samostalno ili za potrebe određenih organizacija udruženog rada) organizira 21 odgojno-obrazovna organizacija, a u tim oblicima internog osposobljavanja za rad obuhvaćeno je 4479 polaznika.

Osposobljavanje, školovanje (obrazovanje) i usavršavanje odraslih uz rad u odgojno-obrazovnim organizacijama nije adekvatno zastupljeno razvojnim i pratećim službama specijaliziranim za probleme obrazovanja uz rad (jer one

povezuju, pripremaju, organiziraju, programiraju i sl.), što je vidljivo iz podataka da od ukupno 94 odgojno-obrazovne organizacije koje organiziraju obrazovanje uz rad svega 34 ili 36% ima službu za unapređenje nastave, a 90% od njih bavi se uz pedagoške i andragoškim problemima obrazovanja uz rad.

Obrazovanje uz rad reformsko je pitanje i njegovo cjelovito rješavanje navodi na neophodno kompletiranje različitih službi u odgojno-obrazovnoj organizaciji u cilju što bolje didaktičke realizacije obrazovanja uz rad. Jedan od indikatora te didaktičke realizacije obrazovanja uz rad u elastičnom i fleksibilnom organiziranju procesa obrazovanja je i izdavačka djelatnost. Od ukupnog broja odgojno-obrazovnih organizacija koje organiziraju obrazovanje uz rad u različitim oblicima i na različitim stupnjevima, svega 18 odgojno-obrazovnih organizacija ima izdavačku djelatnost pomoću koje prati, pomaže i unapređuje proces obrazovanja uz rad.

b) Pored navedenih podataka o razvijenosti obrazovanja uz rad, znatan dio odgojno-obrazovnih organizacija upozorio je i na određene probleme koji se javljaju u izvođenju obrazovanja uz rad. Ti problemi mogu se ovako sažeti:

- obrazovanje uz rad omladine i odraslih zasada je samo zakonska mogućnost koju zbog niza neriješenih pitanja nemoguće je ostvariti u praksi obrazovanja (nisu još u OOUR-a utvrđena mjesta obrazovnih potreba, izvršen izbor kandidata, novo sporije prodira, nije riješeno financiranje, izvršavanje radnih zadataka, dopusta i dr.), iako sve organizacije daju teoretsku podršku obrazovanja uz rad;

- odgojno-obrazovne organizacije predlažu, da se ubrzaju dogovori između organizacija udruženog rada, samoupravnih interesnih zajednica, škola i sudionika procesa obrazovanja;

- potrebno je izraditi jedinstveno didaktičko-metodološko uputstvo sa normativima za pojedine oblike obrazo-

vanja uz rad, koje bi bilo osnova za pojedinačna rješenja u grupacijama udruženog rada;

- financiranje različitih oblika obrazovanja uz rad još nije u cjelini riješeno i različito se tretira u pojedinim samoupravnim interesnim zajednicama udruženog rada (od priznavanja 100% sredstava za obrazovanje do dijela participiranja ili neparticipiranja), što djeluje na intenzitet, disproporciju i kvalitet obrazovanja uz rad, te različit tretman čovjeka koji se obrazuje (istina za sebe, ali i za društvo);

- da se usklade programi obrazovanja odraslih uz rad (kao i kod omladine u redovnom sistemu), trajanje obrazovanja i ostali potrebni uvjeti za rad na obrazovanju odraslih (problem verifikacije rada, prekvalifikacije, priznavanja ispita). Ove napomene dobrim dijelom su realizirane od školske godine 1977/78. u završnom stupnju obrazovanja i priznavanja srednje spreme u skladu Zakona o srednjem obrazovanju SRH;

- većina škola i školskih centara smatra na temelju dosadašnjeg iskustva u obrazovanju odraslih, da bi polaznici obrazovanja uz rad mogli imati mogućnost bržeg završavanja srednjeg obrazovanja uz određene opće uvjete (ta je mogućnost data i više prisutna kod omladine) na temelju proizvodnog i radnog iskustva, pogotovo putem index sistema obrazovanja uz rad.

U nastojanju da se što potpunije prikaže mogućnost obrazovanja uz rad sugestije odgojno-obrazovnih organizacija su veoma dobro došle u daljnjim istraživanjima. Dobiveni podaci (od školske godine 1975/76.) služe kao početak jednog sistemskog praćenja realizacije obrazovanja uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju SRH. Ova djelatnost svake godine doživljava promjene, dopune i upotpunjuje se, a podaci se veoma često nalaze po različitim izvorima (Republički zavod za statistiku, RSIZ za usmjereno obrazovanje, Školski centri, radnička i narodna sveučilišta, OOUR-a,

tvornički centri i dr.) pa i različita metodologija otežava njihovo potpuno sagledavanje.

Raširenost obrazovanja odraslih na srednjem stupnju u obrazovanju uz rad je veoma heterogena i ona se obavlja za 21 proizvodni kompleks, a najviše je zastupljena u metalском (strojarskom) kompleksu sa 25 ustanova, elektro kompleksu sa 20, ekonomskom sa 16, trgovinskom 13, drvnom 12, ugostiteljskom 12, tekstilnom 12, poljoprivredno-prehrambenom 8, saobraćajnom 7 itd.

Potpuno je i razumljivo zašto je najviše zastupljeno obrazovanje odraslih uz rad u metalском kompleksu, jer je on baza cjelokupne privrede i metalског radnika treba svaka grana privređivanja, a školske ustanove daju vrlo mali broj profila kvalificiranih radnika, pogotovo visokokvalificiranih. Zato radne proizvodne organizacije same i uz pomoć škole, a na temelju svojih potreba, iskustva i želja odraslih osoba prilaze ovom obrazovanju, jer tehnološki proces ne može čekati.

c) Konkretno stanje obrazovanja uz rad

1. Pregled upisa polaznika obrazovanja uz rad u srednje usmjereno obrazovanje na početku škol.god. 1978/79.

U školskoj godini 1978/79. u srednje usmjereno obrazovanje uz rad upisano je u SR Hrvatskoj:²³

- ukupno 9 191 polaznik, od toga
- a) u pripremni stupanj - 2 189 polaznika
- b) u završni stupanj - 7 002 polaznika
- od 2 189 polaznika u pripremnom stupnju njih 1 476 upisalo je prvi semestar,
- od 7 002 polaznika u završnom stupnju njih 6 141 upisalo je prvi semestar.

23 Podaci Zavoda za prosvjetno-pedagošku službu SRH za navedenu školsku godinu.

Od ukupno 174 centra usmjerenog obrazovanja u SR Hrvatskoj djelatnost obrazovanja uz rad ima samo 37 školskih jedinica, a pripremni stupanj za odrasle samo 19.

Polaznici srednjeg usmjerenog obrazovanja u SRH prema prethodnom školovanju u prvim semestrima ovako su grupirani:

a) Polaznici prvog semestra pripremnog stupnja

Završena pret. škola	Manje od VIII raz. OŠ	Osnov. škola	Nepot. sred. škola	Potpuna sred. škola	Svega	Pon.	Ukupno
1977/78.	2	182	35	3	222	-	222
1976/77. i ranije	2	1002	185	23	1210	44	1254
Ukupno	4	1184	218	26	1432	44	1476

b) Polaznici prvog semestra završnog stupnja

Škol. godina	Manje od VIII raz. OŠ	VIII raz. OŠ	Pripremn. stupanj	Nepot. sred. škola	Potpuna sred. škola	Svega
1977/78.	-	942	887	14	312	2 155
1976/77. i ranije	10	582	2 795	267	355	4 009
Ukupno	10	1524	3 682	281	667	6 146

c) Upis završnog stupnja usmjerenog obrazovanja polaznika prema strukama

- Obrada metala rezanjem.....	869/8/ ²⁴
- Metalurgija	26
- Mehaničari i monter i motora, strojeva i vozila	97
- Precizna mehanika	9
- Energetika	-

24 Brojevi u zagradi odnose se na ženski spol

- Montaža instalacionih i metalnih konstrukcija	110
- Brodogradnja	122
- Elektrotehnika, jaka struja	133
- Elektronika	25
- Prehrambena struka	6
- Poljoprivreda	-
- Kemijsko tehnološka struka	48/1/
- Rudarsko, naftna, geološka i geotehnička	265/7/
- Građevinska	1907
- Tekstilna	72/47/
- Grafička	-
- Cestovni promet	918/1/
- Željeznički promet	-
- Pomorski promet	10
- Zračni promet	-
- PTT promet	-
- Ekonomska struka	1236/880/
- Upravno birotehnička	298/94/
- Ugostiteljsko turistička	659/369/
- Zdravstvena	137/115/
- Drvoprerađivačka	14
- Šumarska	-
- Trgovinska	24/14/
- Umjetničko kulturna	52/37/
- Uslužne djelatnosti	4/4/
- Protupožarna	-
- Odgojno-obrazovna	-

Navedeni pokazatelji po strukama upućuju nas u razvijenost obrazovanja uz rad u pojedinim djelatnostima. Najrazvijenije obrazovanje uz rad u SR Hrvatskoj je:

- u građevinskoj, ekonomskoj, cestovnoj, metalnoj, ugostiteljskoj, rudarskoj i upravno-birotehničkoj struci.

d) Obrazovanje uz rad razvijeno je i u višim i visokim školama SR Hrvatske. Takvo jedno istraživanje izvršio je dr Vladimir Serdar, i ustanovio slijedeće:²⁵

- od 56 fakulteta na 17 je organiziran studij uz rad,
- od 43 više škole na 37 organiziran je studij uz rad,
- od 41 570 studenata njih 5 071 ili 12% studira uz rad,
- na višim školama razvijenije je obrazovanje uz rad (49,6%) od visokih škola (12%),
- studij uz rad pogodniji je i bliži radnicima kad se govori o višem obrazovanju (lociran je u 19 mjesta), nego kod visokog obrazovanja (lociran je u 7 mjesta).

Kakvo je konkretno stanje u usmjerenom obrazovanju viših i visokih škola u SR Hrvatskoj pokazuje slijedeća tabela o završavanju obrazovanja uz rad.

PRIKAZ DIPLOMIRANIH STUDENATA OBRAZOVANIH UZ RAD
NA VIŠIM I VISOKIM ŠKOLAMA, FAKULTETIMA I UMJET-
NIČKIM AKADEMIJAMA U ODNOSU NA REDOVNE STUDENTE
ZA GODINE: 1973, 1974, 1975, 1976, i 1977. S
UPISOM U 1978/79. GODINU ²⁶

	1973.	1974.	1975.	1976.	1977.
Ukupno diplomirali	10.670	10.984	10.771	10.758	11.130
Redovni studenti	7.336	7.369	7.646	7.737	8.082
Obrazovanje uz rad	2.224	2.615	3.125	3.001	3.048
Odnos na 100 diplomiranih	68,7:31,3	67:33	71:29	71:28	72,6:27,4

²⁵ dr Vladimir Serdar, Studij uz rad na visokoškolskim ustanovama u SR Hrvatskoj, Zagreb, Školska knjiga, 1976, str.42.

²⁶ Podaci Zavoda za prosvjetno-pedagošku službu SRH za navedene godine.

UPIS U 1978/79.GODINU

Ukupno upisanih	73.288
Redovnih studenata	54.486
Studenti obrazovanja uz rad	18.802, što čini 25,5% od svih upisanih studenata u 1978/79. godini u Hrvatskoj.
Upisanih i u godinu studija	32.984
Redovnih studenata	22.442
Studenti obrazovanja uz rad	10.542, što čini 31,9% od svih upisanih u prvu godinu studija

Napomena: Fakulteti tehničkih znanosti, Medicinski fakulteti, Farmaceutsko-biokemijski fakultet i umjetničke akademije, ne upisuju obrazovanje uz rad, dok Stomatološki fakultet u Zagrebu organizira poseban oblik studija za studente koji studiraju uz rad.

Navedeni podaci i tabele u prilogu²⁷ pokazuju da je u SR Hrvatskoj u globalu dobro razvijeno obrazovanje uz rad od osnovnog, srednjeg do visokoškolskog obrazovanja. No kad se pođe u dublju analizu andragošskog rada u obrazovanju uz rad ne možemo biti zadovoljni, jer je obrazovanje uz rad opterećeno još za sada "posebnim" pogledom i tretmanom. Tome

27 Tabela br.1, Osnovno obrazovanje odraslih uz rad-komparacija stanja. Tabela br.2, Obrazovanje uz rad u školama II stupnja (usmjereno obrazovanje) - komparativni pristup od 1973-1978.

Tabela br.3, Pregled djelatnosti zavoda za zapošljavanje SRH na stručnom osposobljavanju, prekvalifikaciji i rehabilitaciji od 1973-1979.

Tabela br.4, Komparativni podaci osnovnog obrazovanja u SFRJ.

Tabela br.5, Komparativni podaci srednjeg usmjerenog obrazovanja u SFRJ.

Tabela br.6, Škole za obrazovanje odraslih na srednjem stupnju u SR Hrvatskoj.

ima više uzroka. Za ilustraciju navodimo nekoliko misli o stanju u srednjem usmjerenom obrazovanju koje govore o obrazovanju polaznika koji nisu redovno završavali školski sistem, osipali se, tražili posao, naknadno se obrazovali.

"Posao na njihovom obrazovanju do sada su preuzimala radnička i narodna sveučilišta i neke redovne srednje škole. Ali ni jedni ni drugi nisu radili to kako treba. To je ipak bilo obrazovanje za koje su se, doduše, nudili programi, ovakvi ili onakvi, ali vezano uz naplatu privatne školarine, ili uz direktne uplate radnih organizacija tamo gdje su one imale program dokvalifikacija, prekvalifikacija, rješavanja problema tehnološkog viška, ili veliku oskudicu radnika određenih zanimanja do kojih nisu mogle doći putem redovnog obrazovanja..."

Bilo je i drugih razloga uključivanja u srednje obrazovanje "bježanje iz zanimanja koje su stekli u neko drugo bolje zanimanje i veće društveno uvažavanje", te "napuštanje radničkih zanimanja i odlazak na studij".²⁸

Obrazovanje uz rad je veoma složen i odgovoran posao koji je momentalno u didaktičko-andragoškoj krizi, jer se izvršava kompletno prestrukturiranje usmjerenog obrazovanja i njegovo povezivanje sa centrima usmjerenog obrazovanja i organizacijama udruženog rada materijalne proizvodnje uz puno angažiranje SIZ-a. U tom nastojanju i Andragoški centar SR Hrvatske u Zagrebu nastoji svojim školama (Ljetna škola u Crikvenici i Zimska škola u Plitvicama) pomoći objedinjavanju andragoške teorije i prakse obrazovanja odraslih.

28 dr Stipe Šuvar, Narodna i radnička sveučilišta na raskrsnici, Zagreb, Andragogija, br. 1-2, 1977, str.3.

7. OUR KAO SUBJEKT EDUKATIVNOG SISTEMA

"OBRAZOVANJE JE SASTAVNI DIO PROIZVODNIH SNAGA
I MORA BITI INTEGRIRANO U NAŠ UKUPNI PRIVREDNI
I DRUŠTVENI RAZVOJ"

(Tito)

Izgradnja novih odnosa u našem društvu neodvojiva je od izgradnje novih odnosa između udruženog rada i obrazovanja. Kvalitetna promjena nastaje u tome, što udruženi rad kao cjelina preuzima odgovornost za politiku obrazovanja, kao i za permanentno obrazovanje radnih ljudi za rad i samoupravljanje.

Kao vid društvene aktivnosti i kao oblik društveno-radnog života, rad postaje sve više i sastavni dio strukture obrazovanja zaposlenih. Zato bez poznavanja suštine rada dovodimo u pitanje daljnje usavršavanje teorije i prakse obrazovanja zaposlenih.

Obrazovanje posjeduje svoju radnu komponentu isto kao što i rad posjeduje obrazovnu komponentu. Shodno konkretnim uslovima teorija obrazovanja odraslih "kao rijetki naučni fenomen konstituirala se na različitim osnovama, odnosno ispoljila različite koncepcije i orijentacije".¹

Naša koncepcija polazi od što čvršće veze obrazovanja i procesa rada, jer promjene u djelatnosti obrazovanja zaposlenih najtješnje su povezane sa promjenama u svijetu rada. Inače: "izvan ovakvog odnosa teorija odgoja i obrazovanja gradila bi sebi "carstvo misli" iznad praktičkih borbi svoga vremena".²

Povezanost rada i obrazovanja klasici marksizma su naglašavali kao jedan od bitnih zadataka u historijskom

1 dr Borivoj Samelovčev, Problemi naučne koncepcije i strukture teorije obrazovanja odraslih, Zagreb, Andragogija, br. 7-8, str.12.

2 dr Paić, J., Bit odgoja i rad, Zagreb, Andragogija, br.6-7, 1974, str.82.

oslobođenju same radničke klase. Jer, "budućnost klase... potpuno zavisi od obrazovanja nove generacije. Isto tako, u životu "rano povezivanje produktivnog rada s nastavom jedno je od najmoćnijih sredstava za preobražaj današnjeg društva".³ Dosljednost povezivanja rada i obrazovanja nalazimo i u radovima V.I. Lenjina kada se pita "da li je zgodno spajati rad na učenju sa radom na redovnoj dužnosti? Čini mi se da je to ne samo zgodno, već i nužno".⁴

Poprište borbe za novi sistem obrazovanja nije u samom sistemu, pa ni samo u organizacijama sistema (škola-ma) već se ono premešta u samoupravne odnose, odnosno u sve osnovne subjekte udruženog rada - OOUR-a. Taj odnos nije više kao "obrazovanje i udruženi rad", već naprosto "obrazovanje u udruženom radu"⁵ kao njegova unutrašnja funkcija i motorika.

Umjesto kritike obrazovnog sistema (danas) prilazimo građenju (za sutra, budućnost) samoupravnog sistema obrazovanja ili obrazovanja udruženog rada u kojem se jedino mogu graditi novi odnosi na bazi samoupravnog sporazumijevanja.

U dosadašnjem razvoju samoupravnih odnosa nekoliko uzroka usporavalo je prenošenje obrazovne funkcije u udruženi rad, a to su:

a) Dualizam društveno-ekonomskih odnosa u kojem su sredstva za obrazovanje odvajana kao "doprinos" po unaprijed utvrđenoj stopi, a ako je OOUR trebala zadovoljiti vlastite potreba za obrazovanjem onda je bilo potrebno osigurati dodatna sredstva. Radnici u OOUR-a nisu u prvoj SIZ-ovskoj fazi ovladali dijelom dohotka koji raspoređuju, a zatim udružuju za obrazovanje.

3 K.Marks, F.Engels, Kritika Gotskog i Erfurtskog programa, BIGZ, Beograd, 1972, str.28.

4 V.I. Lenjin, O komunističkom vaspitanju u školi, Sarajevo, 1960.

5 Stipe Tonković, Položaj i funkcija OOUR-a u obrazovanju, Zagreb, Andragogija, br. 8-10, 1977, str.5.

b) Koncepcija kadrovske politike koja osigurava samo ključne stručne radnike (uglavnom putem stipendiranja), a zapostavlja ostale oblike permanentnog obrazovanja svih radnika.

c) Pritisak "tržišta radne snage" na OOUR-a doveo je do raskoraka između obrazovnih radnika i stvarnih potreba za obrazovanjem. U toj konjunkturi školovanih "kadrova" OOUR-a nisu bile motivirane za vođenje brige o obrazovanju.

d) Materijalna situacija organizacija udruženog rada, opadanje akumulativne i reproduktivne sposobnosti dovodi do štednje i u obrazovanju.

e) Nedovršeni sistem raspodjele dohotka i osobnog dohotka prema rezultatima rada, a unutar toga i odnosi prema obrazovanosti radnika.

Ovih nekoliko uzroka uz ostalo dovoljno govori, da se najprije u prenošenju obrazovanja na udruženi rad treba poći od izgradnje novih odnosa u udruženom radu a time i novih odnosa i prema obrazovanju.

Jugoslavenski put u reformiranju odgoja i obrazovanja ima sva bitna obilježja našeg ukupnog društvenog razvoja. Cjelokupna reforma odgoja i obrazovanja sastoji se u deetatizaciji te djelatnosti, tj. u "izmjeni društvenog položaja djelatnosti odgoja i obrazovanja na osnovi njenog samoupravnog udruživanja s ostalim djelatnostima u jedinstven sistem udruženog rada. Samoupravno konstituiranje odgoja i obrazovanja, organska i funkcionalna povezanost svih dijelova udruženog rada i obrazovanja u okviru jedinstvenog sistema udruženog rada, te aktivna uloga odgojno-obrazovne djelatnosti u društvenoj reprodukciji, u bržem razvoju proizvodnih snaga i socijalističkih samoupravnih proizvodnih odnosa predstavljaju danas osnovnu smjernicu društvene akcije u cilju temeljne transformacije odgojno-obrazovne djelatnosti".⁶

6 Rezolucija X kongresa SKJ o socijalističkom samoupravnom preobražaju odgoja i obrazovanja, glava I, stav 1.

Odgojno-obrazovna djelatnost treba da pruža ono obrazovanje koje iziskuju suvremene i buduće potrebe čovjeka i udruženog rada te da se razvija u skladu s programom privrednog i društvenog razvoja. S tim u vezi odgoj i obrazovanje treba da prevladaju status "zajedničke potrošnje" te da budu valorizirani u slobodnoj razmjeni rada, i to prema njegovu doprinosu porasta društvene proizvodnosti rada, odnosno dohotka, i općem društvenom i kulturnom napretku.

Ovih nekoliko temeljnih stavova iz Rezolucije X kongresa SKJ konceptualizirana je suština cjelokupnog sistema odgoja i obrazovanja u našoj zemlji te reformskih promjena koje treba ostvariti.

U jugoslavenskom društvu usprkos značajnim tekovinama razvoja socijalističkog samoupravljanja "nasljeđeni jaz između svijeta rada i obrazovanja, između tvornice i škole... također još nije zatrpan. "Reforme" obrazovanja od 1945. do danas zapravo su implicitno više išle na "popravljanje", i to u pravcu postizanja onog ključnog cilja - integraciju rada i obrazovanja..."⁷

Ovdje nije riječ o povećanju utjecaja udruženog rada, o povezivanju jedne i druge sfere u nepromjenjivom vidu nego o njihovom stapanju kroz vlastite unutrašnje preobražaje, kroz konkretnu i svakodnevnu akciju u svim radnim i društvenim sredinama i na svim nivoima organizacije rada i društva. O tome svjedoči i slijedeći stav Desetog kongresa Saveza komunista Jugoslavije: "Rad je nezamjenjiv dio procesa obrazovanja i odgoja...", što znači da se obrazovanje ne može realizirati i postizati društvenu namjenu van rada.

Da bi se realizirala društvena funkcija obrazovanja "ono se mora ugraditi" u radni proces. mora se prevladati izdvojenost i izoliranost pedagoškog odnosa u školi..."⁸

7 dr Stipe Šuvar, Škola i tvornica, Zagreb, Školska knjiga, 1977, str. 114.

8 Isto, str.78.

Nije dovoljno samo preobraziti školu i obrazovanje u udruženi rad, već je potrebno i izgrađivati i udruženi rad. Kako mi tek gradimo društvo koje se temelji na udruženom radu, stoga i preobražaj odgoja i obrazovanja je samo jedna od komponenti udruženog rada, a o tome dr Stipe Šušvar kaže: "bitka za duboki preobražaj odgoja i obrazovanja može se dobiti samo u sklopu ukupnog preobražaja tvornice i škole, uz spajanje njihovih funkcija".

Do sada je poznato nekoliko modela vođenja obrazovne politike od kojih su najrasprostranjeniji tzv. etatistički i tržišni model. Bit etatističkog modela sastoji se u uspostavljanju odnosa između rada i obrazovanja putem odnosa koje uređuje država svojom posredničkom funkcijom. U procesu takvog posredovanja, uz ostalo, dolazi do automatizacije obrazovne djelatnosti te njezine neefikasnosti u zadovoljavanju stvarnih društvenih potreba. Tržišni model uspostavljanja odnosa između rada i obrazovanja isključuje posredničku ulogu države i odnose formira neposredno na "tržištu obrazovnih usluga" na bazi "ponude i potrošnje" za konkretnim kadrovima. Ti se odnosi nisu izgrađivali na odnosima ravnopravnosti i uvažavanja opravdanih interesa oba partnera već često na dominaciji jednog nad drugim.

Naš socijalistički samoupravni model povezivanja rada i obrazovanja sastoji se u izgradnji uzajamnog sistema povezivanja i sporazumijevanja prema zajedničkim kriterijima, potrebama i principima slobodne razmjene rada. Da bi se to postiglo svi subjekti obrazovne politike disciplinirano i samoupravno izvršavaju dogovorenu djelatnost. To znači da korisnici obrazovnih potreba nužno iskazuju vlastite obrazovne potrebe, jer je bez njih nemoguće voditi optimalnu obrazovnu politiku, a davaoci obrazovnih usluga optimalno organiziraju i realiziraju zacrtanu obrazovnu djelatnost.

Osnovna organizacija udruženog rada kao subjekt edukativnog sistema svoju cjelokupnu djelatnost regulira putem samoupravnih općih akata i sporazuma unutar OUR-a ili unutar čitavih grupacija srodnih grana djelatnosti. Iskustve-

na praksa je pokazala u provedenom istraživanju uloge radnog iskustva, da u pogledu reguliranja obrazovne politike zapažamo slijedeće tendencije:

1. Malo je OUR-a koji u svojim normativnim aktima imaju regulirane odredbe o odgoju i obrazovanju, a također je malo OUR-a koje posjeduju posebne planove obrazovanja, što ukazuje da je obrazovanje još u drugom planu.

2. Kvalitetnije je regulirano i postavljeno pitanje odgoja i obrazovanja izvan OUR-a nego u samim OUR-a, što je rezultat uhodane prakse i starog stava da se stručni kadrovi obrazuju van rada (putem stipendija, kredita i sl.).

3. Sistematsko obrazovanje izvodi se samo za neke kategorije radnika i to u većim OUR-a putem posebno reguliranih sporazumima i u suradnji centara usmjerenog obrazovanja.

Odgoj i obrazovanje nisu, dakle, još postali redovna i permanentna briga OUR-a, već se postepeno izgrađuju u skladu sa materijalnim i kadrovskim mogućnostima udruženog rada i svakim danom donose novi kvalitet odnosa, suradnje i realizacije obrazovne politike. Ta zapažanja i stvarna realnost vidljiva u sve većem sudjelovanju OUR-a kao nosilaca organizacije, izvođenja, a i verifikacije (pod određenim uslovima) odgoja i obrazovanja svojih radnika i radnika van OUR-a. U načelu se obrazovanje vezuje uz rad, da polazi najprije od vlastitih potreba, daljnjeg usavršavanja vlastitog kadra, te ravnopravna briga i za buduće kadrove.

Za razvoj obrazovne funkcije u OUR-a potrebno je dobro organizirati i osposobiti centre usmjerenog obrazovanja, ekipirati ih, otkloniti improvizacije u organizaciji rada, te sistemskim planiranjem razvoja planirati i obrazovanje.

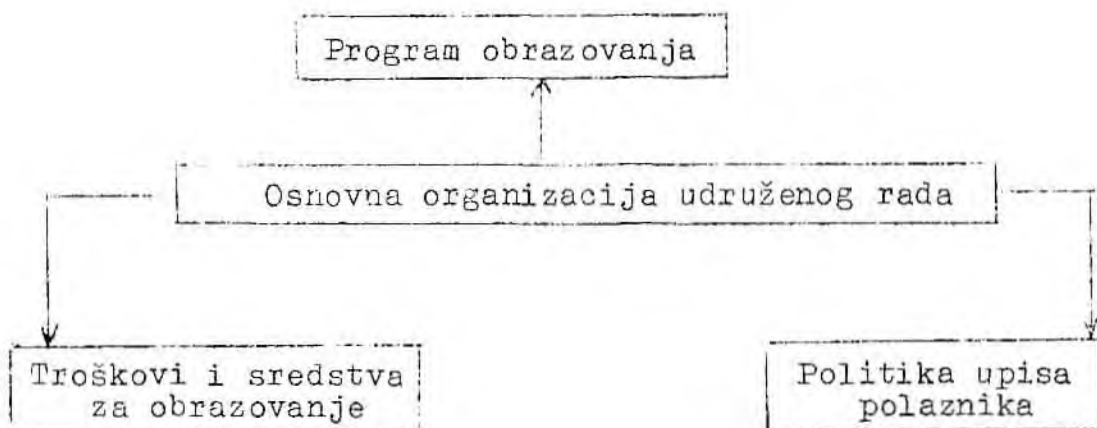
U tom sklopu ističu se dva kompleksna zadatka:⁹

- ovladavanje odgojno-obrazovnom politikom i

⁹ dr Nikola Pastuović, Organizacija obrazovne funkcije u udruženom radu, Zagreb, Andragogija, br. 8-10, 1977, str. 46.

- izvođenje određenih odgojno-obrazovnih radova u samoj radnoj organizaciji.

Vođenje politike odgoja i obrazovanja u OUR-a znači usklađivanje realnih potreba i planiranje daljnjeg razvoja na osnovama slobodne razmjene rada između "davalaca" i "korisnika" obrazovnih usluga. Vođenje politike obrazovanja grafički se ovako može prikazati:

Voditi politiku obrazovanja nije moguće ako "udruženi rad nema mogućnosti djelovanja na sadržaje obrazovanja, politiku upisa učenika i studenata te ako su mu materijalna sredstva za financiranje ove djelatnosti unaprijed određena i ograničena. U tom slučaju neće biti interesa za sudjelovanje u procesu odlučivanja... ili će participacija biti prisilna i samo formalna".¹⁰ Stoga je potrebno udruženi rad što više angažirati u planiranju kadrova i obrazovanja, programiranju i vrednovanju rada putem SIZ-a.

Izvođenje i sudjelovanje u realizaciji određenih odgojno-obrazovnih zadataka putem obrazovnog ciklusa od ispitivanja potreba za obrazovanjem, planiranja kadrova, programiranja obrazovnih sadržaja, pripremanja i organiziranja obrazovanja do izvođenja i vrednovanja, pokazuje da obrazovna, odnosno edukativna funkcija OUR-a postaje sve složenija, te zahtjeva organizaciju stručnih službi za

10 Isto, str.47.

obrazovanje u OUR-a. Prema veličini OUR-a uz ostale faktore i broju zaposlenih u OUR-a služba za obrazovanje može da se ovako postavi:

Broj zaposlenih u radnoj organizaciji	Organizacioni oblik službe za obrazovanje
do 200	Kadrovik ili referent za kadrovske poslove
200-500	Stručni radnik za obrazovanje (referent za obrazovanje u sklopu kadrovske ili opće službe)
500-1000	Odsjek (referada) za obrazovanje
1000-5000	Odjel za obrazovanje
više od 5000	Centar za obrazovanje

Da bi udruženi rad zaista ovladao odgojno-obrazovnom funkcijom (koja je jedna od glavnih komponenata društvenog i privrednog razvitka), neophodno je osigurati uvjete za vršenje njegova odlučujućeg utjecaja na politiku odgoja i obrazovanja s jedne, te na što efikasnije ostvarivanje te politike s druge strane.¹¹ Ova dva faktora međusobno su povezana, time da prvi ovisi o društvenom položaju te djelatnosti (obrazovanja), a drugi se odnosi na sam proces odgoja i obrazovanja zaposlenih osoba, odnosno odraslih.

Osnovno je da udruženi rad u cjelini bude što bolje organiziran te da radnici, a ne netko u njihovo ime ili netko drugi za njih, planiraju svoj ukupan razvoj a time i obrazovnu politiku. Udruženi rad putem OOUR-a određuje ne samo dimenzije obrazovnih potreba već i tempo njihova zadovoljavanja.

U praksi još uvijek nije "prevladano preusko shvaćanje kadrovske politike i kadrovskih potreba kao brige za najpotrebnijim stručnjacima i oslanjanje na tržište radne snage. Planove obrazovanja i osiguranja potrebnih kadrova

11 dr Nikola Pastuović, Odgoj i obrazovanje zaposlenih kao funkcija samoupravno udruženog rada, Zagreb, Andragogija, br. 11-12, 1977, str.9.

OUR-a mogu uspješno realizirati samo u sklopu ukupnog razvojnog plana i široke planske aktivnosti u koje se uključuje ne samo dolazak novih kadrova već i podizanje obrazovnog i stručnog nivoa zaposlenih usavršavanjem permanentnog obrazovanja, prekvalifikacija, obrazovanjem uz rad i iz rada".¹²

Unatoč neophodnosti i obaveznosti donošenja planova razvoja i planova kadrova, stanje u našoj Republici nije zadovoljavajuće, što se vidi iz slijedećih tabela komparativnog karaktera:¹³

Tabela broj 1.

Planovi razvoja SR Hrvatske

(u%)

Godina	Broj anketiranih OUR-a	SREDNJOROČNI PLAN			GODIŠNJI PLAN		
		Imaju	Izrađuju	Nemaju	Imaju	Izrađuju	Nemaju
1975.	5.496	40,2	23,7	36,2	52,6	11,0	36,4
1976.	5.319	51,8	11,5	36,7	51,4	9,3	39,2
1977.	5.919	49,8	12,0	38,1	52,1	11,9	36,0

Prema podacima iz priložene tabele vidimo da je 1977. godine (Anketa provedena u listopadu) od anketiranih 5.919 OUR-a imalo srednjoročni plan razvoja 49,8%, a jednogodišnji plan razvoja 52,1% iako je upravo plan razvoja osnova za planiranje kadrova - obrazovanja.

12 mr Mate Jergović, Iskustva i problemi te daljnji razvoj reforme odgoja i obrazovanja u SRH, Zagreb, Zavod za PPS SRH, 1979, str.26.

13 Podaci RSIZ-e za zapošljavanje, Zapošljavanje i udruženi rad, Zagreb, br. 3-4, 1978.

Tabela broj 2.

Planovi kadrova u SR Hrvatskoj

(u %)

Godina	Broj anketiranih OUR-a	SREDNJOROČNI PLAN			GODIŠNJI PLAN		
		Imaju	Izrađuju	Nemaju	Imaju	Izrađuju	Nemaju
1975.	5.496	28,7	22,7	48,7	47,9	12,7	39,4
1976.	5.319	39,5	12,5	52,8	46,3	11,9	41,8
1977.	5.919	33,6	14,9	51,5	57,0	14,0	39,0

Iz podataka uočavamo da je 1977. godine srednjoročni plan razvoja imalo svega 33,6% anketiranih OUR-a, dok je godišnji plan kadrova imalo svega 47% anketiranih.

Planiranje kadrova je osnova uspješnog razvoja obrazovanja i vođenja cjelokupne obrazovne funkcije svake osnovne organizacije udruženog rada, no dobiveni podaci ukazuju da se još dosta radi neplanski.

Tabela broj 3.

Dugoročni plan razvoja SR Hrvatske

(u %)

Godina	Broj anketiranih	Imaju	Rade na planu	Nemaju
1976.	5.319	6,4	7,3	66,4
1977.	5.919	5,9	11,6	81,5

Ovo je najbolji pokazatelj (iako parcijalan) da je malen broj anketiranih OUR-a svega 5,9% koji unaprijed dugoročno planiraju plan razvoja, što svakako ima dalekosežne negativne posljedice za cjelokupan razvoj obrazovanja jer 81,5% anketiranih nemaju planove razvoja.

Tabela broj 4.

Dugoročni plan kadrova SR Hrvatske

(u %)

Godina	Broj anketiranih	Imaju	Rade na planu	Nemaju
1976.	5.319	3,8	6,1	90,1
1977.	5.919	3,8	11,4	84,8

Budući da je osnova za dugoročni plan kadrova upravo plan razvoja, nije iznenađujuće da je 5.919 anketiranih OUR-a imalo svega 3,8%, dugoročni plan kadrova, pa se s pravom pitamo kako te organizacije planiraju obrazovanje sadašnjih i budućih kadrova.

U 1978. godini istraživana je razvijenost obrazovne funkcije u radnim organizacijama, a dobiveni su slijedeći pokazatelji:¹⁴

- gledajući s formalne strane u čitavoj Republici postoje svega 4 ekipirana centra za izobrazbu kadrova, 9 stručnih službi, a u najviše slučajeva obrazovna funkcija "locirana" je u referadi ili odjelu kadrovske službe,

- u četiri radne organizacije obrazovanjem se bavi radnik koji obavlja još nekoliko drugih poslova,

- 39% radnih organizacija nisu odgovorile o obrazovnoj politici,

- velik broj radnih organizacija (28) nema u perspektivnom planu razvoj obrazovne funkcije OUR-a itd.

Dosadašnja iskustva uz navedene nedostatke ohrabrujuća su, jer sve više udruženi rad shvaća da je obrazovanje kadrova sastavni bio njihove proširene reprodukcije, što pokazuju i slijedeći podaci o stanju planova razvoja i planova obrazovanja u SR Hrvatskoj za 1979. godinu.

14 Zdravko Jelenović, Rezultati istraživanja o stanju i razvijenosti obrazovne funkcije u radnim organizacijama SRH u 1978.godini, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb, 1978, str. 2-3.

Tabela broj 5.¹⁵

Vrste planova	Razvojni planovi	Planovi obrazovanja
dugoročni	5,6 %	3,2 %
srednjoročni	45,2 %	30,4 %
godišnji	61,0 %	52,4 %

Dobiveni podaci ukazuju da OOUR-a sve više ovladavaju u sklopu cjelokupnog delegatsskog sistema obrazovnom politikom i dijalektikom odnosa između "korisnika usluga" i "davaoca obrazovnih potreba".

Osnovna organizacija udruženog rada nosilac je cjelokupne reprodukcije, a jedan segment reprodukcije je i obrazovanje. Obrazovanje kao dio planova razvoja osnovnih organizacija materijalne proizvodnje redovno u svim vrstama razvojnih planova zaostaje i nedovoljno prati taj razvoj. To je dokaz da se u svim oblicima obrazovanja, pa i u obrazovanju uz rad obavlja ova djelatnost nedovoljno planski i organizirano, paralelno sa planovima razvoja, te cjelokupnim razvojem udruženog rada.

Svaki OUR je "nezamjenjivo poprište obrazovanja i tu svoju funkciju ne može prenijeti ni na koga drugoga. Trebamo definirati to što mora ostati stalna briga svakog OUR-a u odnosu na obrazovanje, ne samo što se tiče osiguranja sredstava i izvedbe jasnog plana obrazovnih potreba".¹⁶

U sferi obrazovanja odraslih, a posebno obrazovanja zaposlenih, odavno su se razvijali drukčiji odnosi koji su proizlazili iz interesa OOUR-a materijalne proizvodnje za zadovoljavanje onih obrazovnih potreba koje redovni školski sistem nije bio u mogućnosti da osigura, te je ovaj put vođenja obrazovne politike bio u početku dobar, no sada umjesto njega vodimo cjelovitu obrazovnu politiku unutar SIZ-a.

15 Podaci Republičkog zavoda za planiranje SRH, Zagreb, 1979, str.14.

16 dr Stipe Šuvar, Škola i tvornica, Školska knjiga, Zagreb, 1977, str. 135.

Kod realizacije obrazovne politike OUR-a potrebno je imati u vidu:¹⁷

a) da je proces "sazrijevanja" OOUR-a proizvodnih i obrazovnih djelatnosti međuzavisan i da se ne može čekati da svi OOUR-i proizvodnje budu osposobljeni pa da dođe do "udruživanja", odnosno da se organiziranim inicijativama i djelovanjem obrazovnih djelatnosti mogu također ubrzati procesi osposobljavanja OOUR-a,

b) udruživanje proizvodnih i obrazovnih djelatnosti ne može se površno interpretirati kao "podređivanje" obrazovanja kao specifičnog odgojno-obrazovnog rada sa posebnim društvenim funkcijama (od "posebnog društvenog interesa") samoj proizvodnji shvaćenoj u tehničko-tehnološkom smislu, odnosno poslovno-menadžerskim odnosima.

c) stručni, pa u izvjesnom smislu i poslovodni poslovi unutar svakog OUR-a ne umanjuju se, već se naprotiv kao specifičan rad (opet u podjeli rada unutar OUR-a) stručno i organizacijski razvijaju.

d) organiziranje procesa obrazovanja (dakle "obrazovnih poslova i zadataka") u organizacijama udruženog rada također ne znači da se taj proces pod svaku cijenu mora organizirati baš za strojem, u tvorničkoj hali. ...Za odrasle je sam proces rada (u svakoj djelatnosti) sam po sebi izvor saznanja (odgojno-obrazovne vrijednosti prakse), bilo kao iskustva, bilo generaliziranog iskustva pretočenog u znanje.

Navedene misli ukazuju da OUR-a kao jedan od subjekata obrazovanja preuzima obrazovnu funkciju u sklopu svoje cjelokupne izgrađenosti unutar udruženog rada. U tu svrhu OUR-a samostalno ili u dogovoru sa drugim OUR-a organizira obrazovanje za globalne i parcijalne potrebe udruženog rada. Šezdesetih godina u našoj zemlji nastao je val orga-

17 Stipe Tonković, Položaj i funkcija OOUR-a u obrazovanju, Zagreb, Andragogija, br. 8-10, 1977, str.11.

niziranja centara za obrazovanje radnika u radnim organizacijama (npr. RO "Rade Končar" u Zagrebu, "Đuro Đaković" u Slavonskom Brodu i dr.) kao "mini obrazovni sistemi" koji su ubrzo uz pozitivne rezultate doživili i kritiku funkcionalizma i razlike obrazovanja za mlade i ostale radnike.

Danas prevladava uvjerenje da se obrazovanje racionalizira i zajednički organizira u centrima za odgoj i usmjereno obrazovanje na srednjem stupnju usmjerenog obrazovanja, pa osjećamo zbog toga i izvjesnu pasivnost unutar OUR-a kad se govori o obrazovanju. Zato OUR-a materijalne proizvodnje i OUR-a odgoja i obrazovanju zajedničkim snagama prilaze rješavanju obrazovne problematike.

Udruženi rad još ne predstavlja snagu koja treba da nosi proces stvaranja novog obrazovanja. S obzirom na to da je planiranje kadrovskih i obrazovnih potreba u organizacijama udruženog rada, jedno od strateških pitanja u oblasti obrazovanja mi još "krećemo "jednosmjernom ulicom": gotovo sve inicijative za izmjenu postojećeg stanja dolaze iz obrazovnih organizacija, stručnih službi i upravnih organa, a vrlo malo iz OOUR-a, materijalne proizvodnje. A koncept novog obrazovanja polazio je upravo od stvarnih potreba udruženog rada".¹⁸

U većini organizacija prisutno je kratkoročno planiranje, ili, što je još gore, praksa uzimanja "gotovog stručnjaka". Bez sustavnog planiranja ne mogu se graditi novi odnosi između OOUR materijalne proizvodnje i odgoja i obrazovanja.

OUR-a dužna je sistematski razvijati i planirati svoju obrazovnu funkciju.

Obrazovna funkcija OUR-a sastoji se:

1. Od ispitivanja obrazovnih potreba s obzirom na njihovu razinu¹⁹ (globalne i diferencirane obrazovne potre-

18 Materijali o stanju i problemima obrazovanja, Savjetovanje u CK SKH, Zagreb, 1979.

19 Jurina M., Pastuović N., Ispitivanje potreba za obrazovanjem u radnoj organizaciji, Andragoški centar, Zagreb, 1972.

be), funkciju, profil i potrebna znanja i vještine za obavljanje postavljenih zadataka. Planiranje obrazovnih potreba obuhvaća utvrđivanje dugoročnih i kratkoročnih planova razvoja svakog zaposlenog radnika, te potrebe za uvođenje novih radnika.

2. Od utvrđivanja obrazovnih profila i to na osnovi izgrađene nomenklature zanimanja te u izradi obrazovnih programa u ovisnosti o zahtjevima rada i općedruštvenim ciljevima odgoja i obrazovanja.

3. Od sudjelovanja u realizaciji programa osposobljavanja, obrazovanja i usavršavanja, i to programa koji se ostvaruju u radnoj organizaciji (praktična nastava, proizvodno-tehničko obrazovanje, vježbe i dr.), te programa koji se ostvaruju u radnim organizacijama odgoja i obrazovanja.

Realizacija obrazovne funkcije OUR-a realizira se putem SIŽ-a odgoja i usmjerenog obrazovanja. Udruženi rad iskazuje svoje potrebe u obrazovanju i to u smislu dobijanja kadrova s optimalnom stručnom, profesionalnom, znanstvenom, a ujedno i sa društveno-samoupravljačkom spremom i zajednički sa OUR-odgoja i obrazovanja radi na stvaranju takvih obrazovnih kadrova.

Veće radne organizacije udruženog rada materijalne proizvodnje pokazuju stvaran interes za sve obrazovne probleme, dok ostale "spavaju" i "čekaju" da se škola sama reformira.

Stoga je "buđenje interesa za obrazovanje u udruženom radu presudno za uspjeh reforme obrazovanja i odgoja, i to buđenje interesa u svakoj OOUR materijalne proizvodnje i drugog društvenog rada. Dugoročna bilanca kadrova može proizaći samo iz dugoročne i jasne politike razvoja. A naše OUR, ne izuzimajući ni najorganiziranije i najprogresivnije, žive od danas do sutra, nemaju jasnih programa razvoja, pa nemaju ni jasne bilance kadrova".²⁰

20 dr Stipe Šuvar, Škola i tvornica, Školska knjiga, Zagreb, 1977, str.117.

Prenošenje obrazovne politike na OUR-a ne može se postići odjednom, a ni u relativno kratkom vremenu, već je to društveni proces. Do sada smo učinili "prve parcijalne korake u pravcu jedne dublje reforme ove oblasti", a sadašnjim Prijedlogom zakona o usmjerenom obrazovanju (na diskusiji je do sredine listopada 1980.) još više smo naglasili ulogu OUR-a i samoupravnog sporazumijevanja "korisnika" i "davao-ca" putem delegatskog sistema u OSZ-u i SIZ-u odgoja i usmjerenog obrazovanja.

Ostvarivanje edukativne funkcije u OUR-a je stvar radnika i zavisno je od toga koliko se uspješno svaki radnik u OUR-u i udruženi rad kao cjelina organizirano i angažirano postavi u ostvarivanju edukativne funkcije.

8. OBRAZOVANJE UZ RAD I PROGRAMIRANJE OBRAZOVNIH
SADRŽAJA

Usmjereno obrazovanje mijenjalo se u proteklom razdoblju i usavršavalo ovisno o promjenama u razvoju našega socijalističkog društva, a prije svega, ovisno o stupnju razvijenosti proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa. Dosađajni sistem je i dalje zadržavao obilježje tradicionalnoga školskog sistema, odvojenog od svijeta rada.

Programska nepovezanost i razlike u nivou obrazovanja onemogućavale su polaznicima horizontalnu i vertikalnu pokretljivost unutar usmjerenog obrazovanja.

Uvođenjem zajedničkih osnova usmjerenog obrazovanja u SR Hrvatskoj u školskoj godini 1975/76. počeo je proces izjednačavanja srednjih škola u tom smislu da sve one pružaju zajedničke odgojno-obrazovne programe, obrazuju za prva zanimanja, a osposobljavaju i za nastavak obrazovanja i za obrazovanje uz rad. Zajedničkim osnovama stvoreni su preduvjeti za prevladavanje ranije podjele srednjih škola na one koje osposobljavaju za rad i one koje pripremaju polaznike za nastavak obrazovanja.

Uporedo s uvođenjem zajedničkih osnova u sve srednje škole pripremani su i programi obrazovanja za određena zanimanja kod omladine i odraslih u završnom stupnju, koji su se počeli primjenjivati u školskoj godini 1977/78.

U izradi programe sudjelovao je kompletan udruženi rad kao nosilac politike usmjerenog obrazovanja, koji "po prvi put izrađuje i odlučuje" o njima putem samoupravnih interesnih zajednica.

Programi usmjerenog obrazovanja uz rad sadrže:

a) opće sadržaje, zajedničke za sve programe (teorija i praksa samoupravnog socijalizma, matematika, hrvatski ili srpski jezik, strani jezik, tjelesni odgoj i općenarodna obrana i društvena samozaštita),

b) zajedničke sadržaje za određenu struku, odnosno srodne grupe zanimanja i

c) posebnih sadržaja koji osposobljavaju za stjecanje pojedinog zanimanja (stručno-tehnološki i teorijski predmeti i proizvodno-radna praksa).

Provodeći jedinstveni sistem usmjerenog obrazovanja programi obuhvaćaju zajedničke odgojno-obrazovne osnove usmjerenog obrazovanja te raznovrsne programe obrazovanja za određene struke i zanimanja, u kojima se polaznik obrazuje i osposobljava za obavljanje poslova i radnih zadataka različite složenosti, uključujući i obavezu trajnog (permanentnog) obrazovanja i usavršavanja radnika u toku cijelog radnog vijeka.

a) Pokretljivost programa obrazovanja uz rad

Programska prestrukturiranja u srednjem obrazovanju dovela su do stvaranja centara odgoja i obrazovanja u usmjerenom obrazovanju. U školskoj godini 1979/80. djeluje 187 obrazovnih centara srednjeg obrazovanja od kojih 15 u svom sastavu ima osnovne organizacije udruženog rada.

U pogledu broja i vrsta programa koje realiziraju, prevladavaju dva tipa obrazovnih centara: specijalizirani (za programe iste i srodnih struka) i polivalentni (za više programa različitih struka). Specijalizirani centri postoje, u pravilu, samo u većim mjestima, dok u 92 općine u SR Hrvatskoj postoji danas samo po jedan polivalentni centar srednjeg obrazovanja. Programi za obrazovanje u metalskoj struci realiziraju se u 78 centara, a obrazovanje uz rad u 40 centara.

Usmjerenom obrazovanju organizira se na osnovi društveno dogovorenih odgojno-obrazovnih programa, povezivanjem teorijskog obrazovanja s radnom i samoupravnom praksom, a ostvaruje se u različitim oblicima i stupnjevima obrazovanja, prvenstveno uz rad, osposobljavanjem i usavršavanjem u procesu rada i samoobrazovanjem.

Programi usmjerenog obrazovanja obuhvaćaju:¹

- program zajedničke odgojno-obrazovne osnove,
- programe obrazovanja i osposobljavanja za prvo zanimanje,
- programe usmjerenog obrazovanja za stjecanje svih stupnjeva stručne spreme,
- programe prekvalifikacije i osposobljavanja radnika za nove poslove i radne zadatke,
- programe obrazovanja radnika i radnih ljudi radi uvođenja i primjene nove tehnike i tehnologije, razvijanja suvremene samoupravne organizacije rada i socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa,
- programe osposobljavanja za samoupravljanje i
- programe odgojnog rada u domovima polaznika.

Programi odgojno-obrazovnog rada usmjerenog obrazovanja uz rad tako su povezani da omogućavaju polaznicima prijelaze iz jednog programa u drugi, radi stjecanja obrazovanja za druga zanimanja ili viših stupnjeva stručne spreme za obavljanje poslova i radnih zadataka različite složenosti.

Putem programa osigurava se svim radnicima stjecanje obrazovanja i osposobljavanja za prvo zanimanje. Obrazovanje za prvo zanimanje stječe se završavanjem programa obrazovanja i osposobljavanja u okviru prvog, drugog, trećeg ili četvrtog stupnja stručne spreme.

Usmjerenom obrazovanju uz rad zahtijeva dogovorno programiranje svih subjekata koji sudjeluju u njemu. Dogovorom između radnika u organizacijama udruženog rada, drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama samostalno ili zajednički s radnicima u organizacijama udruženog rada usmjerenog obrazovanja:

- utvrđuju i planiraju zadovoljavanje ukupnih obrazovnih potreba u okviru planova društveno-ekonomskog razvoja,

1 Nacrt zakona o usmjerenom obrazovanju SRH, Delegatski vjesnik, Zagreb, br. 141, 1980, čl. 77.

- uključuju omladinu i radne ljude u programe obrazovanja,
- dogovaraju programe, potrebna sredstva i kriterije i mjerila vrednovanja rezultata odgojno-obrazovnog rada,
- utvrđuju odgojno-obrazovne programe i načine njihovog ostvarivanja u procesu rada, te neposredno sudjeluju u ostvarivanju odgojno-obrazovnih sadržaja,
- ostvaruju odnose slobodne razmjene rada, neposredno ili preko, odnosno u okviru samoupravnih interesnih zajednica.

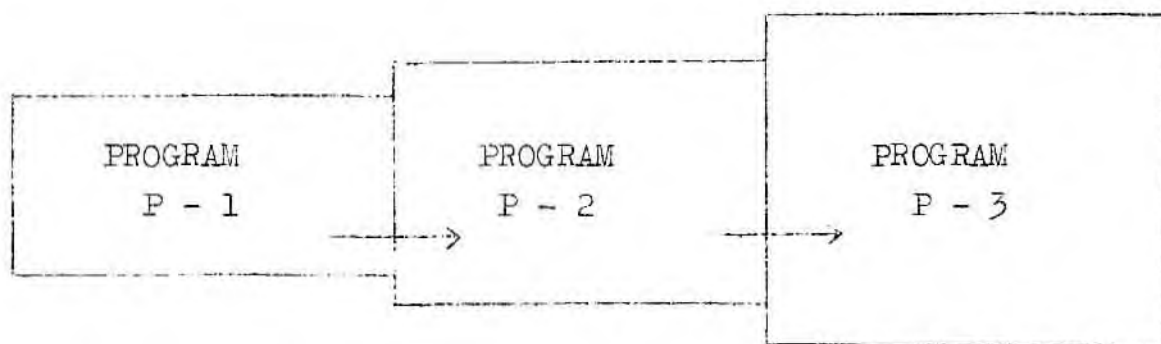
Programe usmjerenog obrazovanja uz rad koji su u vezi s potrebama proizvodnje i razvoja ostvaruju osnovne organizacije udruženog rada privrednih i društvenih djelatnosti u odnosima neposrednog udruživanja rada i sredstava s organizacijama udruženog rada usmjerenog obrazovanja, a na osnovi samoupravnog sporazuma.

Osnovna samoupravna interesna zajednica je nosilac programa i sredstava, osim onih koji se ostvaruju u odnosima neposrednog udruživanja rada i sredstava.

Polaznik obrazovnog procesa uz rad kao aktivni sudionik obrazovanja u skladu s potrebama udruženog rada vrši izbor sadržaja za ostvarivanje obrazovnog programa koji odgovara njegovim sposobnostima i interesima.

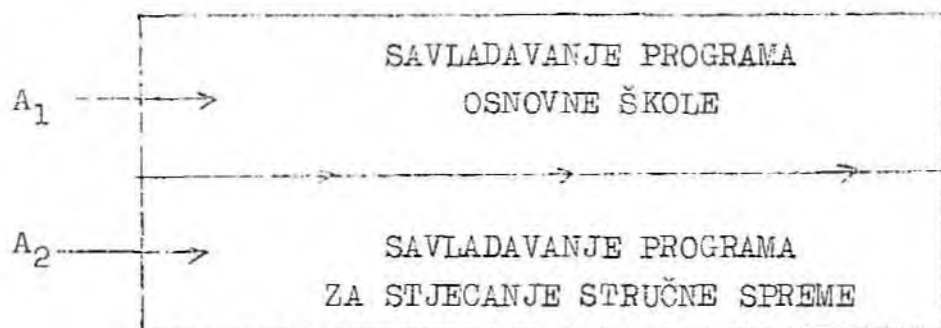
Obrazovanje uz rad ostvaruje se u međusobno povezanom sistemu programa usmjerenog obrazovanja. Obrazovni programi od najjednostavnijih do vrlo složenih, međusobno su vertikalno i horizontalno povezani. Svaki program u zanimanju određene stručnosti istodobno čini i osnovu i dio narednog programa više složenosti ili programa složenosti, ali za obavljanje poslova i zadataka druge vrste.

Grafički se to može ovako prikazati:

Ni jedan stupanj stručne spreme ne može se steći bez prethodno završene osnovne škole ili savladavanja specifično programiranih i prilagođenih bitnih sadržaja osnovnog obrazovanja simultano sa savladavanjem programa za stjecanje stručne spreme.²

Grafički prikaz savladavanja programa izgleda ovako:

Reformska nastojanja povezivanja osnovnog i usmjerenog obrazovanja dobila su i ovdje svoju društvenu valorizaciju, a i istraživanje radnog iskustva radnika u procesu obrazovanja uz rad pokazat će da je 6,3% ispitanika uključeno u obrazovanje uz ovakav način savladavanja programa.

2 Reforma obrazovanja, br.9, Zagreb, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Obrazovanje uz rad za stjecanje zanimanja i stručne spreme, Zagreb, 1978.

b) Vertikalna i horizontalna pokretljivost u obrazovanju uz rad

U novom sistemu odgoja i obrazovanja napredovanje polaznika uz rad ne odvija se, kao što je to bio slučaj u starom sistemu, naprosto "seljenjem" iz klupe u klupu, odnosno iz škole u školu. Ono je u ovisnosti i postignutim rezultatima u savladavanju programa i postignutim rezultatima u procesu rada, a ne samo o prethodnom obrazovanju. Pri tome se polazi od postavke da savladavanje programa ovisi prvenstveno od sposobnosti, zalaganja, postignutih rezultata u obrazovanju i radu, ali i u ovisnosti o stvarnim potrebama rada i društva u cjelini. U tom smislu razrađuju se odgovarajući uvjeti i kriteriji za uključivanje polaznika u pojedine vrste i programe obrazovanja.

Obrazovanje i osposobljavanje za prvo životno zanimanje predstavlja tek početak, a nikako i završetak obrazovnog razvoja, što je ranije za dobar dio radnika bio slučaj u starom sistemu obrazovanja. Novi sistem obrazovanja uz rad pruža jednake šanse da se individualni interesi, želje i sposobnosti svakog pojedinca dovedu u sklad s potrebama rada i društva u cjelini.

Posebna karakteristika novog sistema obrazovanja odraslih uz rad je moгуćnost napredovanja u obrazovanju i osposobljavanju različitim tempom ne samo u pojedinim vrstama obrazovanja, već i u pojedinim obrazovnim područjima, čime bi bilo manjeg gubljenja godina obrazovanja (ponavljanja) ili napuštanja obrazovanja (svi bi postizavali uspjeh u obrazovanju, ali različitim tempom).

Uz vertikalnu veoma značajna je i horizontalna pokretljivost u sistemu obrazovanja uz rad. Promjena zanimanja se ne odnosi samo na napredovanje iz manje u više složena zanimanja, već i mijenjanje zanimanja na razini iste složenosti rada. Ovakve prekvalifikacije u toku rada, te obrazovanje i osposobljavanje kao posljedica promjena u tehnologiji i radu pružaju uz ostalo i mogućnost da se zadovolje individualni interesi i želje pojedinaca koje eventualno

nisu bile ispunjene prilikom izbora prvog zanimanja. Mogućnost da netko, iako se za prvo zanimanje osposobio npr. u metalskoj struci za strojobravara ili tokara, u svom daljnjem obrazovanju uz rad i iz rada promjeni struku i postane ekonomist, posve je normalna pojava. Zbog toga uz vertikalnu, sistem obrazovanja osigurava i horizontalnu, te kombinirano horizontalno-vertikalnu pokretljivost polaznika obrazovanja uz rad putem programa obrazovanja. Tu pokretljivost omogućavaju izrađeni programi od I do V stupnja stručne spreme.³

c) Program - polaznik

U sistemu obrazovanja uz rad najznačajnije je da programi sadrže mogućnost postepenim savladavanjem i izborom prema mogućnosti polaznika i njegova radnog iskustva. Programi obrazovanja odraslih, "moraju biti sačinjeni tako da ne ruše redovni sistem školovanja, da se tu nađe puni sklad. Ne kažem da trebaju biti puka kopija, ali ne smiju biti u raskoraku. Jer čim se obrazuje odrastao čovjek, onda pored ostalog treba uvažavati njegovo radno i životno iskustvo, specifičnosti metode naravi, ono što kažu da andragogija razvija. Treba, dakle, postići sklad programa obrazovanja odraslih i programa u redovnom sistemu obrazovanja. Mi smo bacili društvene snage na promjene u redovnoj školi, a ovo nam je ostalo po strani".⁴

Izradu programa vrše službe za obrazovanje u organizacijama udruženog rada same ili u suradnji s centrima za usmjereno obrazovanje, SIŽ-ima za odgoj i usmjereno obrazovanje, prosvjetno-pedagoškom službom putem sporazumnog dogovaranja i delegatskog sistema u odnosu između "davalaca" i "korisnika" usluga. Programi osposobljavanja i obrazovanja uz rad utvrđuju se na osnovi razrađene nomenklature zanimanja, tj. popisa i opisa zanimanja, zahtjeva rada i

³ Programi od I do V stupnja stručne spreme su u prilogu od br.7 do br.11a.

⁴ dr Stipe Šuvar, Narodna i radnička sveučilišta na raskrsnici, Zagreb, Andragogija, br. 1-2, 1977, str.8.

kvalitete tehnološke razvijenosti OUR-a. Program se prilagođava uz zadovoljavanje zajedničkih kriterija, svakoj OOUR-a odnosno polazniku obrazovanja.

Usvajanje programa je u nadležnosti SIZ-ova odgoja i obrazovanja koji usklađuju obrazovne profile utvrđene u pojedinim OUR-a ili radnoj organizaciji, te u suradnji s prosvjetno-pedagoškom službom ugrađuju u jedinstven sistem odgoja i usmjerenog obrazovanja.

Usvojene obrazovne programe centri za usmjerenog obrazovanje razrađuju, metodički oblikuju uz pomoć udruženog rada za koje obrazuju polaznike.

Tako izrađeni i usvojeni obrazovni programi čine samo zajedničke minimalne programske osnove koje treba svladati na pojedinom stupnju stručne osposobljenosti. Svaki se polaznik obrazovnog procesa može odlučiti, i to ovisno o svom predznanju, radnom iskustvu, interesima, sposobnostima i mogućnostima, i za veći program. Osobito se to odnosi na zajedničke općeobrazovne sadržaje.

Oveko data programska struktura obrazovanja uz rad nudi i polaznicima veliku mogućnost izbora.

Polaznik pri ulasku u obrazovni proces, a i kasnije, naći će se "pred problemom, ovisno o zahtjevima rada te utvrđenim zajedničkim minimalnim općeobrazovnim sadržajima, ali i o osobnim interesima, sposobnostima, radnom iskustvu, predznanju i mogućnostima, kako odrediti najpogodniji vlastiti program, tj. program svog odgojno-obrazovnog razvoja. Tako polaznik postaje stvarni subjekt u obrazovnom procesu, i to već od trenutka programiranja pa dalje. Uz ovakve mogućnosti, polaznik istodobno preuzima i izvjesne obveze, znači i odgovornost za uspjeh i postignute rezultate u procesu obrazovanja".⁵

5 Obrazovanje uz rad za stjecanje zanimanja i stručne spreme, Zagreb, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, 1978, str. 23-24.

Kombinacija rada i obrazovanja te ovisnost napredovanja u struci i obrazovanju "o stalnom stjecanju novih znanja s jedne i o stvaranju vlastitog obrazovnog programa i time polaznikovog preuzimanja obaveza s druge strane",⁶ ali i odgovornosti za uspjeh, uz ostalo mijenja dosadašnju predodžbu o uspjehu ili neuspjehu u obrazovanju.

Usmjereno obrazovanje organizirano je stupnjevito. Završavanjem određenog programa stječe se stručna sprema koja se razvrstava u osam stupnjeva,⁷ prema složenosti poslova i radnih zadataka za koje se radnik osposobljava.

U SR Hrvatskoj u skladu s društvenim zahtjevom da usmjereno obrazovanje odgovori na potrebe udruženog rada u posljednje dvije godine izrađeni su novi programi za 335 profila stručnjaka sa srednjom stručnom spremom. Samoupravnim sporazumima dogovoreni su programi obrazovanja za 113 profila stručnjaka u višem i visokom obrazovanju. Navedeni podaci ukazuju da se izradi programa i programiranja obrazovanja u srednjem usmjerenom obrazovanju poklanja izuzetno velika pažnja. Izradu programa i cjelokupno programiranje rada vrše timovi stručnjaka iz svih djelatnosti udruženog rada.

d) Mogućnosti savladavanja programa uz rad

Mogućnosti savladavanja programa obrazovanja uz rad su veoma različite i prilagođene osnovnoj organizaciji udruženog rada, polaznicima i uvjetima u kojima se realizira obrazovni proces s namjenom da svaki polaznik obrazovanja na temelju sposobnosti i mogućnosti savladavanja programa dođe do određene stručnosti i mogućnosti za dalje obrazovanje - samoobrazovanje.

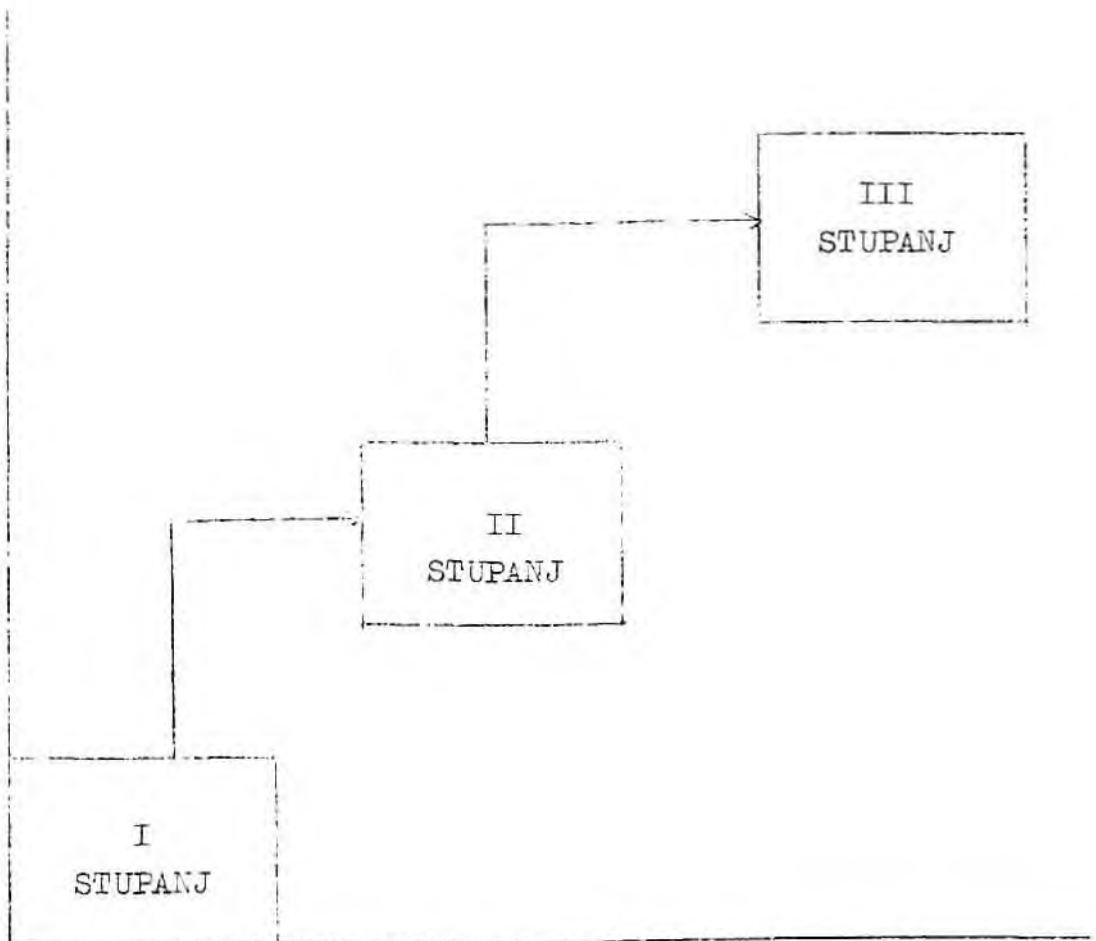
6 Isto, str.24.

7 Društveni dogovor o jedinstvenim osnovama za klasifikaciju zanimanja i stručne spreme potpisan je sredinom 1980. godine, i objavljen u "Službenom listu SFRJ" od 30.5.1980, br.29.

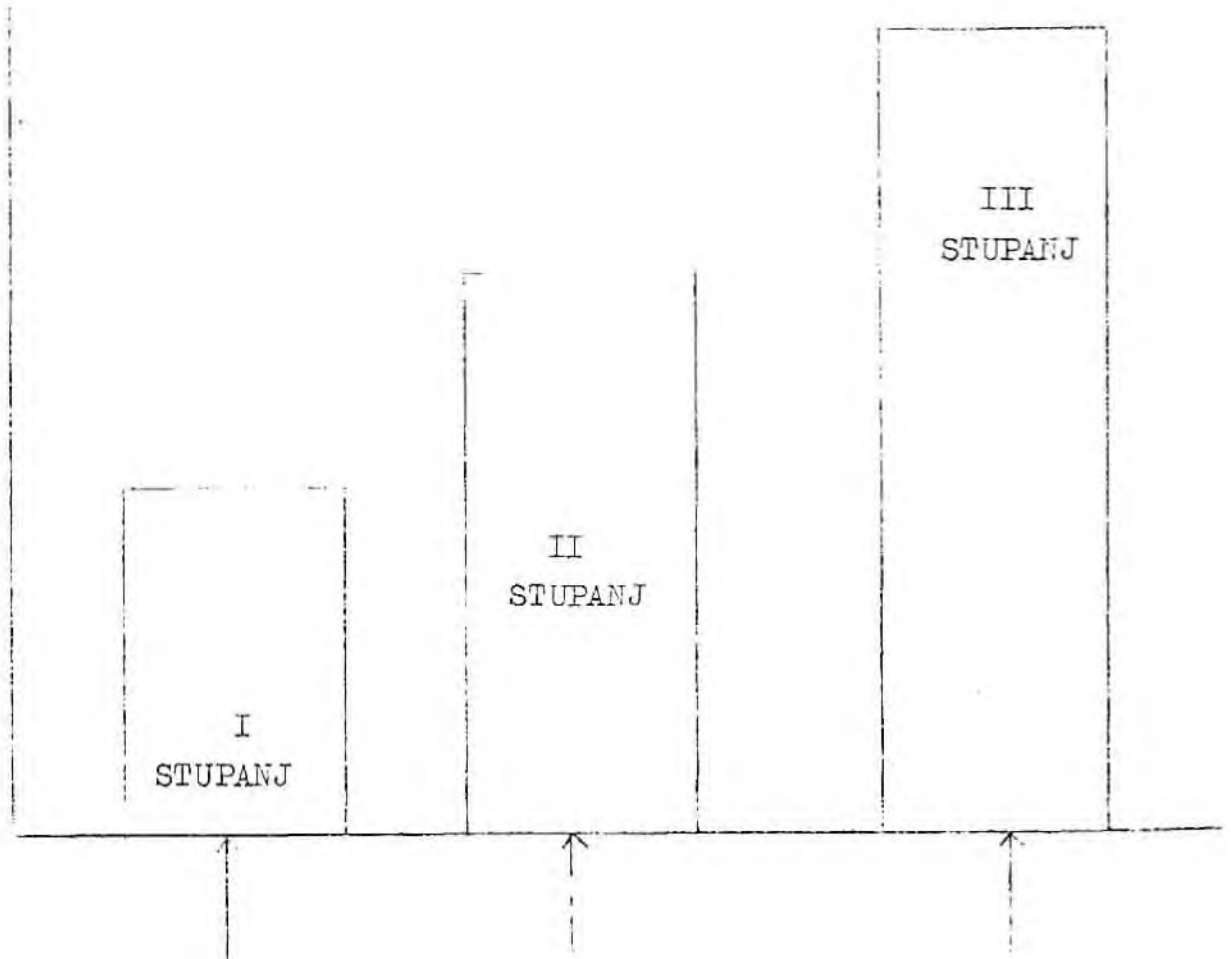
Osposobljavanje za pojedine stupnjeve stručnosti i napredovanje u obrazovanju uz rad organizira se:

a) Postupnim svladavanjem programa namijenjenih pojedinim stupnjevima stručnog obrazovanja, tj. svladavanjem programa najprije za I stupanj, zatim za II stupanj i napokon za III stupanj osposobljenosti.

Shematski prikaz postupnog svladavanja ovih programa izgleda ovako:

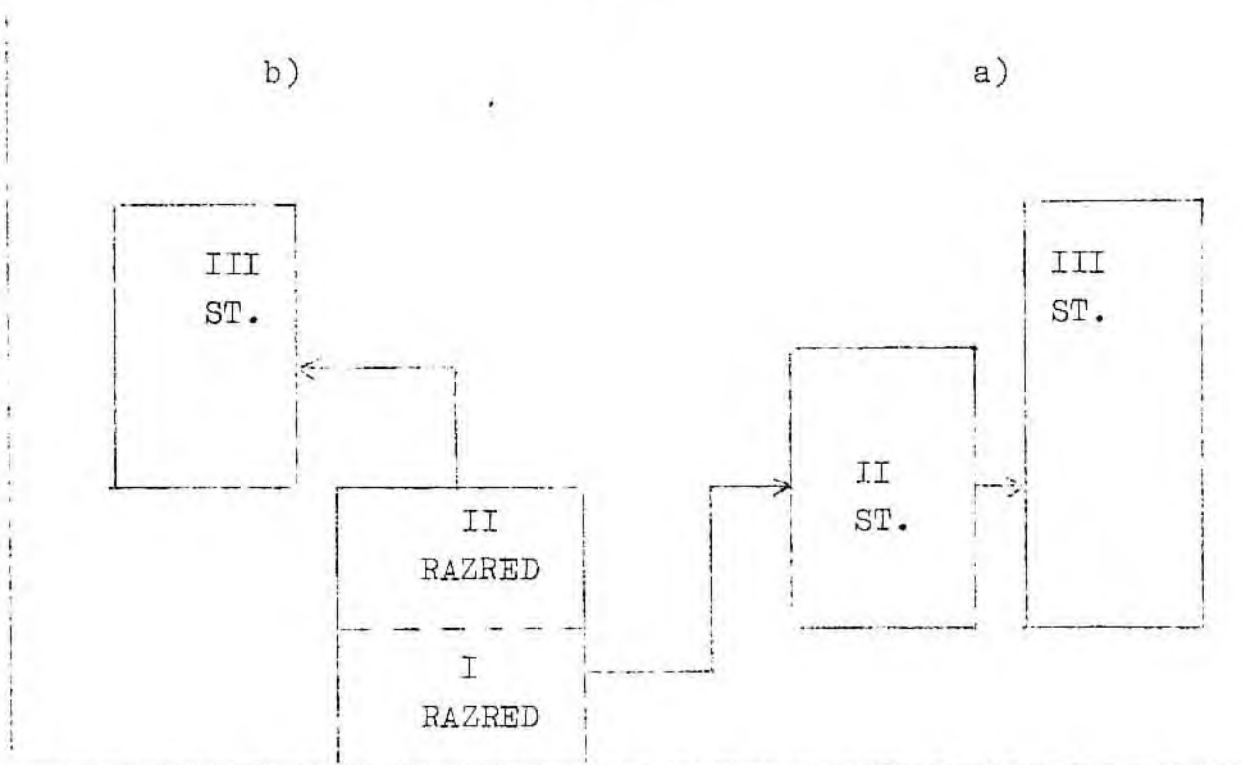
- b) Neposrednim uključivanjem u I, II i III stupanj
Shematski prikaz svladavanja obrazovnog programa
izgleda ovako:

- c) Prijelazom iz srednjoškolskog obrazovanja osposobljavanja za zanimanje se realizira na dva načina:

- a) nakon završenog I razreda srednjeg usmjerenog obrazovanja prelazi se u II ili III stupanj , i
- b) nakon završenog II razreda srednje usmjerenog obrazovanja prelazi se u III stupanj.

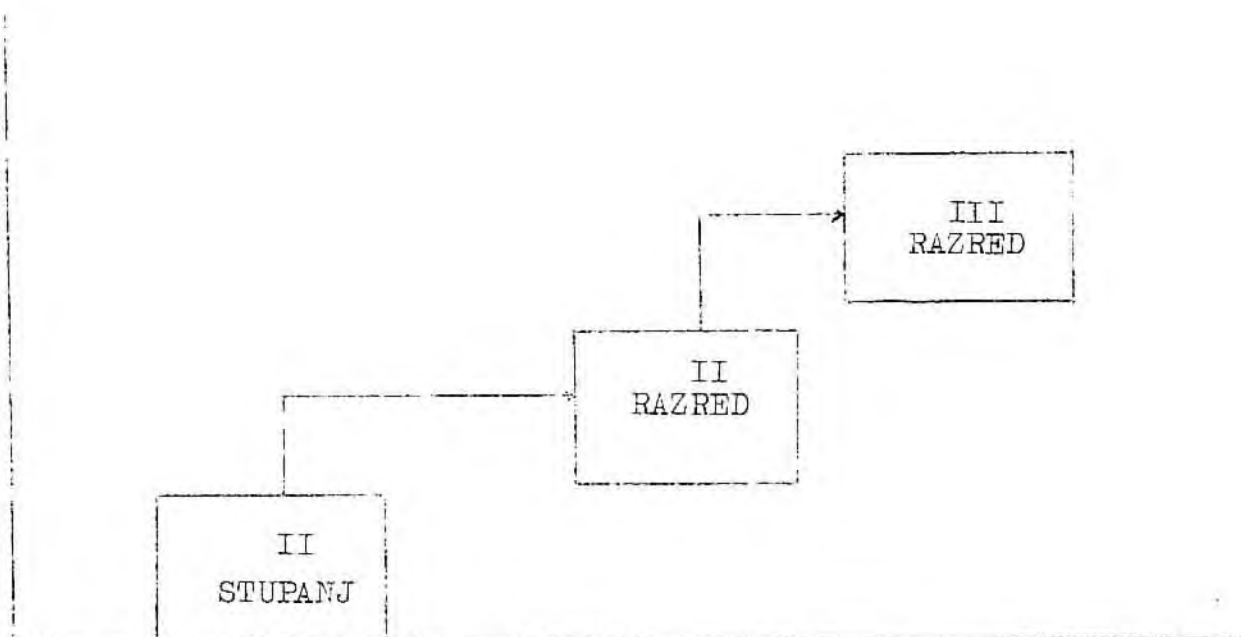
Shematski to izgleda ovako:

U odnosu na srednjoškolsko obrazovanje nastavljanje obrazovanja nakon stručnog osposobljavanja je ovako:

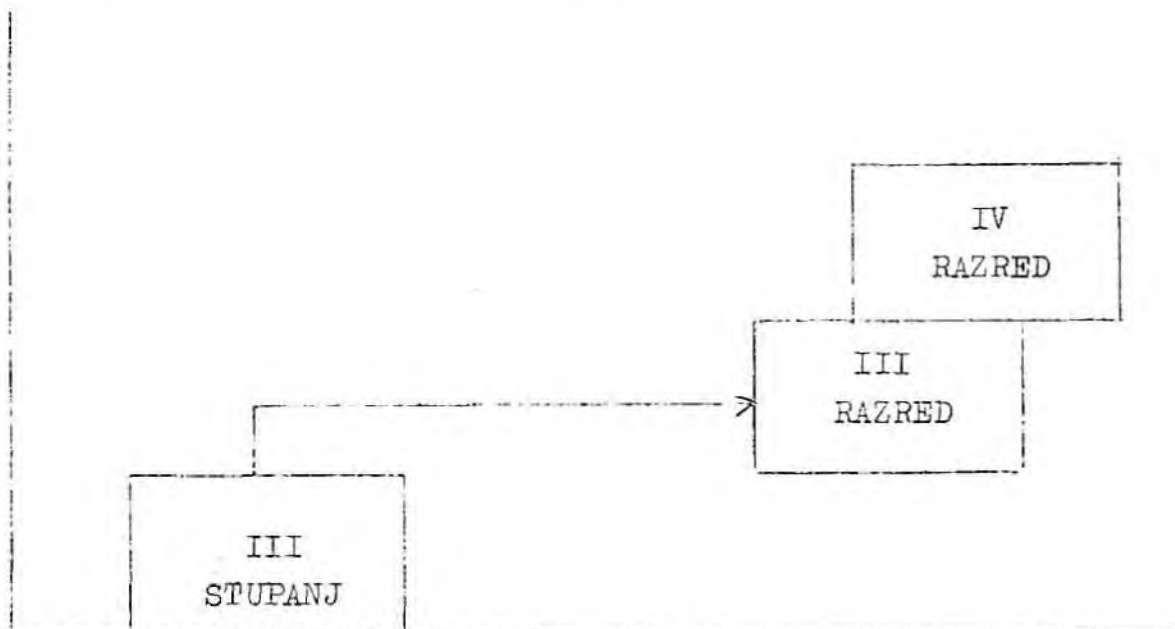
a) Nakon završenog II stupnja osposobljenosti (priznaje se I razred srednje škole) nastavlja se obrazovanje uz rad II i III razreda srednje škole.

Shematski to se prikazuje:

b) Nakon završenog III stupnja osposobljenosti (priznaje se II razred srednje škole) nastavlja se obrazovanje uz rad III razreda srednje škole.

Shematski to izgleda ovako:

e) Putevi izvođenja programa

Izvođenje programa usmjerenog obrazovanja uz rad može da se realizira na više načina: kao redovna nastava, obrazovanje uz rad i razni oblici kombinirane nastave.

Pod redovnom nastavom podrazumijeva se predmetna-razredna nastava, tj. nastava putem koje odjeljenje ili grupa polaznika svladava predvideni nastavni plan i program prema utvrđenom rasporedu sati i redovnim posjećivanjem nastave. Nastava se organizira u poslijepodnevni i večernjim satima, ovisno o strukturi polaznika.

Obrazovanje uz rad organizira savladavanje programa putem tečajeva, seminara, konzultacija, dopisnog obrazovanja i dr. Ovaj vid obrazovanja zahtjeva posebnu metodologiju rada polaznika i nastavnika, te zahtjeva stvaranje vlastitog puta i tempa u obrazovnom ciklusu.

Kombinirana nastava podrazumijeva da polaznici dijelom posjećuju redovnu nastavu, a dijelom se samostalno (prema odgovarajućim uputama) pripremaju.

Koji će put biti najrealniji ovisi o mogućnosti odnosa polaznika prema radu i obrazovanju, te stavu OUR-a prema obrazovnom procesu.

Međusobnom povezanošću programa u usmjerenom obrazovanju ostvaruje se horizontalna i vertikalna prohodnost sistema. Horizontalnom prohodnošću programa omogućava se polaznicima stjecanje novog zanimanja u istoj struci, na istom stupnju stručne spreme, a vertikalna povezanost programa omogućava postupno osposobljavanje polaznika za jednostavna zanimanja, a zatim i za stjecanje obrazovanja za zanimanja na višem stupnju stručne spreme.

Uspješnim završavanjem određenog obrazovnog programa u usmjerenom obrazovanju stječe se odgovarajuća stručna sprema u skladu sa Društvenim dogovorom.

9. DIDAKTIČKI PUTEVI OBRAZOVANJA UZ RAD

Obrazovanje uz rad kao jedna od suštinskih karakteristika procesa obrazovanja od njegovih pradavnih oblika do najsavremenijih razvojnih preobražaja stalno ispoljava određene didaktičke specifičnosti u cjelokupnom procesu obrazovanja. Proučavanje i uvažavanje tih specifičnosti primarni je uvjet maksimalne funkcionalnosti i adekvatne racionalizovanosti obrazovanja uz rad.

Prvenstveno namjenjeno čovjekovom profesionalnom radu i ostvarivano u raznovrsnim uslovima izrazito diferenciranih profesionalnih djelatnosti i razvojnih nivoa sociostruktura, obrazovanje uz rad svojevrsan je vid afirmacije jedinstva i uzajamnosti obrazovanja i samoobrazovanja. U njemu se obrazovanje potvrđuje samoobrazovanjem a samoobrazovanje proširuje obrazovanjem. U takvim općim obrazovnim i samoobrazovnim problemskim okvirima obrazovanje uz rad dobiva i specifična didaktička obilježja i nužno prilagođenu tehnologiju obrazovanja. Savremenost obrazovanja uz rad pretpostavlja savremenost sistema, koncepcije, organizacije i valorizacije obrazovanja uz rad u didaktičkom i tehnološkom smislu. Efikasnost obrazovanja uz rad neodvojivo je od razmatranja problematike sredstava i metoda obrazovanja uz rad, tim više što je svrsishodnost i efikasnost neodvojivi dio suštine obrazovanja uz rad.

Svrsishodnost i efikasnost sredstava i metoda obrazovanja uz rad kao didaktički i andragoški problemski sjedinjuju u sebi osnovne karakteristike sistema, specifičnosti selekcije i kombinacija sredstava i metoda obrazovanja uz rad, a također i vrednovanje njihovog obrazovnog efekta.

"Naša tradicionalna pedagogija zatvorila se u didaktici i metodici na jedan stari školski način. Ona još uvijek gleda proces obrazovanja zatvoren u razred i u školu... a andragoška nauka treba davati odgovore na pita-

nja kako organizirati obrazovni proces za radnog čovjeka i građanina, a da to bude zadovoljenje potreba OUR-a i društvenih potreba i da ide u susret njegovom osobnom interesu".¹ U tom nastojanju pedagogizacija andragogije i nedovoljno andragoški osposobljen nastavni kadar osporavaju brži razvoj andragoške teorije i prakse.

Suvremeni odgoj i obrazovanje odraslih, u našim jugoslavenskim relacijama, karakteriziraju tri obrazovna i didaktička puta, jednakog društvenog i pedagoškog značaja:

1. tradicionalni školski put,
2. obrazovanje uz rad i
3. "povratno" obrazovanje.

Sva tri obrazovna puta izrastajući na ideji permanentnog obrazovanja, predstavljaju sasvim ravnopravne puteve u sklopu cjelovitog odgojno-obrazovnog sistema.

Didaktička objektivizacija tih puteva međusobno se bitno razlikuje.

a) Tradicionalna koncepcija obrazovanja ("linearna ekspanzija obrazovanja") bazirala se na postepenom širenju obrazovanja od djetinjstva do mladosti. Ova koncepcija je uslijed društvenog i privrednog razvoja (a kod nas posebno razvojem samoupravljanja, delegatskim sistemom, novim položajem čovjeka) ekonomski i andragoški nerealna i više neodrživa. Društvo i proces rada ne mogu čekati da obrazovni ljudi dođu postepenim sazrijevanjem i rastom, već se trebalo uhvatiti u koštac s odraslima, a prije svega onih koji se nalaze u svijetu rada.

Tradicionalno shvaćanje obrazovanja koje je namijenjeno samo mladoj generaciji nužno se revidira jer izrazito potrebe za obrazovanjem imaju i odrasli.

1 dr Stipe Šuvar, Narodna i radnička sveučilišta na raskrsnici, Zagreb, Andragogija, br. 1-2, 1977, str. 11-12.

Školsko-didaktički tradicionalni put obrazovanja za osnovicu uzima "tradicionalne didaktičke modele, manifestirane sistematičnošću naučnih sadržaja, siromašnom morfologijom organizacija odgojno-obrazovnog procesa i standardiziranim "školskim" načinom rada. To je put koji se opire svakom slobodnijem nekonvencionalnom pristupu sadržajima, organizaciji i realizaciji obrazovnog rada, pa čak i netradicionalnoj institucionalizaciji usmjerenog obrazovanja odraslih".²

Koncept srednjeg obrazovanja vijekovima je određivao tipologiju, način rada, organizaciju i sadržaje srednje škole. Društvenim promjenama i razvojem nauke ovaj se koncept manje ili više mijenjao, ali je uglavnom ostajao u čvrstim tradicionalnim okvirima. On je strogo postupan, korelativan (međuzavisan i povezan po stupnjevima i smjerovima) i veoma skup.

Tisućljetna tradicija obrazovanja postaje sve neprikladnija duhu i tendencijama suvremenog svijeta, a na njezino mjesto postupno, uporno i nužno javlja se koncepcija obrazovanja uz rad. U skladu s ovom koncepcijom sve se više i češće govori o dimenzijama obrazovanja umjesto školovanja. Obrazovanje tako postaje sve više modalitet ljudske egzistencije, a ne samo sredstvo i uvjet socijalne promocije i društvenog statusa.

b) Obrazovanje uz rad (jedan vid permanentnog obrazovanja) nije "nastavak redovnog školovanja", već nužnost svakog obrazovanja koji u sebi uključuje široku lepezu fleksibilnosti i povezanosti obrazovanja uz rad.

"Bez obzira na to koji će posao netko u životu vršiti, treba da ima deset godina solidne opće naobrazbe, da se dakle formira kao izgrađena ličnost putem procesa obra-

2 dr Borivoj Samolovčev, Metodičko osmišljavanje obrazovno-vaspitačkog rada - strateško opredjeljenje teorije i prakse obrazovanja odraslih, Zagreb, Andragogija, 1977, br. 11-12, str. 75.

zovanja. Ali uvijek u znaku spoznaje da suvremeni čovjek mora tokom života mijenjati zanimanja i da se mora neprestano obrazovati, ako i ostaje u istom zanimanju. Naš sistem školstva pada na ispitu i zbog toga što je dosad polazio od koncepta da obrazuje čovjeka od rane mladosti jednom za svagda u životu i za jedno zanimanje".³

Obrazovanje uz rad polazi od zahtjeva rada, njegove složenosti, potreba za podizanjem nivoa stručnosti radnika uključenih u proizvodni proces. Ono je u suštini izraz novih tendencija "koje proizlaze iz tehnološke podjele rada, automatizacije i sve bržeg razvoja naučnih znanja i tehnoloških promjena, iz potrebe da se obrazovanje stalno osavremenjuje novim dostignućima nauke".⁴

Obrazovanje uz rad ima najdužu tradiciju i u svom razvojnom putu neprestano bogati didaktičke puteve obrazovanja. Obrazovanje uz rad najrazvijenije je u ovim praci-
ma:

1. Večernja nastava kao put didaktičke objektivizacije obrazovanja uz rad,
2. Dopisna nastava kao didaktički put i
3. Daljinska nastava kao didaktički put.

1. Večernja nastava kao put didaktičke objektivizacije obrazovanja uz rad poznata je gotovo u svim zemljama. Njena karakteristika je u održavanju nastave van radnog vremena, kao ustanove "drugog" obrazovnog puta u prije ili poslije podnevnim satima ovisno o radu polaznika. U organizacijskom pogledu nema nikakve razlike između ovog oblika obrazovanja i redovnog "prvog puta obrazovanja", a nastava u većini ima karakter usmjerenosti prema kompenzaciji i interesu polaznika.

3 dr Stipe Šuvar, Narodna i radnička sveučilišta na raskršnici, Zagreb, Andragogija, br. 1-2, 1979, str.8.

4 Jovan Radovski, Udruženi rad i obrazovanje za rad, Zagreb, Andragogija, br. 11-12, 1977, str.65.

Najviše se večernja nastava javlja u mjestima gdje postoji i redovna škola bilo srednja ili viša, odnosno fakultet. U didaktičkom pogledu nastava se odvija u tradicionalno-didaktičkom okviru, neznatnim izlaskom iz utvrđenih okvira, razreda, načina vrednovanja, a nastavni kadar je uglavnom regrutiran iz redovnih omladinskih škola. Kod nas se večernje škole javljaju u okviru radničkih i narodnih sveučilišta (ranije), a sada u toku primjene reforme obrazovanja cjelokupnog odgojno-obrazovnog sistema u sklopu centara usmjerenog obrazovanja ili specijalno organiziranih ustanova za obrazovanje odraslih.

2. Dopisna nastava u svjetskim razmjerima je najrazvijeniji vid obrazovanja uz rad, dok se u našoj zemlji počela dosta kasno razvijati. Prije rata bila je poznata Vidovićeva dopisna škola u Sarajevu,⁵ a nakon oslobođenja intenzivnije se razvija ovaj vid obrazovanja, te postaje veoma pristupačan velikom broju zaposlenih. Najpoznatije su "Birotehnika" Zagreb, Dopisna delavska Univerza u Ljubljani, Dopisno obrazovanje roditelja u Beogradu i dr. Ovaj vid obrazovanja organiziran je u svim našim republikama i pokrajinama.

Dopisno obrazovanje predstavlja posebno organiziran, sistematičan i metodičan način učenja uz rad. Ostvaruje se ne samo korespondentnim materijalom, već i konzultativnim radom obrazovne i motivacione namjene. Dosadašnja iskustva pokazuju da se ono najviše oslanja na škole usmjerenog obrazovanja (CUO) i to pretežno za srednju stručnu spremu, a manje za više i visoko obrazovanje.

Didaktički koncept je sličan redovnom obrazovnom putu, a obavlja se u dopisnim školama, isturenim odjeljenjima, kao i u konzultativnim centrima. Dopisna nastava je

5 Silvije Pongrac, Dopisno obrazovanje, Andragoški centar Zajednice narodnih i radničkih sveučilišta SRH, Zagreb, 1972, str.15.

proces planskog posredovanja u stjecanju znanja, razvijanja sposobnosti i vještina pri prostornoj udaljenosti uz ova obilježja:⁶

- prostorna udaljenost između nastavnika i polaznika,
- upotreba edukativnih medija kako bi se premostile prostorne udaljenosti,
- upravljanje i usmjeravanje cilju,
- vanjska kontrola.

Prostorna razdvojenost između nastavnika i polaznika dovela je do kvalitetnijeg odnosa prema tretmanu medija koji osigurava samostalno učenje, realizaciju zadataka i ostvarenje cilja. U didaktičkom smislu mediji prema korištenju mogu biti: vizuelni, audio-vizuelni, auditivni i manipulativni. U dopisnoj nastavi prevladavaju pisani materijali - upute, nastavna pisma, mape pisama, brošure, udžbenici.

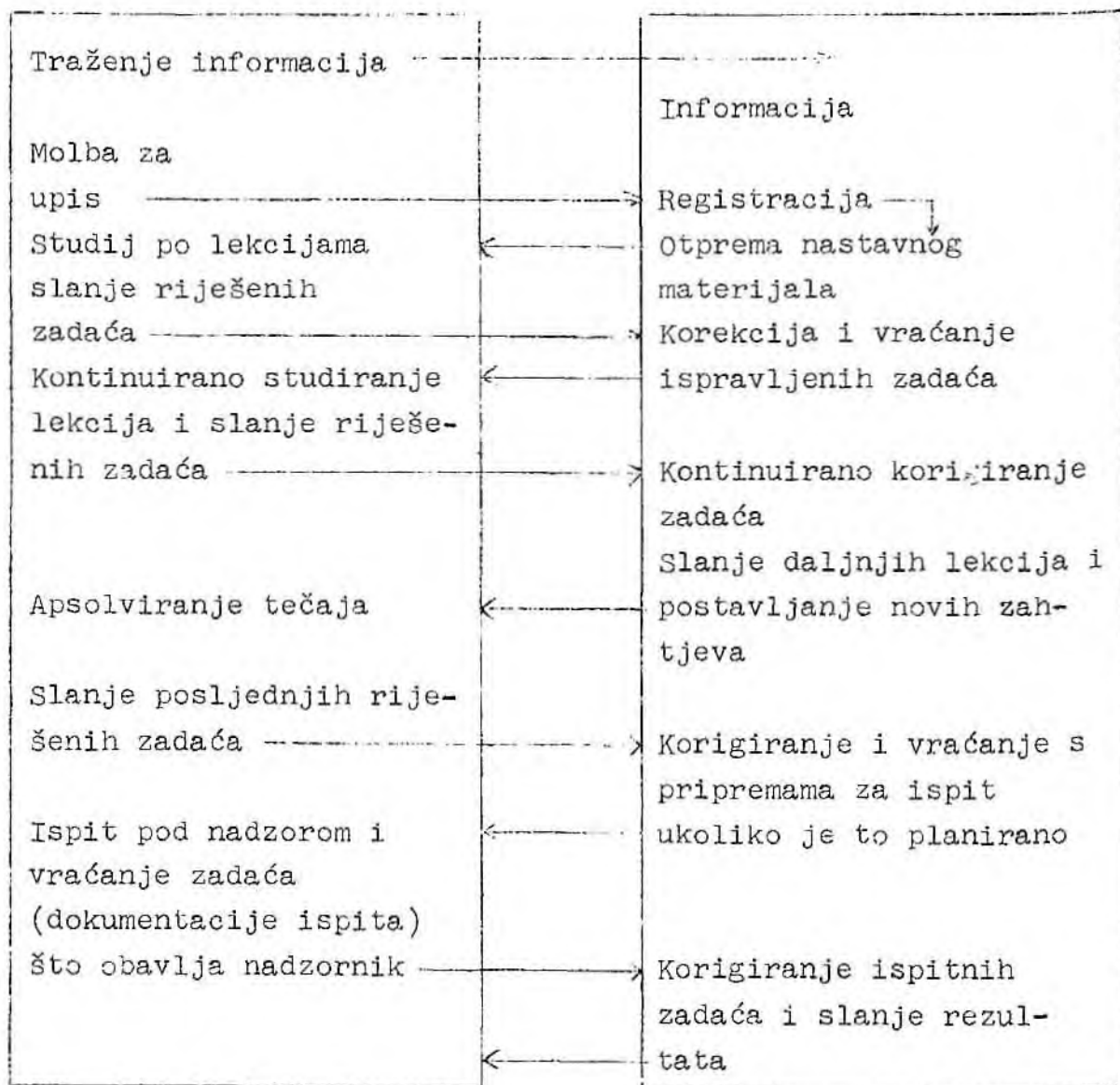
Dopisno obrazovanje je proces podučavanja i učenja na daljinu u kojem su izvori znanja, mediji, uloga nastavnika i načini učenja podešeni odgojno-obrazovnim situacijama. Ono je ujedno i sistem komunikacije u kojem je naglasak na indirektnim i pismenim informacijama putem medija i kanala do primaoca. Ovaj vid nastave na daljinu posjeduje svoju specifičnu morfologiju, metode i tehnike, te je usmjereno samoobrazovanju.

Dopisna nastava je industrijskog društva u kojem je nastalo i u kojem se razvija kao izraz potreba daljeg obrazovanja, kao vid obrazovanja uz rad. Dopisno obrazovanje je "vid obrazovanja uz rad proveden sistemom višesmjernog komuniciranja na daljinu, uspostavljen edukativnim modelima, metodama, oblicima i tehnikama kojima se informacije usmjeravanim samoobrazovanjem strukturiraju

6 Silvije Pongrac, Utjecaj koncepcija o dopisnoj edukaciji na medije i izradu nastavnih pisama, Zagreb, Andragogija, br. 9-10, 1973, str.2.

u znanja... Dopisno obrazovanje je vid obrazovanja uz rad proveden komuniciranjem na daljinu."⁷

Tok komunikacija između polaznika i dopisne škole može se ovako prikazati:⁸

Dopisno obrazovanje danas se sve više razvija i pod utjecajem programirane nastave. U nekim zemljama (Čehoslovačka) ispituju se mogućnosti kombiniranja dopisnog obrazovanja i programirane nastave. Kod nas se već otišlo dosta

7 Silvije Pongrac, Dopisno obrazovanje - vid obrazovanja uz rad, Zagreb, Andragogija, br.3, 1972, str. 39.

8 Posuđena skica, Isti izvor, str. 48.

daleko u programiranoj nastavi, izrađuju se posebni udžbenici, skripte - no to je još daleko da bude dostupno svakom zaposlenom radniku. Uspjeh dopisnog obrazovanja ovisi i o tome kako se savlada "daljinska dimenzija" obrazovanja, a ona danas koristi veoma bogatu didaktičku praksu putem - pisama, knjiga, skripti, magnetofonskih vrpca, gramofonskih ploča, kazeta, filmova, dijapozitiva, televizije, radia, telefona.

Bogatstvo puteva dopisnog obrazovanja omogućuje da se ovaj vid obrazovanja poveže uz radno mjesto, potrebno obrazovanje i racionalno korištenje slobodnog vremena.

Dopisna, korespondentna nastava uz bogatu tradiciju, razvijenu teoretsku misao i korištenjem savremene tehnologije prerasla je u specifičan sistem, "dinamičan po svojoj organizaciji, atraktivan po obrazovnim mogućnostima i didaktičkoj objektivizaciji, uspješan po načinu i rezultatima rada".⁹ Zahvaljujući sjedinjenju tradicionalnog rada sa novim putevima i sredstvima masovne komunikacije dopisna nastava razvila je široku morfologiju rada koja se ogleda u didaktičkoj "dinamizaciji komunikacije" između polaznika i nastavnika, te u "efektu komunikacije", odnosno u savladavanju postavljenog zadatka i cilja.

I u našoj andragoškoj teoriji ima vrijednih priloga o morfologiji dopisne nastave,¹⁰ a među njima se najviše koriste:

- klasična dopisna nastava kombinirana s konsultativno-instruktivnim radom,
- dopisna nastava poluprogramiranog i programiranog tipa, popraćena konsultativnim radom i
- dopisna nastava kao element multimedijskog sistema učenja.

9 dr Borivoj Samolovčev, Edukativno-komunikacioni ili instruktivni sistemi kao najviši stupanj u razvoju sredstava masovne komunikacije, Zagreb, Andragogija, br. 9-10, 1975, str.32.

10 Silvije Pongrac, Dopisno obrazovanje, Andragoški centar, Zagreb, 1972, str. 48/56.

Didaktičko značenje svih oblika je u osmišljenoj kombinaciji dopisnog materijala "koji je različito didaktički oblikovan (lekcijски, programirano i poluprogramirano) sa radio i TV-emisijama, sa povremenim živim susretima, u vidu konsultacija, predavanja, "pratećih" seminara ili rezidencijalnih kurseva".¹¹

Dopisna nastava sjedinjuje "nepersonalni" i "personalni" medij, te uz didaktičke vidove obrazovanje postiže i dobro psihološko značenje u vidu privlačnosti i podsticaja na nove napore u obrazovanju. U tom smislu radi se o sintezi obrazovanja koja daje neslućene mogućnosti. Dopisno obrazovanje poprima odlike internacionalnih edukativnih aktivnosti po tome što se razvija u sve većem broju zemalja. Kod nas VIII andragoške teme¹² u Poreču analizirale značenje komunikacije u dopisnom obrazovanju i dale vidan doprinos daljnjem razvoju dopisnog obrazovanja i njegovih oblika.

3. Daljinska nastava kao didaktički put u obrazovanju odraslih javlja se sve intenzivnije u svijetu i kod nas kao odraz razvoja tehnike, tehnologije i pričinjene nove nastavne tehnologije. Ova nastava je izrazito korespondentnog vida i u njemu sudjeluju čitavi timovi stručnjaka. To je specifičan način edukacije i učenja, bez neposrednih kontakata nastavnika i polaznika.

Radio kao medij edukativne komunikacije izgradio je institucionaliziran sistem - sistem radio-edukativne komunikacije (u našoj zemlji kao radio-škola) samostalno ili u korespondenciji sa TV-nastavom. (Ovaj sistem je veoma dobro programski i didaktički razvijen, a najizrazitija inovacija je multipleks radio-nastava, koja polazi od principa individualizacije odgojno-obrazovnog rada putem emitiranja više individualizovanih programa.

11 dr Borivoj Samolovčev, Edukativno-komunikacioni ili instruktivni sistemi kao najviši stupanj u razvoju sredstava masovne komunikacije, Zagreb, Andragogija, br. 9-10, 1975, str.32.

12 VIII andragoške teme Poreč - Komunikacije u dopisnom obrazovanju Zagreb, Andragogija, br.1, 1972, str.35-102.

U razvoju nastave na daljinu posebno je značajan doprinos sistema TV-edukacije koja se realizira putem: televizije zatvorenog kruga, "usporene" televizije (VIDES-sistem) i videokazetnog sistema.

Kompjuter i njegove mogućnosti u obrazovnom pogledu daleko su unapredili nastavu na daljinu iako je taj proces tek u naglom usponu, didaktički rezultati edukacije nastave su vidljivi. Dosadašnja iskustva pokazala su da se kompjuter koristi u tri vida nastavnih funkcija:¹³

1. Kompjuter u funkciji programirane nastavne mašine ("teaching machine"),
2. Kompjuter u funkciji "time-sharing" sistemu i
3. Kompjuter u VIDES-sistemu.

Multimedijska organizacija učenja predstavlja najviši domet daljinske nastave uzimajući za osnovu više medija različitih tehničkih i didaktičkih karakteristika. Ovaj vod daljinske nastave omogućuje efikasnu individualizaciju sadržaja, puta i tempa učenja, bez većeg značaja fizičkih barijera.

Nastava na daljinu najčešće "didaktički sjedinjuje funkcije slijedećih medija: korespondentne nastave (klasičnog, poluprogramiranog i programiranog vida), radio i televizijske nastave, "personalnog" medija (konsultanta, nastavnika, mentora) i obrazovno-odgojne grupe, s animatorskom (motivacionom) i nastavnom ulogom ("prateći" seminari, rezidencijalni tečajevi, kondenzovana nastava)".¹⁴

Na osnovu ovako postavljene nastave na daljinu na evropskom tlu razvile su se tri poznate institucije:

a) Otvoreni univerzitet u Velikoj Britaniji gdje se povezuje korespondentna nastava sa radio i TV-nastavom i sa rezidencijalno-kursnom nastavom.

13) dr Borivoj Samolovčev, Edukativno-komunikacioni ili instruktivni sistemi kao najviši stupanj u razvoju sredstava masovne komunikacije, Zagreb, Andragogija, br. 9-10, 1975, str.35.

14) Isto, str.35.

b) SIM-sistem studija u SR Njemačkoj polazi od istih principa kao i Otvoreni univerzitet pomoću kontaktnih i QUADRIGA studija, koji omogućavaju individualizaciju nastave i motivaciono snažne komunikacione situacije.

c) Multimedijski sistem u Švedskoj sjedinjuje više medija (radio, televizija, tekstualni materijal - "osnovna" i "prateća" knjiga, - audio i video materijal, studijske grupe i tzv. tele-kontakt), koji omogućuju kombinirano davanje lekcija na bazi "osnovne" knjige (Grundbuch), radio i TV-materijala.

Nastava na daljinu je veoma dobar didaktički vid učenja uz rad koji omogućava pomoću najsavremenije tehnike da čovjek nadopuni, nauči i osposobi se za sve ono što ga interesira i što mu je potrebno u radu i životu.

Ovi složeni komunikacioni sistemi osiguravaju siguran put do postavljenog cilja u obrazovanju uz apsolutnu dominaciju individualnih edukativnih napora koji vode usavršavanju samoobrazovanja. To znači, da se edukativni sistem obrazovanja uz rad danas nalazi u daleko povoljnijim mogućnostima nego ranije, te društvena potreba ovog vida obrazovanja još više pogoduje daljnjem izgrađivanju metodologije rada i obrazovanja uz rad.

c) "Povratno" obrazovanje ne pojavljuje se kao poseban sistem obrazovanja, već kao jedna od mogućnosti u jedinstvu cjelokupnog odgojno-obrazovnog sistema na načelu: učenje - rad - učenje, bez obzira da li se javlja kao "odsustvo radi učenja" ("Bildungsurlaub") u SR Njemačkoj ili "stepenasto" obrazovanje u Jugoslaviji.¹⁵

Povratno obrazovanje izraženo u koncepciji smjenjivanja rada i obrazovanja i obrazovanja i rada nije reformni poduhvat koji bi počeo i završio se u određenim vremenskim

15 dr Borivoj Samolovčev, mr Hakija Muradbegović, Opšta andragogija, IRO "Veselin Masleša", Sarajevo, 1979, str. 21.

granicama. To je "dugoročni put kojim treba da se kreće obrazovanje, praćeno promjenama koje su nužne da bi se cjelokupno obrazovanje povezalo sa radom, u određenim intervalima sajenjivalo sa radom i sticalo u toku čitavog životnog vijeka čovjeka".¹⁶

Povratno obrazovanje ne shvaćamo kao "poseban sistem obrazovanja, već samo kao jednu strategiju, mogućnost, put u ostvarivanju koncepcije permanentnog obrazovanja".

U izvještaju priređenu za potrebe projekta o povratnom obrazovanju pri OECD-eu, objavljenom pod nazivom Permanentno obrazovanje u Jugoslaviji, između ostalog se kaže: "Povratno obrazovanje jedan je od temeljnih načela obrazovne politike društva koji omogućuje ljudima u redovnom radnom odnosu stjecanje, opetovano i postupno tokom njihova radnog vijeka, viših razina obrazovanja i kvalifikacija na osnovi društvenih sredstava, sadržavajući pritom sva temeljna prava koja im pripadaju iz osnove rada".¹⁷

Ovaj oblik obrazovanja zahtjeva studijske pripreme u rješavanju teoretskih i praktičnih problema obrazovanja svakog subjekta, a dosta je izložen i velikim materijalnim troškovima.

Analizirajući sva tri obrazovna puta koji izrastaju na ideji permanentnog obrazovanja zapažamo da se iz korjenja mijenja dosadašnje shvaćanje tradicionalnog obrazovanja, koje se sad bazira na obrazovanju kroz čitav životni vijek čovjeka na relaciji učenje - rad - učenje. Tako da smo danas svjedoci stvaranja permanentnih sistema "koji u sebi nastoje da objedine ne samo dosadašnji školski sistem, reformiran i usklađen sa suvremenim potrebama, već i mnogobrojne institucionalne i neinstitucionalne oblike odgoja i

16 Nikola Nikša Šoljan, Permanentno obrazovanje, Split, 1976, str.389.

17 Nikola Nikša Šoljan, Povratno obrazovanje s posebnim osvrtom na švedski koncept, Školska knjiga, Zagreb, str.114.

obrazovanja, koji se, prije svega odnose na obrazovanje uz rad".¹⁸

Tradicionalno obrazovanje i dalje će "predstavljati u didaktičkom smislu najkvalitetniji obrazovni put", dok obrazovanje uz rad i "povratno obrazovanje" iako čine puno društveno-idejno i andragoško jedinstvo, neće se moći, za duže vrijeme, jednako razvijati, jer je obrazovanje uz rad daleko ekonomičnije i racionalnije, pa će samim tim, imati i preferirajući značaj".¹⁹

Taj preferirajući značaj obrazovanje uz rad dobiva svakodnevno u našoj obrazovnoj praksi potvrdu kao ekonomičan i rentabilan put obrazovanja zaposlenih, koji se oslobađa krutih tradicionalnih okvira i standarda te se približava stvarnim potrebama i mogućnostima zaposlenih, putem dopisno-konzultativne, večernje i multimedijske organizacije nastave.

Upravo sa transformacijom sistema odgoja i obrazovanja na permanentnim osnovama naš sistem obrazovanja uz rad postaje subsistem u okviru globalnog edukativnog sistema obrazovanja odraslih.

18 dr Ilija Mrmak, Obrazovanje zaposlenih kao funkcija samoupravno udruženog rada - potrebe, zahtjevi, stvarnost, Zagreb, Andragogija, br. 11-12, 1977, str.90.

19 dr Borivoj Samolovčev, Jedanaesti kongres i obrazovanje odraslih, Zagreb, Andragogija, br. 8-9, 1978, str.6.

III

RADNO ISKUSTVO I OBRAZOVANJE UZ RAD

"Dosljedno sprovođenje principa neprekidnog obrazovanja tokom čitavog radnog vijeka, zahtjeva da se, više nego do sada, prilagode cjelokupna organizacija i sistem obrazovanja, škole i fakulteti, ali i organizacija udruženog rada u privredi, nauci i drugim djelatnostima".

(Josip Broz Tito - iz referata na
XI Kongresu SKJ)

10. TEORETSKA SHVAĆANJA ISKUSTVA

Iskustvo čovjeka kao izvor ljudske spoznaje nije uvijek jednako sagledavano u životu, pa se to odrazilo i kod njegove primjene u procesu obrazovanja.

Postoji nekoliko osnovnih koncepcija i pogleda na ulogu iskustva, a to su:

1. empiristička,
2. bihevioristička,
3. pragmatistička i
4. marksistička.

Empiristička koncepcija

Empirizam je filozofski pogled na svijet XVII st. koji se temelji na gnoseološkim stavovima da je iskustvo, (empirija) osnov spoznaje (gnoseologije), baza svake druge spoznaje. Iskustvom se označava metoda (put) koji se dolazi do nekog znanja, a onda i samo znanje. Problem spoznaje oduvijek je bio zanimljiv za čovjeka, a naročito od kad je on došao u centar filozofskog razmišljanja (sofizam) čuvenom tezom "čovjek je mjera svih stvari...",¹ te Sokratovim stavom spoznaj samoga sebe!"²

U spoznajnoj teoriji empirizam pridaje početno i granično značenje za sve ljudske spoznaje "ništa nema u intelektu, što ranije nije bilo u osjetu". U iskustvu leži i kriterij istine.

"Moja je namjera da istražim porijeklo, izvjesnost i doseg ljudske spoznaje" istakao je John Locke i time postao utemeljitelj spoznaje teorije - gnoseologije. Iako on nije prvi zastupnik iskustva³ jer je već Aristotel istakao značaj spoznaje.

1 Misao sofiste Protagore (481-411).

2 Grčki filozof Sokrat (469-399).

3 U razvoju gnoseološke teorije spominju se filozofi Demokrit, Platon, Sofisti i dr.

... Spoznaja počinje od onoga što je nama prvo dano: u opažanju (percepciji) dohvaćamo pojedinačno, prvu supstanciju, a mišljenje se postupno induktivno uzdiže do spoznaje općeg...⁴

... ljudi s iskustvom češće nešto postižu, nego oni koji imaju pojam bez iskustva. Uzrok je tome taj što je iskustvo spoznaja pojedinačnog...⁵

... ljudi stječu iskustvo, pa mnoga sjećanja o jednoj stvari dobivaju moć iskustva. Stoga se, čini da je iskustvo gotovo slično znanju i umijeću, a znanje i umijeće da ljudi stječu iskustvom.⁶

Locke je sustavno razvio empirističku spoznajnu koncepciju.

- Duh je naš, dakle prvotno tabula rasa - prazan bijeli papir bez ikakvih sadržaja na sebi. Sva naša spoznaja potječe iz ISKUSTVA, a ono je dvostruko: izvanjsko - osjetilno iskustvo, koje kao svoj izvor ima predmete osjeta, i unutarnje iskustvo - refleksija, koja svoj izvor ima u radnjama našeg duha.⁷

Empirizam međutim općenito procjenjuje ulogu iskustva, jer smatra da je iskustvo stvar svekoloko spoznaja i da ono određuje njezin domet, mogućnost i granice.

Najradikalniji stav u empirizmu zauzima senzualistički empirizam J. Locka.

4 Kalin Boris, Povijest filozofije, Školska knjiga, Zagreb, 1977/2. strana 49/50.

5 Antologija filozofskih testova, Školska knjiga, Zagreb, 1962, strana 50, tekst od Aristotela - Težnja za spoznajom.

6 Isto strana 49.

7 Kalin Boris, Povijest filozofije, Školska knjiga Zagreb, 1977/2, strana 104, djelo - Ogled o ljudskom razumu.

Metodološki empirizam kao naučna metoda traži da se istraživanja i naučni zaključci zasnivaju jedino na činjenicama iskustva, a ne na apriornim izvođenjima iz "čistog" mišljenja.

Empiristička teorija učenja (obrazovanja), koju je pod utjecajem empirističke filozofije postavio J.A.Komensky, svodi proces učenja na slijedeće etape:

PROMATRANJE → MEMORIRANJE → REPRODUKCIJA → PRAKSA

Kontinuirani razvoj empirističke misli međutim, najbolje pokazuje i domet i bit spoznaje koji u svojoj krajnjoj konzenkvenciji dostiže bez izlazne Humeove spoznaje - skepse.

Spoznaja uzročno-posljedične veze ne može se, tvrdi dalje Hume, postići zaključivanjem a priori, nezavisno o iskustvu. Uzrok i posljedica različiti su, pa mi ne možemo jednostavno iz uzroka izvesti posljedicu.

Spoznaja se uzročno-posljedične veze postupno izvodi a posteriori upravo iz iskustva. Da su neke pojave stalno povezane, pa smatramo da jedna proizlazi iz druge. Svi izvodi iz iskustva stoga su posljedica običaja, a ne zaključivanja.⁸

Razvijajući svoje polazne osnove engleski Empirizam doveo je do raznih gledišta - E. Condillac, J.Lametrie, P.Holbach itd.

Kantov kriticizam daje iskustvu posebnu sintezu empirizma i racionalizma. U spoznaji, sudjeluju i objekt i subjekt: spoznaja je upravo sinteza objekta i subjekta. Objekt daje sadržaj spoznaje (materiju, gradu, ono "što" spoznajemo), a subjekt daje oblik spoznaje (formu ono "kako" spoznajemo). Od objekta subjekt prima utiske koje prema oblicima svoje spoznajne svijesti doživljava i tako oblikuje u iskustvo. Subjekt nikako nije "tabula rasa",

8 Isto, strana 296, djelo, David Hume - Istraživanje o ljudskom razumu.

on je u spoznaji aktivan, ali ne tako da bi iz sebe izva-
dio zbiljnost svijeta, nego utoliko ukoliko svojim spoznaj-
nim oblicima tek omogućava iskustvo i određuje mu zakoni-
tost.

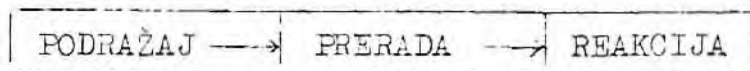
Kriticizam I. Kanta pokušava da prenese svu moguću
spoznaju na iskustvo, i tako dolazi do faze kritičkog ili
racionalnog empirizma (J. Herder, J.W.Goethe, L.Feuerbach,
W.Wund, W.Jams). Čisto (neutralno) i kod novijih spoznaj-
nih teoretičara (James, Avenarius) znači doživljaj, poseb-
no doživljaj s "osjetnom vrijednošću".

Bihevioristička koncepcija

Biheviorizam - psihologijska škola (osnivač J.B.
Watson), težište stavlja na promatranje vanjskog ponaša-
nja, a odriče se metode samopromatranja ili introspekcije.
Ne priznaje svijet kao predmet znanstvenog proučavanja i
naglašava teoriju prema kojoj se čovjek i životinja pona-
šaju slično stroju (tj. bez podražaja nema reakcije).

U pedagogiji koja se razvila pod utjecajima bihevi-
orizma odgojni i obrazovni rad svodi se na plansko vjež-
banje i navikavanje djeteta na određene reakcije kojima
će se najbolje moći prilagoditi u okolini života.⁹

Biologističke teorije učenja počinju analogijsko
tumačenje tog procesa kod čovjeka i životinja. Učenje se
pod tim teorijama svodi na određene podražaje (bihevioris-
tička teorija E. Thorndika i teorija uvjetnih refleksa
I.P.Pavlov) po općoj šemi:

Odrastao čovjek odlikuje se stanovitom "količinom"
učvršćenih repertoara ponašanja (najprije onih koji se
ispoljavaju u situacijama rada, profesionalnog djelovanja,

9 Enciklopedijski riječnik pedagogije, Matica hrvatska,
Zagreb, 1963, strana 87.

u društvenim situacijama i sl.). Zbog toga odrastao čovjek dolazi u situaciju da više puta mora u radu, životu "razbijati" svoje učvršćene repertoare da bi zatim mogao doći do novih - to je negativna komponenta iskustva.

Repertoar ponašanja je svojevrsna bihevioristička cjelina, kaže dr Vlado Andrilović,¹⁰ koja je dovela do stalnog, uobičajenog ponašanja ljudi, do "gotovih rješenja", modela. Modeli ponašanja, reagiranja odraslih ljudi su često puta "stereotipni" i uzrokovani ponavljanjem, automatizmom rada i sl. situacijama. Zato kod obrazovanja odraslih o tome treba voditi računa, jer je radno iskustvo odraslih polaznika popunjeno jednostavnim i složenim modelima ponašanja koji čine sadržaj iskustva. Pogotovo je to važno, jer se odrasli polaznici većinom opredjeljuju za dalje obrazovanje iz profesionalne struke, zanimanja.

Kod odraslih polaznika često i nisu u pitanju toliko njihove sposobnosti za učenje koliko činjenica da oni nalaze određeni smisao u onome što uče, da vide određenu korist i napredak.

Pragmatistička koncepcija

Pragmatizam kao pravac odgovara praktičnim potrebama čovjeka, izražava njegovu vjeru u modernu tehnologiju industrijske civilizacije, a bazira se na poznavanju činjenica i konkretizacije koristi za život. Ponikao je u SAD, a glavni predstavnici su CH. S. Peirce (1839. do 1914.), W. James (1842. do 1910.) i J. Dewey (1859. do 1952.).

Ova gnoseološka koncepcija polazi od stava da "vrijednost neke ideje ovisi o njenom učinku". Spoznaja znači sposobnost prilagodavanja, korištenja.

"Ideje, koje su i same tek dio našeg iskustva, postaju istine - kaže James - tek ako nam pomažu da nađemo

10 dr Vlado Andrilović, Kako odrastao čovjek uči, Zagreb, Školska knjiga, 1976, strana 133.

zadovoljavajući odnos s drugim dijelovima svoga iskustva".¹¹

Pragmatizam predstavlja empirističku filozofiju koja napušta apstrakciju i verbalna rješenja, utvrđene principe i okreće se konkretnome i akciji bez pretenzija na finalitet istine.

Sa gledišta teorije spoznaje pragmatizam je jednostran; on je uočio jednu odliku spoznaje - njegov aktivni i praktični karakter, i neopravdano ga protegao na cjelokupnu oblast spoznaje, a zapostavio onu drugu također vrlo značajnu - da odražava vanjski svijet. Za mjerilo istine uzeo je lično iskustvo i lične potrebe. Pragmatizam je dozvolio da se istine ne moraju zasnivati na činjenicama, a to znači vodi nas u prakticizam. "Naše istine nastale su iz neposredne prakse i služe neposrednoj praksi". Na taj način, briše se razlika između teorije i prakse, a svaki čovjek sam za sebe iskustvom provjerava istine. Tako pojam istine Jemsovoj interpretaciji dobiva praktičnu, odnosno pragmatičku vrijednost - da činjenice poveže u što čvršće jedinstvo iskustva.

Pragmatistička koncepcija obrazovanja naglašava samo korisnu (novčanu) stranu nastave, a ne onu opću, odgojnu i društvenu. Korist pragmatističke filozofije obrazovanja je usmjerena kako za pojedinca, tako i za društvo, ali kapitalističkog karaktera i financijske moći.

Praktična strana obrazovanja ne može se svoditi samo na čistu korist, dobit, jer je to onda promašaj u obrazovanju po marksističkoj koncepciji odgoja i obrazovanja čovjeka.

Marksistička koncepcija

Marksizam kao naučni pogled na svijet radničke klase polazi i u obrazovanju od oslobođenja čovjeka, koji će uz pomoć rada i obrazovanja izgraditi sebe i okolinu.

¹¹ Kalin Boris, Povijest filozofije, Školska knjiga, Zagreb, 1977/2, strana 170/171.

Baza njegovog obrazovanja je dijalektički i historijski materijalizam koji polazi od cjelovitog čovjeka i njegove vlastite i društvene aktivnosti. Iskustvom se naglašava dijalektički odnos između neposrednih iskustvenih podataka i misaone elaboracije u određenim uvjetima društvenog života omeđenog vremenom, prostorom i kretanjem.

Klasici marksizma (Marx, Engels i Lenjin) ističu za spoznaju slijedeće momente koji su bitni u obrazovnom procesu: proces utvrđivanja činjenica, tumačenje i objašnjenje činjenica, te njihovu provjeru, valjanost i točnost u praksi, a da se pri tome služimo analizom, sintezom, indukcijom, dedukcijom te spajanjem teorije i prakse.

To najbolje ilustruje poznata Lenjinova gnoseološka trijada "od živog promatranja k apstraktnom mišljenju i od ovoga k praksi".

Ljudska spoznaja je u osnovi jedinstven misaoni i praktični proces. U tom sklopu obrazovanje odraslih je sastavni dio rada, permanentan proces jedinstvenog sistema čija je baza udruženi rad - veza rada i obrazovanja.

Marksistička koncepcija obrazovanja bazira se na stavu da postoji više izvora spoznaje (rad, život, porodica, društvena sredina, sredstva javnog informiranja, društveno-političke organizacije, škola, tvornica itd.) a ne samo iskustvo. Iskustvo kao izvor spoznaje i jedna od karakteristika rada koja uključuje u sebi putem radne komponente cjelovitog čovjeka kao tvorca svoje povijesti, kulture, obrazovanja.

"Ne određuje svijest ljudi njihov bitak, nego obrnuto društveni bitak određuje njihovu svijest" (Marks).

11. ISKUSTVO I OBRAZOVANJE

Polaznik u obrazovnom procesu uz rad s obzirom na njegovu ukupnu razvijenost, posebno iskustvenu i društvenu, ne može se jednako tretirati kao onaj polaznik u obrazovanju koji se za profesiju tek priprema.

Zajednička odgojno-obrazovna osnova svih polaznika srednjeg usmjerenog obrazovanja u SRH, naravno, mora biti realizirana, ali je ona ujedno i pretpostavka ostvarivanju ličnih i društvenih potreba za usmjerenim obrazovanjem uz rad.

Međutim, tu zajedničku osnovu ne treba na isti način, istim redoslijedom, sredstvima i metodama ostvariti i u obrazovanju uz rad.

Radno iskustvo, stavovi, vještine i navike koje odrastao polaznik stiče radom, svojim ličnim iskustvom, životnom praksom su osnova od koje treba dalje poći u procesu obrazovanja uz rad. Treba, međutim, imati pred očima činjenicu da su neki polaznici djelomično ili potpuno savladali ciljeve i zadatke iz zajedničkih osnova u prethodnom radu, životu i obrazovanju, te ih u radu i potvrdili. Organizacija nastave - njena didaktička strana o tome nužno vodi računa i na tome bazira daljnji rad. Radno iskustvo postaje osnova za koncipiranje programa obrazovanja uz rad. Prethodna stručna osposobljenost je osnova na koju se dograđuju drugi novi sadržaji obrazovanja. Što više, ona je prednost koja olakšava postizanje određenih ciljeva. Zanemariti je, vratiti čovjeka na početak, graditi sistem njegova daljeg usmjerenog obrazovanja uz rad na pretpostavci "da ništa ne zna", značilo bi stavljati ljude u neke kalupe obrazovanja koji su već prevaziđeni i ne odgovaraju potrebi rada i obrazovanja.

Kad govorimo o obrazovanju odraslih uz rad, mislimo na onaj dio učenja odraslih što se provodi u organiziranim oblicima u okviru raznih institucija koje rade na obrazovanju odraslih, u prvom redu mislimo na formalno obrazovanje odraslih.¹

Osim ovog oblika obrazovanja odraslih postoje veoma široki i različiti oblici obrazovanja uz rad neformalnog karaktera - učenje uz televiziju, film, čitanje, promatranje... - koji dovode čovjeka uz formalne oblike do cilja obrazovanja - samoobrazovanja.

Obrazovanje odraslih je cjelovito, a mi smo u našem razmatranju težište usmjerili na srednje usmjereno obrazovanje uz rad koje se odvija u centrima usmjerenog obrazovanja metalskog kompleksa u SR Hrvatskoj.

Dolaskom u obrazovni proces polaznik usmjerenog obrazovanja donosi sa sobom i svoje radno iskustvo koje je rezultat rada u procesu proizvodnje, i verifikacija njegovog poznavanja i povezivanja teorije i prakse. U obrazovni proces polaznik donosi razne vrste iskustva: homogeno, nehomogeno, lično, generacijsko, stručno, opće, irelevantno, relevantno, formalno, neformalno itd.

Razmatrajući fenomen značaja iskustva mi smo se opredjelili za radno iskustvo do kojeg svaki čovjek dolazi ulaskom u proces proizvodnje, rješavajući probleme u sklopu životnog iskustva.

Budući u obrazovnom procesu (nastavnom procesu) uz rad iskustvo služi i kao izvor andragoških spoznaja o povezivanju teorije i prakse (dosadašnjeg stepena obrazovanja i rada) i kao KRITERIJ andragoške teorije i funkcije obrazovanja i rada, itekako je značajno iskoristiti radno iskustvo u obrazovnom procesu.

1 dr Ana Krajnc, Formalno i neformalno učenje novi pristup obrazovanju odraslih, Andragogija, Zagreb, 1972, br.3, str.51.

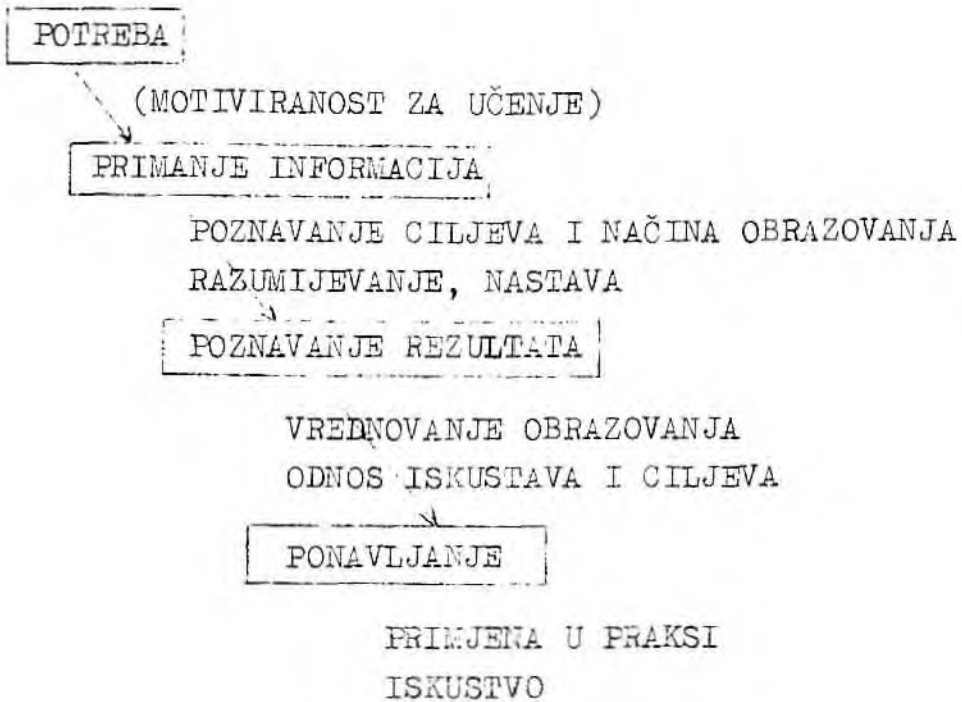
Obrazovni proces u didaktici razmatrano kao multidimenzionalni sistem didaktičkih postupaka i komunikacija,² kao jedinstven odgojno-obrazovni proces u kojemu se istovremeno usvajaju znanja, vještine i navike, formiraju psihofizičke sposobnosti i izgrađuju pozitivne kvalitete ličnosti.³ Da bi te odnose u obrazovanju mogli ostvariti potrebna je suradnja između nastavnika i polaznika, potreban je "most suradnje", a to je radno iskustvo.

Sam proces učenja je, kao i svaki drugi psihički proces, unutarnji proces, koji se može objektivno zahvaćati samo indirektno, tj. preko učinaka učenja. Rezultat učenja su unutarnje promjene čovjeka koje se očituju u promjenama njegova ponašanja. Zajednički pojam za sve te promjene je iskustvo, a ono se očituje kroz promjenu, odnosno usvajanje novih znanja, vještina, navika, stavova i drugih složenih oblika društvenog ponašanja. Učenjem se, dakle, postižu i obrazovni i odgojni ciljevi obrazovanja.⁴

Svaki odgojno-obrazovni proces započinje potrebom subjekta za novim saznanjima, a nakon toga subjekt (polaznik) prima informacije koje pridonose realizaciji njegove potrebe (nastava), te ih dovodi u odnos s postojećim radnim iskustvom i ciljevima koje želi postići. Proces učenja (obrazovanja) "završava time da se ispravna reakcija prenese iz "kratkoročnog" u "dugoročno" pamćenje, tj. da se zapamti. Tek tada ona postaje dijelom čovjekova iskustva".⁵

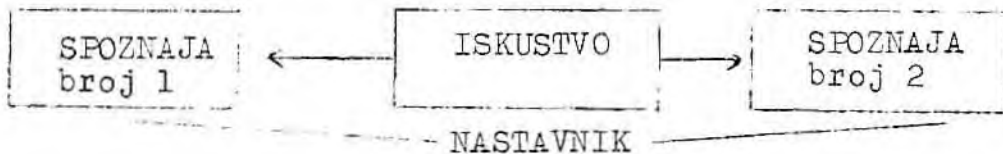
Na temelju iznesenog slijedi grafički prikaz procesa obrazovanja:

-
- 2 dr Tihomir Prodanović, Didaktika, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1974, str.17.
 - 3 dr Pero Šimleša, Pedagogija, PKZ, Zagreb, 1971, str.13.
 - 4 dr Nikola Pastuović, Obrazovni ciklus, Andragoški centar, Zagreb, 1978, str.146.
 - 5 Isto, str.147.

Prethodno iskustvo "daje mogućnost" da se nove spoznaje i potrebe "u to iskustvo uklape i postanu trajna svojina".⁶

Polazeći od iskustva odrasla čovjeka, novo iskustvo valja logički nadovezivati i uklapati u već postojeće iskustvo. Iskustvo u obrazovnom procesu je most između novih spoznaja, što se šematski može izraziti na slijedeći način:

Uloga nastavnika je da "usredotoči nove spoznaje na prethodno iskustvo, da ih koncentriraju na to iskustvo, da ih upravo integriraju s prošlim iskustvom polaznika..."⁷

6 dr Mihajlo Ogrizović, Metode obrazovanja odraslih, RS "Mošs Pijade", Zagreb, 1966, str.14.

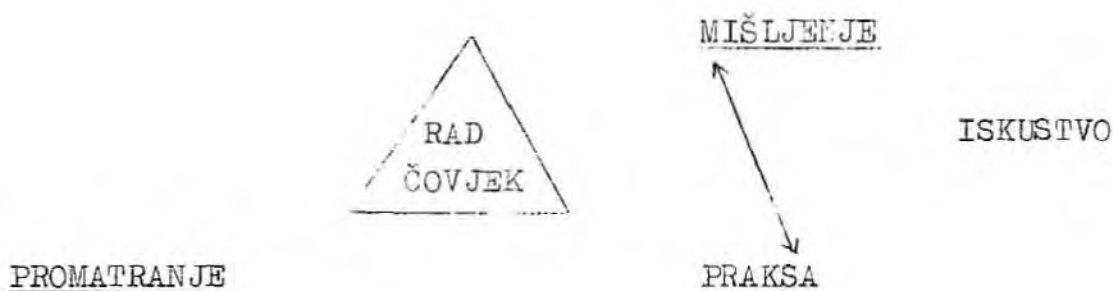
7 Enciklopedijski riječnik pedagogije, Matica Hrvatska, Zagreb, 1962, str.348.

To nije tako lak i jednostavan posao, jer o tome, dobrim dijelom ovisi i uspjeh u obrazovanju.

1. O iskustvu

Iskustvo je multidisciplinarna kategorija (filozofska, gnoseološka, psihološka, sociološka, prakseološka, antropološka, etnološka, historijska, semantička, pedagoška, andragoška, didaktička, futurološka, politikološka, itd.). Iskustvo je proces i rezultat odražavanja objektivne stvarnosti u ljudskoj svijesti putem osjetila i misaone prerade neposrednih podataka stečenih u praksi, a u sebi nose i znanja.

Iskustvo se stvara radom, praksom u toku cjelokupnog životnog i radnog vijeka čovjeka. Praksa kao spoznajna funkcija prisutna je u svim etapama nastavnog (obrazovnog) procesa, a taj spoznajni trokut može se ovako prikazati:

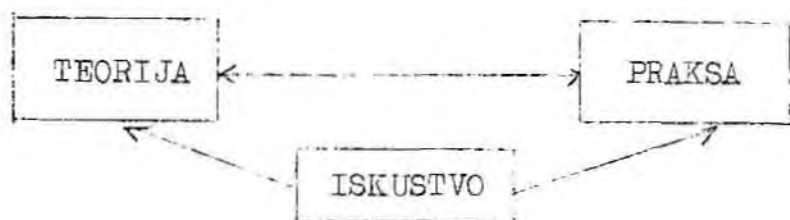

Iskustvo nije isto što i praksa.⁸ Praksa je aktivan odnos čovjeka prema prirodi i društvu u kojoj promatranje i mišljenje imaju važnu ulogu. "Čovjek radeći misli i misleći radi" (Rubinstein). Zato između misli i prakse postoji svojevrsan dijalektički odnos: misao je pretpostavka i rezultat prakse, a praksa je pretpostavka i rezultat misli; praksa uvjetuje misao, ali i misao uvjetuje praksu. Sjedinjenjem misli i prakse uz pomoć rađa dolazi se do iskustva.

⁸ dr Ana Krajnc, Metode izobražavanja odraslih, Delavska enotnost, Ljubljana, 1979, str.69.

Neki ljudi imaju dosta prakse (rodnog iskustva, godina rada), ali se njihovo iskustvo progresivno ne razvija, već ostaju na istom nivou ili čak stagniraju u radu.

Iskustvo čovjeka je poopćena (uopćena) praksa koja u sebi pored prakse zahtijeva i određeno teoretsko znanje. Bez određene i potrebne teorije praksa se ne manifestira kao iskustvo. To znači ovako:

Pod praksom podrazumijevamo svu sumu znanja, vještina i navika s kojima jedan čovjek raspoložuje u datom momentu svog života i razvitka bez obzira kako, gdje i na koji način stečena. Iskustvo ne uključuje u sebi samo životno iskustvo (stečeno pa i protiv svoje volje), već i sistematizirano znanje stečeno u školama, samostalnim radom ili drugim djelatnostima.

Iskustvu i njegovoj suštini ne odgovaraju izolirani pokazatelji "znanje", "ponašanje", "htjenje", "osjećanje" i sve drugo što sačinjava "tkivo" iskustva - ono je istovremeno primanje i davanje, proces i stanje, mijenjanje i primjenjivanje, formiranje i transformiranje (i ako ga tako shvaćamo ono je istraživački mjerljivo).

Iskustvo se sastoji od stavova (političkih, ekonomskih, pedagoških andragoških...) znanja, vještina, navika, shvaćanja i drugih elemenata koje posjeduje svaki čovjek. To znači da iskustvo nije samo znanje, već više od toga. No i mladi čovjek koji je tek zakoračio u svijet rada i obrazovanja ima iskustvo - no ono je još novo, svježije, površno, neprovjereno i u životnoj praksi još nedovoljno učvršćeno. Odrastao čovjek ima niz učvršćenih repertoara ponašanja (više puta provjerenih, primjenjenih), za razliku od mladih koji ih tek stječu, koji ih trebaju tek prim-

jenjivati. Iskustvo se ne daje, ne nasljeđuje, ono se stvara radom, aktivnošću, posrednom i neposrednom djelatnošću. Repertoar ponašanja je latentan (na pr. stav prema pušenju u zatvorenoj prostoriji, odnosu prema starijima), on je spreman za upotrebu, manifestaciju.⁹ Karakteristika iskustva je neposrednost podataka o predmetima, pojavama, ljudima, zbivanjima, živom i neživom svijetu u dinamičnom među-kontaktu i odnosu ljudi prema njima, kao i okolne stvarnosti prema ljudima - što onda postaje dio njihovih spoznaja. Takva neposrednost posebno je značajna za prva ljudska iskustva, za daljnje obrazovanje.

Iskustvo daje svakom čovjeku izvjesno znanje o životu, čovjeku, okolini, svijetu, obogaćuje njegov život, oblikuje i razvija njegove fizičke snage, te umne i moralne sposobnosti, čini ga manje ili više samostalnim.

U širem smislu riječi iskustvo je nauka, znanost, tehnika, sveukupnost kulture i civilizacije, koja se širi radom ljudskog društva kao cjeline i radom svakog pojedinca.

Specifičnost iskustva je njegovo prenošenje na druge (usvajanje), te pomoću njega skraćujemo obrazovni put, idemo brže naprijed. Ovu je misao vanredno izrazio Puškin riječima Borisa Godunova: "Uči se, sine moj: nauka nam skraćuje duga iskustva života, koji tako brzo prolazi".

Iskustvo je proces prenošenja, potvrđena teorija, verificirana praksa, obogaćena svakom generacijom (generacijsko iskustvo).

Životno i radno iskustvo su apstraktne kategorije, koje u sebi sadrže "učvršćene oblike ponašanja" uslijed višegodišnjeg manifestiranja u rezervnim situacijama (ponavljanjima).

9 dr Ante Vukasović, Utjecaj suvremene tehnike na koncepciju općeg obrazovanja, Školska knjiga, Zagreb, 1967, str.73.

Jung kaže: U odrasloj dobi čovjek posjeduje (has learned) širok repertoar navika i asocijacija koje određuju i stvarno djeluju na njegovo ukupno ponašanje.¹⁰

Struktura iskustva je veoma suptilna, a njeno precizno određivanje više nego teško. Po mom mišljenju primarno su značajni strukturalni elementi iskustva:

- odgojenost i obrazovanost;
- društvenost i komunikativnost i
- kreativnost i aplikativnost.

Oko njih i iz njihovog ispoljavanja koncentriraju se i konstituiraju svi ostali elementi iskustva, a to su:

- a) KOGNITIVNO PODRUČJE - koje obuhvaća znanje, shvaćanje, analizu, sintezu, primjenu, vrednovanje, odnosno intelektualne sposobnosti;
- b) KONATIVNO PODRUČJE - koje obuhvaća pokušaje, napore, ustrajnost;
- c) EMOTIVNO (AFEKTIVNO) PODRUČJE - koje obuhvaća emotionalne elemente, stavove, volju, interese, mišljenje.

Dimenzije i vrijednosti iskustva uvijek su određene nivoom odgojnosti i obrazovanosti, dostignućima, društvenosti, razvijenošću komunikativnosti, ostvarenjima kreativnosti i fleksibilnošću aplikativnosti (primjenjivosti akumuliranog fonda iskustva). Uopće rečeno - iskustvo je osnovna vrijednosna sinteza čovjekovog znanja, htjenja i umjeća. Ono je sjedinjeni proces prakse i teorije, ali i istovremenost i nerazličitost čovjekova identiteta izraženog u dijalektičkom jedinstvu kognitivnog, konativnog, emotivnog, kreativnog i aplikativnog.

S obzirom na prirodu, razlikuju se tri vrste iskustva:

10 Jung J., Verbal Learning, Holt, Rinehartand Winston, New York, 1968.

1. Iskustvo u struci,
2. Društveno iskustvo i
3. Intelektualno iskustvo.

Iskustvo u struci prikupljeno u toku profesionalnog rada je istovrsno s njim. To iskustvo je usko, stručno, povezano sa tehnologijom rada i nastavnik ga može koristiti na više načina u procesu obrazovanja:

- kod homogene grupe (obrada metala rezanjem) može se brže realizirati nastavni program i uči u suštinu problema,
- kod heterogenih grupa polaznici iznose svoje stavove, a nastavnik ih samo usmjerava i vodi,
- kod izrade pomagala, donošenja nastavnih sredstava, proizvoda rada, objašnjavanja tehničke pripreme rada, izvođenja do realizacije rada.

Korištenje stručnog iskustva polaznika moguće je u svim predmetima uz uvjet temeljite pripreme rada, poznavanje osobina polaznika, i potreba udruženog rada.

Društveno iskustvo igra veću ulogu kod izučavanja humanističkih predmeta. Ono se sastoji od iskustva koje proizlazi iz saobraćaja (kontakta) s ljudima, u porodici, u udruženom radu, u životu i svim oblicima gdje radi i živi čovjek. Ono obuhvaća praktično znanje o ljudskoj psihi, o ponašanju i postupku ljudi u raznim situacijama, o međuljudskim konfliktima, ljudskim slabostima i odlikama, borbi za život, nove odnose itd.

Tek ovo iskustvo omogućuje čovjeku stvarno shvaćanje mnogih društvenih problema. Zbog toga odrasli čovjek uspješnije uči predmete kao što su psihologija, sociologija, pravo, filozofija, andragogija i dr.

Društveno iskustvo omogućuje organizaciju specijaliziranih oblika rada s odraslima (panel-diskusije, grupni rad, radne zajednice). U organizaciji rada i u društvenom iskustvu nastavnik poziva na suradnju polaznike i s njima stvara forme rada. Zahvaljujući iskustvu čovjeka, njegove

reakcije na pojedina zbivanja su pozitivnija, realnija i objektivnija, nego kod mladih ljudi.

Intelektualno iskustvo čovjeka stalno se usavršava i manifestira u rješavanju "intelektualnih" problema, u kulturi rada, u intelektualnoj toleranciji, u izgrađenim kriterijima, u sudenju i zaključivanju. Budući da zaposlen čovjek poznaje praksu i život za koji se obrazuje, on može procijeniti što će moći više koristiti. Zbog toga je zaposlen čovjek aktivniji i kritičniji od mladog čovjeka prema obrazovnim sadržajima koji se uče. U tom smislu iskustvo čovjeku omogućuje lakše učenje:

- jer je on konkretno motiviran,
- jer poznaje ciljeve i zadatke obrazovanja,
- jer on zna zašto uči,
- jer on stalno provjerava teoriju u praksi,
- jer on uči dobrovoljno itd.

Iskustvo čovjeka je faktor predznanja koji u sebi uključuje sve individualne osobine čovjeka i njegovu opću sposobnost povezivanja teorije i prakse rada i obrazovanja. Znanja stečena iskustvom služe mu kao oslonac u obrazovnom procesu, a nastavnik može pomoću njega da ostvari snažan dinamizam u nastavnom radu, da svoju predavačku funkciju pretvori u funkciju koordinatora, voditelja, što je i osnovni cilj rada s odraslim polaznicima.

Čovjekovo iskustvo je vidljiva veličina, koju je lako uočiti u području njegova rada, jer ako postoji onda mora doći do izražaja. Efikasnije iskustvo se ponaša kao "dežurni argument" svakodnevnne čovjekove prakse, a poduprto voljom, razlikuje se od prosječnosti i nema nikakvih razloga za nevjericu u mogućnost stupnjevanja i te značajne komponente čovjekove ličnosti. Treba priznati da postoji efikasno i manje uspješno radno iskustvo čovjeka što se najbolje manifestira putem obrazovanja.

2. Iskustvo u obrazovanju

Svaki polaznik srednjeg usmjerenog obrazovanja uz rad posjeduje određene godine radnog iskustva, te je na temelju istih uz ostale kriterije i upućen u obrazovni proces.

Polaznici u obrazovnom procesu razlikuju se međusobno po godinama radnog iskustva, odnosno po kvantiteti i kvaliteti iskustva.

Godine rada su samo uvjet u čijoj se vremenskoj dimenziji može stjecati iskustvo, ali je dokazano da je stečeno iskustvo vrlo različito pa i kod polaznika istog stupnja obrazovanja, i istih godina provedenih na istim radnim mjestima.

U našem istraživanju uzeli smo godine rada kao radno iskustvo čovjeka ali shvaćeno tako da je ono kontinuirano na jednom radnom mjestu.

Radno iskustvo (godine rada, radni staž u kontinuiranom smislu) čovjeka stvoreno u procesu rada je čvršće, uže povezanije, sistematičnije i svakako konkretnije, dok je životno iskustvo veoma različito i široko.

Za obrazovanje uz rad od posebnog je značaja radno iskustvo jer ono omogućuje brži napredak u stručnom obrazovanju, a životno iskustvo daje čovjeku širinu u općem obrazovanju i društveno-političkom životu.

Obrazovni proces u andragoškom i didaktičkom smislu s obzirom na radno iskustvo polaznika uključenih u obrazovni proces gradimo na:¹¹

1. Prethodnom iskustvu polaznika,
2. Sadašnjem iskustvu polaznika i
3. Kasnijem iskustvu polaznika.

11 dr Ana Krajnc, Metode izobraževanja odraslih, Delavska enotnost, Ljubljana, 1979, str. 71.

Korištenje iskustva u obrazovnom procesu usko je povezano sa funkcijom rada. Osobito je dragocjeno iskustvo za obrazovanje, koje čovjek stiče u toku djelovanja, a napose kada rješava zadatke koje život pred njega stavlja. U povijesnom slijedu naraštaja jasno se može uočiti kauzalni odnos između obrazovanja i rada i obratno. Što se više usavršavao rad, što se više bogatilo radno iskustvo, sve više se izdvajao i usavršavao način prenošenja tih iskustava na nove naraštaje, razvijao se i usavršavao sustav odgoja i obrazovanja, kao nužno potreban preduvjet za daljnji razvitak procesa rada i napredak čovječanstva. Prema tome, iz povijesne perspektive promatrano, škola se kao odgojno-obrazovna institucija, jednom više, a drugi put manje odvajala od života, iskustva,¹² ta veza nikad nije sasvim prestala.

Sadržaj i karakter odgoja i obrazovanja u bilo kojem društvu ovisio je i danas ovisi, među ostalim, o funkciji i ulozi čovjeka u proizvodnji. Što je taj rad složeniji i savršeniji, potrebna je duža i temeljna kvaliteta obrazovanja. U tom smislu možemo reći da postoji "funkcionalna povezanost između proizvodnje i obrazovanja".¹³

Od posebnog značaja za obrazovanje je i izbor iskustava pomoću kojeg čovjeku približavamo ono što on još nedovoljno poznaje, neracionalno koristi u radu, da se što bolje snađe i pretvori naučenu teoriju u praksu. Rad, ljudska praksa značajan je činilac u potvrđivanju i stvaranju iskustva u perceptivnom, psihomotornom i misaono-logičkom smislu. Stjecanje iskustva, njegovo presađivanje i simboli-ziranje, dakle sređivanje u neki spoznajni proces-okvir, ne bi bilo moguće bez ovladavanja teorijom.

O ulozi iskustva u obrazovanju na temelju rezultata rada radnika do kojih su došli njihovi rukovodioci, saznali

12 dr Pero Šimleša, Suvremena nastava, Škola i život, Zagreb, 1974, str.8.

13 dr Ante Vukasović, Utjecaj suvremene tehnike na koncepciju općeg obrazovanja, Školska knjiga, Zagreb, 1967, str.73.

sno iz provedenog empirijskog istraživanja, a ono ukazuje:

- da svestranija opća kultura i potpunije teoretsko obrazovanje zajedno sa iskustvom čovjeka pozitivno utječe na povećanje produktivnosti rada,
- da iskustvo čovjeka djeluje na shvaćanje radnih zadataka, međusobne odnose, ispunjavanje norme,
- da iskustvo pomaže da brže i lakše ovlada literaturom, rješavanjem problema, da zauzme svoj stav i način rada,
- da čovjek bogatijeg i sigurnijeg iskustva (svog ili tuđeg) brže i lakše rješava životne probleme na radu i životu uopće.

Sudjelujući, rješavajući i osposobljavajući se da shvati i rješava svakodnevne radne i životne zadatke, odrastao čovjek osposobljava se da brže i kvalitetnije rješava i obrazovne zadatke, pogotovo ako u njima vidi svoj životni cilj.

Iskustvo čovjeka sastoji se i od vlastitog znanja, ili saznanja, prikupljenih na osnovu opservacije predmeta i pojava, komuniciranja s ljudima i međusobnog djelovanja. U sastav toga znanja ulazi također i poznavanje različitih životnih situacija, snalaženje i vještina zapažanja bitnoga. Na osnovi svoga iskustva čovjek razumije mnogo više uzročno-posljedične odnose i pravilnije se može postaviti u radu, životu i obrazovnom procesu. Za obrazovni proces i didaktiku su osobito važna ona znanja koja su produkt intelektualnih sposobnosti i rezultat vlastitog samostalnog rada.

Znanja koja se oslanjaju na iskustvo čovjeka razlikuju se na više načina od znanja dobivenog u školi:

- znanje koje se osniva na iskustvu je fragmentarno, nesređeno i izloženo devijacijama, dok znanje dobiveno u školi je cjelovito, sistematizirano i donekle zaokruženo,

- znanje na iskustvu je grupirano oko zanimanja, struke, strukture rada, područja i nije usko podijeljeno kao u školi na predmete,

- znanje na temelju iskustva je usko povezano sa životom i zahvaljujući tome znanje je živo, aktivno, koristi se u životu,

- znanje stečeno iskustvom služe čovjeku kao oslonac i na obrazovnom području.

3. Transfer u obrazovanju

U najširem smislu riječi transfer predstavlja osnovni princip strukture odgojno-obrazovnog rada, jer čovjek uči ono što će primjenjivati u životu, radu i obratno.

Bitno u transferu obrazovanja je:

a) da između dvije situacije postoji sličnost, uzročno-posljedična veza, interakcijski odnos (objektivni uslovi) i

b) da postoji određeni nivo mogućnosti za pregrupiranje ili preoblikovanje ranije naučenih reakcija, ranijeg iskustva ili načina ponašanja (subjektivni uslovi).

Kako iskustvo služi u obrazovnom procesu?

S gledišta obrazovanja odraslih, znanje koje proizlazi iz iskustva, zahtjeva upotpunjenje u procesu obrazovanja i to:

a) ispravljanje postojećih devijacija, nedostataka u struci, kulturi, sistematizaciji, povezanosti i dr.,

b) produbljenje i sređivanje prema naučnim disciplinama.

Devijacije u obrazovnom procesu mogu biti utoliko veće, ukoliko se više udaljujemo od situacije u kojoj je dotični čovjek prikupio svoje iskustvo. Upravo u tome je funkcija radnog iskustva odrasla čovjeka u obrazovnom procesu uz rad, da se ono koristi i ispravlja, dopunjuje i usavršava putem rada, glavnom mjestu svog izvora.

4. Iskustvo i nivo aspiracije

Radno iskustvo polaznika ovisi o više faktora, a to su:

a) Životni plan i cilj čovjeka daju smjer pažnji, interesima, nastojanjima i djelovanju čovjeka. Ako je u nečijem planu želja za unapređivanjem struke u metalском kompleksu (KV-VKV) onda se njegova zainteresiranost i misli okreću prema tom shvaćanju. Na taj interes sad se nadovezuje odgovarajuća praksa, iskustvo, volja i sve ostalo što proizlezi iz tog plana. Ljudi se veoma mnogo razlikuju po svojim životnim planovima i ciljevima, pa i kad su se uključili u obrazovni proces išli su radi različitih motiva (sačuvati mjesto, doći do diplome, postići sigurnost, unapređenje, radi susreta s ljudima, bez plana, slučajno itd.).

Pomanjkanje iskristaliziranog plana povlači za sobom obično pomanjkanje iskristaliziranih interesa, a u iskustvu čovjeka tada slučajnost igra veću ulogu, a obrazovanju donosi teže probleme. Životni plan čovjeka određuje smjer njegova iskustva, ali također, on ga i sužava do izvjesnog stupnja, jer interesi koji iz toga proizlaze mogu biti previše jednostavni (često puta ovise o momentalnoj situaciji u sredini, društvu, ugledu...).

b) Uloga okoline, sredine u kojoj čovjek živi igra veoma značajnu ulogu kod diferenciranja ljudskog iskustva. Drugačije je iskustvo odrasla čovjeka (istih godina, iste struke) koji živi i radi na selu i u gradu, u poljoprivredi i industriji, siromašnoj i bogatoj porodici itd. Zbog toga proučavajući značaj iskustva u obrazovanju odrasla čovjeka, treba upoznati i sredinu u kojoj je živio, radio, gdje se kretao, jer iskustvo ovisi i o toj sredini.

c) Društvena pokretljivost i angažiranost ima veliki utjecaj na količinu i različitost iskustva čovjeka. Tako na primjer radno iskustvo radnika koji radi samo u tvornici bit će različito od radnika koji radi u tvornici kao trgo-

vački putnik ili od radnika koji je društveno angažiraniji (u radu radničkog savjeta, samoupravne radničke kontrole, delegata u delegaciji i sl.). Promjenljivost uslova života i okoline u pravilu uslovljuje i proširivanje područja ljudskog iskustva. Zbog toga se u obrazovnom procesu i poklanja velika pažnja raznim oblicima rada s odraslima - posjet radnoj organizaciji, razgovor sa organima upravljanja, stručne ekskurzije i slično.

Danas je veoma razvijena pokretljivost ljudi (radi u jednom mjestu a stanuje u drugom) u obliku prostorne pokretljivosti (migracije) i socijalne pokretljivosti (iz jedne društvene grupe u drugu) što u mnogome dovodi do različitih radnih iskustava.

Iz dosadašnjih razmatranja proizlazi da je iskustvo odraslih ljudi vrlo različito. Kod jednih je površno i ograničeno, kod drugih duboko i široko. Na temelju iskustva neki ljudi su postigli veće sposobnosti zapažanja, vještinu snalaženja, brzinu reagiranja, rješavanja problema, aktivniji su, dok su drugi pasivni i treba da ih netko stalno gura naprijed.

Za utvrđivanje radnog iskustva polaznika potrebno je poznavati:

- kakve je imao i ima životne planove,
- kakva je njegova društvena uloga sada i prije,
- koju vrstu poslova je vršio u prošlosti i vrši sada,
- kakva je bila sredina u kojoj je radio i radi,
- kakva je njegova pokretljivost, društveni angažman itd.

Upoznavši radno iskustvo polaznika nastavnik će lakše izvoditi obrazovni proces, a polazniku će ono pomoći:

- da poveže teoriju i praksu,
- da efikasnost obrazovanja bude funkcionalnija,
- da brže shvaća probleme,
- da lakše rješava probleme,

- da postane suradnik obrazovanja,
- da budi veći interes, oduševljenje za rad,
- da lakše dođe do cilja,
- da brže vidi svoje rezultate rada itd.

Iskustvo čovjeka vidljivo je u radu (po učinku i po kvaliteti rada), u odnosu prema radu, sredstvima rada i u odnosu među ljudima. Ove komponente vidljive su i u didaktičkom radu obrazovnog procesa.

Iskustvo polaznika obrazovnog procesa je različito i ta različitost iskustva stvara znatne poteškoće kada ga nastavnik želi iskoristiti u obrazovanju. Općenito se može reći (smatrati) da svi polaznici obrazovnog procesa donose razni fond iskustva u kojem je vrlo teško naći prosjek iskustva (razna dob polaznika, spol, radno mjesto, zanimanje, profil i dr.) kao u redovnom školskom sistemu. Ta raznolikost daje mogućnosti nastavniku da ga maksimalno iskoristi - pozivajući se na znanost, opservacije i zapažanja, to oživljuje nastavni proces, približava gradivo polaznicima, budi interes - ali uz prethodno dobro upoznavanje strukture polaznika svoje obrazovne grupe. Korištenje iskustva olakšava njihovo aktiviranje u obrazovnom procesu. Različitost iskustva polaznika obrazovanja ukoliko andragog dobro iskoristi, obogaćuje život grupe i proširuje horizont obrazovanja.

5. Primjena iskustva u obrazovanju

U obrazovnom procesu promatramo ulogu prethodnog, sadašnjeg i kasnijeg iskustva.

1. Prethodno iskustvo polaznika obrazovnog procesa uz rad omogućuje da prema njemu prilagodimo i izradimo program obrazovanja, a s njim i metode rada. Korištenje prethodnog iskustva polaznika zahtijeva od andragoškog radnika - nastavnika koji izvodi obrazovni proces primjenu niza metoda i instrumenata kojima će utvrditi prethodno iskustvo - teoretsko znanje. U tom poslu uključene su i stručne službe OOUR-a koje su uputile radnika u obrazovni proces. No isku-

stvo pokazuje da najveći teret nose sami andragoški radnici. Utvrđivanje prethodnog iskustva realizira se na više načina:

- razgovorom sa polaznicima obrazovnog procesa prije početka nastave;
- analizom njihove školske spreme, radnih mjesta;
- preliminarnim tekstovima provjere znanja, vještina i navika;
- praktičnim radovima i konkretnim zadacima;
- mišljenjem rukovodioca koji su uputili radnika u obrazovni proces;
- skaler upitnicima itd.

Naše istraživanje je pokazalo, da se radno iskustvo nedovoljno provjerava prije početka obrazovnog ciklusa, jer je ono utjecalo ("bitno utjecalo") svega 4,6%, a uopće "nije utjecalo" 41,0%.

Nedovoljno utvrđivanje radnog iskustva ima negativnih posljedica u didaktičkim relacijama obrazovanja uz rad, što se manifestira u nemogućnosti praćenja i sudjelovanja u obrazovnom ciklusu, te u nezadovoljstvu obrazovanjem uz rad.

Dobiveni podaci u našem istraživanju ukazuju da su radnici (od 975 ispitanika) imali teškoće u obrazovanju koje se manifestiraju u slijedećem:

- 48,2% smatra da mu iskustvo nije dovoljno iskorišteno;
- 61,3% smatra da nastavnici uopće ne koriste iskustvo polaznika;
- 28,4% smatra da obrazovanjem uz rad na temelju radnog iskustva nije dobilo ono što je očekivalo;
- 15,9% smatra da način rada nastavnika ne odgovara njihovom radnom iskustvu;
- 20,9% smatra da ovakvo obrazovanje gdje se ne koristi radno iskustvo nije ostvarilo svoj cilj.

Navedeni podaci dovoljno konkretiziraju značaj radnog iskustva u obrazovnom procesu.

Provjereno i utvrđeno radno iskustvo polaznika (od strane OOUR-a, CVO i stručnih službi, nastavnika...) omogućuje bržu realizaciju obrazovnog procesa, manji broj potrebnih nastavnih sati, lakše savladavanje programa, aktiviranje polaznika, jer su polaznici u praksi već provjerili i iskusili neke teoretske postavke.

Pomanjkanje prethodnog iskustva upozorava nastavnike kako da organiziraju obrazovanje, jer iskustvo u obrazovnom procesu može da bude kočnica i pomoć, a tu nastavnik - andragog treba da uloži veliki napor kako bi bilo što manje praznina u radu između njega i polaznika.

"Ako je praksa homogena s daljnjim obrazovanjem lica, prethodna iskustva su od velikog značaja. Na njih andragog u okviru postavljenog odgojnog cilja i obrazovnog programa kojeg će izvoditi ne može više uticati, ali ih može iskoristiti planskim preplitanjem prethodnih iskustava pomoću retrospekcije učenika i međusobnog povezivanja inače spontano stečenih prethodnih iskustava".¹⁴

Prethodna znanja u svakom slučaju ne mogu nadoknaditi obrazovanje uz rad, već treba da se ugrade u obrazovanje koliko je to moguće u konkretnim situacijama.

Kod heterogenog radnog iskustva i obrazovanja (polaznik nastavlja s obrazovanjem, na sasvim novom području, različitom od njegovog dosadašnjeg rada) ili razlike između složenosti posla kojeg radnik obavlja i nivoa obrazovanja "prethodna iskustva su previše jednostavna, možda i jednostrana i uska, te zato neupotrebljiva".¹⁵

2. Sadašnje, tekuće iskustvo stvoreno u obrazovnom procesu uz pomoć prethodnog iskustva omogućuju grupni i individualni rad, igranje uloga, diskusiju, razgovor, objašnjenje, analizu primjera itd. kad ga pravilno usmjerimo i primjenimo, a da njegovi nosioci budu sami polaznici.

14 dr Ana Krajnc, Uloga OOUR-a u stupnjevitoj obrazovanju uz rad, Zagreb, Andragogija, broj 8-10, 1979, str.70.

15 Isto, str.70.

Usmjereno obrazovanje uz rad gradi cjelokupan obrazovni proces na međusobnom ispreplitanju iskustava-obrazovanja-rada.

Pokazatelji našeg istraživanja ukazuju da:

- 46,7% nastavnici koriste radno iskustvo polaznika u obrazovnom ciklusu u općem smislu;
- 55,8% nastavnici koriste iskustvo u načinu rada s polaznicima;
- 25,8% nastavnici koriste iskustvo u izradi programa, realizaciji programa itd.

Ovo iskustvo najlakše kontroliramo, jer smo svakodnevno u mogućnosti da sagledamo njegov doprinos. Ako se nisu dobili očekivani rezultati mi ćemo svoje didaktičke funkcije dopuniti i drugačije se postaviti prema iskustvu. Dobiveni podaci govore da u tom procesu i u teoriji u praksi moramo još dosta učiniti.

Iskustva koja radnici stižu za vrijeme obrazovanja uz rad vrlo su značajna sa didaktičkog stanovišta. Ova se iskustva mogu unaprijed planirati, sistemski koristiti i pomoću njih dopunjavati obrazovanje (diskusije, seminarski radovi i sl.).

Nastavnik (andragoški radnik) planski oblikuje i kod polaznika obrazovnog procesa utiče na način sticanja praktičnih znanja, spretnosti i različitih kompleksnih spoznaja koje sa sobom donosi iskustvo.

U takvom procesu nastavnik "može da pripremi određene šablone, različita pismena pomagala i uputstva za bolje primanje iskustva. Tako odgojno-obrazovna funkcija rada postaje svjestan proces kod svakog radnika koji upotrebljava pomagala. Fek tada možemo sticanje iskustva uz rad okarakterizirati kao obrazovanje".¹⁶

16 Isto, str.70.

3. Po završetku obrazovnog ciklusa možemo utvrditi efikasnost obrazovanja i provjeriti kasnije iskustvo. U obrazovanju su polaznici dobili potrebno znanje koje predstavlja osnovu za daljnji rad u praksi, za aplikaciju u novo nastalim situacijama. Sva naša nastojanja idu za tim da polaznicima dademo što kvalitetniji program za rad u praksi, te da im "otvorimo vrata" za ponovan ulazak u obrazovni ciklus, a zatim zajedno s njima provjerimo njihovo iskustvo u primjeni dobivenog znanja. U tu svrhu dobro dođu metode razgovora, diskusije, demonstracije, igranja uloga, stavljanje polaznika u pripremljene radne situacije.

Naše istraživanje pokazalo je da su efekti ulaganja u obrazovni proces dali pozitivne rezultate (bilo je i primjedbi), a ovdje naglašavamo:

- da je 71,6% ispitanika (od 975) obrazovanjem uz rad dobilo sadržaje zbog kojih je bilo uključeno u obrazovanje;
- da je obrazovanje ostvarilo svoj cilj izjasnilo se 79,1% ispitanika;
- da je doprinos radnika procesu rada nakon obrazovanja vrlo pozitivan i kreće se od 91,1% (manje griješe) do pomaganja i suradnje s ostalim radnicima (54,9%) itd.

6. Odnos iskustva i obrazovanja

Prethodno radno i životno iskustvo, radna i društvena praksa predstavljaju određenu osnovu od koje se mora polaziti u obrazovanju odraslih. Bilo da se radi o sređivanju određenog iskustva, znanja, vještina i navika, bilo da se radi o njihovom daljnjem izgrađivanju ili određivanju iskustva i novih znanja¹⁷ cjelokupna obrazovna djelatnost kod odraslih biti će specifična.

17 dr Mihaejlo Ogrizović, Metode obrazovanja odraslih, RS "Moša Pijade", Zagreb, 1966, str. 28.

U bilo kojem obliku obrazovanja uvijek polazimo od iskustva. Kod mladih je ono knjiško, nepotvrđeno ili preneseno od starih a manje njihovo lično, životno i radno iskustvo. Iskustvo odraslog čovjeka je lično, životno, praktično, provjereno.

Odrasla ličnost je davno iza sebe ostavila "đačku" i "učeničku" psihologiju i nije sklona onakvu načinu učenja kao što je sklono dijete. Dijete uči i ono što ga interesira i ono što ne ulazi u okvir njegovih interesa, ni momentalnih potreba. U takvu situaciju, po pravilu, ne možemo stavljati odraslu, zrelu, slobodnu i samostalnu ličnost jer je "teško učiti nešto samo zato što to drugi od nas traže".¹⁸

Čovjek sudjeluje u društvenoj djelatnosti, ima radno mjesto, svoje obaveze prema radu i društvu, te od obrazovanja očekuje ono što mu je stvarno potrebno, primarno. Njegovo cjelovito i određeno stručno znanje (ne toliko ono u školskom smislu) "prožeto je i integrirano s praksom, s radnim i životnim iskustvom"¹⁹ te potvrđeno radom i aktivnim životom.

Kod odraslog polaznika s punim pravom i govorimo o potrebi proširivanja znanja i njegovog podizanja na viši nivo produktivnosti i kvalitete za konkretnu praktičnu i radnu djelatnost (takva znanja imaju neposredne posljedice).

Zbog iskustva način rada s polaznicima u obrazovnom procesu uz rad ima pretežno integrirano jedinstvo životnog i radnog iskustva s teorijom, dakle proizvodnu i društvenu praksu s teorijom, radi proširivanja prethodnog iskustva, njenog teoretskog osmišljavanja i podizanja njegove kvalitete na viši nivo.

18 Zoran Bujas, Psihofiziologija rada, Zagreb, 1959, str. 185.

19 dr Mihajlo Ogrizović, Metode obrazovanja odraslih, RS "Moša Pijade", Zagreb, 1966, str. 27.

U ovom kontekstu ne možemo mimoći Lenjinovu tvrdnju:²⁰

"ČITAVA LJUDSKA PRAKSA MORA UCI U POTPUNU ODREDBU PREDMETA I KAO KRITERIJ ISTINE I KAO PRAKTIČNI ODREĐIVAČ VEZE PREDMETA S ONIM ŠTO JE ČOVJEKU POTREBNO".

²⁰ V.I.Lenjin, Djela, tom XXVI, str. 134/135.

12. SUŠTINA ANDRAGOŠKE TRANSFORMACIJE RADNOG
ISKUSTVA U PROCESU OBRAZOVANJA UZ RAD

Stalan razvoj društva, bogaćenje i širenje ljudskog radnog iskustva i spoznaje, te potreba prenošenja i korištenja radnog iskustva u obrazovnom procesu stavljaju pred nastavnike potrebu sistematičnosti njegova korištenja i prenošenja u što kraćem vremenskom periodu.

Ranije, kada je iskustvo ljudi bilo dosta usko i ograničeno (kao i fond znanja) vrijeme nije bilo tako značajan činilac u funkciji korištenja iskustva. Porastom fonda znanja, razvojem nauke i tehnike postepeno se sve više ističe značaj iskustva koje treba da se što bolje i racionalnije koristi.

Razvoj čovjeka i rada, te njegova povijest, a time i obrazovanje (mislimo i na odgoj) nastoje da što više iskoriste lično i generacijsko radno iskustvo, jer i obrazovanje kao proces komunikacija u suštini je prenošenje i korištenje te unapređivanje radnog iskustva ljudi.

"Rad je izvor svega bogatstva, kažu politički ekonomisti", piše Engels. "On to stvarno i jeste - uz prirodu koja mu pruža materijal, koji on pretvara u bogatstvo. Ali je on još beskrajno više od toga. On je prvi i osnovni uslov svega ljudskog života, i to u tolikoj mjeri da u izvjesnom smislu moramo reći: rad je stvorio samog čovjeka".¹

Rad prema tome u stvaranju i oblikovanju čovjeka ima presudno značenje ne samo u biološkom, već i u socijalnom pogledu, u kojem odgoj i obrazovanje imaju poseban značaj.

"Samo u radu - pisao je Herbart - putem prakse uči se umješnosti, stiče se takt, vještina, dosljednost, ali u praksi vještinu može naučiti samo onaj koji je proučio nauku, usvojio je, približio je sebi i odredio utiske koje iskustvo treba da učini na njega".

¹ F. Engels, Dijalektika prirode, Beograd, 1951, str.172.

Prenošenjem radnih iskustava s generacije na generaciju iskustva su se bogatila, čovjek je stjecao nove spoznaje, proširivao i savršavao oblike djelatnosti. Što je više usavršavao rad i bogatije iskustvo, sve se više izdvajao kao posebna funkcija sistem odgoja i obrazovanja. Usvojivši u procesu obrazovanja historijsko prikupljena iskustva prethodnih generacija, nove su generacije, išle naprijed. I tako samo uz pomoć obrazovne funkcije "možemo shvatiti permanentni porast tekovina civilizacije i akumulaciju iskustva".²

Vrijeme je činilo svoje i "takav doprinos rada sticanju znanja, razvijanju sposobnosti i navika više nije bio dovoljan"³, već je trebalo što čvršće vezivati obrazovanje i rad na bazi radnog iskustva.

Radna iskustva su konkretan izraz odgojno-obrazovne funkcije rada, koja kod obrazovanja uz rad otkrivaju i sistematiziraju nove spoznaje pomoću rada. U procesu rada "čovjek je iskustvo stekao na neposredan i posredan način i ono je trajno obogatilo njegovu ličnost".⁴

Odrastao čovjek posjeduje bogato životno iskustvo i radno iskustvo, sakupljeno i bezbroj puta provjereno u složenoj samoupravnoj praksi svakodnevnog života i rada. Sudjelujući u životu društva, porodice, OOUR-a, društveno-političkoj zajednici i rješavajući probleme života i rada, odrastao čovjek uči univerzalnu životnu školu⁵ i podiže

2 dr Pero Šimleša, Škola i život, Pedagoške teme, br.1. Pedagoški institut Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1957, svezak VI, str.5.

3 dr Ana Krajnc, Uloga OOUR-a u stupnjevitom obrazovanju uz rad, Zagreb, Andragogija, br. 8-lo, 1979, str.67.

4 Franciszek Urbanczyk, Didaktički problemi u obrazovanju odraslih, VIPŠ, Rijeka, 1969, str.130.

5 dr Borivoj Samolovčev, Specifičnosti i principi u obrazovanju odraslih SRH, Zagreb, 1961, str. 17, u knjizi Priručnik za predavače, OOR Hrvatske, Zagreb, svezak br.9.

svoju društvenu kvalificiranost i efikasnost. Jačanjem iskustvenog fonda jača i sama efikasnost čovjeka, njegova uloga u individualnom, porodičnom i društvenom životu.

Sistem komunikacija među ljudima, prenošenje znanja, zapažanja, navika, vještina, ponašanje itd. u prvi plan stavlja značaj ljudskog iskustva. Iskustvo je u suštini generacijska društvena pojava, potreba svakog čovjeka i društve u cjelini.

U didaktici, pogotovo andragoškoj prijašnje iskustvo odrasla čovjeka je jedan od izvora znanja u nastavnom procesu, koji pomaže procesu usvajanja i povezivanja činjeničnog materijala. Iskustvo je nužno za spoznavanje i učenje i veoma pozitivno djeluje na razvoj samog procesa obrazovanja. Kod analize značaja iskustva treba biti realan i objektivan, ne preuveličavajući ga (pragmatizan) ili ne zapostavljati ga, jer svaki čovjek ima radno iskustvo i od njega treba poći i na njega računati u radu.

Andragoška didaktika naročito cijeni iskustvo stečeno u praksi rada, pa je i to još jedan od razloga zašto naglašavamo i toliko vrednujemo odnos rada i obrazovanja.

Odrastao polaznik permanentno bogati svoje iskustvo na radnom mjestu. Njegovo radno iskustvo može biti veoma dragocjeno u obrazovnom procesu. Istraživanje uloge iskustva u procesu obrazovanja doprinosi sagledavanju novog odnosa između proizvodnog iskustva zaposlenog radnika i načina programiranja njegovog obrazovanja uz rad. Poznata je činjenica, a potvrđena i ovim ispitivanjima da se u programiranju i izvođenju nastavnog procesa nedovoljno sagledava značaj radnog iskustva zaposlenih polaznika.

U obrazovnom radu koristimo ljudsko iskustvo stečeno putem rada, jer se u iskustvu skupljaju razna praktična znanja.

Obrazovni proces odraslog čovjeka (polaznika) ne bazira se samo na iskustvu, već i na usvajanju znanja, vještina i navika.

Čovjek to realizira procesom rada i učenja, jer dok radi on i uči, odnosno dok uči on radi. Učenje je, kao i rad, oduvijek bilo čovjekova trajna i sistematska potreba, koja je uslovljavala njegov razvoj, napredak i položaj u društvu. Odrasli čovjek usprkos svom iskustvu može imati ozbiljne teškoće u obrazovnom procesu u shvaćanju, usvajanju, primjeni i realizaciji veze teorije i prakse u život. Zbog toga je stalno prisutna potreba provjere iskustva i znanja čovjeka. To se obavlja radom koji ima opću širu komponentu (sam rad) i užu specifičnu komponentu proces učenja (obrazovanja).

"Sadržaj nastave čini generacijsko iskustvo, koje se kompletno mora prenijeti na polaznike. Ogromna količina tog nagomilanog iskustva čini nemogućim njegovo kompletno prenošenje na svakog polaznika obrazovanja, pa se stoga svaki konkretni nastavni proces organizira na osnovi izbora iz te sume iskustva, tj. na osnovi određenog programa nastave za pojedine grupe koje se obrazuju uz rad u suradnji s udruženim radom".⁶

Stalni rast ukupne sume iskustva čini da se ono u suvremenim uvjetima gomila sve većom brzinom, da eksponencijalno raste po opsegu i dubini i da svaka recentna (dolazeća) generacija na današnjem stupnju razvoja dodaje tom iskustvu više nego što su sve prethodne generacije zajedno stekle. Zbog toga problemi izbora postaju sve složeniji i čine jedan od četiri osnovna problemska andragoške didaktike.

Cjelokupno ljudsko iskustvo po svom je karakteru u osnovi radno iskustvo. Čovjek se izdvojio iz životinjskog svijeta upravo po tome je počao dolaziti do sredstava za život radom, pri čemu - stječući sredstva za život - dolazi i do određenih iskustava, pamti ih i uočava, i na taj način s vremenom olakša radni proces i vlastitu egzistenciju.

6 dr Vilko Švajcer, Didaktika, Rijeka, Fakultet industrijske pedagogije, 1971, str.46.

Iskustvo se prenosi u kondenziranoj formi, jer za ogromnu zalihu generacijskog iskustva, što ga treba prenijeti, stoji na raspolaganju ograničeno vrijeme (životni vijek čovjeka, odnosno godine obrazovanja, obrazovni ciklus i sl.). Granice prenošenja iskustva i njegova kondenzacija može ići do određenih granica koje su određene međama prenošenja, spretnošću i umijećem nastavnika, ali i mogućnošću usvajanja polaznika obrazovnog procesa (motiviranost za obrazovanje, želje, interesi, potrebe i sl.).

c) Generacijsko iskustvo, što ga je nastavnik (tj. onaj koji ga prenosi) prethodno morao sam usvojiti, mora se za prenošenje pretvoriti u sistem simbola i pojmova koje će polaznik (učenik) moći razumjeti.

Tu u prvom redu dolazi do izražaja stručnost, metodičnost i andragoško znanje nastavnika, da jasno i razgovjetno uz suradnju sa polaznicima iskoristi na najpogodniji način svoje i njihovo iskustvo.

Obrazovni proces kao "nastavna produkcija" iskustvo stalno bogati i ono postaje prenošenjem i korištenjem multiplikacijsko iskustvo.

U nastavnom procesu obrazovanja uz rad polaznik može svojim radnim iskustvom, svojom praksom veoma mnogo doprinjeti realizaciji i osvremenjivanju nastavnih sadržaja, a pogotovo uz pomoć nastavnika u realizaciji zadataka obrazovanja uz rad (u materijalnom, funkcionalnom i odgojnom smislu), te u nastavnom procesu danas "didaktički trokut" postoje "didaktički poligon" u koji sve više ulazi udruženi rad putem raznih formi i sadržaja rada, te društvo u cjelini.

Obrazovanje uz rad predstavlja specifičan bipolarni proces u kojem se prenosi i usvaja generacijsko iskustvo, što se može ovako prikazati:

GENERACIJSKO ISKUSTVO

(ZNAJANJA I ČINJENICE)

Kompletno iskustvo ljudi vezano je uz bezbroj životnih i radnih situacija, u kojima se iskustvo stjecalo neposrednim doživljavanjem (djelovanjem vanjskih faktora na ljudske osjetne receptore). Takvo je iskustvo subjektivno i ne može se prenijeti na druge. Da bi se iskustvo moglo prenijeti, potrebno ga je modificirati:

a) Generalizacijom se na temelju većeg ili manjeg broja subjektivnih situacionih iskustava uočavaju stalni odnosi u nizu situacija (stalne veze između pojava), što omogućuje predviđanje tokova zbivanja u budućim identičnim ili sličnim situacijama. Na taj se način subjektivna situaciona iskustva svakog čovjeka objektiviraju kao znanja (znanstveno iskustvo).

U obrazovnom procesu iz potreba ekonomičnosti najveći dio generacijskog iskustva prenosi se u završnoj formi u kojoj i polaznici daju svoj doprinos na temelju svog iskustva, a ujedno i sami otkrivaju i potvrđuju iskustva u praksi, radnom procesu.

b) Prenošenje iskustva je najznačajniji didaktički postupak koji traži maksimalno angažiranje svih subjekata u obrazovnom procesu, a ne samo nastavnika.

Didaktika uz otkrivanje zakonitosti nastavnog procesa ima, s druge strane, zadatak da normira postupke koji osiguravaju efikasnost tog procesa; time se didaktika karakterizira kao primjenjena znanost.

Značajno je za primjenjene znanosti da one svoje norme izvode dijelom iz spoznatih zakonitosti, ali velikim dijelom i iz dugog radnog iskustva na određenom području proizvodnje (na pr. na području zemljoradnje, tradicionalnih zanata itd.) ili društvene prakse (na pr. praksi liječenja, odgajanja itd.). Što više, ovo pitanje je u historijskom razvoju primarnije, jer se nagomilava usporedo s razvojem svakog područja proizvodnje i društvene prakse, pa na taj način nastaju s vremenom empirijske norme kao odraz (predznanstvenog uočavanja) prakse. Tek kasnije u historijskom razvoju javljaju se na osnovi uvidanja zakonitosti u radnim procesima obuhvaćenih fenomena znanstvene norme.

Empirijske norme postupanja u nastavi poznate su pod nazivom didaktičkih principa (principa nastave). Kao rezultat dugog u praksi nakupljenog iskustva didaktički su se principi javljali i razvijali postupno, a eksplicitno definiranje određenog principa kao postulata efikasne organizacije nastavne prakse uvijek je bilo odraz određene konkretne situacije i društvene potrebe.

Svaka znanstvena spoznaja ima svoj korijen u životnoj praksi i izvire iz situacionog iskustva, ali se od njega odvaja (i nadvisuje ga) apstrakcijom, koja predstavlja smisaoni proces otkrivanja uvjeta i nužnih veza. Taj je smisaoni proces mukotrpan i u znanstvenoj spoznaji podležan brojnim zastranjenima, a svaka se apstrakcija može s obzirom na svoju istinitost (na točnost otkrivenih uvjeta i veza) provjeriti jedino tako da se primjeni i verificira u praksi (tj. da se upotrijebi kao instrument za rješavanje nekog praktičnog problema). Ako nastava treba da osposobi polaznika ne samo za primjenu stečenih znanja nego i za samostalno stjecanje znanja, normalno je zahtijevati da i ona slijedi osnovne faze znanstvene spoznaje. Ipak, pri tome postoje i značajne specifičnosti, po kojima se put spoznavanja (učenika) u nastavi razlikuje od znanstvene spoznaje:

- polazanje od neposrednog situacionog iskustva promatranjem fenomena u nastavi nije uvijek moguće, pa se supstituira simuliranim fenomenima (nastavna sredstva) ili receptijom tuđeg iskustva (nastavnika, studij, literatura);

- proces smisaone apstrakcije u nastavi je rukovođen jer bi u protivnom slučaju bio u pravilu nedovoljno efikasan i rezultat bi bio vrlo nesiguran, pa se stoga nastava kao sistematsko usvajanje generacijskog iskustva ne može svesti isključivo na samostalno "otkrivanje" (kako to zahtijeva npr. J.Dewey), iako s obzirom na starosnu dob i radno iskustvo treba polaznika u optimalnoj mjeri stavljati i u takve situacije;

- faza iskustvene verifikacije usvojenih apstrakcija u nastavi je primjena stečenih znanja od strane polaznika u praksi, gdje se dijalektički spaja teorija i praksa i provjerava usvojenost znanja (a ne samo zapamćivanje podataka).

U historijskom razvoju ljudskog društva na određenom stupnju počinje diferencijacija iskustva:

- primarnu kategoriju čine iskustva neposredno vezana uz radni proces; ona se početka razvijaju manje ili više slučajno i imaju karakter proste empirije, a kasnije se potkrepljuju na osnovi uviđanja zakonitosti (tehnološka iskustva);

- drugu (u genetičkom smislu) kategoriju čine iskustva vezana uz objašnjavanje fenomena na osnovi uviđanja uzročno-posljedičnih veza; iako niknula prvotno također uz radni proces, ona se kasnije oštro izdvajaju (znanstvena iskustva), pa se za dugo vrijeme (robotvlasničko društvo, feudalno društvo) čak gubi svijest o zajedničkom izvoru i porijeklu tih kategorija;

- kao posebna kategorija izdvajaju se iskustva koja su stečena u zajedničkom životu i koja reguliraju funkcioniranje društva i ponašanje pojedinaca u društvu; ovamo

idu moral, pravo, religija, umjetnost (kultura nadgradnja).

Ove tri kategorije i danas su lako uočljive u strukturi sume generacijskog radnog iskustva, i očito je da svaka od njih ima za održavanje društvenog kontinuiteta vlastitu vrijednost, pa se stoga nameće potreba da se izbor za obrazovne svrhe vrši iz svih triju kategorija. Naravno, sama činjenica da se u svakom konkretnom nastavnom procesu radi o određenom izboru iz sume iskustava, implicira da će po određenim kriterijima taj izbor biti za različite kategorije polaznika različit, što ovisi o obrazovanju uz rad.

Od fundamentalnog značenja je, međutim, činjenica da se generacijsko radno iskustvo mora za potrebe prenošenja obraditi tako da postane prenosivo i usvojivo za one kojima je namijenjeno; u tome se sastoji androlška transformacija iskustva.

U obrazovnom procesu uz rad polaznicima prenosimo sve tri istaknute kategorije iskustva. Kao primjer andragoške transformacije razmotrit ćemo znanstveno iskustvo, jer ono predstavlja najekonomičniji i najrazvijeniji oblik generacijskog radnog iskustva i u praksi sve više penetri- ra i u ostale kategorije (i sam rad kao i manifestacije kulture sve više postaju objektima znanstvene obrade); upravo kao takvo ono se relativno najlakše i najekonomič- nije može prenositi.

Uopćena generacijska radna iskustva, kojima se feno- meni opisuju i tumače, sistematizirana su na najekonomič- niji način u pojedinim znanostima; pedagoškom i andragoš- kom transformacijom znanstvenih sadržaja nastaje nastavni predmet.

Pogledajmo sada razlike između znanosti i nastavnog predmeta, u kojima se ogleda andragoška transformacija:

A - Znanost

generacijsko iskustvo
kontinuirani rast
(opsega i dubine)
sistematiziranje i
presistematiziranje
(logika predmeta)

Zadaci:

- spoznavanje
- primjena

B - Nastavni predmet

Androgogizirano iskustvo
izbor (programiranje)
didaktično presistematiziranje
(logika predmeta)
(psihologija-andragogija)
(zakoni nastave)

Zadaci:

- informativni (materijalni)
- formativni (formalni)

Budući da je znanstvena spoznaja u kontinuiranom porastu, a nastavni predmet ne može u stopu kontinuirano pratiti njen razvoj nastava u obrazovanju odraslih zahtijeva potrebu periodične revizije izbora sadržaja i potrebu njegova sistematiziranja.

Sistematiziranje sadržaja u obrazovnom procesu uz rad uvjetovana je, još nizom psihologijskih momenata (mogućnošću polaznika, njihovom motiviranošću, radnom iskustvu, spoznajnim mogućnostima, interesu...), iskustvom polaznika i nastavnika.

Odrastao čovjek u procesu obrazovanja posjeduje i odbojnost prema logičkim dedukcijama i kritičnost prema sadržajima spoznaje.

Odbojnost prema logičkim dedukcijama dokazao je engleski teoretičar andragogije Pirs (R. Peers) ispitujući subjekte "akadenskog" ranga pomoću testova zaključivanja. Dobiveni rezultati ukazuju da osobe s "većim iskustvom i čvršćim ubjedenjima više su inklinirani provjeravanju i objašnjavanju iskaza nego logičkim dedukcijama".⁷

7 dr Borivoj Samolovčev, mr Hakija Muradbegović, Opšta andragogija, IRO "Veselin Masleša", Sarajevo, 1979, str.192.

Kritičnost, prema sadržajima "izvire iz njihove sklonosti formirane u procesu rada i svakodnevnog života". Čovjek sve što radi empirijski provjerava i o toj kritičnosti trebamo voditi računa kod izvođenja obrazovnog procesa.

Andragoška transformacija radnog iskustva prolazi put trijadnog spoznajnog procesa - čulno saznanje, apstraktno mišljenje i praksu. Primjena andragoško spoznajnog ciklusa polazi od iskustva.

"Zahvaljujući svojoj razvijenosti i svojoj poziciji u društvenom životu i radu, odrastao čovjek posjeduje značajna iskustvena znanja (socijalno-politička, ekonomska, profesionalno-radna), koja često omogućuju da se u obrazovnom procesu počne sa teorijom i da se sa nje pređe na osmišljeniji i djelotvorniji rad". To je i didaktički razumljivo jer iskustvo stečeno radom "nosi obilježja konkretnog, pa je, kao didaktički fenomen, opravdano zamjena, naknada čulnog (očiglednog) u nastavnom procesu".⁸

Ukoliko iskustveni faktor "nije prisutan, a obrazovni sadržaji su ključnog značaja, njihova konkretizacija, i do stepena čulnosti, postaje didaktički postulat. U tom slučaju će čulno saznanje prethoditi apstraktnom mišljenju, odnosno teoriji".

Andragoški rad u obrazovanju omladine i odraslih može se ovako prikazati:

8 Isto, str.192.

a) kod omladine

b) kod odraslih

Drugim riječima, mladoj generaciji dajemo spoznaje u praksi putem integracije teorije s praksom, a odraslima, obratno znanja o teoriji, prvenstveno integriranjem prakse s teorijom.

IV

EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE ULOGE RADNOG ISKUSTVA
U OBRAZOVANJU UZ RAD

13. PREDMET PROUČAVANJA

Problemi obrazovanja uz rad, odnosno obrazovanja, osposobljavanja i usavršavanja zaposlenih radnika već su niz godina u centru naše andragoške teorije i prakse. Na ovaj ili onaj način ovo pitanje bilo je stalno prisutno u pojedinim periodima reformiranja našeg sistema odgoja i obrazovanja.

Danas, više nego ikad ovaj problem postaje sastavni dio proširene reprodukcije, ako ni zbog čega ono zbog sve izrazitijeg zahtjeva radnog čovjeka da mu se omogući osposobljavanje za visi stupanj s obzirom na novu tehnologiju, organizaciju rada i sve odgovorniju funkciju u samoupravnom društvu.

Usmjereno obrazovanje uz rad predstavlja, neosporno, jedno od najrazvijenijih područja obrazovanja odraslih, sa širokom lepezom oblika obrazovanja. I pored neosporno krupnih uspjeha, razvoj naše andragoške teorije nosi i neke izrazitije neravnomjernosti, manifestirane, prije svega, nejednakom razvijenosti njenih obrazovnih područja, naročito srednjeg usmjerenog obrazovanja uz rad. Izrazita teorijska zapostavljenost obrazovanja uz rad naročito je došla do izražaja u neadekvatnom korištenju radnog iskustva polaznika obrazovnog procesa.

Izučavanje tog fenomena postaje sve intenzivnije, kako sa društvenog tako i sa naučno-andragoškog aspekta. Ako je ljudski rad osnova razvoja obrazovanja, tada su i procesi ljudskog rada njegov oslonac. Umjesto tradicionalnog osposobljavanja za pojedina zanimanja, sve više se javlja potreba da se odrasla čovjeka u procesu obrazovanja uz rad pripremi za stalno osposobljavanje tokom čitavog života.

Obrazovanje uz rad je neophodni alternativni put suvremenog obrazovanja koji zahtjeva razvoj društva i pro-

izvodnje od osnovnog do visokoškolskog obrazovanja u kojem polaznik zahvaljujući svom radnom iskustvu postaje subjekt obrazovnog procesa, veza između teorije i prakse.

Proučavajući obrazovanje uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju naše istraživanje bazirat će se na značaju radnog iskustva u obrazovanju.

Predmet istraživanja je uloga radnog iskustva u procesu obrazovanja uz rad istraživana kod polaznika obrazovnog procesa, nastavnika realizatora obrazovanja i rukovodilaca koji prate funkcionalnost obrazovanja uz rad.

Ovo istraživanje treba da pruži odgovore koliko se radno iskustvo koristi u obrazovnom procesu i u čemu je njegov značaj, doprinos procesu obrazovanja i općim društvenim nastojanjima u razvoju procesa obrazovanja. U tu svrhu izabrali smo srednje usmjereno obrazovanje kod kojeg radno-iskustveni faktor treba da dođe najviše do izražaja, jer je obrazovanje uz rad usko povezano sa potrebama procesa proizvodnje.

Odgovoriti na pitanja koliko iskustveno radni faktor u obrazovanju uz rad nosi funkcionalnosti u sebi s obzirom na njegovu primjenu u obrazovanju je veoma složeno, jer to zahtjeva čitav niz odgovora kao što su:

- koliko je postojeći školski sistem funkcionalno pripremio ljude za rad i obrazovanje;
- u kojoj mjeri su uslijedile povratne informacije i njihovo prihvatanje za potrebu obrazovanja uz rad;
- kako je vođena politika obrazovanja uz rad s obzirom na uskladenost sistematizacije, potrebe kadrova i tehničko tehnoloških inovacija u proizvodnji itd.

U didaktičkoj objektivizaciji usmjerenog obrazovanja uz rad djeluje više faktora:

- zahtjevi rada (ergološki zahtjevi),

- radno iskustveni faktor,
- odgojno-obrazovni sadržaji,
- didaktički uslovi,

- a) nastavno-kadrovski i
- b) obrazovno-tehnološki uslovi.

Sva dosadašnja objektivizacija imala je uglavnom tradicionalna rješenja, a manje je isticala, polazila i prilagođavala radno-iskustvenu dimenziju.

Odrastao čovjek posjeduje bogato životno i radno iskustvo, sakupljeno i bezbroj puta provjereno u praksi, koje mu služi kao oslonac u procesu obrazovanja i kao mogućnost daljnjeg napredovanja, a da se o tome u obrazovnom procesu nije dosada dovoljno vodilo računa.

Obrazovanje uz rad shvaćamo kao obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje svih zaposlenih radnih ljudi. Ono se prije svega vezuje uz rad i proizlazi iz njega, te je sastavni dio obrazovanja odraslih, a u sebi sadrži bitnu relaciju rada.

14. CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog istraživanja je otkrivanje kauzalnog odnosa uloge radnog iskustva polaznika srednjeg usmjerenog obrazovanja odraslih uz rad u procesu obrazovanja i utjecaj radnog iskustva na organizaciju i realizaciju odgojno-obrazovnog procesa.

Karakter istraživanja diktira da se utvrdi značaj radnog iskustva od uključivanja polaznika u obrazovni proces do prenošenja funkcionalnosti obrazovanja uz rad u osnovnu organizaciju udruženog rada.

Ovako sagledavanje uloge radnog iskustva promatrano je kroz tri etape:

1. Radno iskustvo kao motivacioni faktor uključivanja polaznika u obrazovni proces,
2. Radno iskustvo u procesu obrazovanja i
3. Efikasnost obrazovanja uz rad.

Na bazi definiranog cilja sagledani su slijedeći zadaci:

1. Otkrivanje historijskih korijena i evolucionih agenosa obrazovanja uz rad,
2. Sagledavanje usmjerenog obrazovanja u sklopu cjelokupne reforme obrazovanja s posebnim osvrtom na obrazovanje uz rad kao jednog od puteva obrazovanja,
3. Mjesto usmjerenog obrazovanja uz rad u sistemu obrazovanja i odgoja u jugoslavenskim relacijama,
4. Komparativna projekcija usmjerenog obrazovanja odraslih uz rad:
 - a) SAD
 - b) SSSR
 - c) SR Njemačka
 - d) DR Njemačka
 - e) Čehoslovačka
 - f) Švedska
 - g) Jugoslavija,
5. Otkrivanje djelovanja radno-iskustvenog faktora u didaktičkoj objektivizaciji uz rad,
6. Metodološki problemi valorizacije didaktičkih puteva u usmjerenom obrazovanju uz rad,
7. Obradu rezultata, stanja i problema usmjerenog obrazovanja uz rad.

15. HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Osnovna hipoteza (O-hipoteza) kojom se provjerava kauzalna veza radnog iskustva u procesu obrazovanja odraslih uz rad je:

- radno iskustvo kao sistem vještina, znanja, navika i komunikacija u međusobnim odnosima i u odnosima u udruženom radu značajna je komponenta u stjecanju novih radnih znanja i vještina, odnosno uspješnosti u radu i obrazovanju uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju.

Uz radno iskustvo kao nezavisne varijable provjerit će se podhipoteze:

1. Značaj radnog iskustva kao motivacionog faktora prilikom uključivanja polaznika u obrazovni proces,
2. Odnos radnog iskustva prema dobi i školskoj spremi ispitanika,
3. Odnos radnog iskustva i nastavnika prilikom edukativne aspiracije,
4. Odnos rukovodilaca prema radnom iskustvu u edukativnoj aspiraciji,
5. Iskorištenost radnog iskustva u procesu obrazovanja od strane polaznika obrazovnog procesa i od strane nastavnika,
6. Odnos radnog iskustva i oblika njegovog iskorištavanja u obrazovanju,
7. Radno iskustvo i njegov doprinos procesu obrazovanja,
8. Funkcionalnost obrazovanja uz rad obzirom na radno iskustvo,
9. Radno iskustvo i njegov doprinos procesu proizvodnje po završetku obrazovnog ciklusa.

Osnovna hipoteze (radno iskustvo) provjeravana ovim istraživanjem pružit će stvarno stanje korištenja radnog

iskustva u procesu obrazovanja, te dati mogućnost na temelju ukrštanja sa zavisnim varijablama da se poduzmu odgovarajuće mjere u cilju kvalitetnijeg odnosa prema radnom iskustvu.

16. METODE I TEHNIKE ISTRAŽIVANJA

U istraživanju će se koristiti deskriptivno naučno-istraživačka metoda sa svojim modalitetima analize, komparacije i generalizacije. Od istraživačkih tehnika u istraživanju će se koristiti anketiranje i skaliranje.

Anketiranje će se koristiti kao primarna tehnika za dobivanje relevantnih podataka, a izvršit će se pomoću anketnog uputnika, koji će se sprovesti u određenim uzorcima. Anketiranje će omogućiti da za relativno kratko vrijeme dodemo do određenih podataka od ispitanika u raznim mjestima, odnosno centrima usmjerenog obrazovanja, a jednostavnost njene primjene i njena ekonomičnost omogućit će da se istraživanje u potpunosti realizira. Anketiranje će izvršiti sam nosilac projekta uz pomoć anketatora u pojedinim CUO.

Skaliranje kao tip pitanja u kojima su varijable kontinuirane, koristit će se prilikom razvrstavanja, rangiranja odgovora prema unaprijed postavljenim modalitetima, kako bi podaci bili što objektivniji i realniji.

Osnovni metodološki pristup čini teorijsko i empirijsko proučavanje radnog iskustva. Uvažavajući dvostruki karakter istraživanja (empirijski i teorijsko-komparativni) i metodološku specifičnost, u istraživanju uloge essustvenog faktora u didaktičkoj objektivizaciji obrazovanja odraslih uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju, pripremljeni su instrumenti izrađeni u vidu anketnog upitnika - skalera.

Uvažavajući dvostruki karakter istraživanja (empirijski i teorijsko-komparativni) i metodološku specifičnost, u istraživanju uloge iskustvenog faktora u didaktičkoj objektivizaciji obrazovanja odraslih uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju, primjenjeni su instrumenti izrađeni u vidu upitnika-skalera.

Pitanja u upitniku su pretežno zatvorenog tipa.

U okviru empirijskog dijela istraživanja koristili smo komparativni i sukcesivni nacrt istraživanja.

Konstruirana su tri upitnika-skalera i to:

- a) za polaznike u srednjem usmjerenom obrazovanju odraslih uz rad,
- b) za nastavnike u srednjem usmjerenom obrazovanju odraslih uz rad,
- c) za pretpostavljene rukovodioce u osnovnim organizacijama udruženog rada metalnog kompleksa iz kojih su polaznici uključeni u obrazovni proces.

Na temelju ovako konstruirana tri upitnika bit ćemo u mogućnosti sagledati ulogu radnog iskustva sa stanovišta polaznika obrazovnog procesa, nastavnika kao realizatora obrazovanja i rukovodilaca koji prate funkcionalnost obrazovanja uz rad.

Iako se ti upitnici odnose na istu problematiku, tj. problematiku istraživanja uloge radnog iskustva, morali su biti prilagođeni pojedinim kategorijama ispitanika i u tom smislu specifični.

Pri konstruiranju upitnika težili smo tome da se njihovom primjenom dobiju relevantni podaci za ovo istraživanje, ali unatoč tome da upitnici budu što je moguće kraći. Svjesni poteškoća (rad u smjenama, nemogućnost napuštanja radnog mjesta i prikupljanja radi kolektivnog anketiranja, različiti načini obrazovanja, mjesto obrazovanja, različita razina obrazovanja ispitanika, vrijeme anketiranja...) nastojali smo da pitanja u upitniku budu zatvorenog tipa, na koja se lakše i brže odgovara. Tek po

nekoliko pitanja konstruirana su u obliku otvorenog tipa. Redi mogućnosti kompariranja neka su pitanja identična u sva tri anketna upitnika.

Da bismo motivirali ispitanike da što ozbiljnije shvate zadatak popunjavanja upitnika, svaki upitnik sadržavao je kratka uputstva u kojima je objašnjena svrha i važnost ispitivanja te značenje i način njihovog ličnog sudjelovanja. S obzirom da upitnici nisu sadržali delikatna pitanja za ispitanike oni nisu bili anonimni.

Prvi anketni upitnik (U - POL) namijenjen je ispitivanju uloge radnog iskustva polaznika u obrazovnom procesu, a sastavljen je od 37 pitanja zatvorenog tipa, s time što su dva pitanja omogućavala davanje i nepotpunih odgovora.

Drugi anketni upitnik (U - NAS) namijenjen je nastavnicima kao realizatorima obrazovnog procesa, a čini ga 21 pitanje, od kojih je samo jedno pitanje otvorenog tipa i jedno koje je omogućavalo davanje nepotpunih odgovora.

Treći anketni upitnik (U - RUK) namijenjen je pretpostavljenim rukovodiocima u osnovnim organizacijama udruženog rada materijalne proizvodnje u metalском kompleksu koji prate funkcionalnog i ulogu obrazovanja uz rad, a konstruiran je od 25 pitanja od kojih su dva pitanja otvorenog tipa.

Anketiranje je izvršeno u navedenim školskim centrima u školskoj godini 1978/79. u periodu od 1. studenog 1978. do 20. siječnja 1979. godine.

Od predviđenog uzorka bilo je manjih odstupanja uslijed objektivnih razloga i to kod slijedećih grupa ispitanika:

a) kod polaznika obrazovnog procesa umjesto 1.000 polaznika upitnike je ispunilo 975 polaznika, dok ih je 25 odustalo od daljnjeg obrazovanja, odnosno napustilo osnovne organizacije metalškog kompleksa za koje su se obrazovali;

b) kod rukovodilaca osnovnih organizacija umjesto 100 ispitanika realizirano je 91, jer je 9 rukovodilaca napustilo predviđena radna mjesta.

Anketiranje je izvršeno uz pomoć anketatora - suradnika u navedenim gradovima, koji su bili angažirani u cjelokupan proces obrazovanja uz rad, a upoznati su s tehnikom i načinom anketiranja.

17. UZORAK ISTRAŽIVANJA

Uzorak istraživanja postavljen je kao stratifikovani uzorak koji omogućava preciznost istraživanja i ostavlja malo prostora za djelovanje metodoloških "parazitar-nih" faktora. Prilikom određivanja broja jedinica populacije koji će iz pojedino_g stratuma ući u uzorak išli smo sistemom proporcija.

Uzorak istraživanja usmjeren je na uočavanje međusobne uloge radnog iskustva u procesu obrazovanja uz rad u tri nezavisne skupine:

- A) Polaznici obrazovnog procesa,
- B) Nastavnici obrazovnog procesa i
- C) Rukovodioci osnovnih organizacija.

a₁) Uzorak polaznika - radnika u srednjem usmjerenom obrazovanju uz rad usmjeren je na radnike koji pripadaju metalском kompleksu, a nalazili su se u procesu srednjeg usmjerenog obrazovanja u školskoj godini 1978/79. i to u slijedećim centrima: CUO¹ - Pula, Labin, Rijeka, Šibenik, Sisak, Bjelovar, Zagreb, Osijek, Vinkovci i Slavonski Brod.

Odabrani centri usmjerenog obrazovanja navedene godine imali su verificirano obrazovanje uz rad u metalском kompleksu kao sastavnu djelatnost cjelokupnog odgojno-obrazovnog rada i služili su kao primjerne organizacije usmje-

1 Centar usmjerenog obrazovanja

renog obrazovanja uz rad na bazi zahtjeva osnovnih organizacija materijalne proizvodnje.

Predviđeno je, da se istraživanje izvrši na uzorku skupina koje će sačinjavati 1.000 polaznika obrazovanja uz rad, 120 nastavnika i 100 rukovodioca.

U svakom navedenom centru birane su nezavisne skupine od po 100 ispitanika, što znači da je stopa izbora nejednaka u pojedinim centrima, odnosno prosječna stopa izbora $K = 4$.

Navedene školske godine bilo je u srednjem usmjerenom obrazovanju u metalском kompleksu uključeno nešto više od 4.000 radnika, pa smo željeli da svaki četvrti radnik sudjeluje u istraživanju.

Na taj način dobili smo slijedeću kvalifikacionu strukturu 975 polaznika:

a) nekvalificirani radnici	5,9 %
b) polukvalificirani radnici	12,5 %
c) kvalificirani radnici	76,4 %
d) visokokvalificirani radnici	5,2 %

a₂) U istom centru biran je 1 uzorak nastavnika koji sudjeluje u obrazovnom procesu obrazovanja odraslih uz rad kod navedenih polaznika. U svakom centru birano je prosječno 12 nastavnika - ispitanika koji su odgovarali napred navedenom kriteriju. Na taj način je realizirano ukupno 120 nastavnika koji su zastupljeni s obzirom na predmete u navedenoj školskoj godini prema slijedećoj strukturi:

a) općeobrazovna struka	16,7 %
b) društvena struka	25,8 %
c) prirodna struka	25,0 %
d) stručno-teoretska i radno- -praktična struka	32,5 %

a₃) Uzorak rukovodilaca osnovnih organizacija udruženog rada dobiven je od radnih organizacija iz navedenih gradova u SR Hrvatskoj u čijim centrima su se obrazovali

njihovi radnici i to tako da je 10 rukovodilaca dolazilo na 100 radnika.

Na taj način realiziran je 91 rukovodilac.

Navedeni uzorci pod a, b i c omogućuju da sve procjene na nivou značajnosti 0, 01 i 0,05 izvršimo bez nekih ograničenja, što je dokaz da je uzorak korektno izveden, prema tome moguće su sve procjene po osnovnim karakteristikama grupa na nivou pouzdanosti od 95%.

Kao uzorak za komparativno-analitičko sagledavanje usmjerenog obrazovanja odraslih uz rad odabrane su neke zemlje u svijetu i naša zemlja, u kojoj obrazovanje uz rad dobiva sve veći andragoški i društveni kvalitet. Uzorkom su obuhvaćene ove zemlje: SAD, SSSR, SR Njemačka, DR Njemačka, Čehoslovačka, Švedska i Jugoslavija.

18. STATISTIČKA OBRADA PODATAKA

Obrada je nakon pregleda i detaljne pripreme izvršena elektronsko-numeričkim putem na sistemu UNIVAC - 1110, Sveučilišnog računskog centra (SRCE) u Zagrebu.

Prije obrade izvršena je logička i matematička kontrola kojom je rukovodio i izradio program statističar SRCA u Zagrebu.

Obrada je izvršena u tri nivoa:

- a) pregledne frekvencije po pitanjima za sve tri grupe ispitanika,
- b) tabele za sve tri grupe u totalu i
- c) tabele za sve tri grupe pod uvjetima.

a₁) Pod pregledom frekvencija dobiveni su sumari odgovora po svim pitanjima, postoci prema totalu, postoci ca isključenja bez odgovora, aritmetičke sredine i standardna devijacija.

b₁) Dobivena su ukrštanja dvije varijable gdje su iskazane frekvencije po ćelijama, postoci u odnosu na total, horizontalni i vertikalni postotak u odnosu na sub-totale, v-koeficijent, Hi-kvadrat, c-koeficijent i stupnjevi slobode.

c₁) Isto kao pod b₁ uključene tri varijable.

Rezultati istraživanja objektivizirani su na razini značajnosti od 0,01 - 0,05 %.

V

REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA I NJIHOVA
INTERPRETACIJA

19. OPĆI PODACI O ISPITANICIMA

Rezultate empirijskog istraživanja i njihovu interpretaciju započet ćemo prikazom statističkih pokazatelja o ispitanicima i nekim njihovim zajedničkim karakteristikama, a zatim prema potrebi i važnosti za ovo istraživanje slijedi njihova podrobija analiza i interpretacija.¹

Opći podaci o ispitanicima

U anketnim upitnicima (U-POL, U-WAS i U-RUK) pored općih pitanja (prezime i ime, naziv organizacije i mjesto) korišteni su i neki relevantni podaci o ispitanicima, a odnose se na: dob ispitanika učesnika obrazovnog procesa, školsku spremu, kvalifikaciju i radno iskustvo.

a) Dob ispitanika

U anketnom upitniku za polaznike obrazovnog procesa (U-POL) dob ispitanika vrednovana je slijedećim varijabla-
ma:²

1. do 25 godina	358	-	36,7%
2. od 25-35 godina	476	-	48,8%
3. od 36-50 godina	106	-	10,9%
4. više od 50 godina	35	-	3,6%

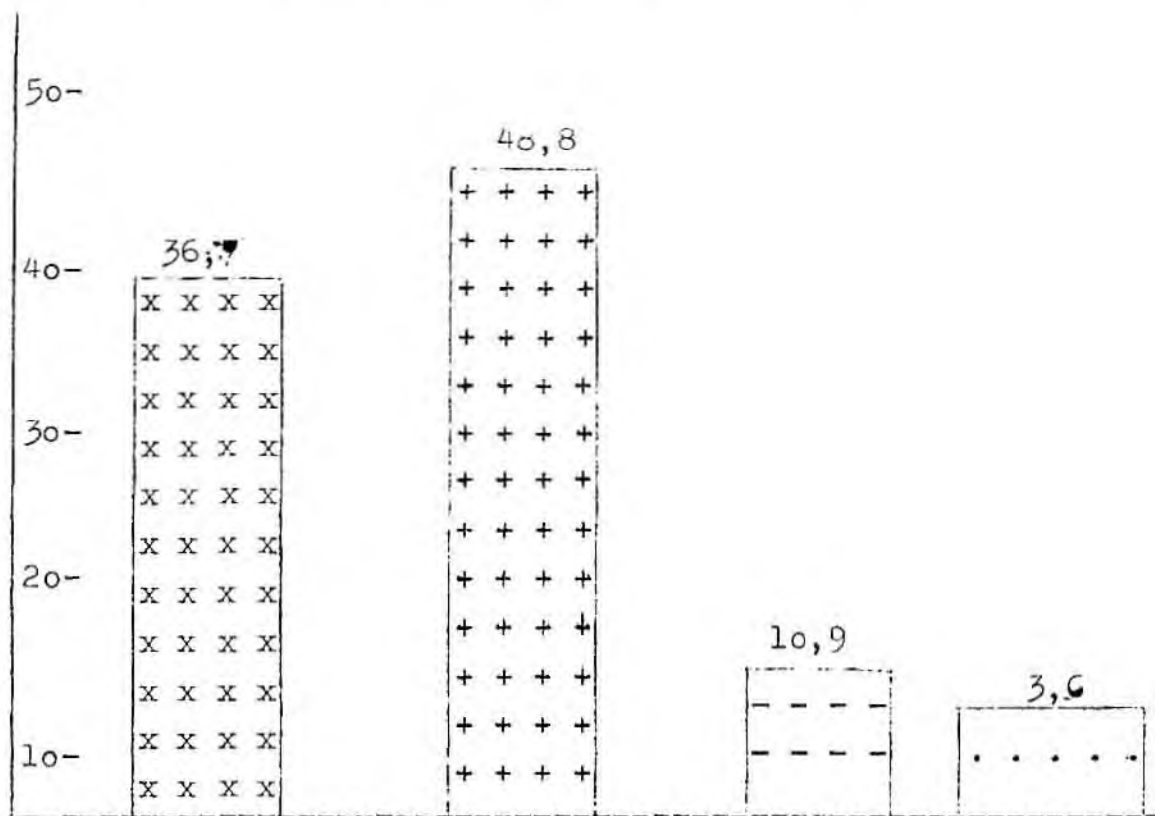
Iz dobivenih frekvencija vidljivo je, da su u proces obrazovanja uz rad (u ovom istraživanju) pretežno uključeni

1 Budući da nije moguće izložiti sve statističke pokazatelje, koji su dobiveni u toku istraživanja, ograničit ćemo se samo na one, koje smatramo značajnim. Potpuniji podaci mogu se naći u tabelarnom dijelu priloga.

2 Broj ispitanika izražen je u apsolutnim i relativnim brojevima: prvi broj izražava apsolutnu vrijednost, tj. broj ispitanika u pojedinom odgovoru, a drugi broj relativnu vrijednost, tj. postotak u odnosu na ukupan broj ispitanika dotične kategorije.

polaznici do 35 godina života (čak 85,5%), a da sa porastom godina života progresivno opada i uključivanje radnika u obrazovni proces (više od 50 godina - 3,6%), te da aritmetička sredina iznosi 1,9133.

U grafičkom prikazu slika izgleda ovako:

U ostala dva upitnika (U-NAS - U-RUK) nismo istraživali dob ispitanika.

b) Školska sprema

Nivo općeg obrazovanja zaposlenih, odnosno uključenih u proces obrazovanja značajan je faktor u realizaciji uloge iskustva u procesu obrazovanja i temelj svakog daljeg oblika obrazovanja. Školska sprema istraživana je u sva tri upitnika.

a) Učesnici (polaznici) obrazovnog procesa imaju slijedeću školsku spremu:

1. nepotpunu osnovnu školu	61	-	6,3%
2. potpunu osnovnu školu	111	-	11,4%
3. školu za KV-e radnike	684	-	70,2%
4. školu za VKV-e radnike	46	-	4,6%
5. neku drugu srednju školu	73	-	7,5%
Ukupno	975	-	100 %

Polaznici obrazovnog procesa pokazuju da među njima postoje vidljive razlike u školskoj spremi (aritmetička sredina je 2,9579) što će se vjerojatno odraziti i u ostalim pokazateljima, jer njih 6,3% ili 61 nema završenu potpunu osnovnu školu, a uključeni su u obrazovni proces za srednje usmjereno obrazovanje, pa im je praćenje obrazovnog procesa otežano.

b) Kod nastavnika koji izvode proces obrazovanja uz rad školska sprema je ovako zastupljena:

1. nastavnika	83	-	69,2%
2. profesora	37	-	30,8%
Ukupno	120	-	100 %

Iz globalnih podataka vidljivo je, da su u obrazovanju odraslih uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju čak 69,2% uključeni nastavnici, dok je znatno manje profesora (30,8%), što ukazuje da se radi o starijim nastavnicima (mislimo sa nekoliko godina radnog iskustva) ili o stručnjacima iz organizacija udruženog rada materijalne proizvodnje, jer u srednjem usmjerenom obrazovanju moraju i mogu izvoditi obrazovni proces samo profesori (osobe sa završenim fakultetom).

Da bi podaci o nastavnicima bili što potpuniji postavljenim pitanjem (koje predmete predajete?) utvrdili smo njihovu nastavnu opredjeljenost (stručnost), koja izgleda ovako:

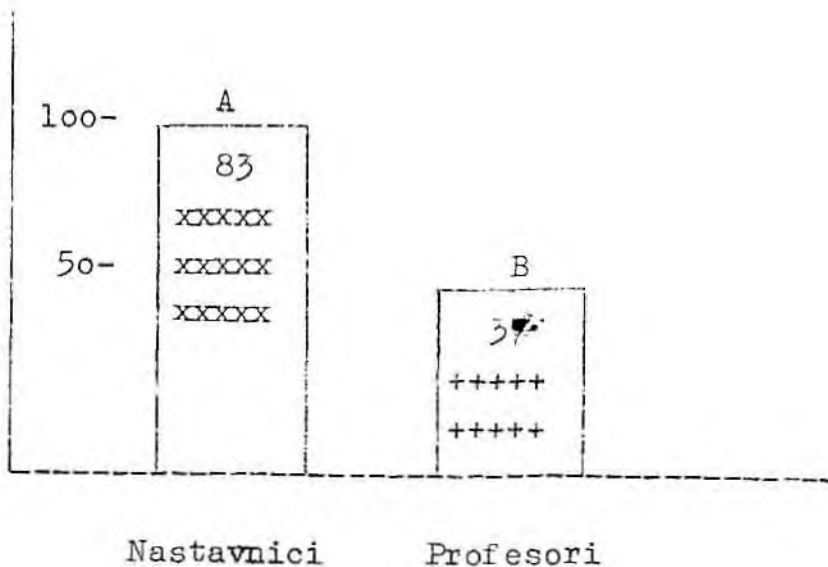
- nastavnici općeobrazovnih predmeta	20	-	16,7%
- nastavnici društvene skupine predmeta	31	-	25,8%

- nastavnici prirodne skupine predmeta	30	- 25,0%
- nastavnici stručno-teoretskog i praktičnog područja	39	- 32,5%
Ukupno	120	- 100 %

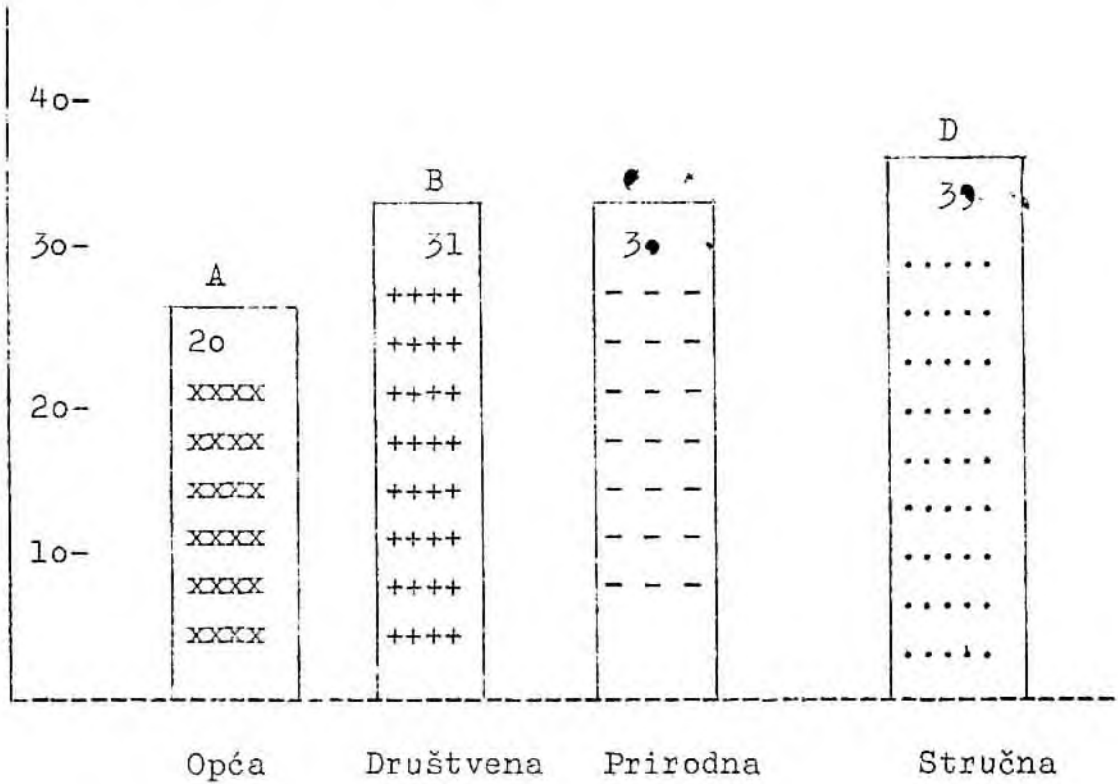
Globalna analiza pokazuje da je u obrazovanju uz rad u metalnom kompleksu angažirano najviše nastavnika za stručno teorijsko i praktično područje 32,5% što je i za očekivati, ali je još dosta visok postotak (67,5% ukupno) učešća ostalih nastavnika, što ukazuje i pretpostavlja da će obrazovni proces uz rad biti dosta "teoretski intelektualiziran" i nedovoljno povezan sa iskustvenim saznanjem polaznika u procesu obrazovanja, odnosno iskustvo se nedovoljno koristi.

Grafički prikaz nastavnika po školskoj spremi i stručnom području izgleda ovako:

a) školska sprema

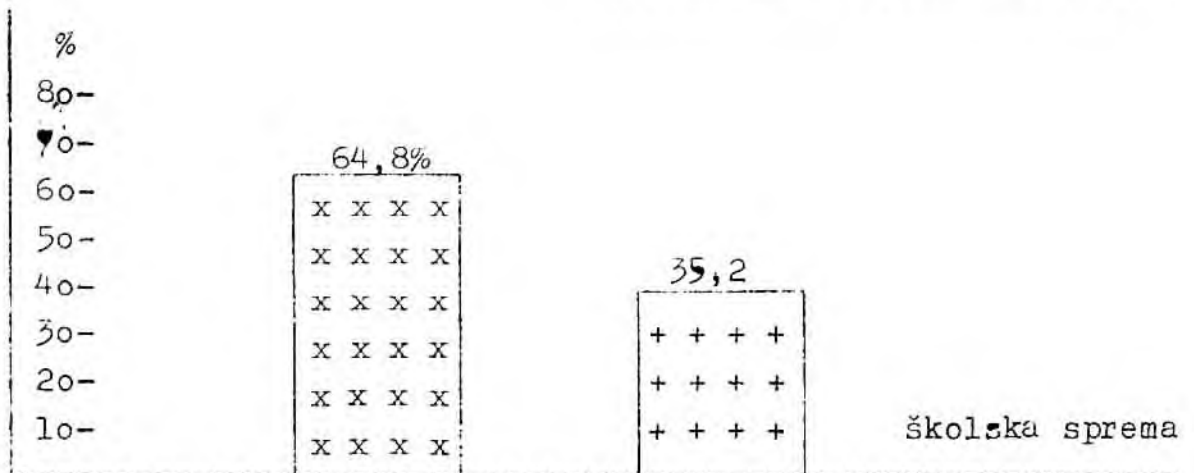

b) struka nastavnika

c) Rukovodioci organizacija udruženog rada (U-RUK) koji prate ulogu i funkcionalnost obrazovnog procesa uz rad prema školskoj spremi su:

- Radnici sa završenom srednjom školom	59 - 64,8%
- Radnici sa završenom višom i visokom školom	32 - 35,2%
Ukupno	91 - 100 %

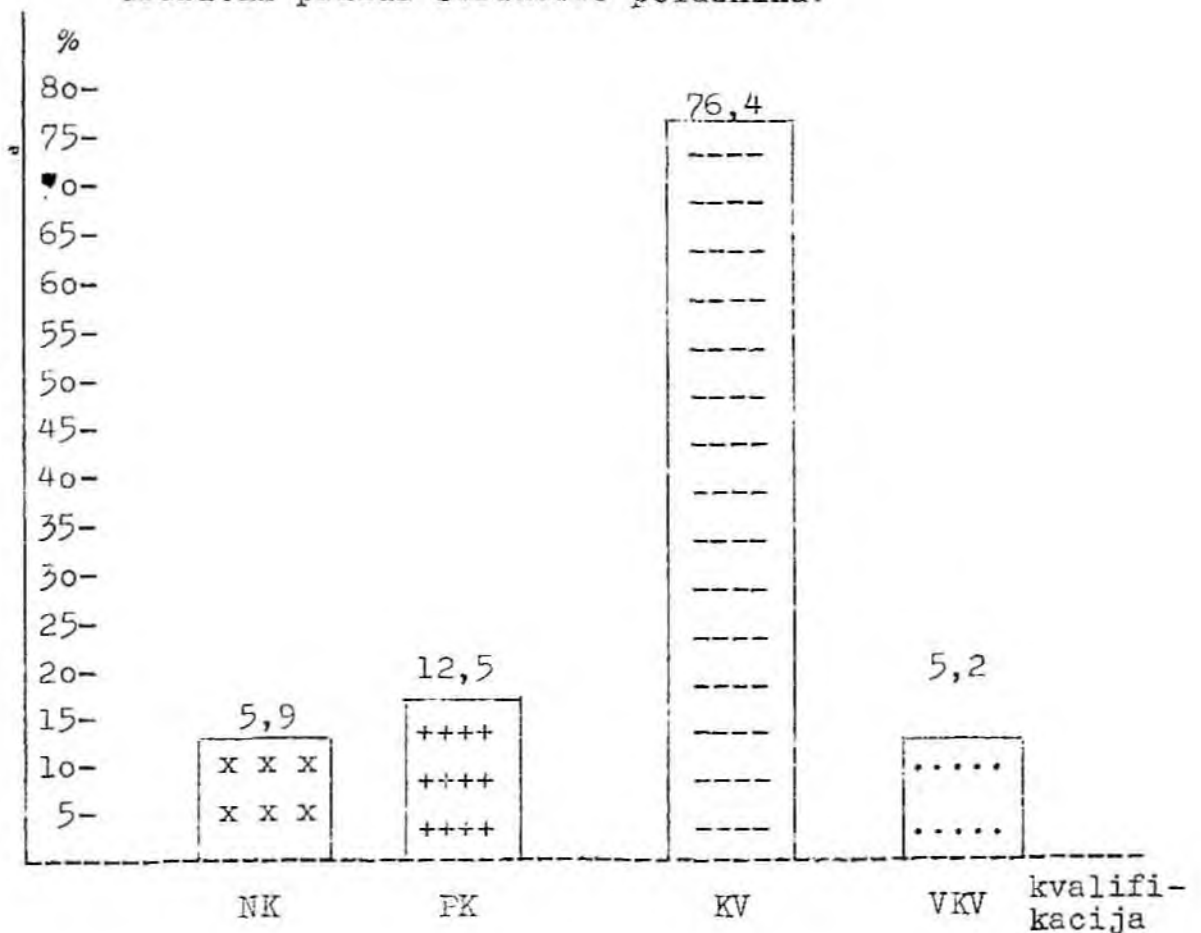
Podaci u totalu pokazuju, da u osnovnim organizacijama udruženog rada materijalne proizvodnje radnici koji su zaduženi za obrazovanje zaposlenih (to su uglavnom radnici u kadrovskim službama) uz rad u 64,8% imaju tek srednju školsku spremu, što je također i jedan od pokazatelja nedovoljne kadrovske ekipiranosti i andragoške zastupljenosti stručnih službi u OOUR-a.

c) Kvalifikaciona struktura

a) Polaznici obrazovnog procesa (U-POL) po kvalifikaciji su:

1. nekvalificirani radnik (NK)	58 - 5,9%
2. polukvalificirani radnik (PK)	122 - 12,5%
3. kvalificirani radnik (KV)	744 - 76,4%
4. visokokvalificirani radnik (VKV)	51 - 5,2%
Ukupno	975 - 100 %

Grafički prikaz strukture polaznika:

Podaci koji proizlaze iz analize globalnih pokazatelja u apsolutnim i relevantnim brojevima (broj ispitanika i postotak) ukazuje da je 100 ispitanika ili 18,4% bez kvalifikacije, 744 ispitanika ili 76,4% su kvalificirani radnici, a 51 ili 5,2% imaju već završenu neku školu za visokukvalifikaciju. Aritmetička sredina je 2,8682. Već ova globalna analiza ukazuje da postoji uska povezanost između školske spreme i kvalifikacije, te da je 81,6% ispitanika (76,4 + 5,2%) moglo pratiti i sudjelovati u obrazovnom procesu bez većih teškoća, a 18,4% je teže pratilo i sudjelovalo u procesu obrazovanja.

b) Nastavnici koji izvode obrazovni proces uz rad su sa višom i visokom školskom spremom što smo već ranije analizirali (vidi strana 198).

ć) Kod ispitanika koji prate obrazovni proces (U-RUK) nismo ispitivali njihovu kvalifikaciju, već samo školsku spremu (vidi raniji stav - strana 200).

d) Radno iskustvo

Radno iskustvo ispitanika kao nezavisna varijabla istraženo je u sva tri anketna upitnika i ono je pokazalo slijedeće odnose:

a) Kod polaznika obrazovnog procesa (U-POL) uz rad:

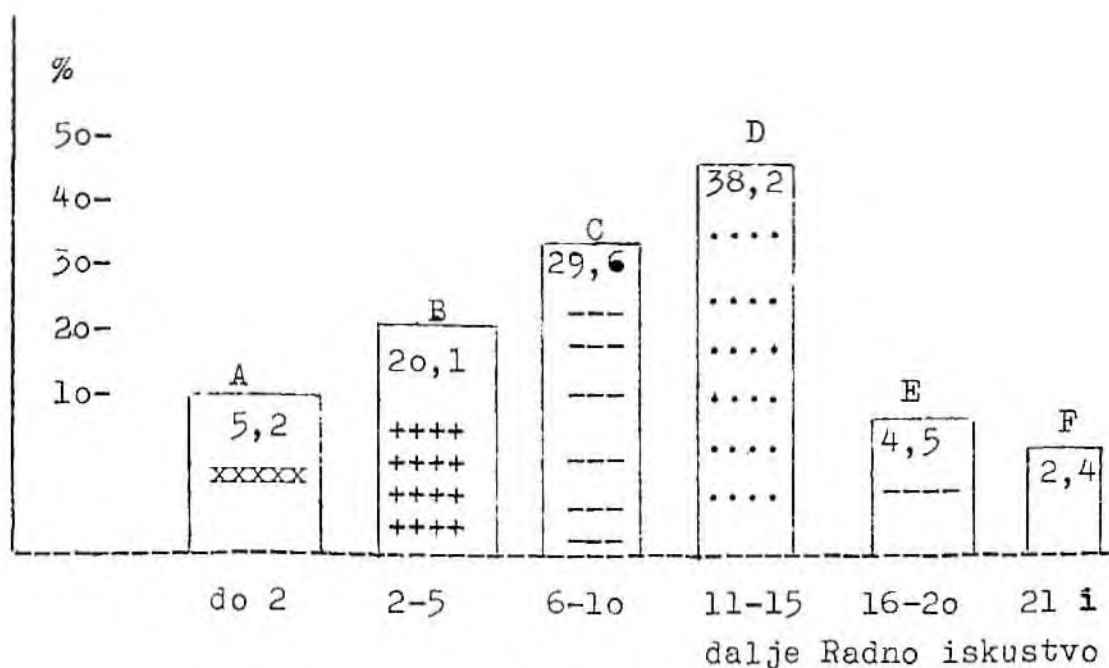
1. do 2 godina	51	-	52,2%
2. od 2-5 godina	196	-	20,1%
3. od 6-10 godina	289	-	29,6%
4. od 11-15 godina	372	-	38,2%
5. od 16-20 godina	44	-	4,5%
6. od 21 i više godina	23	-	2,4%

Ukupno	975 polaznika	-	100 %

Prema radnom iskustvu i provedenoj praksi u osnovnim organizacijama udruženog rada gdje se teorija pretvara u iskustvo, najviše je polaznika od 2 - 15 godina (857 ili 87,9%) uključeno u obrazovni proces, a sa godinama radnog

iskustva progresivno opada uključivanje u proces obrazovanja, koji se u našem slučaju kreće od 38,2% do 2,4%, a naročito je naglašen kod radnika koji su već nekoliko godina svoju teoriju znanja potvrđivali u praksi i time "verificirali iskustvo" (vidi varijablu od 6-10 i 11-15 godina). Aritmetička sredina ispitanika navedenog totala iznosi 3,2469 što potvrđuje navedene konstatacije.

Radno iskustvo polaznika grafički prikazano izgleda ovako:

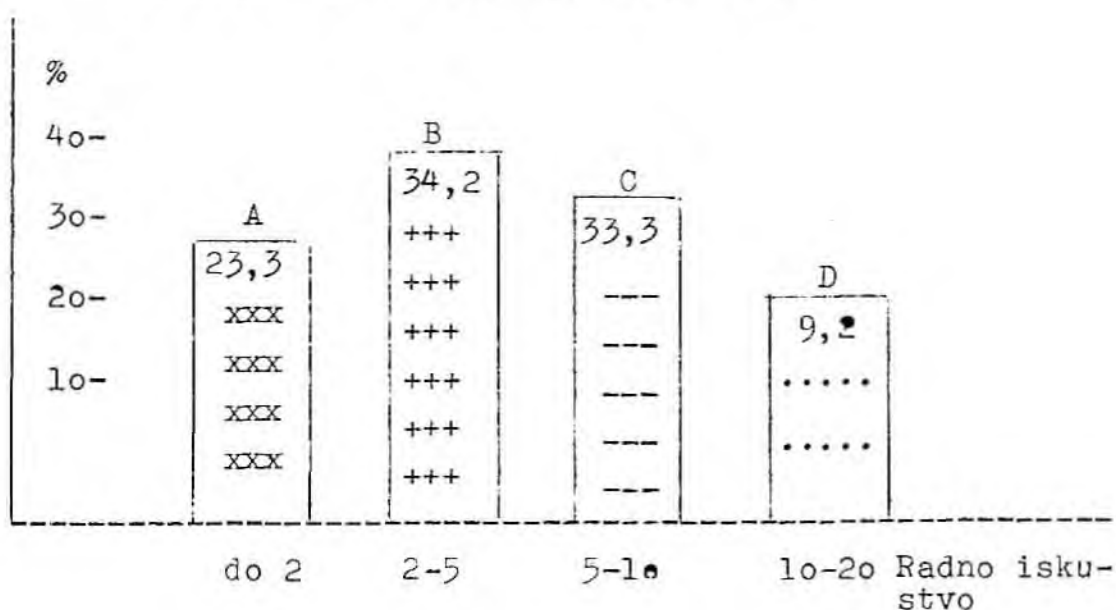

b) Radno iskustvo kod nastavnika (U-NAS) pokazuje slijedeće korelacije:

1. do 2 godine	28	-	23,3%
2. od 2-5 godina	41	-	34,2%
3. od 5-10 godina	40	-	33,3%
4. od 10-20 godina	11	-	9,2%
5. više od 21 godine	-	-	-

Ukupno 100 nastavnika 100 %

Grafikon: Radno iskustvo nastavnika

Rezultati u totalu pokazuju tendenciju uključivanja mladih nastavnika u obrazovni proces odraslih uz rad (što može imati čitav niz prednosti - neopterećenost starim klasičnim formama rada, veću samoinicijativu, angažiranost, itd., kao i niz nedostataka - nedovoljna metodičnost, vlastito iskustvo, vezivanje uz teoriju itd.), te sa porastom godina radnog iskustva u andragoškom radu raste i njihovo učešće (od 23,3 - 34%).

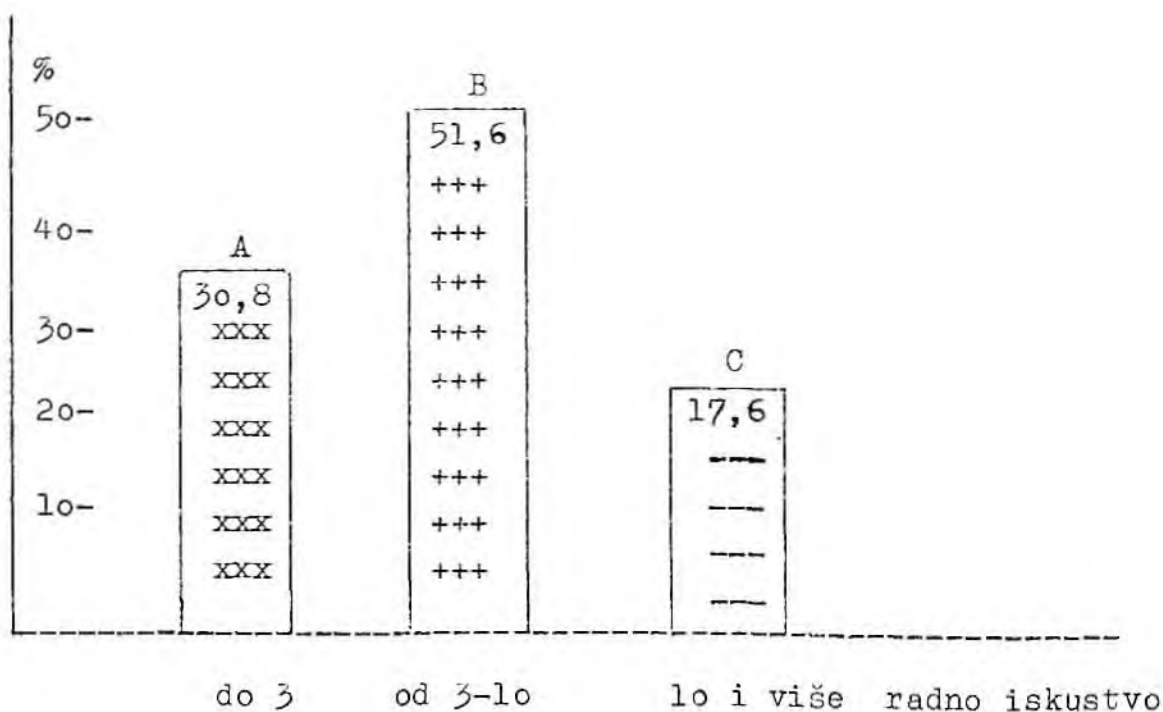
U radu sa odraslima nakon deset godina progresivno opada učešće nastavnika od 33,3% na 9,2% što je jedan od pokazatelja, da je rad u obrazovanju odraslih znatno teži nego kod redovne omladine (radi se pretežno poslije podne, treba se temeljitije pripremati za rad, posjećivati OOUR-a....), pa je i fluktuacija nastavnog kadra veća. Ovoj tvrdnji pridružuje se i konkretno stanje u svakom CUO gdje je obrazovanje uz rad samo dopuna osnovne djelatnosti nastavnika, a ne njegova primarna osnovna djelatnost (nastavnici rade kod omladine i kod odraslih), odnosno obrazovanje uz rad u CUO još nije postalo potpuno sastavni dio obrazovnog rada institucije, već dopuna i često puta dopunski izvor materijalnih sredstava.

c) Radno iskustvo rukovodilaca u osnovnim organizacijama udruženog rada (U-RUK) dalo je slijedeće pokazatelje u totalitetu:

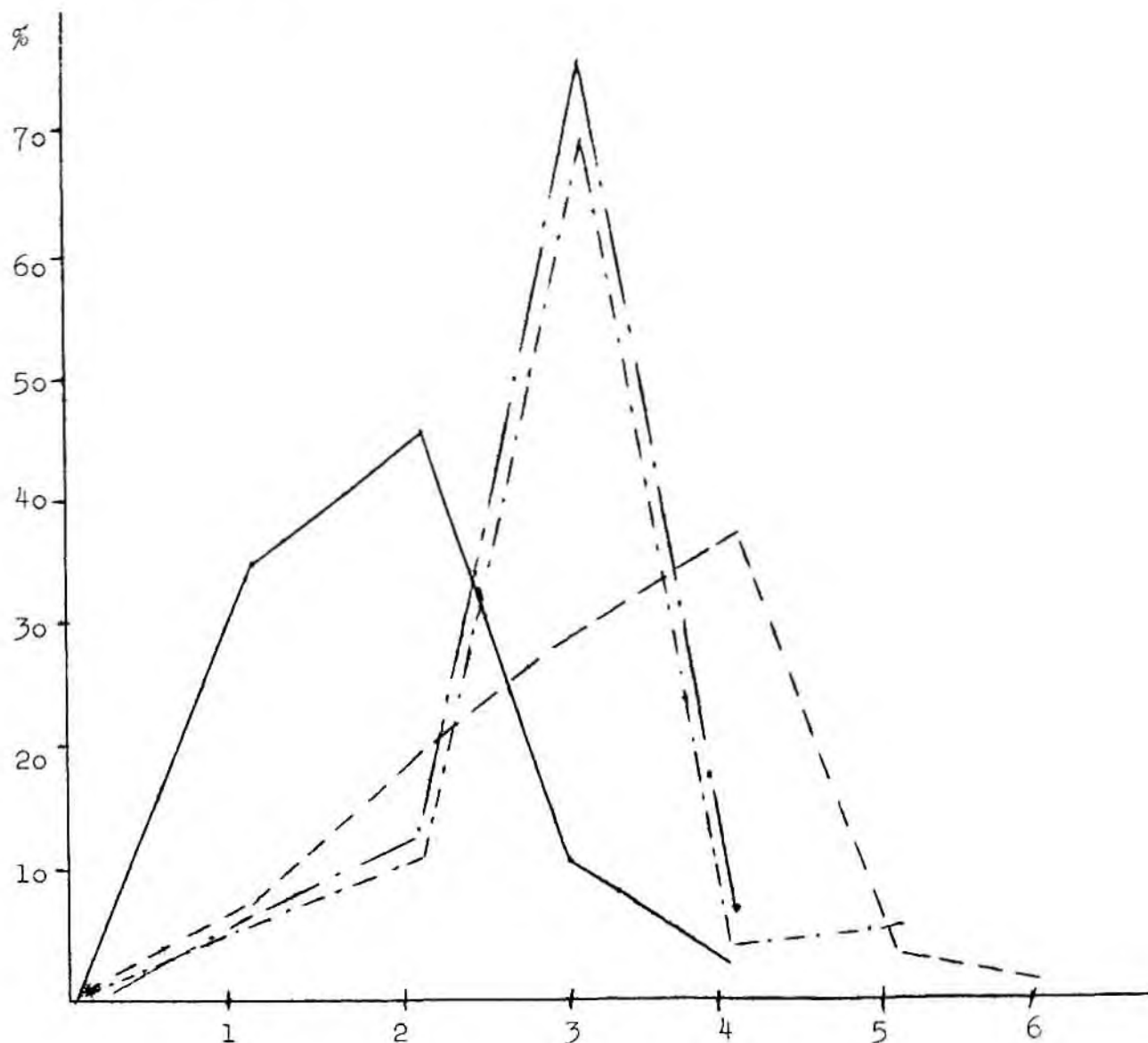
1. do 3 godine	28	-	30,8%
2. od 3 do 10 godina	47	-	51,6%
3. više od 10 godina	16	-	17,6%
<hr/>			
Ukupno	91 rukovodilac	-	100 %
<hr/>			

Podaci ukazuju, da se u osnovnim organizacijama udruženog rada za praćenje obrazovanja uz rad pretežno angažiraju radnici - do 10 godina radnog iskustva ili 82,4% (30,8% + 51,6%), a zatim progresivno sa godinama radnog iskustva opada i njihova angažiranost na ovom području (17,6%), a to pokazuje i aritmetička sredina koja iznosi 1.8981.

Grafikon: Radno iskustvo rukovodilaca

e) Cjeloviti grafički prikaz svih karakteristika polaznika obrazovnog procesa uz rad vidljiv je iz slijedećeg grafikona:

- dob polaznika obrazovnog procesa
- · - · - · - školska sprema polaznika obrazovnog procesa
- · — · — kvalifikacija polaznika obrazovnog procesa
- - - - - radno iskustvo polaznika obrazovnog procesa

Navedeni podaci o ispitanicima, dobiveni sumiranjem odgovora u apsolutnim i relativnim brojevima, pokazuju njihovu strukturu s obzirom na dob, školsku spremu, kvalifikaciju i radno iskustvo. Na ovom mjestu nećemo detaljnije analizirati ove podatke, ali ćemo ostale stavove i zapažanja ispitanika analizirati prema tim kriterijima, a pretežno prema radnom iskustvu u sva tri uzorka. Težište analize je kod polaznika obrazovnog procesa i uloge radnog iskustva u procesu obrazovanja uz rad.

20. STAVOVI I ZAPAŽANJA ISPITANIKA O ULOZI RADNOG
ISKUSTVA U OBRAZOVNOM PROCESU SREDNJEG USMJE-
RENOG OBRAZOVANJA UZ RAD

Pomoću tri¹ anketna upitnika istražena je uloga radnog iskustva u didaktičkoj objektivizaciji obrazovanja odraslih uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju metalnog kompleksa s gledišta:

- a) polaznika obrazovnog procesa,
- b) nastavnika i
- c) rukovodilaca koji prate proces obrazovanja.

1. Kod polaznika obrazovnog procesa (U-POL) istraživani su slijedeći odnosi:

- 1.1. Radno iskustvo kao motivacioni faktor prilikom uključivanja u obrazovni proces,
- 1.2. Radno iskustvo i način njegova vrednovanja,
- 1.3. Radno iskustvo i motivi uključivanja u obrazovni proces,
- 1.4. Radno iskustvo i njegovo korištenje u procesu obrazovanja,
- 1.5. Oblici korištenja radnog iskustva u procesu obrazovanja,
- 1.6. Funkcionalnost radnog iskustva u obrazovanju uz rad.

2. Kod nastavnika (U-NAS) ulogu radnog iskustva istraživali smo u slijedećim varijablama:

- 2.1. Radno iskustvo polaznika i motivi uključivanja u obrazovni proces,
- 2.2. Radno iskustvo polaznika i način njegova korištenja u procesu obrazovanja,
- 2.3. Radno iskustvo polaznika i oblici njegova korištenja u procesu obrazovanja.

1 Anketni upitnici nalaze se u prilogu.

- a) U-POL br.12. str. 353.
- b) U-NAS br.13. str. 361.
- c) U-RUK br.14. str. 366.

3. Kod rukovodilaca (U-RUK) osnovnih organizacija udruženog rada koji prate ulogu procesa obrazovanja uz rad, radno iskustvo smo istražili u slijedećim varijablama:

- 3.1. Radno iskustvo polaznika i motivi uključivanja u obrazovni proces,
- 3.2. Funkcionalnost obrazovanja uz rad prema cilju i namjeni obrazovanja,
- 3.3. Doprinos obrazovanja uz rad na osnovu radnog iskustva.

Na temelju tako postavljene uloge radnog iskustva u obrazovanju odraslih uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju kao nezavisne varijable sa više zavisnih varijabli omogućilo je da stavove i zapažanja ispitanika svrstamo, prema sadržaju, u tri skupine:

U prvu skupinu su ušla pitanja koja se odnose na značaj radnog iskustva kao motivacionog faktora prilikom uključivanja u obrazovni proces, u drugu pitanja koja govore o značaju radnog iskustva u procesu obrazovanja, a u treću pitanja o funkcionalnosti obrazovanja uz rad. Na taj način objedinili smo tri relativno samostalne cjeline ovog istraživanja:

1. RADNO ISKUSTVO KAO MOTIVACIONI FAKTOR,
2. ZNAČAJ RADNOG ISKUSTVA U OBRAZOVNOM PROCESU UZ RAD i
3. FUNKCIONALNOST RADNOG ISKUSTVA U OBRAZOVANJU UZ RAD.

Pridržavajući se ovakvog načina interpretacije, u tri navedene cjeline identična pitanja i slična pitanja u različitim anketnim upitnicima (U-POL, U-NAS i U-RUK) međusobno se povezuju. Činimo to u nastojanju da se dobiveni podaci što preglednije prikažu i interpretiraju.

Najširu osnovu za povezivanje čini anketni upitnik za polaznike obrazovnog procesa (U-POL), pa anketni upitnik za nastavnike (U-NAS) i na kraju upitnik za rukovodioce (U-RUK). U načelu i našu interpretaciju počinjemo tim redosljedom.

21. RADNO ISKUSTVO KAO MOTIVACIONI FAKTOR

Uvažavajući značaj obrazovanja odraslih uz rad u našem društvu prišli smo istraživanju uloge radnog iskustva u procesu srednjeg usmjerenog obrazovanja uz rad u metalskom kompleksu SR Hrvatske.

O problemu obrazovanja odraslih napisano je dosta djela¹, ali ni jedno nije istraživalo ulogu radnog iskustva u obrazovnom procesu, odnosno kako iskoristiti ono što čovjek unosi u proces obrazovanja.

-
- 1 dr Mladen Zvonarević, Primjena psihologije u obrazovanju odraslih, Savez narodnih sveučilišta, Zagreb, 1962.
dr Vlado Andrilović, Kako odrastao čovjek uči, Školska knjiga, Zagreb, 1976.
dr Nikola Pastuović, Obrazovni ciklus, Andragoški centar, Zagreb, 1978.
dr Borivoj Samolovčev: Teorijske osnove vojnog vaspitanja i obrazovanja Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1976.
dr Mihajlo Ogrizović, Metode obrazovanja odraslih, Radničko sveučilište "Moša Pijade", Zagreb, 1966.
dr Mihajlo Ogrizović, Problemi andragogije, Savez narodnih sveučilišta SRH, Zagreb, 1966.
dr Borivoj Samolovčev, Obrazovanje odraslih u prošlosti i danas, Znanje, Zagreb, 1963.
xxx Osnovi andragogije, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1966.
xxx Prvi kongres andragoga Jugoslavije, Savremena andragoška teorija i praksa u Jugoslaviji, Beograd, 1968.
xxx Drugi kongres andragoga Jugoslavije, Dostignuća i razvojni pravci andragoške teorije i prakse u Jugoslaviji, Budva, 1973.
Dragomir Filipović, Obrazovanje odraslih u teoriji i praksi, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd, 1967.

Da bismo što bolje prikazali ulogu radnog iskustva u procesu obrazovanja uz rad najprije smo pošli od problema uključivanja radnika u proces obrazovanja, jer je kriterij izbora radnika za obrazovanja (uz ostalo) bitan faktor funkcionalnosti obrazovnog ciklusa. Problem uključivanja radnika u proces obrazovanja usko je povezan sa motivacijom učenja odraslog čovjeka, odnosno njegovom edukativnom aspiracijom.

Dosadašnja praksa uključivanja odraslih polaznika u proces obrazovanja vrlo je heterogena, uzimaju se različiti kriteriji, nedovoljno se koristi radno iskustvo čovjeka, njegove stvarne sposobnosti i mogućnosti. Zato je neophodno "odbaciti kriterije koji stimuliraju puku trku za titulama i diplomama i koji se zasnivaju na priznavanju formalnih kvalifikacija, bez obzira na rad. Kada se promjene kriteriji, i obrazovanje će moći polaziti od jedne čiste pozicije".² Ta čista pozicija sada se nalazi u rukama udruženog rada, planu razvoja i kadrovskih potreba, stručnim službama OOUR.

Prema provedenoj anketi RSIZ-e za zapošljavanje iz 1977. godine pokazalo se da selekciju za uključivanje u obrazovni proces vrše više faktora, što pokazuje slijedeća tabela:³

Tko prati i vrši selekciju za uključivanje u proces obrazovanja	Zagreb	Ostali	SRH
- Stručna služba OOUR-a	37,3	23,8	33,3
- Stručna služba OOUR-a služba USIZA i obrazovnog centra	41,2	61,9	47,2
- Vlastita želja polaznika bez stručnih metoda	21,5	14,3	19,5
Ukupno	100 %	100 %	100 %

² dr Stipe Šuvar, Škola i tvornica, Školska knjiga, Zagreb, 1977, str.135.

³ Djelatnost OOUR-a i njihovih stručnih službi, RSIZ za zapošljavanje, Zagreb, 1977, str.18. Uzorak je obuhvaćao 80 radnih organizacija.

Dobiveni podaci pokazuju da se najviše radnika uključuje u obrazovni proces (47,2%) na temelju zajedničkog rada stručnih službi OOUR, USIZA za zapošljavanje i obrazovnih centara u SR Hrvatskoj, a zatim na temelju stručnih službi u OOUR-a (33,3%), te 19,5% na temelju vlastite želje bez prethodne stručne obrade. Ujedno je vidljiva i razlika u uključivanju polaznika u obrazovni proces u Zagrebu i ostalim mjestima u SR Hrvatskoj. Stručne službe ekipiranije su i kvalitetnije prilazile izboru polaznika u Zagrebu (57,3%) za razliku od ostalih mjesta u SRH (23,8%), dok je u mjestima van Zagreba više naglašen zajednički rad stručnih službi OOUR-a, službi USIZ i obrazovnih centara (61,9%) što ukazuje na potrebu veće povezanosti i brige o obrazovanju radnika. Još je prenaplašena vlastita želja, individualni pristup obrazovanju, više u Zagrebu (21,5%) nego u ostalim mjestima SRH (14,3%) što ukazuje da OOUR "mora stati iza svojih članova i kad se radi o zadovoljavanju njezinih i ujedno obrazovnih potreba. To mora voditi i suzbijanju privatizacije obrazovanja".⁴

1. Kvalifikacija ispitanika i obrazovne potrebe

U namjeri da otkrijemo potrebu za obrazovanjem pošli smo u empirijskom istraživanju od utvrđivanja sadašnjeg stepena stručnosti i potrebne kvalifikacije kod polaznika koji su obuhvaćeni našim istraživanjem, što prikazuje sljedeća tabela:

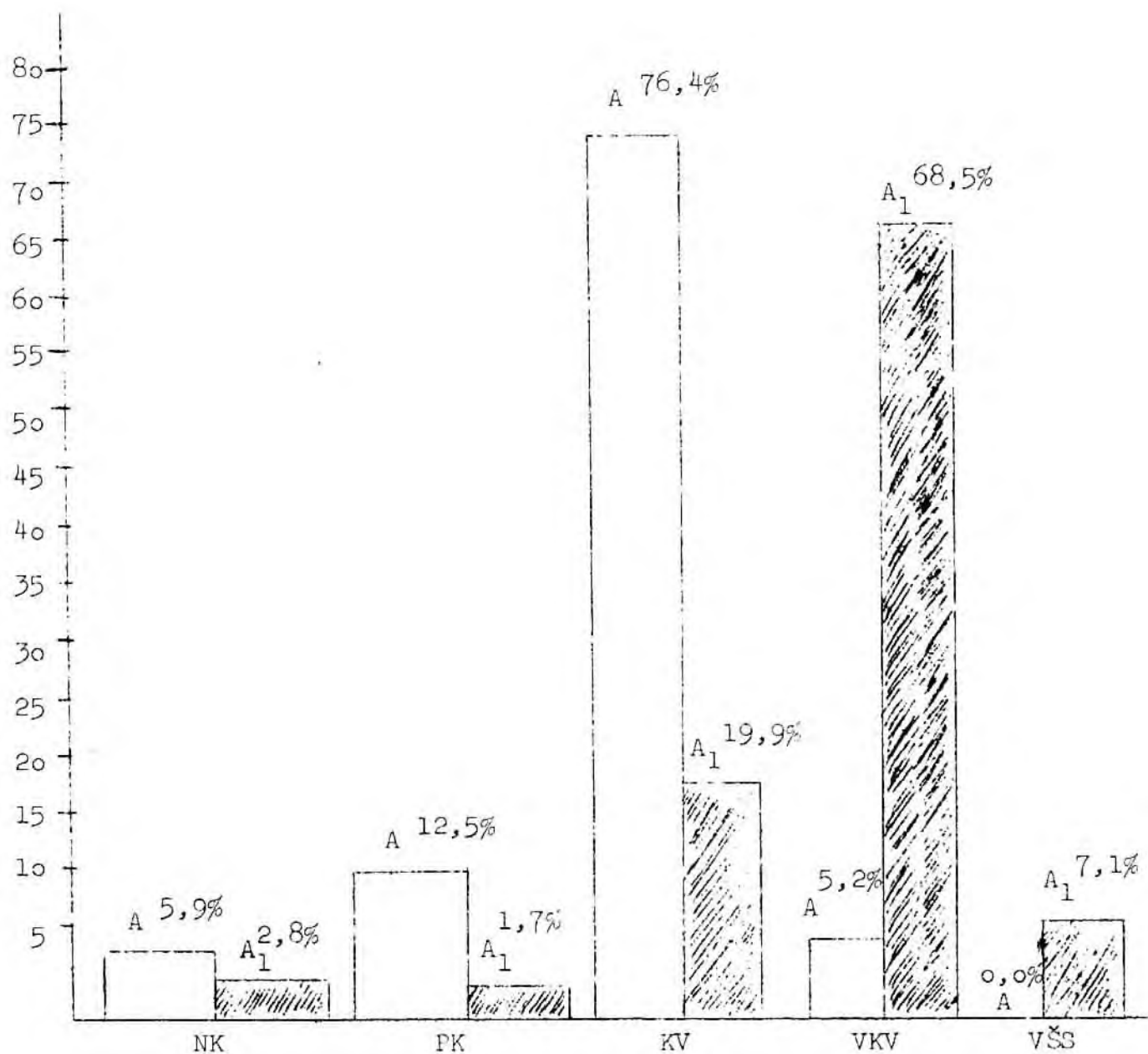
	Sadašnja kvalifikacija		Stepen Kvalifikacije	Potrebna kvalifikac.	
	Apsolutno	Relativno		Apsolutno	Relativno
1.	58	5,9	(NK)	27	2,8
2.	122	12,5	(PK)	17	1,7
3.	744	76,4	(KV)	194	19,9
4.	51	5,2	(VKV)	668	68,5
5.	-	-	(VŠS)	69	7,1
	975	100 %	Ukupno	975	100 %

4 dr Stipe Šuvar, Škola i tvornica, Školska knjiga, Zagreb, 1977, str.136.

Dobiveni podaci ukazuju da postoje razlike između sadašnje i potrebne kvalifikacije, što se manifestira slijedećim:

- a) u većem broju zaposlenih nekvalificiranih radnika (5,9%) od stvarno potrebnih (2,8%), gdje je više zaposleno 3,1% radnika,
- b) u većem broju zaposlenih polukvalificiranih radnika (12,5%) od stvarnih potreba (1,7%), jer se pokazao višak od čak 10,8% radnika,
- c) u većem broju zaposlenih kvalificiranih radnika (76,4%) od stvarnih potreba (19,9%), gdje se pokazao višak 56,5% radnika (vjerojatno rada ne neadekvatnim radnim mjestima),
- d) u manjem broju zaposlenih visokokvalificiranih radnika (5,2%) od stvarnih potreba (68,5), jer se pokazao nedostatak od 63,3% radnika (vjerojatno radnicima interno priznaju višu kvalifikaciju dok su u radnoj organizaciji, odnosno OOUR-a),
- e) u nezadovoljavajućem stanju zaposlenih sa višom školskom spremom (0%) od stvarnih potreba (7,1%), što ukazuje da se u osnovnim organizacijama udruženog rada ne posvećuje dovoljna pažnja daljnjem obrazovanju nakon srednjeg usmjerenog obrazovanja, odnosno da se radnicima interno priznaju veće kvalifikacije na osnovi rada, iskustva i potreba proizvodnje.

Disproporcije koje postoje u pogledu sadašnjeg stanja i potrebne kvalifikacije prikazane su zorno u slijedećem grafikonu:

A = sadašnja kvalifikacija

A₁ = potrebna kvalifikacija

2. Radno iskustvo i uključivanje u obrazovni proces

Jedan od zadataka ovog istraživanja bio je da se utvrdi stepen uloge radnog iskustva kod uključivanja polaznika u proces obrazovanja, kao stepena obrazovne angažiranosti i nivoa edukativne aspiracije. U tom smislu je anketom postavljeno nekoliko pitanja:

- a) Da li je vaše radno iskustvo utjecalo na vaše uključivanje u proces obrazovanja uz rad? (U-POL br.11),
- b) Ako je utjecalo vaše radno iskustvo za uključivanje u obrazovni proces što je po vašem mišljenju bilo presudno? (U-POL br.12),
- c) Kako se vrednuje radno iskustvo u vašoj osnovnoj organizaciji udruženog rada? (U-POL br.30),
- d) Što je bilo presudno po vašem mišljenju da ste se uključili u proces obrazovanja uz rad? (U-POL br.18, U-NAS br.7, U-RUK br.14).

Rezultati istraživanja su slijedeći:

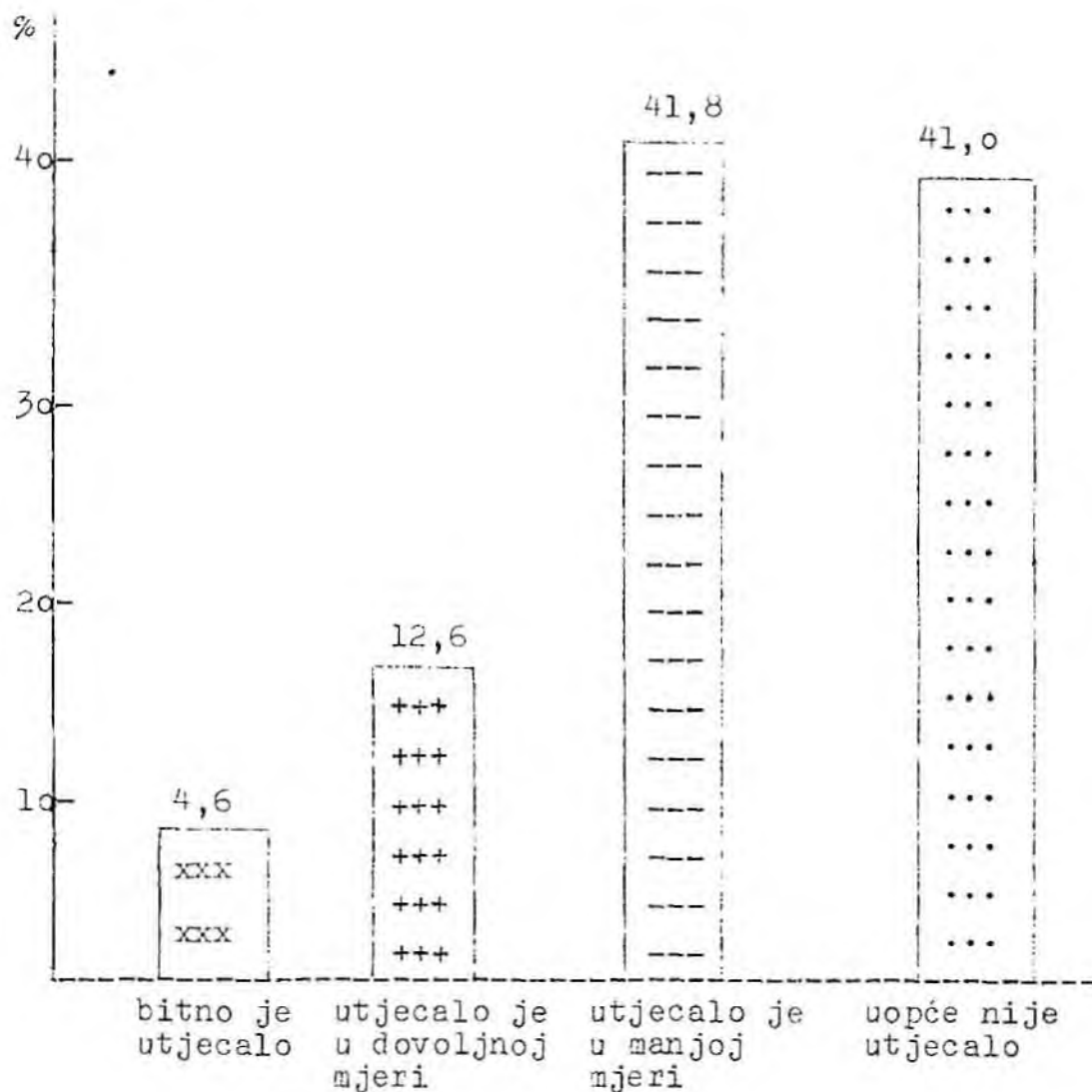
a) Pretpostavljajući da postoji različiti stepen utjecaja radnog iskustva prilikom uključivanja polaznika u obrazovni proces, polaznicima smo postavili slijedeće pitanje: DA LI JE VAŠE RADNO ISKUSTVO UTJECALO NA VAŠE UKLJUČIVANJE U PROCES OBRAZOVANJA UZ RAD?

Radnici uključeni u istraživanje na ponudene modalitete su ovako odgovorili:

- bitno je utjecalo	45	-	4,6%
- utjecalo je u dovoljnoj mjeri	123	-	12,6%
- utjecalo je u manjoj mjeri	408	-	41,8%
- nije uopće utjecalo	399	-	41,0%
Ukupno	975	-	100 %

Dobiveni podaci ukazuju da radno iskustvo radnika uključenih u proces obrazovanja uz rad nije dovoljno korišteno, odnosno kod 399 polaznika ili 41% nije uopće utjecalo. Utjecaj radnog iskustva kod 45 polaznika ili 4,6% bitno je utjecao, odnosno 12,6% utjecalo je u dovoljnoj mjeri, a 41,8% utjecalo je u manjoj mjeri. To znači da zavisna varijabla (radno iskustvo) nije dovoljno motivaci-ona kod uključivanja u obrazovni proces, jer djeluje svega 17,2% (4,6 + 12,6), odnosno da postoje drugi motivacioni razlozi kod uključivanja u obrazovni proces.

Grafički prikaz utjecaja radnog iskustva prilikom uključivanja u obrazovni proces po mišljenju polaznika izgleda ovako:

U namjeri da još adekvatnije sagledamo ulogu radnog iskustva kod uključivanja polaznika u obrazovni proces analizirali smo stav pretpostavljenih rukovodilaca o ulozi iskustva slijedećim pitanjem:

KOJI JE GLAVNI UVJET ZA UKLJUČIVANJE RADNIKA U PROCES OBRAZOVANJA UZ RAD?

Ponudeni modaliteti dali su slijedeće rezultate:

- potreba radnog procesa	39	-	42,9 %
- radno iskustvo	18	-	19,8 %
- starosna dob	11	-	12,1 %
- interes i želja radnika	23	-	25,2 %
<hr/>			
Ukupno	91	-	100 %
<hr/>			

Prema dobivenim podacima, i rukovodioci u osnovnim organizacijama udruženog rada smatraju da radno iskustvo polaznika nije dovoljno motivaciono kod uključivanja u obrazovni proces, jer djeluje svega 19,8%, dok je najizraženiji faktor potreba radnog procesa (42,9%) i interes i želje radnika (25,2%).

Navedeni podaci o ulozi radnog iskustva prilikom uključivanja polaznika u obrazovni proces po mišljenju samih polaznika i njihovih rukovodilaca pokazuju da radno iskustvo nije još dobilo pravu vrijednost kao motivacioni faktor prilikom uključivanja u obrazovni proces, jer djeluje kod polaznika 4,6%, a po mišljenju rukovodilaca 19,8%.

b) Da je naša hipoteza o ulozi iskustva objektivna i istinita potvrđuje i slijedeće pitanje: AKO JE VAŠE RADNO ISKUSTVO UTJECALO ZA UKLJUČIVANJE U OBRAZOVNI PROCES ŠTO JE PO VAŠEM MIŠLJENJU BILO PRESUDNO?

Polaznici obrazovnog procesa su odgovorili:

- postignuti rezultati u radu	36	-	3,7 %
- doprinos novinama u radu	61	-	6,3 %
- promjena rukovodećih kadrova u radnoj organizaciji	35	-	3,6 %
- potreba stjecanja više kvalifikacije	486	-	40,8%
- nešto drugo	257	-	45,6%
<hr/>			
Ukupno	975	-	100 %
<hr/>			

Postignuti rezultati u radu po mišljenju polaznika obrazovnog procesa uz rad ne djeluju dovoljno i presudno (svega 3,7%), kao ni doprinosi novinama u radu (inovacije)

6,3%, te promjene rukovodećih ljudi u OOUR-a 3,6%. Naj snažnije djeluje "nešto drugo" (45,6%) i potreba više kvalifikacije (40,8%).

Potreba za višom kvalifikacijom djeluje dosta visoko (40,8%) što može imati dvojako značenje. Ako je ona odraz "progresije obrazovnih zahtjeva na svim područjima ljudskog rada", onda je ona pozitivna i "snažan poticaj za edukativnu aktivnost", a time i "zahvalan didaktički motiv, ali samo u granicama zahtjeva kvalifikacije". To znači da i nivo edukativne aspiracije i determiniran formalnim efektom obrazovanja - diplomom.

Međutim, želja za višom kvalifikacijom može da izvire i iz potreba životnog standarda (što će kasnije na stranici i ovo istraživanje potvrditi djeluje sa 20,4% po mišljenju polaznika, 31,7% po mišljenju nastavnika, a svega 5,5% po mišljenju rukovodilaca) uslovljenih često psihologijom "potrošačkog društva" (subjektivnim faktorom), pa je ovaj motiv tada teško razlikovati u svim nijansama⁵, kao i modalitet "nešto drugo" (koji djeluje čak 45,6%).

Prema dobivenim podacima, najfrekventniji motiv je želja za višom kvalifikacijom (40,8%) i ona dominira kod mlađe grupe polaznika (do 25 godina života), a neposredna materijalna korist kod starijih polaznika od 25 godina na više. Viša kvalifikacija se javlja kao prirodna potreba, želja i htjenje mladih radnika da se maksimalno angažiraju na intelektualnom naporu kako bi što prije došli do kvalifikacije, a stariji radnici nalaze se pod utjecajem osiguranja materijalne egzistencije porodice i zato se javljaju najviše u modalitetu "nešto drugo" (45,6%).

Utjecaj radnog iskustva kod uključivanja u obrazovni proces i razloga koji su kod toga bili presudni pokazuje usku povezanost, odnosno približuje se identičnosti, što prikazuje i navedeni tablogram.

5 dr Borivoj Samolovčev, mr Hakija Muradbegović, Opšta andragogija, Sarajevo, IRO "Veselin Masleša", 1979, str.154.

x x x
x x x

A BITAN UTJECAJ (4,6%)

.....
.....
.....

B REZULTATI RADA (3,7%)

x x x x x x x x x x x x
x x x x x x x x x x x x

A UTJECAJ U DOVOLJNOJ I
MANJOJ MJERI (54,4%)

.....
.....

B POTREBA KVALIFIKACIJE
(40,8%)

x x x x x x x x
x x x x x x x x

A BEZ UTJECAJA
(41%)

.....
.....

B NEŠTO DRUGO
(45,6%)

Dobiveni pokazatelji potvrđuju u apsolutnom i relativnom smislu konstataciju o nedovoljnoj ulozi radnog iskustva kao motivacionog faktora prilikom uključivanja polaznika u obrazovni proces, kako kod polaznika tako i kod rukovodilaca u radnim organizacijama koji prate obrazovanje uz rad.

Sagledavši tako niski postotak značaja radnog iskustva kod uključivanja u obrazovni proces, sigurno, da je jedan od razloga i taj, što je 36,7% mladih polaznika uključeno u obrazovanje (do 25 godina) čije je "iskustvo novo, svježije, u životnoj praksi još nedovoljno provjereno,

tj. još nije učvršćeno radom".⁶

Pretpostavljamo da tome ima više uzroka, a naglašavamo i nedovoljnu ekipiranost stručnih službi koje prate radno iskustvo radnika, različiti putevi vrednovanja rada i nagradivanja radnika, naglašavanje uloge verificiranih diploma, odnosno školske spreme, očuvanje linearnosti u procesu rada itd.

c) Kakav se značaj pridaje radnom iskustvu u osnovnoj organizaciji udruženog rada kod njegovog vrednovanja saznali smo iz pitanja:

KAKO SE VREDNUJE RADNO ISKUSTVO U VAŠOJ OSNOVNOJ ORGANIZACIJI UDRUŽENOG RADA?

Na temelju ponuđenih varijabli dobili smo slijedeće odnose:

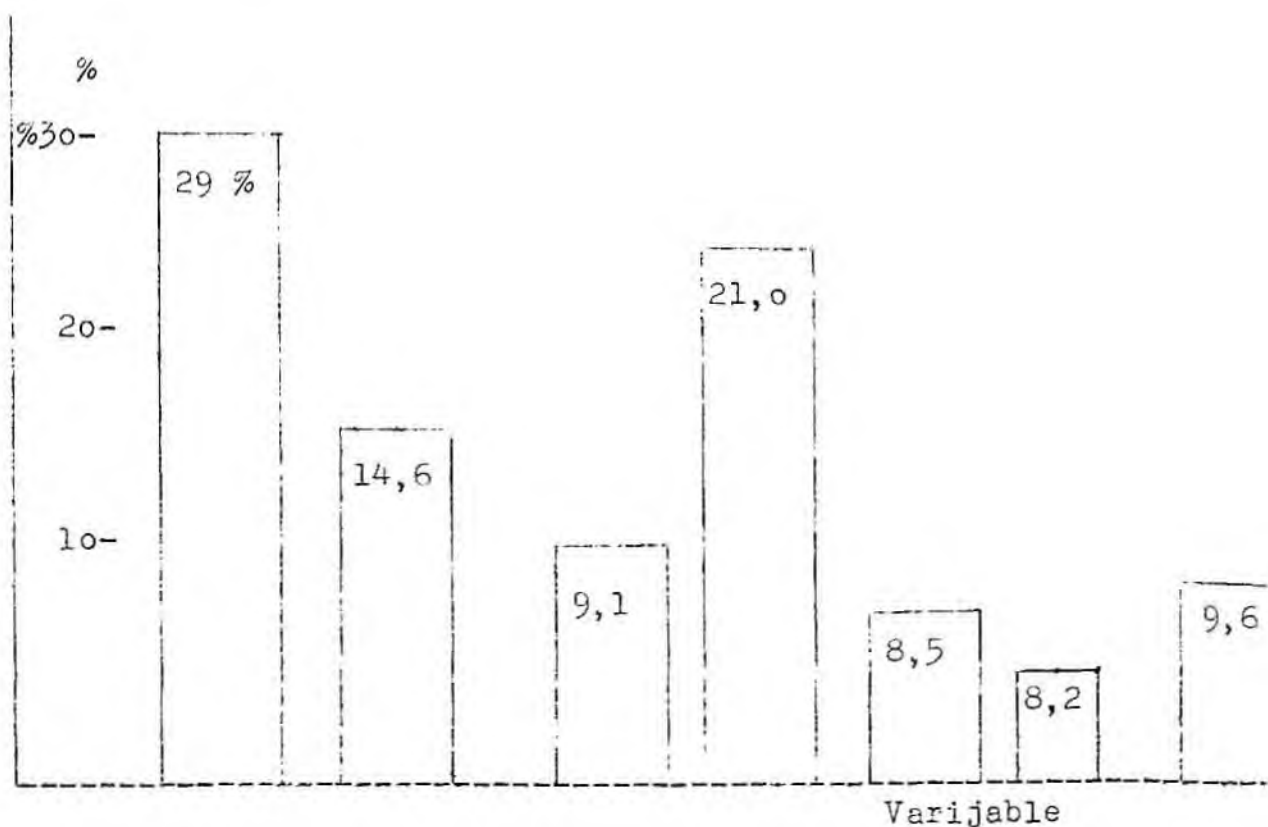
- indirektno putem uspjeha na radnom mjestu	283	-	29,0%
- mogućnošću sudjelovanja u samoupravnim i društveno-političkim organima i drugim organima u vezi mog zanimanja (struke)	142	-	14,6%
- priznavanjem internih kvalifikacija	90	-	9,1%
- mogućnošću napredovanja	205	-	21,0%
- direktnim vrednovanjem putem utvrđenih radnih zadataka od strane pretpostavljenih	82	-	8,5%
- na osnovu sistemskog izvještavanja stručnjaka	79	-	8,2%
- na osnovu institucionalnog provjeravanja van osnovne organizacija udruženog rada	94	-	9,6%
Ukupno	975	-	100 %

Vrednovanje uloge radnog iskustva u osnovnim organizacijama udruženog rada je više prepušteno samoj ličnosti, njezinim angažiranjem, interesu i motivaciji čak 73,7%

6 dr Vlado Andrilović, Kako odrastao čovjek uči, Zagreb, Školska knjiga, 1976, str. 133.

(tj. indirektnim putem na radnom mjestu), a direktnim putem od konkretnih zadataka, odgovornih stručnjaka i institucija svega 26,3% što ukazuje da radnom iskustvu trebamo dati adekvatno mjesto u svim oblicima življenja čovjeka.

Grafički prikaz vrednovanja radnog iskustva u osnovnoj organizaciji udruženog rada izgleda ovako:

d) U nastojanju da utvrdimo stvarnu vezu o razlozima uključivanja polaznika u obrazovni proces, a time i stepen obrazovne angažiranosti i nivoa edukativne aspiracije svim učesnicima u obrazovnom procesu postavili smo slijedeće pitanje:

ŠTO JE BILO PRESUDNO PO VAŠEM MIŠLJENJU DA STE SE UKLJUČILI U PROCES OBRAZOVANJA UZ RAD? - pri čemu su ponuđeni slijedeći odgovori, koji su, istovremeno, izražavali različite nivoe edukativne aspiracije:

1. Potreba diplome srednje škole,
2. Izgledi za bolje radno mjesto,

3. Zaštita radnog mjesta,
4. Veći osobni dohodak,
5. Promjena procesa proizvodnje,
6. Porodični razlozi,
7. Postizanje većeg društvenog ugleda,
8. Dostizanje svojih drugova,
9. Dobivanje rukovođećeg mjesta,
10. Nešto drugo.

Ponudeni modaliteti daju dovoljnu širinu polaznicima da na temelju dobivenih rezultata sagledamo širinu edukativne aspiracije, a time i njegovu vrijednost u procesu učenja. "Čini se, da postoje četiri osnovne vrste motiva"⁷ koji ljude pokreću na zadovoljavanje svojih potreba:

- a) želja za daljnjim napredovanjem,
- b) želja za daljnjim stručnim usavršavanjem,
- c) interes za određeno područje i
- d) ugledanje na znance i prijatelje.

Za proces obrazovanja odraslih "značaj upoznavanja prirode motiva proističe iz njihovog veoma velikog, često presudnog značaja u procesu učenja, što nas obavezuje na snimanje pojedinih edukativnih situacija"⁸ ne samo radi prognostičke prirode, već i radi didaktičke transformacije u pozitivnom smislu. Isticanje motiva učenja odraslog čovjeka na andragoškom odgojno-obrazovnom području ima dvojak značaj:

- a) sa stanovišta upoznavanja interesovanja radi eventualne njegove pozitivne transformacije i
- b) sa stanovišta "povratne sprege"(feedbacka).

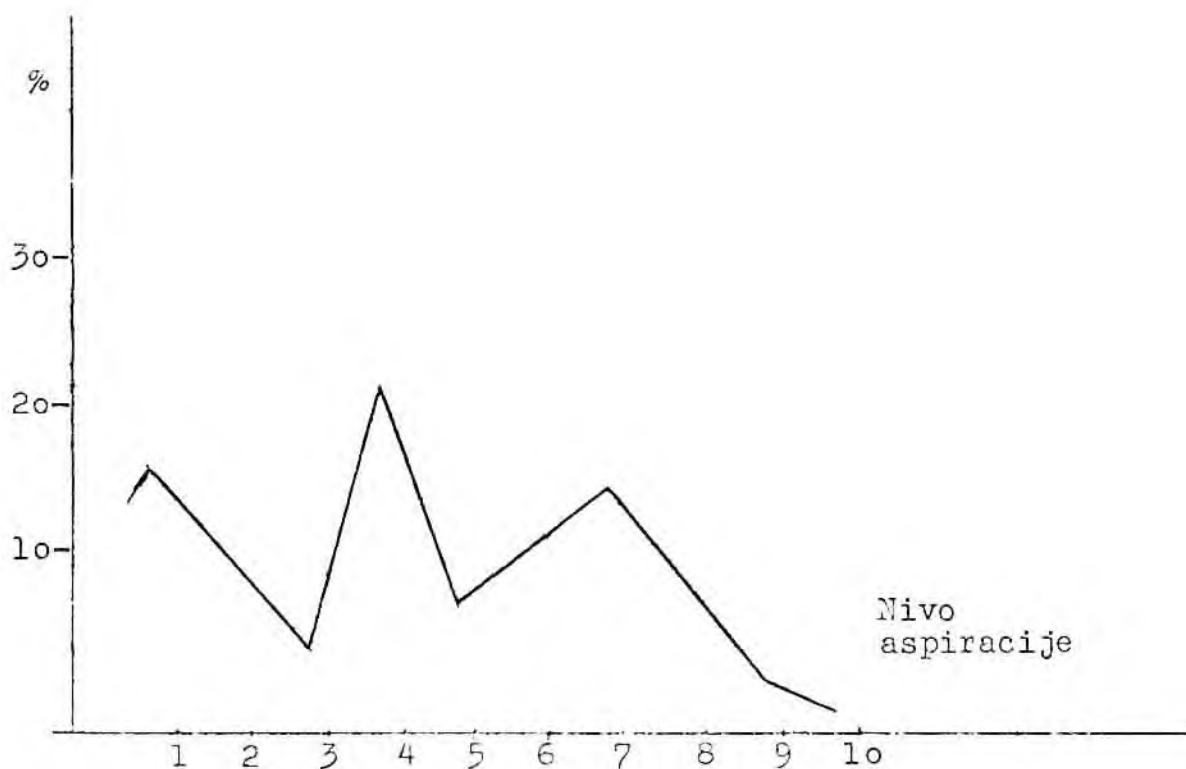
7 dr Mladen Zvonarević, Primjena psihologije u obrazovanju odraslih, Zagreb, Savez narodnih sveučilišta Hrvatske, 1961, str.47.

8 dr Borivoj Samolovčev, mr Hakija Muradbegović, Opšta andragogija, Sarajevo, IRO "Veselin Masleša, 1979, str.151.

Na osnovi odgovora 975 polaznika obrazovnog procesa javlja se slijedeća distribucija frekvencije motiva:

Nivo aspiracije	E	%
1. Potreba diplome srednje škole	159	16,3
2. Izgledi za bolje radno mjesto	98	10,1
3. Zaštita radnog mjesta	43	4,4
4. Veći osobni dohodak	199	20,4
5. Promjena procesa proizvodnje	74	7,6
6. Porodični razlozi	101	10,4
7. Postizanje većeg društvenog ugleda	148	15,2
8. Dostizanje svojih drugova	96	9,8
9. Dobivanje rukovodećeg mjesta	38	3,9
10. Nešto drugo	19	1,9

Grafička slika ove distribucije pruža slijedeći dijagram:

Iz prikazane distribucije vidljivo je da od lo nivoa aspiracije motiv veći osobni dohodak dolazi na prvo mjesto kod 199 polaznika obrazovnog procesa ili 20,4%, što je i u obrazovanju odraz potrošačkog društva za višim životnim standardom. Potreba diplome javlja se na drugom mjestu sa 16,3% ili kod 159 ispitanika kao potreba rada, egzistencije, ali samo u granicama zahtjeva kvalifikacije - certifikata. Motiv postizanja većeg društvenog ugleda nalazi se na trećem mjestu sa 15,2% ili kod 148 ispitanika kao jedan od puteva samoidentifikacije i samopotvrđivanja čovjeka putem obrazovanja. Navedena tri motiva (veći osobni dohodak, potreba diplome i postizanje većeg društvenog ugleda) sudjeluju u ukupnoj edukativnoj aspiraciji kod 506 ispitanika sa 51,9%.

Ostali motivi niži su po nivou edukativne aspiracije i kreću se od 10,4% (porodični razlozi) do 1,9% nešto drugo - koji se mogu teže predvidjeti, a i otkriti. Među ovim nižim motivima edukativne aspiracije nalaze se i motivi koji osiguravaju "sigurnost čovjeku" u procesu rada kao motiv zaštite radnog mjesta kod 4,4% ispitanika, te motivi utjecaja i želje za efirmacijom, kod motiva dostizanja svojih drugova 9,8% i dobivanje rukovodećeg mjesta kod 3,9% ispitanika.

Problem nivoa edukativne aspiracije na uključivanje polaznika u obrazovni proces promatrali smo kod svih učesnika ovog empirijskog istraživanja, te na osnovu toga dobili smo slijedeću tabelu:

PONUĐENE VARIJABLE	POLAZNICI		NASTAVNICI		RUKOVODIOCI	
	N	%	N	%	N	%
1	2	3	4	5	6	7
Potreba diploma srednje škole	159	16,3	33	27,5	21	23,1
Izgleđi za bolje radno mjesto	98	10,1	27	22,5	11	12,1

1	2	3	4	5	6	7
Zbog zaštite radnog mjesta	43	4,4	54	45,0	2	2,2
Većeg osobnog dohotka	199	20,4	38	31,7	5	5,5
Promjena procesa proizvodnje	74	7,6	73	60,8	21	23,1
Porodični razlozi	101	10,4	50	41,7	11	12,1
Postizavanje većeg društvenog ugleda	148	15,2	50	41,7	8	8,8
Dostizavanje svojih drugova	96	9,8	38	31,7	10	11,0
Da bih dobio rukovodeće mjesto	38	3,9	12	10,0	2	2,2
Nešto drugo	19	1,9	-	-	-	-
Ukupno	975	100%	120	100%	91	100%

Iz prikazane tabele vidljivo je u totalu i postotku kod svih ispitanika empirijskog istraživanja, da su ponuđene varijable razlog uključivanja u proces obrazovanja uz rad dale dosta mogućnosti ispitanicima da realno i objektivno iznesu svoje mišljenje, pa je i disperzija rezultata dosta različita u svakom uzorku. Kod polaznika obrazovnog procesa ona se kreće od 1,9% - 20,4%, kod nastavnika od 22,5% - 60,8% i kod rukovodioca od 2,2% - 23,1%.

Da bi razlozi uključivanja bili još zornije prikazani mi smo ih rangirali po grupama ispitanika i dobili slijedeći grafikon.

Rangiranje odgovora ispitanika o uključivanju u proces obrazovanja uz rad:

VARIJABLE	POLAZNICI- RANG	NASTAVNICI- RANG	RUKOVODIOCI- RANG
Potreba diplome	2	7	2
Izgledi za bolje radno mjesto	5	8	4
Zaštita radnog mjesta	8	2	8
Veći osobni dohodak	1	5	6
Promjena procesa proizvodnje	7	1	1
Porodični razlozi	4	4	3
Postizanje većeg društvenog ugleda	3	3	7
Dostizanje svojih drugova	6	6	5
Da bi dobio rukovodeće mjesto	9	9	9
Nešto drugo	10	-	-

Ovo rangiranje motivacionih razloga koji su bili presudni kod uključivanja u obrazovni proces pokazuje da svaka grupa ispitanika gleda sa svoje polazne osnove, pa je tako veći osobni dohodak najznačajniji motiv za polaznike obrazovnog procesa.

"U svijetu tzv. potrošačkog društva, sa sve većom, upravo dominantnom ulogom materijalnih dobara u životu čovjeka, neposredna materijalna zainteresiranost (korist) se javlja i kao frekventan motiv obrazovanja kod odraslih. Njegovo ishodište je u jednoj subjektivnoj preokupaciji savremenog čovjeka - u neodoljivoj težnji za višim životnim standardom. Sa takvom preokupacijom, i to u uslovima izvanredne konjunktura mnogih zanimanja, odrastao čovjek se okreće i obrazovanju, podređenog zahtjevima konjunktivnog rada.

Mađa veoma intenzivan po svojoj prirodi, neposredna materijalna korist (veći osobni dohodak) kao motiv obrazovanja je didaktički krajnje nezahvalan. Osobe pokrenute tim motivom prilaze znanjima, krajnje instrumentalistički, bez spremnosti na veće napore, pa su samim tim i nezahvalni subjekti obrazovnog procesa".⁹

Kod nastavnika i rukovodilaca najznačajniji motiv je potreba procesa proizvodnje, što je i za očekivati.

Potrebe diplome srednje škole (razlog formalnog karaktera) zauzima dosta visoki rang (drugo mjesto) kod polaznika i rukovodilaca, dok je kod nastavnika tek na sedmom mjestu. Ako je potreba diplome povezana sa željom za višu kvalifikaciju onda je ona didaktički zahvalan motiv, ali samo u granicama zahtjeva kvalifikacije, odnosno sertifikata. Prema tome, i nivo obrazovne (i edukativne) aspiracije je determiniran formalnim efektom učenja - sertifikatom, pa i naponi u obrazovnom procesu, najčešće, ne izražavaju optimum, već minimum zahtjeva.

Međutim, želja za većom kvalifikacijom može da izvire i iz potreba "potrošačkog društva", porodičnih i drugih razloga. Interesantno je istaći, da su porodični razlozi gotovo zauzeli identično mjesto kod sve tri skupine ispitanika (četvrto, odnosno treće), kao i potreba dostizanja svojih drugova putem obrazovanja (šesto i peto mjesto).

Potreba za obrazovanjem je veoma zahvalan motiv u didaktičkom pogledu, jer govori o spremnosti polaznika u povećanju napora, omogućuje dinamičnu nastavnu komunikaciju, zasnovanu na raznovrsnoj organizaciji obrazovnog procesa.

Želja za većom afirmacijom u struci (dostizanje svojih drugova, postizanje većeg ugleda, zaštita radnog mjesta) javlja se kao motiv ljudske prirode, da se čovjek

9 Isto, str. 154.

identificira i potvrđi radom. "Putevi samoidentifikacije i samopotvrđivanja čovjeka su različiti: rad, hobby preokupacije, međuljudski odnosi, porodični, društveno-politički, socijalno-kulturni život".¹⁰ Među svim tim putevima rad je za odrasla čovjeka zbog njegovog egzistencijalnog značaja najbitniji. On je po svojoj prirodi vrlo snažan motiv, jer za osnovu ima potrebu čovjeka da se radom i obrazovanjem afirmira u socijalno-radnoj sredini. Subjekti (polaznici) pokrenuti ovim motivom nose spremnost za dinamičnu i saradničku komunikaciju na optimalnim didaktičkim zahtjevima.

Na posljednjem mjestu je motiv uključivanja u obrazovni proces radi dobivanja rukovodećih mjesta (izgleda da rukovođeće mjesto nije atraktivno i u sadašnjem društvenom trenutku privlačno).

Analize globalnih pokazatelja razloga uključivanja u obrazovni proces uz rad bit će sigurno značajno izražena i u ostalim pokazateljima, a naročito u načinu korištenja radnog iskustva u obrazovnom procesu i kasnijoj provjeri efikasnosti obrazovanja uz rad.

Problem uključivanja polaznika u obrazovni proces promatrali smo ukrštanjem nezavisne varijable radnog iskustva i zavisne varijable motiva uključivanja u obrazovni proces kod polaznika, nastavnika i rukovodilaca. Ovo ukrštanje zavisne i nezavisne varijable dalo je slijedeće odnose:

1. Radno iskustvo i edukativna aspiracija polaznika

Radno iskustvo polaznika obrazovnog procesa kao nezavisne varijable ukršteno sa motivima uključivanja u obrazovni proces kao zavisne varijable pokazuje statističku značajnost Hi-kvadrata na oba nivoa (0,01 = 16,81 i 0,05 = 12,59), kao i C - koeficijenta koji govori o visokoj povezanosti ove dvije varijable - radnog iskustva i razloga (motiva) uključivanja polaznika u obrazovanje

¹⁰ Isto, str. 156.

uz rad, što znači da radno iskustvo utiče kao subjektivan faktor kod obrazovnog procesa.¹¹

Kod polaznika do deset godina radnog iskustva najfrekventniji motiv je "veći osobni dohodak" (28,1%, "potreba diplome" (20,1%) i "postizanje društvenog ugleda" (15,9%), a kod polaznika do dvadeset godina radnog iskustva ovi motivi djeluju nešto niže ("veći osobni dohodak" - 13,6%, "potreba diplome" - 15,4%, "postizanje društvenog ugleda" - 9,9%), ali, se zato javljaju u većoj frekvenciji motivi "bolje radno mjesto" (11,4%), "porodični razlozi" (15,9%) i "dostizanje drugova" (10,5%), što ukazuje da radno iskustvo polaznika veoma intenzivno djeluje na motivaciju obrazovanja.

Motivi "većeg osobnog dohotka", "potreba diplome" i "postizanje društvenog ugleda" međusobno su usko povezani kod svih polaznika i njihovog radnog iskustva, što ukazuje da obrazovanje polazniku osigurava povoljniji status u društvu, neposrednu materijalnu korist.

2. Radno iskustvo nastavnika i edukativna aspiracija

Ukrštanje radnog iskustva nastavnika i njihovog gledanja na motive prilikom uključivanja u odgojno-obrazovni proces pokazuje umjerenu povezanost (redukcija varijabli 34%), što je vidljivo iz Hi-kvadrata i C-koeficijenta na nivou značajnosti od 0,01 i 0,05, što je bilo i za očekivati.¹² Promatrano u totalu "promjena procesa proizvodnje" djelovala je kao najfrekventniji motiv (60,8%), a zatim "zaštita radnog mjesta" (45%), i "postizanje društvenog ugleda" (41,7%), a prema radnom iskustvu nastavnika vidljive su razlike u pogledu djelovanja motiva kod uključivanja polaznika u obrazovni proces, što pokazuju slijedeći podaci:

- nastavnici do pet godina radnog iskustva smatraju da su najfrekventniji motivi "promjena procesa proizvodnje"

11 Prilog br.15, str.371.

12 Prilog br.16, str.372.

(68,3%), "zaštita radnog mjesta" (56,1%), "porodični razlozi", "društveni ugled" (42,9%) i "veći osobni dohodak" (52,1%), što ukazuje da se kod mlađih polaznika pojavljuje najprije prirodna potreba za obrazovanjem, osiguranjem statusa u osnovnoj organizaciji udruženog rada, porodici, društvu, a tek onda veći osobni dohodak.

- Nastavnici do deset godina radnog iskustva smatraju da i dalje najfrekventnije djeluju motivi "promjena procesa proizvodnje" (57,5%), "zaštita radnog mjesta" (45,0%), "društveni ugled" (42,5%), "porodični razlozi" (37,5%), ali u nešto smanjenijoj frekvenciji.

- Nastavnici do dvadeset godina radnog iskustva smatraju "porodične razloge" (65,6%), "društveni ugled" (54,5%), i "veći osobni dohodak" (45,5%), najfrekventnijim motivom obrazovanju, dok se "promjena procesa proizvodnje" (36,4%), nalazi tek na šestom mjestu, što ukazuje da osobe sa više godina radnog iskustva žele najprije osigurati egzistenciju sebi i porodici, odnosno životni i profesionalno-radni prosperitet i stabilnost.

3. Radno iskustvo rukovodilaca i edukativna aspiracija

Radno iskustvo rukovodilaca i njihovo gledanje na motive prilikom uključivanja polaznika u odgojno-obrazovni proces pokazuje u totalu, da je najfrekventniji motiv "promjena procesa proizvodnje" (23,1%) kao i kod nastavnika (60,8%). U odnosu prema radnom iskustvu rukovodilaca zapažamo, da postoje razlike prema motivima koje se ogledaju u slijedećem:¹³

- rukovodioci do tri godine radnog iskustva smatraju da je "potreba diplome" (28,6%) najfrekventniji motiv, a zatim slijede "promjena procesa proizvodnje" (14,3%) kao i "veći osobni dohodak" i "bolje radno mjesto".

13 Prilog br.17. str. 373.

- kod rukovodilaca do deset godina radnog iskustva "promjena procesa proizvodnje" (27,7%) i "potreba diplome" (21,3%) su najfrekventniji motivi, s kod rukovodilaca koji imaju više od deset godina radnog iskustva podjednako su frekventni motivi "promjena procesa proizvodnje" i "porodični razlozi" (25,0%) kao i "potreba diplome" i "društveni ugled" (18,8%), što ukazuje da rukovodioci obrazovanje usko povezuju sa potrebom procesa proizvodnje, što je bilo i za očekivati.

Radno iskustvo rukovodilaca i njihovo gledanje na motive uključivanja polaznika u obrazovni proces pokazuje umjerenu povezanost na oba nivoa značajnosti Hi-kvadrata.

Empirijsko istraživanje o povezanosti radnog iskustva i edukativne aspiracije odraslih u procesu obrazovanja uz rad, prilikom njihovog uključivanja, pružilo je dovoljno podataka za utvrđivanje slijedećih stavova:

- Radnom iskustvu prilikom uključivanja polaznika u obrazovni proces ne pridaje se dovoljno pažnje, odnosno ono ne djeluje dovoljno motivaciono. Dosadašnja praksa uključivanja polaznika u proces obrazovanja uz rad je vrlo heterogena, nedovoljno se koristi radno iskustvo. Radno iskustvo kao bitan faktor prilikom uključivanja u obrazovni proces djelovalo je samo 4,6%, odnosno svega 17,2% kao bitan i dovoljan faktor motivacije. Utjecaj radnog iskustva nije bio prisutan kod 41,0% ispitanika.

- Radnici koji su rukovodioci procesa obrazovanja u osnovnim organizacijama udruženog rada smatraju, da radno iskustvo radnika ne djeluje dovoljno motivaciono prilikom uključivanja u obrazovni proces (njihovim mišljenjem, to iznosi samo 19,8%), što ukazuje da se radnom iskustvu ne pridaje dovoljna pažnja ni u osnovnoj organizaciji udruženog rada.

- Razlozi uključivanja polaznika u obrazovni proces uz rad veoma su složeni, te ovise o položaju i situaciji čovjeka i osnovne organizacije udruženog rada u pojedinim sredinama, ali i sa kojeg stanovišta gledamo na te motive.

Prilikom uključivanja u obrazovni proces, po mišljenju polaznika, najснаžnije djeluju motivi "nešto drugo" (45,6%) i potreba kvalifikacije (40,8%), dok motivi postignutih rezultata u radu djeluju samo 3,7%, kao i doprinos novinama u radu sa 6,3% - odnosno dosta nisko, što je zabrinjavajuće u vrijeme kada se čitavo društvo bori za produktivnost i ekonomičnost rada.

- Radno iskustvo nedovoljno se stručno prati u osnovnim organizacijama udruženog rada, jer je indirektno praćenje zastupljeno čak u 72,7%, a manje i nedovoljno je razvijeno praćenje direktnim putem (26,3%). To ukazuje da je radno iskustvo veoma složeno u objektivnom i subjektivnom vidu, te da je udruženi rad još nedovoljno povezan sa obrazovnim institucijama i stručnim službama, odnosno institucijama.

- Među deset ponuđenih motiva edukativne aspiracije prilikom uključivanja polaznika u obrazovanje, nejednakog društvenog i didaktičkog značaja, kao i nejednakog nivoa edukativne aspiracije, veći osobni dohodak (20,4%), potreba diplome (16,3%) i postizanje većeg društvenog ugleda (15,2%) najfrekventniji su. Ova činjenica ukazuje da se radnik sve više okreće materijalnim vrednotama i značaju formalnih kvalifikacija koje se sada daleko više društveno cijene i koje osiguravaju bolji društveni položaj. "Dokle god smo u situaciji da nam dohodak više ovisi o zvanju i tituli nego o rezultatima rada"¹⁴ ne možemo ni ovdje izvršiti prilikom uključivanja u obrazovni proces neki dublji prijelom ili preokret". Kvalifikacija, profesionalno obrazovanje, specijalizacija ne bi se smjeli sticati kao doživotni atributi, već elastično uspostavljati, mijenjati i potvrđivati u procesu rad - obrazovanje ... Jer, u sadašnjem sistemu posjedovanje titule i diplome nalikuje na neku vrstu uživanja doživotne rente".¹⁵ Zato je i

14 dr Stipe Šuvar, Škola i tvornica, Školska knjiga, Zagreb, 1977, str.131.

15 Isto, str.79.

razumljivo što su ovi motivi najrasprostranjeniji, te se u njima javlja i obrazovanje kao vrednosna orijentacija polaznika, odnosno odraslih uopće, pogotovo kad se zna da su radnici u metalском kompleksu subjekti sa nižim ličnim dohotkom i pretežno polukvalificirani i kvalificirani radnici.

- Ostali motivi učenja manje su frekventniji, jer se kreću od 10,4% (porodični razlozi) do 1,9% (neki drugi razlozi), što ukazuje da nisu dovoljno motivacioni prilikom uključivanja u obrazovni proces.

- Ukrštanje radnog iskustva polaznika kao nezavisne varijable i njihove edukativne aspiracije kao zavisne varijable pokazuje visoku povezanost Hi-kvadrata i C-koefficijenta na oba nivoa značajnosti (0,01 - 0,05). Radno iskustvo nastavnika i rukovodilaca u osnovnim organizacijama udruženog rada i njihovog gledanja na motive uključivanja u obrazovni proces pokazuje umjerenu povezanost.

- Dobiveni rezultati na temelju ukrštanja radnog iskustva kao nezavisne varijable i razloga (motiva) uključivanja u proces obrazovanja kao zavisne varijable kod svih ispitanika (polaznika, nastavnika i rukovodilaca) potvrdili su osnovnu hipotezu o međusobnoj ovisnosti zavisne i nezavisne varijable. Globalni podaci u totalu i postotku, kao i ukrštanje radnog iskustva i edukativne aspiracije potvrđuju osnovnu hipotezu o nedovoljnom korištenju radnog iskustva, njegovom praćenju i usmjeravanju, počev od osnovnih organizacija udruženog rada u kojima je radnik zaposlen do prosvjetno-pedagoških službi.

- Stečena saznanja do kojih se došlo empirijskim istraživanjem o ulozi radnog iskustva kao motivacionog faktora pri uključivanju polaznika u obrazovni proces nisu i ne mogu biti bez određenih didaktičkih implikacija, koje se manifestiraju:

- u prilagodavanju nastavnih planova i programa iskustvenoj razvijenosti polaznika,

- u sistematičnom praćenju radnog iskustva i njegove uloge od osnovne organizacije udruženog rada do prosvjetno-pedagoške službe,
- u dinamičnoj organizaciji odgojno-obrazovnog rada i adekvatnijoj ulozi polaznika u obrazovanju,
- u kvalitetnijem andragoško-pedagoškom osposobljavanju i usavršavanju nastavnog kadra za rad sa odraslima,
- u većoj povezanosti osnovnih organizacija udruženog rada materijalne proizvodnje koje uključuju radnike u obrazovni proces i stručnih službi, te centara za usmjereno obrazovanje,
- u istraživanju stvarnih potreba obrazovanja uz rad i adekvatnijem vrednovanju radno-iskustvenog faktora kao edukativnog elementa za uključivanje radnika u proces obrazovanja,
- u stvaranju adekvatnijih motiva za uključivanje svakog zaposlenog radnika u proces obrazovanja uz rad koji će odgovarati razini razvoja našeg samoupravnog društva u kojem rad i obrazovanje čine dijalektičko jedinstvo.

22. ZNAČAJ RADNOG ISKUSTVA U OBRAZOVNOM PROCESU

Uključivanje odraslih polaznika u proces obrazovanja uz rad zahtjeva od svih subjekata koji sudjeluju u obrazovnom procesu maksimalnu angažiranost, kako bi obrazovanje postiglo svoju namjenu.

U kontekstu obrazovanja uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju ne bi smjeli ispustiti iz vida ulogu nastavnika. Karakter u funkciji njegova rada, kao i položaj u odgojno-obrazovnom radu (u odnosu na tradicionalnu školu) u mnogome se mijenja i neograničava se samo na institucionalizirani razredno-predmetni sistem rada i predavačku djelatnost. On "sve više svoje polaznike obrazovnog procesa pretvara u suradnike, a ne u slušače".¹ U tom nastojanju radno iskustvo polaznika s kojim dolaze u obrazovni proces čini most suradnje između njih i nastavnika.

Didaktička praksa "još uvijek nije dovoljno razvijena i obrađena da bi andragozi-praktičari u značajnoj mjeri izbjegli to što sada rade pedagozi"² da jednostavno prenose metode i oblike rada od djece na odrasle bez dovoljno sagledavanja funkcije odraslog u obrazovnom procesu i njegovog radnog iskustva. Obrazovanje uz rad zahtjeva da obrazovni proces bude što više prilagođen potrebama rada, radnom iskustvu i sposobnostima radnika uključenih u obrazovanje. Zato lišiti odrasla čovjeka njegova udjela u obrazovanju u isto vrijeme znači onesposobljavati ga za samostalan rad, život, učenje. Dosadašnja andragoška praksa ukazuje da nije obrazovni proces dovoljno prilagođen odraslima (znanja se dociraju, između

1 dr Vlado Schmidt, Znanstveno-tehnološka revolucija, Škola i odgoj, Pedagoški rad, 1971, br. 7-8.

2 dr Ana Krajnc, Psihološke osnove andragoške didaktike, Andragogija, Zagreb, br. 9-10, 1976, str.27.

nastavnika i polaznika nema dijaloga, grada se predaje u obliku klasičnih predavanja itd.), jer odrastao čovjek osjeća "u sebi duboku psihičku potrebu suradnje" koja se u obrazovanju uz rad najbolje i može sagledati putem radnog iskustva polaznika.

"Na toj činjenici mora vaspitač odraslih da izgradi čitavo dalje obrazovanje i kao krajnju točku obrazovnog programa da uzme - stvarne interese i potrebe onih koji se obrazuju. Praktično, to znači da u obrazovanju odraslih nemamo tradicionalne, jednostrano docirajuće odnose učitelj - učenik; učitelj i učenik su u obrazovanju odrasle ličnosti na jednoj ravnini, čiji odnosi moraju biti - uzajamno uzimanje i davanje, jedan zajednički rad".³ O ovoj interakcijskoj relaciji, suradničkom odnosu između polaznika i nastavnika na osnovu radnog iskustva postavljeno je naše empirijsko istraživanje.

U tom nastojanju anketom smo željeli utvrditi koliko se radno iskustvo polaznika koristi u obrazovnom procesu kako sa stanovišta polaznika obrazovnog procesa tako i sa stanovišta nastavnika realizatora obrazovnog procesa. U tu svrhu postavili smo slijedeća pitanja:

- a) Koristi li vam vaše radno iskustvo u procesu obrazovanja? (U-POL br.26),
- b) Koriste li nastavnici u radu vaše radno iskustvo? (U-POL br.20),
- c) Koristite li radno iskustvo polaznika u obrazovnom procesu? (U-NAS br.8),
- d) Kako nastavnici koriste vaše radno iskustvo? (U-POL br.21),
- e) Gdje koristite radno iskustvo polaznika u obrazovnom procesu? (U-NAS br.9),
- f) Koje radno iskustvo radnici najviše donose u obrazovni proces? (U-NAS br.11),

³ dr Borivoj Samolovčev, mr Hakija Muradbegović, Opšta andragogija, IRO "Veselin Masleša", Sarajevo, 1979, str. 196.

- g) U čemu se manifestira korištenje vašeg radnog iskustva tokom obrazovanja uz rad?
(U-POL br.27).

1. Iskustvo i obrazovanje

Radno iskustvo polaznicima obrazovnog procesa omogućava da lakše savladaju postavljene zadatke (pogotovo kad se obrazuju u vertikalnom smislu u struci) u procesu obrazovanja. Kako radno iskustvo polaznicima koristi u procesu obrazovanja saznali smo iz slijedećeg pitanja:
KORISTI LI VAM VAŠE RADNO ISKUSTVO U PROCESU OBRAZOVANJA?

Na ponuđene modalitete polaznici su odgovorili:

- da, koristi	505	-	51,8 %
- ne koristi dovoljno	470	-	48,2 %
Ukupno	975	-	100 %

Prema mišljenju polaznika obrazovnog procesa njih 51,8% ili 505 smatra da im radno iskustvo koristi u obrazovanju, dok ih 48,2% ili 470 smatra da im radno iskustvo ne koristi dovoljno.

Podaci u totalu ukazuju da radno iskustvo ima pozitivan transfer kod 51,8% radnika - polaznika dok kod ostalih ono nije dovoljno iskorišteno.

1.1. Ukrštanjem starosne dobi polaznika i mogućnosti korištenja njihovog radnog iskustva dobili smo slijedeće podatke:⁴

a) Kod polaznika obrazovnog procesa do 25 godina starosti mogućnost korištenja njihovog radnog iskustva zastupljena je sa 35,8%,

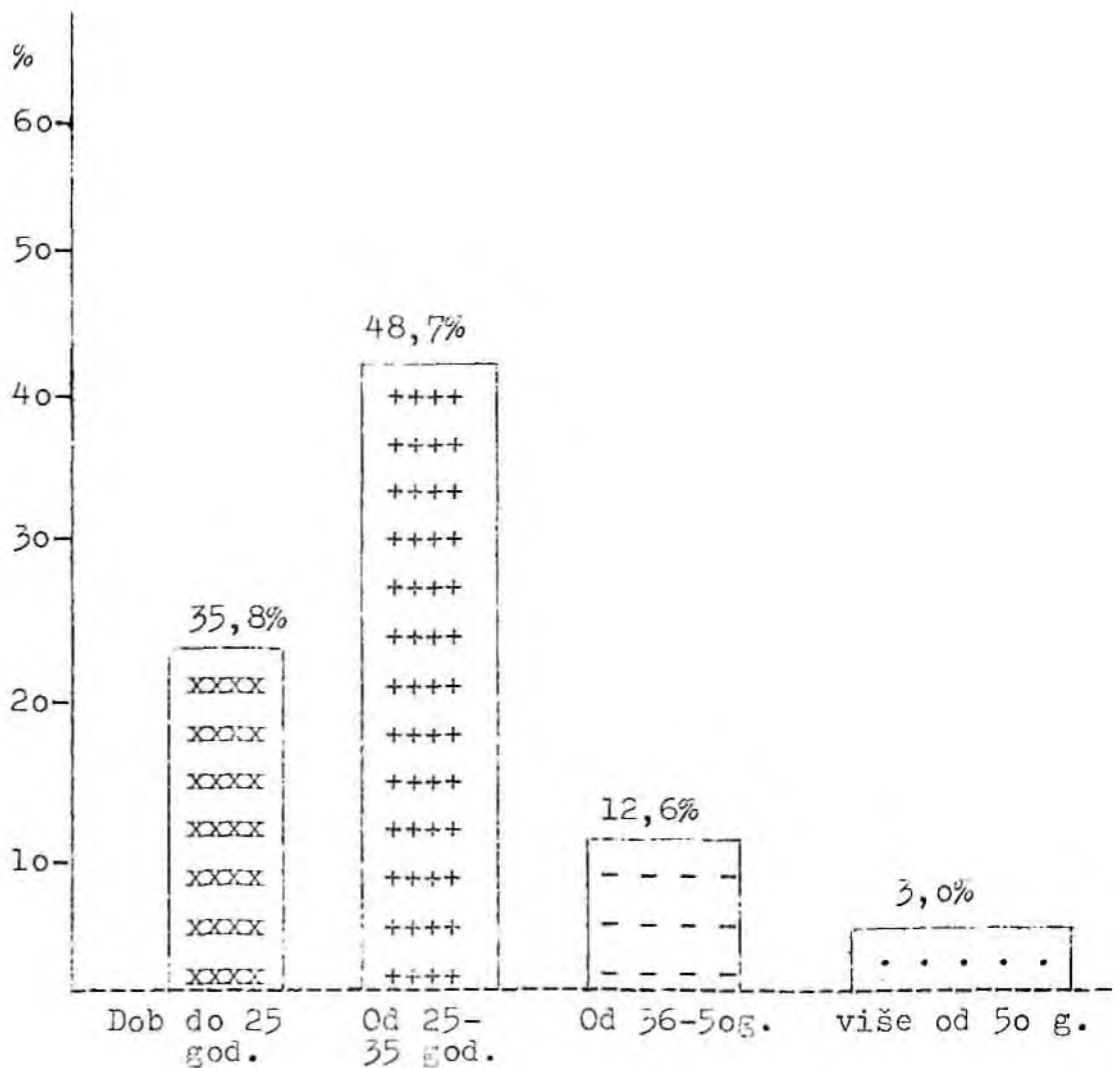
b) Kod polaznika obrazovnog procesa do 35 godina starosti mogućnost korištenja njihovog radnog iskustva zastupljena je sa 48,7%,

4 Prilog br.18. str. 374.

c) Kod polaznika obrazovnog procesa do 50 godina starosti mogućnost korištenja njihovog radnog iskustva zastupljena je sa 12,5%, a sa više od 50 godina sa 3,0%.

Mogućnost korištenja radnog iskustva polaznika u procesu obrazovanja uz rad prema starosnoj dobi pokazuje statističku značajnost Hi-kvadrata na oba nivoa značajnosti (0,01 i 0,05) i C-koeficijenta, što potvrđuje zavisnost starosne dobi ispitanika i mogućnosti korištenja radnog iskustva.

Grafički prikaz korištenja radnog iskustva i starosne dobi polaznika obrazovnog procesa izgleda ovako:

1.2. Ukrštanje školske spreme polaznika obrazovnog procesa i korištenja radnog iskustva u procesu obrazovanja pokazuje slijedeće odnose:⁵

a) polaznici koji nemaju potpunu osnovnu školu (njih 6,3%) a uključeni su u obrazovni proces na srednjem stupnju usmjerenog obrazovanja svoje radno iskustvo koriste svega 27,7% (što je i za očekivati, jer je njima praćenje obrazovanja otežano, nejasno i donekle nerazumljivo kaže 72,3% ispitanika),

b) polaznici sa potpunom osnovnom školom (njih 11,4%) svoje radno iskustvo koriste sa 46,8%,

c) polaznici sa završenom školom za kvalificirane radnike (njih 70,2%) radno iskustvo koristi 53,4%, dok polaznici sa završenom školom za visokokvalificirane radnike koriste radno iskustvo 65,7%, a polaznici sa završenom srednjom školom 69,3%.

Dobiveni podaci ukazuju da školska sprema polaznika obrazovnog procesa omogućuje bolje korištenje radnog iskustva u obrazovnom procesu. Statistička značajnost Hi-kvadrata na oba nivoa (0,01 i 0,05) i koeficijenta kontingencije ($C = 0,7299$) potvrđuje zavisnost nivoa školske spreme i korištenja radnog iskustva. Zato je i normalno što se kod kvalificiranih radnika radno iskustvo koristi od 53,4% do 69,3%.

Korištenje radnog iskustva polaznika u obrazovnom procesu uz starosnu dob i školsku spremu, promatrali smo i u ovisnosti o radnom iskustvu polaznika.

1.3. Ukrštanjem radnog iskustva polaznika kao nezavisne varijable i korištenja radnog iskustva kao zavisne varijable dobili smo slijedeće rezultate koje prikazuje navedena tabela:

5 Prilog br.19. str. 375.

Radno iskustvo	Koristi li vam vaše radno iskustvo u procesu obrazovanja?			
	Da, koristi		Ne koristi dovoljno	
Ukupno	505	51,8%	470	48,2%
do 2 godine	25	49,0	26	51,0
od 2-5 godina	102	52,0	94	48,0
od 6-10 godina	155	53,6	134	46,4
od 11-15 godina	185	59,7	187	40,3
od 16-20 godina	24	64,5	20	35,5
od 21 i više god.	14	66,9	9	33,1

Značajnost na nivou 0,01 = 16,00

Značajnost na nivou 0,05 = 11,7

$$x^2 \text{ (Hi kvadrat) } = 22.0757$$

$$C \text{ (koeficijent kontingencije) } = 0,8603$$

Dobiveni rezultati ukazuju da radnici sa više kontinuiranog radnog iskustva u metalskoj struci svoje radno iskustvo u procesu obrazovanja koriste u većem postotku, što se vidi u rasponu od 49,0% do 66,9%.

Statistička značajnost Hi-kvadrata i C-koeficijenta potvrđuje zavisnost radnog iskustva polaznika obrazovnog procesa i postotka korištenja radnog iskustva u obrazovanju. Porastom radnog iskustva raste i mogućnost većeg korištenja iskustva. To je i razumljivo, jer "je iskustvo mlada čovjeka novo, svježije, u životnoj praksi još nedovoljno provjereno, tj. još nije učvršćeno".⁶

1.4. U namjeri da otkrijemo koliko nastavnici koriste radno iskustvo u procesu obrazovanja uz rad postavili smo polaznicima obrazovnog procesa slijedeće pitanje:

KORISTE LI NASTAVNICI U RADU VAŠE RADNO ISKUSTVO?

Na ponuđene alternative dobili smo slijedeće apsolutne i relativne pokazatelje:

6 dr Vlado Andrilović, Kako odrastao čovjek uči, Andragoška biblioteka, Zagreb, Školska knjiga, 1976, str.133.

- da, dovoljno	223	-	22,9 %
- da, nedovoljno	154	-	15,8 %
- ne	598	-	61,3 %
<hr/>			
Ukupno	975	-	100 %
<hr/>			

Od 975 polaznika njih 223 ili 22,9% smatra da nastavnici u procesu obrazovanja uz rad dovoljno koriste njihovo radno iskustvo, što nije zadovoljavajuće, jer radnici koji se obrazuju uz rad mogu dati veći doprinos u obrazovnom procesu samo ih treba za tu suradnju pravilno motivirati i usmjeriti.

Dodamo li ovom podatku i 154 polaznika ili 15,8% koji smatraju da se iskustvo koristi, ali nedovoljno, dobit ćemo podatak da se radno iskustvo od strane nastavnika u obrazovnom procesu u ova dva modaliteta (da, dovoljno i da, nedovoljno) koristi samo kod 377 polaznika ili 38,7%, što je nezadovoljavajuće.

Dobiveni podaci ukazuju da nastavnici nedovoljno koriste radno iskustvo svojih polaznika u obrazovnom procesu, odnosno kod 598 polaznika ili 61,2% ono se uopće ne koristi. To znači da nezavisna varijabla (radno iskustvo) nije od strane nastavnika po mišljenju polaznika obrazovnog procesa dovoljno iskorištena, odnosno da se obrazovni proces nedovoljno oslanja na radno iskustvo polaznika.

1.5. U namjeri da otkrijemo odnos između radnog iskustva kao nezavisne varijable i njegovog korištenja od strane nastavnika u procesu obrazovanja ukrstili smo radno iskustvo polaznika obrazovnog procesa i stepena korištenja radnog iskustva od strane nastavnika i dobili slijedeću tabelu:

Radno iskustvo	KORISTE LI NASTAVNICI U RADU VAŠE RADNO ISKUSTVO?					
	Da, dovoljno		Da, nedovoljno		Ne koriste	
	N	%	N	%	N	%
Ukupno	223	22,9	154	15,8	598	61,3
do 2 godine	10	19,6	5	9,8	36	70,6
od 2-5 godina	49	22,0	27	13,8	120	61,2
od 6-10 godina	66	22,8	49	17,0	174	60,2
od 11-15 godina	82	23,6	56	15,1	234	62,9
od 16-20 godina	11	25,0	10	22,7	23	52,3
od 21 i više god.	5	26,7	7	30,4	11	47,8

Značajnost na nivou 0,01 = 23,21

Značajnost na nivou 0,05 = 18,31

χ^2 (Hi kvadrat) = 22,3402

C (koeficijent kontingencije) = 0,7502

Dobiveni podaci ukazuju da nastavnici veoma malo koriste radno iskustvo polaznika (od 19,6% do 26,7%) ne samo u apsolutnim i relativnim pokazateljima, već i prema radnom iskustvu polaznika.

Statistička značajnost Hi-kvadrata na oba nivoa i C-koeficijenta potvrđuje umjerenu povezanost radnog iskustva i stepena njegove iskorištenosti u procesu obrazovanja od strane nastavnika po mišljenju polaznika, što ukazuje da se radno iskustvo nedovoljno koristi i prema godinama radnog iskustva, odnosno da se odgojno-obrazovni proces nedovoljno povezuje uz radno iskustvo. To prikazuje slijedeća rang skala:

Radno iskustvo polaznika	Dovoljno korištenje radnog iskustva	Rang
1	2	3
do 2 godine	19,6 %	6
od 2-5 godina	22,0 %	5
od 6-10 godina	22,8 %	4

1	2	3
od 11 - 15 godina	23,6 %	3
od 16 - 20 godina	25,0 %	2
više od 21 godine	26,7 %	1

Porastom radnog iskustva radnika raste i korištenje njegovog iskustva u obrazovnom procesu. Najmanje se koristi radno iskustvo kod početnika-mladih radnika (19,6%) što je i za očekivati, jer je njihovo radno iskustvo minimalno, a zatim korištenje radnog iskustva raste postepeno porastom godina rada (do 26,7%) što je nedovoljno i još jednom ukazuje na potrebu kvalitetnijeg i kvantitativnijeg korištenja radnog iskustva polaznika.

Odrastao čovjek uključen u obrazovni proces zna što mu nedostaje i što mu treba. Identificirati njegove potrebe u ovom slučaju s našim "korištenjem" radnog iskustva nije uvijek opravdano jer je riječ o dva, u dosta slučajeva, različita kriterija, o dva različita interesa i aspekta s kojih se gleda na te potrebe⁷ korištenja iskustva.

U bilo kojoj situaciji, ako je iskustvo odraslog devalvirano ili ignorisano, on to prima i osjeća ne samo, kao odbijanje njegova iskustva već kao odbijanje i nepriznavanje njega samoga kao osobe. Andragozi respektuju ljude samim tim što koriste njihova iskustva kao resurse za učenje.

1.6. U procesu obrazovanja uz rad nastavnici vrše nesumnjiv utjecaj u mnogim vidovima organizacije, realizacije i vrednovanja obrazovnog procesa, pri čemu nije isključena i njihova psihološko-sociološka uloga. O njihovim stavovima, ponašanju, didaktičkoj spremnosti i andragoškom znanju uz ostalo najvećim dijelom ovisi krajnji ishod odgoja i obrazovanja.

7 dr Mihajlo Ogrizović, Metode obrazovanja odraslih, RS "Moša Pijade", Zagreb, 1966, str.15.

U namjeri da sagledamo kako nastavnici koriste radno iskustvo polaznika u obrazovnom procesu postavili smo slijedeće pitanje:

KORISTITE LI RADNO ISKUSTVO POLAZNIKA U OBRAZOVNOM PROCESU?

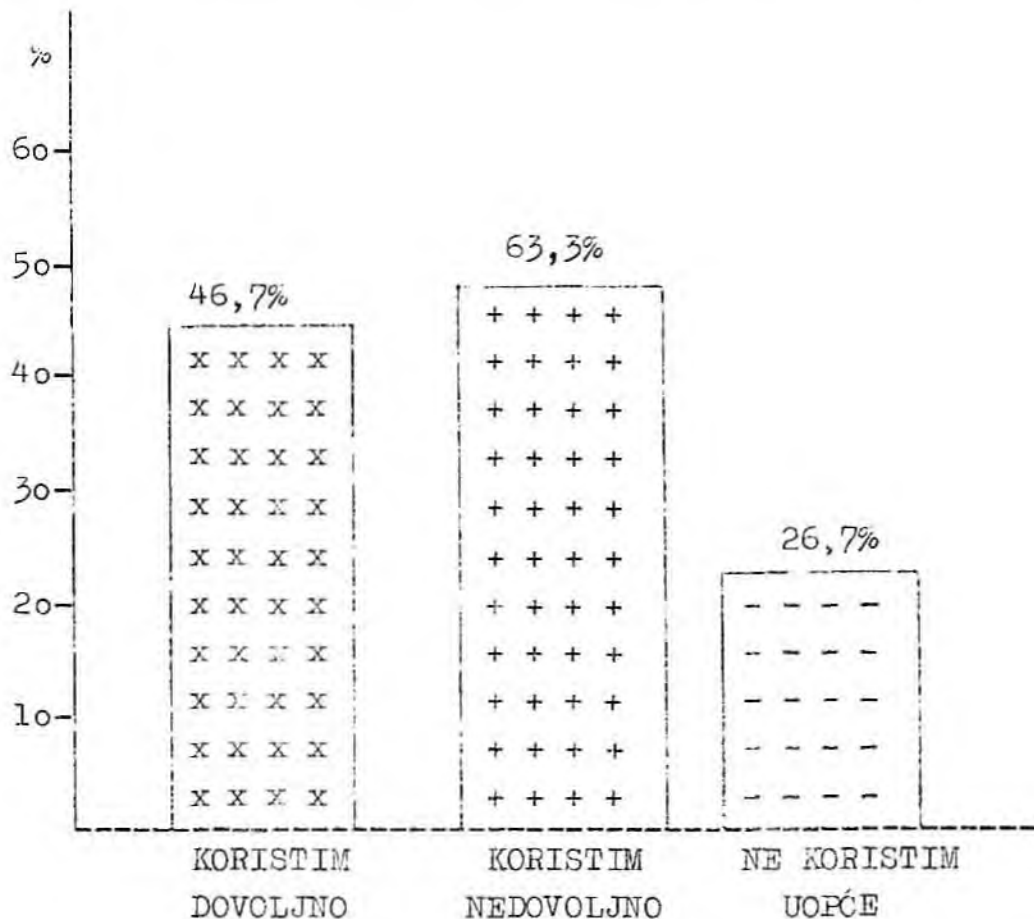
Na ponuđene tri alternative u apsolutnim i relativnim pokazateljima dobili smo ove podatke:

a) od 120 nastavnika njih 56 ili 46,7% smatra da dovoljno koristi radno iskustvo svojih polaznika u obrazovanju,

b) od 120 nastavnika njih 76 ili 63,3% smatra da radno iskustvo nedovoljno koristi u svom radu i

c) od 120 nastavnika njih 32 ili 26,7% smatra da radno iskustvo uopće ne koristi u procesu obrazovanja uz rad.

Grafički prikaz rezultata izgleda ovako:

Dobiveni podaci o korištenju radnog iskustva polaznika u obrazovnom procesu od strane nastavnika ukazuju o nedovoljnoj iskorištenosti radnog iskustva u procesu obrazovanja kao i o stanju naše andragoške teorije i prakse, što se očituje u slijedećem:

- Samoupravni položaj polaznika potrebno je izgrađivati ne samo u organizacijama udruženog rada materijalne proizvodnje koje upućuju polaznike u obrazovanje već i u odgojno-obrazovnim institucijama. Dakle, polaznik kao aktivni subjekt samoupravljanja, radnog procesa, to mora postati i u procesu obrazovanja uz rad.

- Nastavni kadar u centrima usmjerenog obrazovanja osposobljen je za rad sa omladinom, a ne za rad s odraslima. Oni poznaju pedagogiju a andragoški rad za njih je još u dobroj mjeri nepoznat i zato je nužno potrebno organizirati andragoško usavršavanje nastavnog kadra u CUO.

Obrazovna struktura nastavnika koji rade u obrazovanju uz rad (naprijed navedena, strana) pokazuje veliku heterogenost po struci, po iskustvu, po svojim gledanjima. U našoj republici Andragoški centar je još 1977. godine ukazao na značaj obrazovanja andragoških kadrova⁸ i između ostalog istakao paradoks između pedagoškog i andragoškog obrazovanja nastavnika: "dok se na obrazovanju i osposobljavanju nastavnika i odgajatelja za predškolski i osnovnoškolski odgoj radi, a inzistira se i na andragoškom obrazovanju kadrova za obrazovanje odraslih, dotle je obrazovanje nastavnika za rad s omladinom... i odraslima slabo razvijen".⁹

O obrazovanju i osposobljavanju andragoških kadrova ovisi i uspješnost korištenja radnog iskustva polaznika. Dosadašnje bogato iskustvo u obrazovanju andragoških radnika prošlo je tri faze¹⁰, koje čine dijalektičko jedin-

8 Andragoški kadrovi, Andragoški centar, Zagreb, 1977.

9 Isto, str.3.

10 dr Borivoj Samolovčev, Problem obrazovanja i osposobljavanja andragoških kadrova u uslovima razvijene i razudene vaspitne prakse, Andragoški kadrovi, Zagreb, 1977, str.21-27.

stvo (faza informativno-instruktivnog rada, faza pedagoškog tradicionalizma i faza razvijene i razučene obrazovno-vaspitne prakse) i ukazuju da bi za andragoški rad svaki nastavnik trebao poznavati i biti osposobljen za fundamentalna andragoška znanja i posebno metodička znanja.

2. Oblici korištenja iskustva

2.1. Korištenje radnog iskustva polaznika u obrazovnom procesu uz rad može pomoći n~~a~~ samo polaznicima već i nastavnicima - andragoškim radnicima. Da bi došli do podataka kako nastavnici koriste radno iskustvo svojih polaznika postavili smo polaznicima slijedeće pitanje:

KAKO NASTAVNICI KORISTE VAŠE RADNO ISKUSTVO?

Od ponuđenih pet alternativa dobili smo slijedeće apsolutne i relativne pokazatelje:

- uključuju nas u pripremu obrazovnog procesa	210	-	21,5%
- izrađujemo izvještaje, koreferate, prikaze, tabele	326	-	33,4%
- obrazlažemo naša radna iskustva iz struke	158	-	16,3%
- njihovi smo suradnici u radu	192	-	19,7%
- izrađujemo primjere iz prakse	89	-	9,1%
Ukupno	975	-	100%

Dobiveni podaci ukazuju da nastavnici iako heterogeni po svom sastavu (profesionalni i neprofesionalni andragoški radnici) koriste radno iskustvo polaznika u svim fazama obrazovnog ciklusa, a to se ogleda:

a) U pripremanju ili uvođenju polaznika u obrazovni proces, u motiviranju za rad, učenju - nastavnici angažiraju 21,5% polaznika. Razumljivo da je motiviranost zadatak čitavog obrazovnog procesa i da je nju teško normirati i razmatrati samo u pripremnoj fazi rada, ali iako niski postotak upućuje da će u obrazovnom radu biti mogu-

će uspostaviti radnu atmosferu i raspoloženje za daljnju suradnju.

b) U obrađivanju novih sadržaja osnovno je da polaznici obrazovanja razumiju i shvate nove sadržaje na bazi svog iskustva, da se više angažiraju putem raznih oblika rada. U ovom istraživanju 33,4% polaznika izrađuje prikaze, tabele, izvještaje, koreferate, a 16,5% obrazlaže primjere iz radnog iskustva. I ovaj podatak ukazuje da se malo koriste primjeri iz radnog iskustva, odnosno nedovoljno, a uvjeta za njihovo korištenje ima sigurno više.

c) U provjeravanju, ponavljanju i vrednovanju, povezivanju teorije i prakse, te funkcionalnosti obrazovanja polaznici učestvuju od 9,1% (izrada primjera iz prakse) do 19,7% kao suradnici nastavnika.

Ovako niska suradnja između polaznika i nastavnika po mišljenju polaznika, nije dovoljna garancija uspješnosti obrazovnog ciklusa, te pred nastavnike stavlja niz poteškoća.

Korištenje radnog iskustva pomaže "oslobađanju od treme i napetosti putem prijateljskog, neformalnog pristupa i dobre atmosfere u grupi, zatim u motiviranju putem znatiželje i ukazivanjem na neposredne koristi od obrazovanja".¹¹

2.2. Pretpostavljajući da postoji povezanost između radnog iskustva polaznika i korištenja iskustva od strane nastavnika, ukrstili smo radno iskustvo kao nezavisnu varijablu i oblike korištenja iskustva od strane nastavnika, te dobili slijedeću tabelu:

11 dr Nikola Pastuović, Obrazovni ciklus, Andragoški centar, Zagreb, 1978, str.160.

RADNO ISKUSTVO	KAKO NASTAVNICI KORISTE VAŠE RADNO ISKUSTVO?									
	UKLJUČUJU NAS U PRIPREMU OBRAZOVNOG PROCESA		IZRAĐUJEMO IZVJEŠTAJE, KOREFERATE, PRIKAZE, TABELE		OBRAZLAŽEMO NAŠA RADNA ISKUSTVA		NJIHOVI SMO SURADNICI U RADU		PRIKAZUJEMO KAKO SE TEORIJA REALIZIRA U PRAKSI	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ukupno	210	21,5	325	33,4	158	16,3	192	19,7	89	9,1
do 2 godine	18	35,3	17	33,3	10	19,6	5	9,8	1	2,0
od 2-5 godina	45	23,0	65	33,2	25	12,8	48	24,5	13	6,6
od 6-10 godina	64	22,1	101	34,9	43	14,9	53	18,3	28	9,7
od 11-15 godina	71	19,1	127	35,1	66	17,7	72	19,4	36	9,7
od 16-20 godina	9	20,5	11	25,0	9	20,5	10	22,7	5	11,4
od 21 i više god.	3	13,0	5	21,7	5	21,7	4	17,4	6	26,1

Značajnost na nivou 0,01 = 37,51

Značajnost na nivou 0,05 = 31,41

χ^2 (Hi-kvadrat) = 69.5648

C = 0,763

Značajnost Hi-kvadrata i C-koeficijenta na oba nivoa značajnosti pokazuju visoku povezanost, koja je naglašena u svim oblicima korištenja radnog iskustva. Kod uključivanja u pripremanje obrazovnog procesa najviše su angažirani mlađi polaznici (od 2-5 godina radnog iskustva) do 35,3%, a kod obrade nove građe uz njih daleko više se koriste svi polaznici bez obzira na radno iskustvo, dok se u provjeravanju i vrednovanju obrazovnog procesa najviše koriste stariji i iskusniji polaznici sa više godina radnog iskustva (11,4% - 26,1%) što je i relativno i objektivno pozitivno u didaktičkom i andragoškom pogledu.

2.3. Kako nastavnici gledaju na korištenje radnog iskustva u procesu obrazovanja uz rad saznali smo iz pitanja:

GDJE KORISTITE RADNO ISKUSTVO POLAZNIKA U OBRAZOVNOM PROCESU?

Na ponudene alternative 120 nastavnika dalo je slijedeće stavove:

a) U pripremanju obrade nastavne građe korišteno je radno iskustvo polaznika sa 60,8% (dosta visoki postotak korištenja radnog iskustva),

b) U toku obrade, programiranju aktivnosti, korištenjem raznih oblika rada korišteno je radno iskustvo polaznika sa 25,8% i

c) U ponavljanju, vježbanju, vrednovanju rada korišteno je iskustvo polaznika sa 55,8%.

Sagledavši korištenje radnog iskustva u procesu obrazovanja sa stanovišta polaznika i nastavnika uočavamo izvjesne razlike koje su komperativno prikazane u slijedećoj tabeli:

Obrazovni ciklus	Stavovi polaznika obrazovanja	Stavovi nastavnika
Pripremanje i uvođenje u obrazovni proces	21,5%	60,8%
U obradivanju nove građe	16,3%-32,4%	25,8%
U provjeravanju funkcionalnosti obrazovanja	9,1%-19,7%	55,8%

Dobiveni podaci ukazuju da se radno iskustvo polaznika daleko više koristi po mišljenju nastavnika, nego samih polaznika u svim etapama obrazovnog ciklusa, što ukazuje da nastavnici i polaznici ne polaze s istog stajališta ologe radnog iskustva u procesu obrazovanja. Svakako i ovi podaci zahtjevaju dublju psihološku analizu u svakoj obrazovnoj grupi, svakom centru usmjerenog obrazovanja i upozoravaju da u suradnji između nastavnika i polaznika ima rezultata ali i propusta.

2.4. Oblici suradnje između nastavnika i polaznika obrazovnog procesa ovise i o vrsti radnog iskustva koje polaznik donosi u proces obrazovanja. Na postavljeno pitanje:

KOJE RADNO ISKUSTVO RADNICI NAJVIŠE DONOSE U OBRAZOVNI PROCES? nastavnici su odgovorili:

Vrsta iskustva	%	Rang
Opće obrazovno	72,5	2
Društveno-ekonomsko	36,7	4
Stručno-profesionalno	72,3	1
Radno-praktično	68,3	3

Podaci ukazuju da polaznici dolaze sa dosta bogatim radnik iskustvom u obrazovni proces, a u usmjerenom obrazo-

vanju uz rad najviše koristi se stručno-profesionalno i radno-praktično iskustvo, što prikazuje slijedeća tabela:

Oblik rada	RADNO-PRAKTIČNO ISKUSTVO		STRUČNO-PROFESIONALNO ISKUSTVO	
	%	Rang	%	Rang
Frontalni rad	68,2	1	56,7	2
Grupni rad	62,5	2	58,3	1
Individualni rad	58,3	3	55,4	3
Kombinirani rad	49,2	4	50,0	4
Konzultacije	45,0	5	41,3	5
Slobodni razgovori	37,5	6	28,3	6

a) Radno-praktično iskustvo polaznika najviše se koristi (68,2%) u frontalnom radu, a zatim njegovo korištenje opada na 37,5% kod slobodnih oblika rada-konzultacija. Navedeni stavovi potvrđuju da još pretežno i najviše rade nastavnici u frontalnom (klasičnom) radu sa čitavom grupom polaznika gdje je odjednom najekonomičnije moguće iskoristiti radno-praktično iskustvo polaznika.

b) Kod primjene stručno-profesionalnog iskustva također zapažamo iste odnose samo je njihovo iskorištavanje izraženo nešto niže (od 58,3% - 28,3%).

Primjena radnog iskustva u relativnom smislu ovisi o stupnju sličnosti između novoga i poznatoga, tj. o broju zajedničkih elemenata u sadržajima, tehnikama i principima koji se uče.

2.5. Doprinos radnog iskustva može biti različit u obrazovnom procesu, a u namjeri da sagledamo njegov značaj postavili smo polaznicima obrazovnog procesa pitanje:

U ČEMU SE MANIFESTIRA KORIŠTENJE VAŠEG RADNOG ISKUSTVA TOKOM OBRAZOVANJA UZ RAD?

Na ponudene modalitete polaznici su odgovorili:

- u odnosu nastavnika prema polaznicima	267	-	27,4%
- u nastojanju povezivanja teorije i prakse	201	-	20,6%
- u poticajima i dobrovoljnosti suradnje	133	-	13,7%
- u prilagodbi nastavnog programa našem iskustvu, znanju i sposobnostima	50	-	5,1%
- u primjeni grupnog i individualnog rada	233	-	23,9%
- u suvremenosti i dinamičnosti nastavnog rada	90	-	9,2%
<hr/>			
Ukupno	975	-	100%

Dobiveni podaci ukazuju da se po mišljenju polaznika radno iskustvo najviše koristi u odnosu između nastavnika (27,4%), u primjeni grupnog rada (23,9%), povezivanju teorije i prakse (20,6%), dobrovoljnoj suradnji (13,7%), a najmanje u suvremenosti nastavnog rada (9,2%) i kod prilagodbe nastavnih programa radnom iskustvu i sposobnostima polaznika.

Naše istraživanje pokazalo je da su polaznici bili dobri suradnici u nastavnom procesu što je vidljivo iz prikazanih podataka, ali različiti po kvaliteti te suradnje u apsolutnom i relativnom pogledu. Najviše su surađivali sa nastavnicima kada su oni koristili njihovo iskustvo (27,4%), što nije zadovoljavajuće, jer je funkcija nastavnika "da vodi učenika u takve vrste iskustva koje će ga osposobiti da razvije svoje prirodne potencijale".¹² S obzirom na ulogu radnog iskustva u obrazovnom procesu Knowlesov princip¹³ "učenje treba da je povezano s iskustvom učenika i da koristi ta iskustva" u obrazovanju uz rad prema našem istraživanju ta veza je ostvarena sa 20,6% od strane nastavnika, što je nedovoljno.

12 Publikacija Saveznog zavoda za proučavanje školskih i prosvjetnih pitanja "obrazovanje odraslih", Beograd, 1958, str.2.

13 Osnovi andragogije, Sarajevo, Zavod za izdavanje udžbenika, 1966, str.273.

Odrastao čovjek "je stekao izvjesne kvalifikacije koje ga čine samostalnim, te dobrovoljno učestvuje u obrazovnom procesu".¹⁴ Ta dobrovoljnost u suradnji između nastavnika i polaznika putem radnog iskustva realizirana je veoma nisko, svega sa 13,7%, što daje naslutiti da dobar dio polaznika nije ušao u obrazovni proces na temelju vlastite dobrovoljnosti već uslijed drugih uslova (vidi str. - radno iskustvo kao motivacioni faktor).

Najslabiji kontakt između nastavnika i polaznika ostvaren je u prilagodbi nastavnog programa iskustvu, znanju i sposobnostima polaznika (svega 5,1%), te primjeni raznovrsnosti i dinamičnosti nastavnog rada (9,2%), što ukazuje da još u radu prevladavaju "masovna predavanja frontalnog oblika", a princip raznovrsnosti i dinamičnosti još nije našao adekvatno svoje mjesto. Situacija je nešto povoljnija, jer se radno iskustvo u primjeni grupnog i individualnog rada koristilo 23,9%. Uspoređujući ove rezultate zapažamo da je princip raznovrsnosti i dinamičnosti više raširen i primjenjiv u općoj organizaciji obrazovnog rada nego u organizaciji nastavnog sata.

2.6. U namjeri da što objektivnije utvrdimo vezu između radnog iskustva polaznika i modaliteta kojima se manifestira korištenje radnog iskustva ukrstili smo radno iskustvo polaznika kao nezavisnu varijablu i modalitete korištenja radnog iskustva kao zavisne varijable i dobili slijedeće podatke:¹⁵

a) Radno iskustvo omogućava bolji kontakt između polaznika i nastavnika i najviše je zastupljeno kod radnika sa većim radnim iskustvom (iznad 15 godina od 31,8-34,8%),

b) Povezivanje teorije i prakse na osnovu radnog iskustva najviše je istaknuto kod mladih radnika (32,0% kod radnika do 2 godine) a zatim ponovo kod radnika nakon 10

14 Dragomir Filipović, Organizacija obrazovanja odraslih, Rad, Beograd, 1961, str.35.

15 Prilog br.20, str.376.

godina radnog iskustva (21,8%): što je bilo i za očekivati jer se teorija i praksa dalje razvijaju i usavršavaju,

c) Poticaj i suradnja na osnovu radnog iskustva ne pokazuje neke velike statističke razlike (kreće se od 12,4% do 14,0%) među polaznicima ali je nešto više naglašena kod polaznika do 5 godina radnog iskustva (16,3%),

d) Potreba prilagodbe nastavnih programa na osnovi radnog iskustva više je naglašena kod starijih radnika (8,7%) nego kod mladih polaznika,

e) Radno iskustvo najviše omogućuje grupni i individualni rad kao dinamičnost rada kod radnika nakon 15 godina radnog iskustva.

Statistička značajnost Hi-kvadrata na oba nivoa (0,01 = 44,31 i 0,05 = 37,65) i C-koeficijenta potvrđuje visoku povezanost između radnog iskustva polaznika i manifestiranja oblika korištenja radnog iskustva u obrazovanju, što upućuje na zaključak da radno iskustvo utiče na oblike manifestacija radnog iskustva u obrazovanju.

.....

Empirijsko istraživanje značaja radnog iskustva u procesu srednjeg usmjerenog obrazovanja uz rad izvršeno je kod polaznika obrazovnog procesa i nastavnika realizatora obrazovnog procesa. Dobiveni podaci ukazuju:

- Radno iskustvo polaznicima obrazovnog procesa, po njihovom mišljenju, u procesu obrazovanja koristi 51,8%, što ukazuje da radno iskustvo ima dosta visoki pozitivan transfer po mišljenju polaznika.

- Ukrštanje starosne dobi polaznika sa mogućnošću korištenja njihovog radnog iskustva pokazuje statističku značajnost Hi-kvadrata na oba nivoa značajnosti i C-koeficijenta, što potvrđuje zavisnost starosne dobi ispitanika i mogućnosti korištenja radnog iskustva, koja se penje od 35,8% do 48,7% kod polaznika do 35 godina.

- Školska sprema polaznika obrazovnog procesa omogućuje bolje korištenje radnog iskustva u obrazovnom procesu, što potvrđuje statistička značajnost Hi-kvadrata i C-koeficijenta na oba nivoa značajnosti (0,01 i 0,05), koja se kod kvalificiranih radnika kreće od 53,4% do 69,3%.

- Radno iskustvo polaznika obrazovnog procesa kao nezavisne varijable ukršteno sa mogućnošću korištenja radnog iskustva u procesu obrazovanja pokazuje statističku značajnost i međusobnu zavisnost, koja se očituje u mogućnosti većeg korištenja radnog iskustva (od 49,0% do 66,9%) porastom radnog iskustva. To je bilo i za očekivati, jer je iskustvo mladog radnika još svježije, u životnoj i radnoj praksi nedovoljno provjereno i učvršćeno.

- Radno iskustvo polaznicima obrazovnog procesa koristi po njihovom mišljenju u obrazovnom procesu 51,8%, a istraživanjem koliko nastavnici koriste to njihovo iskustvo od 975 polaznika njih 223 ili 22,9% smatra da nastavnici

dovoljno koriste to iskustvo, što nije zadovoljavajuće, odnosno kod 598 polaznika ili 61,3% ono se uopće ne koristi. To znači da nezavisna varijabla (radno iskustvo) nije od strane nastavnika po mišljenju polaznika dovoljno iskorištena, odnosno obrazovni proces nedovoljno se oslanja na radno iskustvo.

- Radno iskustvo polaznika kao nezavisne varijable i njegovog korištenja od strane nastavnika kao zavisne varijable pokazuje da nastavnici veoma malo koriste radno iskustvo polaznika (ono se kreće od 19,6% do 26,7%) i prema njihovom radnom iskustvu, što pokazuje slijedeća rang skala:

Radno iskustvo polaznika	Modalitet dovoljnog korištenja radnog iskustva	Rang
do 2 godine	19,6%	5
od 2-5 godina	22,0%	5
od 6-10 godina	22,8%	4
od 11-15 godina	23,6%	3
od 16-20 godina	25,0%	2
više od 21 godinu	26,7%	1

- Korištenje radnog iskustva polaznika obrazovnog procesa od strane nastavnika također ukazuje da nastavnici nedovoljno koriste radno iskustvo u procesu obrazovanja, što potvrđuju dobiveni podaci:

a) od 120 nastavnika njih 56 ili 46,7% smatra da dovoljno koristi radno iskustvo svojih polaznika,

b) od 120 nastavnika njih 76 ili 63,3% smatra da radno iskustvo nedovoljno koristi u svom radu i

c) od 120 nastavnika njih 32 ili 26,7% smatra da radno iskustvo uopće ne koristi u obrazovnom procesu.

Dobiveni podaci o stavu nastavnika prema korištenju iskustva u obrazovnom procesu su zaista niski i govore o mnogim karakteristikama naše andragoške teorije i prakse.

Svakako da preorijentacija obrazovanja odraslih iz radničkih i narodnih sveučilišta u Centre usmjerenog obrazovanja znači nov kvalitet, ali ujedno i veliku opasnost, jer su nastavnici centara osposobljeni prvenstveno za pedagoški rad s omladinom i ne poznaju dovoljno andragoški rad, te je nužno organizirati andragoško osposobljavanje nastavnog kadra u CUO. To je imperativ obrazovanja uz rad, jer ova djelatnost više nije "prirepak" aktivnosti, već sastavni dio rada svakog centra usmjerenog obrazovanja. O uspješnosti obrazovanja i osposobljavanja nastavnog kadra ovisi i uspješnost korištenja radnog iskustva polaznika.

- Radno iskustvo polaznika u obrazovnom procesu koristi se na razne načine, a naše istraživanje dalo je slijedeće podatke, koji ukazuju da se radno iskustvo koristi u svim fazama obrazovnog ciklusa.

a) u toku pripremanja ili uvođenja polaznika u obrazovni proces nastavnici koriste radno iskustvo polaznika samo 21,5%, što ukazuje na nedovoljno angažiranje polaznika u zajedničkom radu.

b) u obrađivanju nastavne građe, izradi nastavnih pomagala, tabela, prikaza i sl. sudjeluje najviše polaznika (33,4%), ali još uvijek nedovoljno da bi se razbio frontalni oblik rada i predavačka djelatnost nastavnika. Objašnjavanje, demonstriranje i pokazivanje primjera iz prakse zastupljeno je svega 16,3% što je nedovoljno s obzirom na vrstu i namjenu obrazovanja.

c) u provjeravanju, ponavljanju i verificiranju teorije i prakse obrazovanja polaznici učestvuju u rasponu od 9,1 - 19,7% što još jednom potvrđuje iznesene hipoteze, da se nedovoljno koristi i pridaje značaj radnom iskustvu čovjeka.

Statistička značajnost Hi-kvadrata i C-koeficijenta pokazuje visoku povezanost s obzirom na dob ispitanika i njihovu angažiranost u obrazovnom procesu. Kod pripremanja i uvođenja u obrazovni proces najviše su angažirani mlađi

polaznici koji su svježeg znanja (od 2-5 godina radnog iskustva) do 35,3%, a kod obrade novih sadržaja daleko se više koriste svi polaznici bez obzira na radno iskustvo, dok se u provjeravanju obrazovanja najviše angažiraju stariji i iskusniji radnici - što je didaktički i andragoški pozitivno.

Korištenje radnog iskustva pokazuje dvije karakteristike: jednu koju potvrđuju nastavnici i drugu polaznici. Komparativni prikaz korištenja radnog iskustva u obrazovanju pokazuju slijedeći podaci:

Obrazovni ciklus	Stavovi polaznika u %	Stavovi nastavnika u %
Pripremanje i uvođenje u obrazovni proces	21,5	60,8
Obradivanje nove građe	16,3-33,4	25,8
Provjeravanje funkcionalnosti obrazovanja	9,1-19,7	55,8

Prema mišljenju nastavnika koji realiziraju proces obrazovanja radno iskustvo se koristi u svim obrazovnim etapama-ciklusima daleko više nego po mišljenju polaznika. Ovaj raskorak u pogledu korištenja i značaja iskustva, uz psihološku analizu ima duboku didaktičku relaciju nedovoljnog sagledavanja uloge subjekta u procesu obrazovanja, odnosno nastavnici u svom radu nisu dovoljno sagledali značaj povezivanja prakse i teorije.

- Da bi još objektivnije utvrdili ulogu radnog iskustva u procesu obrazovanja analizirali smo korištenje radno-praktičnog i stručno-profesionalnog iskustva sa oblicima rada u obrazovnom procesu i došli smo do slijedećih pokazatelja:

a) radno-praktično iskustvo polaznika najviše se koristi u frontalnom radu (68,2%), a zatim njegovo korištenje opada na 37,5% kod slobodnih razgovora i komunikacija.

b) kod primjene stručno-profesionalnog iskustva također zapažamo iste odnose samo je njihovo iskorištavanje izraženo niže (od 56,7 - 28,3%) od frontalnog rada do slobodnih razgovora.

Dobivene statističke vrijednosti pokazale su da u radu s odraslima najviše prevladava frontalni oblik rada, a da grupni rad i individualni rad (što je bit obrazovanja uz rad) nisu još našli svoju punu ekonomsku i andragošku vrijednost.

- Polaznici obrazovnog procesa na temelju svog radnog iskustva smatraju da se ono može koristiti na razne načine, a podaci empirijskog istraživanja dali su slijedeće mogućnosti suradnje:

- a) u primjeni grupnog i individualnog rada u procesu obrazovanja uz rad (23,9%),
- b) u odnosu nastavnika prema polaznicima (27,4%),
- c) u povezivanju teorije i prakse (20,6%),
- d) u poticajima suradnje (13,7%),
- e) u suvremenosti i dinamičnosti nastave (9,2%) i
- f) u prilagodbi programa iskustvu i znanju (5,1%).

Statistička analiza ovih pokazatelja putem Hi-kvadrata i C koeficijenta na oba nivoa značajnosti pokazala je visoku povezanost radnog iskustva i oblika korištenja radnog iskustva s obzirom na dob i školsku spremu kao i na metodologiju rada.

- Empirijsko istraživanje značaja radnog iskustva u procesu obrazovanja pokazalo je po dobivenim podacima kod polaznika i nastavnika da se ono nedovoljno koristi, da još nije dovoljno sagledana njegova uloga od strane nastavnika, da njegovo korištenje ovisi o interakciji polaznika i nastavnika, o andragoškoj sposobnosti nastavnog kadra, te godinama radnog iskustva i obrazovanosti polaznika i nastavnika. Utvrđeni odnosi empirijskim istraživanjem potvrđuju osnovnu hipotezu u cjelini o neadekvatnom korištenju radnog iskustva u procesu obrazovanja, što nas obavezuje na daljnje teoretsko i praktično istraživanje ove problematike.

23. FUNKCIONALNOST RADNOG ISKUSTVA U OBRAZOVANJU
UZ RAD

Uključivanjem polaznika u obrazovni proces, uz rad, osnovne organizacije udruženog rada materijalne proizvodnje očekuju podizanje ne samo kvalifikacione strukture zaposlenih, već poboljšanje općih radnih uslova rada, produktivnosti i ekonomičnosti uz daleko bolje mogućnosti organiziranja radnog procesa. Jedno takvo istraživanje izvršeno u SR Hrvatskoj u toku 1969. i 1970. godine pokazalo je međusobni odnos razine obrazovanja, kvalifikacione strukture i produktivnosti rada¹, odnosno ono je pokazalo da "usavršeni proces proizvodnje postavlja sve veće zahtjeve u pogledu kvalifikacione radne snage i samo visokokvalificirani kadrovi mogu ostvariti visoku produktivnost rada."²

Ova konkluzija i danas je aktuelna i istinita pod pretpostavkom da se radi o stvarnim, a ne formalnim kvalifikacijama. Nepovoljna kvalifikaciona struktura i niska produktivnost i danas su pokretači, uz široku društvenu podršku, da se ljudi obrazuju uz rad i postaju kvalitetniji proizvođači i samoupravljajući.

Iako je naše istraživanje imalo zadatak da analizira značaj i ulogu iskustva u procesu obrazovanja uz rad ukazalo je na niz zanimljivih činjenica, koje govore što polaznici, nastavnici i rukovodioci OOUR-a misle o obrazovanju uz rad.

1. Opravdanost obrazovanja uz rad

1.1. Polaznici su bili uključeni u obrazovni proces s određenom namjerom i ciljem da svoje iskustvo prošire, dopune, sistematiziraju i osavremene, pa smo po završetku

1 dr Ante Vukasović, Obrazovanje, kvalifikacija i produktivnost, Zavod za pedagogiju filozofskog fakulteta, Zagreb, 1971.

2 Isto, str.209.

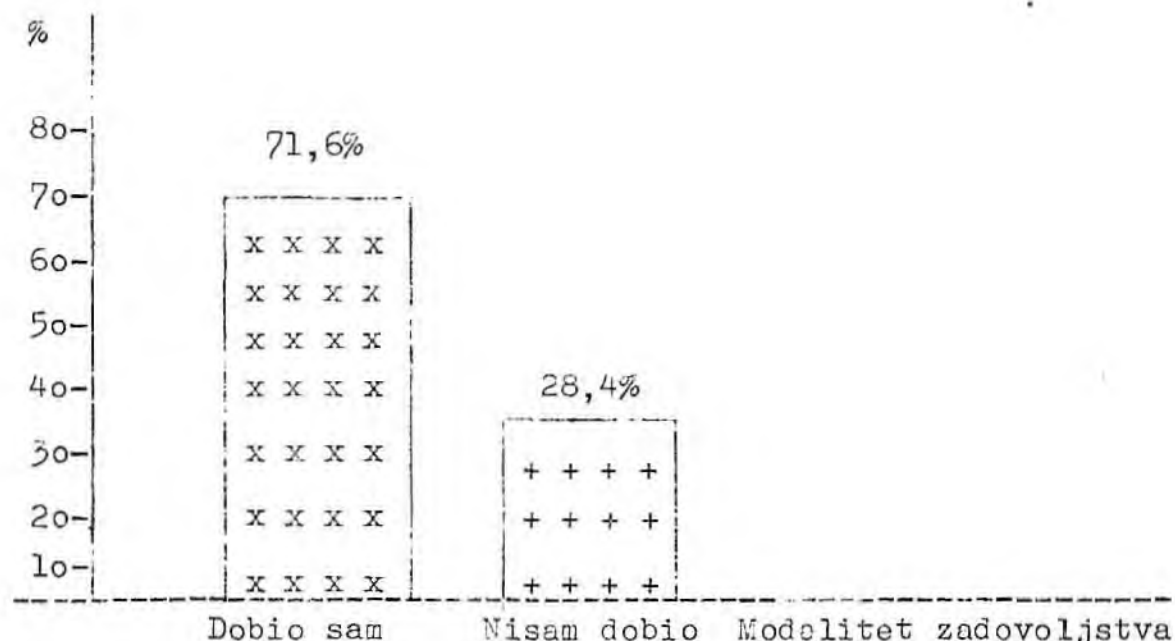
obrazovnog ciklusa svim polaznicima postavili slijedeće pitanje (U-POL):

DA LI STE OBRAZOVANJEM UZ RAD DOBILI ONO ŠTO VAM JE POTREBNO ZA VAŠE RADNO MJESTO I RADI ČEGA STE POHADALI PROCES OBRAZOVANJA UZ RAD?

Na ovo pitanje 975 polaznika je odgovorilo:

- dobio sam	698	-	71,6 %
- nisam dobio	277	-	28,4 %
<hr/>			
Ukupno	975	-	100 %

Grafikon: Efikasnosti pohadanja obrazovanja uz rad prema njegovom doprinosu

Dobiveni rezultati ukazuju da su dvije trećine polaznika obrazovanja uz rad (71,6%) stekla i dobila "ono" što im je nedostajalo i zbog čega su bili uključeni u obrazovni proces (svestranije opće i stručno znanje, veza teorije i prakse, potvrđivanje dosadašnjeg iskustva...), te da su bili pravilno motivirani, odabrani od strane OOUR-a i kao

takvi uložili povećane napore u obrazovnom i edukativnom pogledu za savladavanje srednjeg usmjerenog obrazovanja. Suprotno tome jedna trećina polaznika (28,4%) nije zadovoljna "onim što je dobila" u procesu obrazovanja uz rad (to su vjerojatno polaznici koji su zbog raznih motiva ušli u obrazovni proces, naglašene materijalne koristi, želje za diplomom, bez čvrstih obaveza), te su i u toku obrazovnog procesa pokazivali nedovoljnu aktivnost, zainteresiranost i komunikativnost.

Svi ovi rezultati u globalu potvrđuju visoku uspješnost obrazovanja uz rad (71,6%) prema potrebama radnog mjesta i cilja pohađanja obrazovnog procesa, a ujedno upozoravaju na potrebu još bolje povezanosti obrazovanja i rada, jer 28,4% ispitanika nije dobilo u obrazovnom procesu dovoljnu povezanost sa potrebama radnog mjesta.

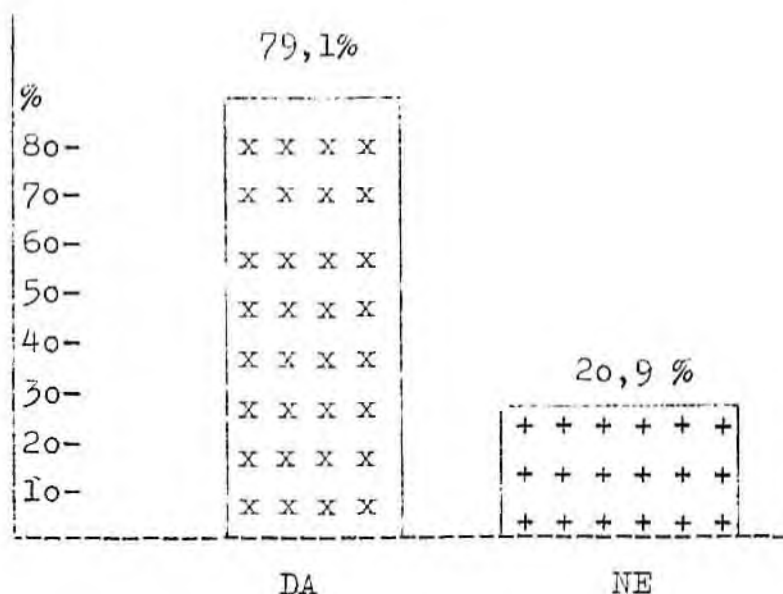
1.2. Nastojali smo i kod rukovodilaca osnovnih organizacija udruženog rada koji su pratili rad svojih polaznika utvrditi njihovo mišljenje o obrazovanju uz rad, pa smo postavili pitanje (U-RUK):

DA LI JE OBRAZOVANJE UZ RAD KOD VAŠIH RADNIKA OSTVARIO SVOJ CILJ I NAMJENU?

Na ponudene dvije varijable dobili smo slijedeće odnose:

- da, ostvarilo je	72	-	79,1%
- ne, nije ostvarilo	19	-	20,9%
Ukupno	91	-	100 %

Grafikon: Ostvarivanje ciljeva i namjene obrazovanja

Uspoređujući i dobiveno mišljenje rukovodilaca o ostvarivanju namjene obrazovanja uz rad vidimo da 79,1% se pozitivno izjasnilo i potvrdilo didaktičku efikasnost obrazovanja uz rad, dok ih 20,9% smatra da obrazovanje uz rad nije ostvarilo svoju namjenu (ovdje su uglavnom male OOUR-a heterogenog profila, nedovoljno angažirane u planiranju i realizaciji obrazovnog procesa, zastarjelog shvaćanja "da škola treba da nauči radnika sve", a polaznici su uključeni pretežno u obrazovni proces "prisilom" od strane OOUR-a i bez dovoljne motiviranosti).

Sigurno da nije moguće - a rekli bismo ni potrebno - da se u školi nauči sve što će polazniku trebati na radnom mjestu za koje se obrazovao. Takvo usko obrazovanje bi se nakon određenog vremena ispoljilo ne kao prednost, nego kao nedostatak.

U našoj praksi još nije u potpunosti pobijedilo shvaćanje da je primarno znanje, a ne formalna kvalifikacija, da čovjek treba da uči čitavog života na principu UČENJE I

RAD ili RAD I UČENJE, ALI NIKAKO SAMO RAD BEZ UČENJA.

Navedeni podaci potvrđuju već dobro poznatu društvenu konstataciju i u ovom istraživanju, da je obrazovanje odraslih uz rad našlo svoje mjesto u obrazovnim modelima i da ono daje svoj doprinos cjelokupnom, pa i specifičnom obrazovanju koje je postavljeno od strane udruženog rada.

1.3. U procesu obrazovanja odraslih uz rad važan je elemenat i spoznaja "koristi, efikasnosti, vrijednosti i upotrebljivosti usvojenih znanja",³ jer je odrastao čovjek zainteresiran "za konkretno, neposredno i korisno znanje, za upotrebljive spoznaje".

Odrasli polaznici žele da dožive smisao svog obrazovanja, vlastitog napredovanja u teoriji i praksi.

Vrednovanje efekata obrazovne djelatnosti sastoji se u utvrđivanju stupnja ostvarenih ciljeva i zadataka.

Doprinos obrazovanja radu manifestira se "kao njegova unutarnja i vanjska efikasnost koja ima svoj funkcionalni i ekonomski aspekt, a usmjerena je ka utvrđivanju funkcionalnog aspekta unutrašnje i vanjske uspješnosti obrazovnog rada".⁴

U unutrašnjoj valorizaciji provjeravamo vrijednost faze neposrednog pripremanja, organiziranja i izvođenja obrazovnog procesa. Ako uzmemo radno iskustvo kao pripremu za obrazovni proces onda možemo istaći, da se ono nije dovoljno koristilo u uključivanju polaznika u obrazovni proces (svega 19,8%), a u izvođenju nastavnog procesa po mišljenju nastavnika (22,9%), te po mišljenju polaznika (51,8%).

Vanjskom valorizacijom utvrđujemo "mogućnost primjene naučenih sadržaja kroz proces odgoja i obrazovanja u real-

³ dr Mihajlo Ogrizović, Metode obrazovanja odraslih, RS "Moša Pijade", Zagreb, 1966, str.14/15.

⁴ dr Nikola Pastuović, Obrazovni ciklus, Andragoški centar, Zagreb, 1978, str. 169.

nim situacijama rada, samoupravljanja i kulturnih aktivnosti".⁵ Ovom valorizacijom prikazujemo transfer učenja - obrazovanja i njegov odnos prema praksi. Transfer se prenosi radom, a on može olakšati (pozitivan transfer) ili ometati (negativan transfer).

Za analizu doprinosa procesa obrazovanja uz rad na temelju radnog iskustva u procesu rada poslužili smo se u istraživanju sa nekoliko pitanja:

1. KOLIKO VAM OBRAZOVANJE UZ RAD NA TEMELJU VAŠEG ISKUSTVA KORISTI U PROCESU RADA?

Na ponuđene alternative polaznici su odgovorili:

- vrlo mnogo	420		43,0 %
- mnogo	414	-	42,5 %
- malo	141	-	14,5 %
Ukupno	975	-	100 %

Dobiveni rezultati pokazuju veoma pozitivan i visok stepen djelovanja pozitivnog transfera, odnosno efikasnosti procesa obrazovanja koji unapređuje proces rada za 85,5%, što je afirmativno za nepovoljan kvalifikacijski sastav zaposlenih u metalском kompleksu, te ujedno i dokaz dobro izvedenog procesa obrazovanja uz dosta slabo korištenje iskustva. Ovom rezultatu doprinijela je i vlastita upornost i želja polaznika da se potvrde radom i opravdaju investiciju u obrazovanje.

Slično istraživanje provedeno je školske godine 1969/70. u SRH⁶ koje je utvrdilo da veće obrazovanje djeluje na produktivnost rada (za radnike 97,0%, rukovodioce 93,9% i nastavnike 94,9%, brže ovladavanje radom).

Radno iskustvo polaznika i njegov doprinos funkcionalnosti obrazovanja razlikuje se prema godinama radnog iskustva polaznika (vidi prilog broj 21.), a ono se manifestira slijedeće:
⁵ Isto, str.169.

⁶ dr Ante Vukasović, Obrazovanje, kvalifikacija i produktivnost, Filozofski fakultet, Zagreb, 1971.

a) "vrlo mnogo" procesu rada doprinose radnici sa radnim iskustvom od 5-20 godina (od 40,8 - 48,9%), a najviše radnici sa radnim iskustvom od 11-20 godina kada su već "oformljeni i zreli, majstori svog zanata" uz punu afirmaciju pozitivnog transfera rada i obrazovanja,

b) "mnogo" procesu rada doprinose mlađi radnici do 10 godina radnog iskustva (od 43,3% - 52,9%) čija je teoretska naobrazba još u provjeri i dopuni prakse i

c) "malo" doprinose procesu rada radnici sa više od 21 godinu radnog iskustva (9,4%), jer su oni stariji i manje rade na daljem obrazovanju i samoobrazovanju, već rad obavljaju u uhodanim i provjerenim standardima.

1.4. Po završetku obrazovnog ciklusa uz rad za očekivati je da će polaznici obrazovnog procesa na temelju svog radnog iskustva više doprinjeti razvoju radnog procesa i stvaranju opće klime u odnosima između procesa rada i učenja. U namjeri da sagledamo funkcionalnost obrazovanja uz rad postavili smo rukovodiocima koji prate obrazovanje u osnovnim organizacijama udruženog rada slijedeće pitanje:

"U ČEMU SE OČITUJE DOPRINOS RADNIKA OBRAZOVANIM
UZ RAD?"

Ispitanici (rukovodioci) su mogli odabrati veći broj odgovora od osam predloženih: 1. brže shvaćaju radni zadatak, 2. točnije ovladavaju radnim operacijama, 3. manje griješe pri radu, 5. postižu veću produktivnost u radu, 6. pokazuju veći interes za rad, 7. marljiviji su i savjesniji u radu, 8. manje izostaju sa radnog mjesta.

Odgovori rukovodilaca su slijedeći u apsolutnim i relativnim brojevima:

U čemu se očituje doprinos obrazovanja uz rad u OOUR-a	N	%	Rang odgovora
1. brže shvaćaju radni zadatak	71	78,0	4
2. točnije i brže ovlađavaju radnim operacijama	76	83,5	3
3. manje griješe pri radu	82	90,1	1
4. kvalitetnije rade	67	73,6	5
5. postižu veću produktivnost u radu	78	85,7	2
6. pokazuju veći interes za rad	53	58,2	7
7. marljiviji su i savjesniji u radu	64	70,3	6
8. više pomažu ostalim radnicima	50	54,9	8

Po mišljenju rukovodilaca doprinos radnog iskustva polaznika koji su se obrazovali uz rad najviše se ogleda u smanjivanju grešaka pri radu (manje je škarta 90,1%, povećanju produktivnosti rada 85,7%, bržem i točnijem ovlađavanjem radnih procesa (ispunjavanje norme) 83,5%, svladavanje radnih zadataka 78%, podizanju kvalitete 73,6%, marljivosti i savjesnosti (discipliniranosti) 70,3%, povećanju interesa za rad (produktivnost) 58,2% i pomoći ostalim radnicima koji nisu uključeni i obrazovni proces uz rad 54,9%.

Analizirajući doprinos procesa obrazovanja uz rad na bazi radnog iskustva polaznika zaključujemo da se taj doprinos kreće u svim modalitetima iznad 50% (od 54,9%-90,1%), a to znači, da je obrazovanje bilo dobro sprovedeno, organizirano i da je svaki polaznik mogao nešto novo "donijeti i primijeniti" u svom radu i radu čitave OOUR-a.

Statistička značajnost Hi-kvadrata na oba nivoa značajnosti i C-koeficijenta pokazuje umjerenu povezanost radnog iskustva radnika-rukovodilaca i doprinosa polaznika obrazovanju uz rad.⁷ Kod mlađih rukovodilaca (do 10 godina)

7 Prilog broj 22, str.378.

najveći doprinos radnika je u otklanjanju grešaka, dok kod starijih (više od 10 godina) je to povećanje produktivnosti rada i brže savladavanje radnih operacija.

1.5. Radno iskustvo polaznika obrazovnog procesa u svim oblicima obrazovanja ne postiže jednake efekte (učinke) što smo utvrdili analizom odgovora radnika-rukovodilaca slijedećim pitanjem:

KAKVA SU VAŠA ZAPAZANJA KADA USPOREDITE NAČINE
OBRAZOVANJA RADNIKA I NJIHOVIH REZULTATA NA RADNOM
MJESTU. TKO POSTIŽE NAJBOLJE REZULTATE?

Na izbor su bila ponudena tri odgovora i to: 1. radnici koji su se osposobljavali na radnom mjestu, 2. radnici koji su završili obrazovanje uz rad i 3. radnici koji su završili redovno obrazovanje za kvalificiranog radnika.

Dobiveni su ovi rezultati:

- radnici koji su se osposobljavali na radnom mjestu	24	-	26,4%
- radnici koji su završili obrazovanje uz rad	53	-	58,2%
- radnici koji su završili redovno obrazovanje	14	-	15,4%
Ukupno	91	-	100 %

Većina rukovodilaca (53 od 91 anketiranog ili 58,2%) smatra da radnici obrazovani uz rad postižu najbolje rezultate u radu, dok najslabije (15,4%) postižu oni radnici koji su završili redovne škole za kvalificirane radnike. Dobiveni rezultati potvrđuju efikasnost obrazovanja uz rad, a ujedno i naglašavaju opravdanost reforme obrazovanja, jer je škola kao institucija bila nedovoljno povezana radom i praksom. Ovo istraživanje verificiralo je značenje radnog iskustva čovjeka koji se obrazuje na radnom mjestu i uz rad visokim postotkom od 84,6% (58,2 + 26,4%), povezivanja rada i obrazovanja.

Da bi saznali kakav je odnos između načina obrazovanja polaznika i njihovog doprinosa na temelju radnog iskustva u procesu rada nakon završenog obrazovnog ciklusa ukrstili smo ova dva pitanja i dobili slijedeće odnose:⁸

a) radnici obrazovani uz rad u svim oblicima manifestacije svog doprinosa u procesu rada daju više od sebe (od 52,7% do 33%), nego radnici obrazovani u klasičnim školama (od 14,3% - 7,7%), a između njih se nalaze radnici obrazovani na radnom mjestu (od 25,3% do 12,1%). Najveći doprinos radnici obrazovani na radnom mjestu daju na otklanjanje grešaka u procesu rada (25,3%), radnici obrazovani uz rad također na otklanjanju grešaka u procesu rada ali čak sa 52,7%, dok kod radnika obrazovanih redovnim putem najveći doprinos je u bržem shvaćanju zadataka 14,3%.

b) Rang skale doprinosa u procesu rada i oblika obrazovanja izgleda ovako:

U čemu se očituje doprinos obrazovanja uz rad u OOUR-a	Obrazovanje na RM	Obrazovanje uz rad	Redovno obrazovanje
1. Brže shvaćanje zadatka	3	4	1
2. Točno svladavanje radnim operacijama	4	3	3
3. Manje griješe u radu	1	1	4
4. Kvalitetnije rade	5	5	2
5. Postižu veću produktivnost	2	2	6
6. Pokazuju veći interes za rad	7	7	7
7. Marljiviji su i savjesniji u radu	6	6	5
8. Više pomažu ostalim radnicima	8	8	8

Obrazovanje na radnom mjestu i obrazovanje uz rad pokazuje gotovo identičan doprinos procesu rada u svim modalitetima za razliku od procesa obrazovanja.

⁸ Prilog broj 29, str. 379.

c) Iz navedenih podataka proizlazi da je odnos između ove dvije varijable na nivou značajnosti 0,01 i 0,05 uz C-koeficijent ($C = 0,7977$) visoko povezan.

U ovom istraživanju još jednom je potvrđeno stancvište da ulaganje u čovjeka (mislimo na obrazovanje) daje vidne efekte u procesu rada, a samim tim i radno iskustvo utkano je u doprinos povezivanja rada i obrazovanja.

1.6. Obrazovanje odraslih uz rad kao jedan od vidova permanentnog obrazovanja dobilo je svoje posebno društveno značenje nakon 10. kongresa SKJ-e, a njegovu funkciju u našoj društvenoj stvarnosti analizirali smo pitanjem:

KAKVO JE VAŠE ISKUSTVO O FUNKCIJI OBRAZOVANJA UZ RAD?

Na ovo pitanje rukovodioci su odgovorili u slijedećim modalitetima:

Modalitet	N	%	Rang
1. smatram ga veoma povoljnim oblikom obrazovanja	21	23,1	4
2. ono je efikasnije i jeftinije za OOUR i društvo u cjelini	44	48,4	2
3. ono je idealna prilika za one koji nisu mogli prije ići u školu	29	31,9	3
4. ono suviše angažira radnika, tako da ne može zadovoljiti zahtjeve na radnom mjestu	21	23,1	5
5. obrazovanje treba završiti u mladosti prije stupanja na posao	19	20,9	6
6. ono bi trebalo biti stalna oblik obrazovanja za sve radnike bez obzira na iskustvo i kvalifikaciju	45	49,5	1

Tabelarni podaci precizno i vrlo određeno pokazuju kakva je funkcija obrazovanja uz rad, te svojim rezultatima naglašavaju:

a) da obrazovanje uz rad nije "nikakvo pomoćarstvo", već stalna potreba za sve radnike bez obzira na iskustvo i kvalifikaciju (49,5%);

b) da je ono efikasnije i jeftinije za OOUR-a i društvo u cjelini (planirano je i realizirano uz dogovor OOUR-a, SIZ-a i CUO) - 48,4%;

c) da je cno jedna od mogućnosti da se ljudi i doškoluju (funkcionalna kompenzacija obrazovanja) u toku rada - 31,9%;

d) da je ono povoljan oblik obrazovanja za zaposlene radnike. Po rezultatima istraživanja ono se 51,6% realizira u Centrima za usmjereno obrazovanje, 25,3% u prostorijama OOUR-a, a 23,1% pri radničkim sveučilištima.

e) da ovaj vid obrazovanja suviše angažira radnike tako da ne zadovoljavaju na radnim mjestima (25,1%) - traže slobodne dane, dopust, više izostaju i idu na bolovanja. Analiza stava rukovodilaca ukazuje da još u svim OOUR-a nisu normativno-pravno regulirani odnosi rada i obrazovanja, te da postoji i subjektivno suprostavljanje daljnjem obrazovanju (20,9%) izraženo mislima - kad nisam mogao ranije ja, zašto bi ti išao sad i to na naš račun.

Dobiveni rezultati potvrđuju po modalitetima pojedinačno i ukupno pozitivnu funkcionalnost obrazovanja uz rad, ali i potvrđuju da 20,9% rukovodilaca smatra prema svom životnom i radnom iskustvu da obrazovanje treba završiti u mladosti (ovaj podatak od 20,9% poklapa se sa stavom da obrazovanje nije postiglo svoj cilj - analiza pitanja 1.2. u ovoj glavi), što je u potpunosti suprotno sa našim društvenim gledanjem na proces obrazovanja u životu čovjeka.

Dosadašnja istraživanja, posebno ona koje preuzimaju psiholozi,⁹ pedagozi-andragozi¹⁰ i drugi naučnici pokazuju i pružaju podatke ne samo o mogućnostima već i o potrebama učenja i obrazovanja u toku čitavog života. Obrazovanje, kako je to izrazio i Julius Nyerere (1967) treba da poveća

9 dr Mladen Zvonarević, Primjena psihologije u obrazovanju odraslih, Savez narodnih sveučilišta Hrvatske, Zagreb, 1972, str. 55-59.

10 dr Vlado Andrilović, Kako odrastao čovjek uči, Školska knjiga, Zagreb, 1976.

fizičku i mentalnu slobodu čovjeka, da poveća kontrolu nad sobom, svojim životom i okolinom u kojoj živi.

Posebno značajno mjesto obrazovanju uz rad dao je i XI kongres SKJ-u:¹¹

"Dosljedno sprovođenje principa neprekidnog obrazovanja tokom čitavog radnog vijeka, zahtjeva da se, više nego do sada, prilagode cjelokupna organizacija i sistem obrazovanja, škole i fakulteti, ali i organizacije udruženog rada u privredi, nauci i drugim djelatnostima".

1.7. Polazeći od stava da radno iskustvo polaznika u procesu srednjeg usmjerenog obrazovanja uz rad ima značajnu ulogu u stvaranju mišljenja o funkcionalnosti pojedinih oblika obrazovanja s obzirom na mjesto i način izvođenja obrazovanja uz rad, ukrstili smo radno iskustvo polaznika i mišljenje o mjestu izvođenja obrazovanja uz rad kao zavisne varijable i došli do rezultata koje prikazuje slijedeća tabela:

Radno iskustvo	Način obrazovanja uz rad							
	Redovno svakodn.		Povremeno u smjen.		U OOUR		Dopisno konzult.	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ukupno	368	37,7	293	30,1	257	26,4	57	5,8
do 2 godine	26	51,0	12	23,5	11	21,6	2	3,9
od 2-5 godina	70	35,7	70	35,7	43	21,9	13	6,6
od 6-10 godina	103	35,7	84	29,1	86	29,8	16	5,5
od 11-15 godina	141	37,9	107	28,8	100	26,9	24	6,5
od 16-20 godina	23	52,3	10	22,7	10	22,7	1	2,3
od 21 i više god.	5	21,7	10	43,5	7	30,4	1	4,3

Značajnost na nivou 0,01 = 30,58

Značajnost na nivou 0,05 = 25,00

χ^2 (Hi kvadrat) = 97.6495

C (koeficijent kontingencije) = 0,9474

11 Josip Broz Tito, Iz referata na XI Kongresu SKJ, 1978.

Od 975 polaznika obrazovnog procesa u srednjem usmjerenom obrazovanju uz rad njih 368 ili 37,7% smatra da radnicima u udruženom radu najviše odgovara obrazovanje uz rad u redovnom (svakodnevnom) obliku, dok su 293 ili 30,1% za obrazovanje uz rad u kojem će imati smanjene obaveze u organizaciji udruženog rada, a 257 ili 26,4% su za obrazovanje u okviru svoje OOUR-a, te 57 ili 5,8% za obrazovanje uz rad putem dopisnog, konzultativnog oblika obrazovanja.

Analizom radnog iskustva i ponuđenih oblika, vidljivo je, da sa porastom radnog iskustva raste i u svim varijablama interes za oblike obrazovanja uz rad, a zatim da progresivno i opada (nakon 15 godina radnog iskustva), što je bilo i za pretpostaviti (radnici su donekle osigurali egzistenciju, sigurnost radnog mjesta, materijalno se stabilizirali, sredili obiteljske prilike itd.).

Značajnost Hi-kvadrata (97.6495) i C koeficijenta (0,9474) na oba nivoa potvrđuje visoki stupanj povezanosti između ove dvije varijable, što znači da radno iskustvo utiče na stavove o obrazovanju uz rad, odnosno njegove oblike.

Korelacija ukrštanja radnog iskustva rukovodioca i načine obrazovanja također pokazuje usku povezanost na oba nivoa značajnosti Hi-kvadrata (0,01 = 13,28 i 0,05 = 9,49) i C-koeficijenta uz četiri stupnja slobode. Svi rukovodioci daju veću prednost obrazovanju na radnom mjestu (od 6,6% - 13,2%) i obrazovanju uz rad (od 11,0% - 29,7%) od klasičnog školskog obrazovanja (od 0 - 8,8%).¹²

1.8. U namjeri da otkrijemo odnos između radnog iskustva kao nezavisne varijable kod obrazovanja uz rad i organizacije obrazovanja s obzirom na ciljeve i zadatke uključivanja polaznika u obrazovni proces kao zavisne varijable, njihovim ukrštanjem dobili smo slijedeće rezultate koje prikazuje navedena tabela:

12 Prilog broj 24, str. 380.

Radno iskustvo	Da li organizacija nastave odgovara ciljevima i zadacima obrazovanja u koje ste uključeni?							
	Potpuno zadovolj.		Zadovoljava		Djelom zadovolj.		Ne zadovoljava	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ukupno	214	21,9	450	46,2	249	25,5	62	6,4
do 2 godine	14	27,5	22	43,1	11	21,6	4	7,8
od 2-5 godina	53	27,0	82	41,8	45	23,0	16	8,2
od 6-10 godina	47	16,3	143	49,5	84	29,1	15	5,2
od 11-15 godina	82	22,0	178	47,8	87	23,4	25	6,7
od 16-20 godina	13	29,5	16	36,4	14	31,8	1	2,3
od 21 i više god.	5	21,7	9	39,1	8	34,8	1	4,3

Značajnost na nivou 0,01 = 30,58

Značajnost na nivou 0,05 = 25,00

χ^2 (Hi kvadrat) = 93,9462

C (koeficijent kontingencije) = 0,7573

Značajnost Hi kvadrata testa na oba nivoa (granična vrijednost u Hi-kvadratu distribucije na nivou značajnosti 0,01 iznosi 30,58, a dobiveni Hi-kvadrat 93,9462), kao i C-koeficijenta govori o visokoj povezanosti ove dvije varijable - radnog iskustva polaznika i stavova prema realizaciji ciljeva i zadataka obrazovanja uz rad.

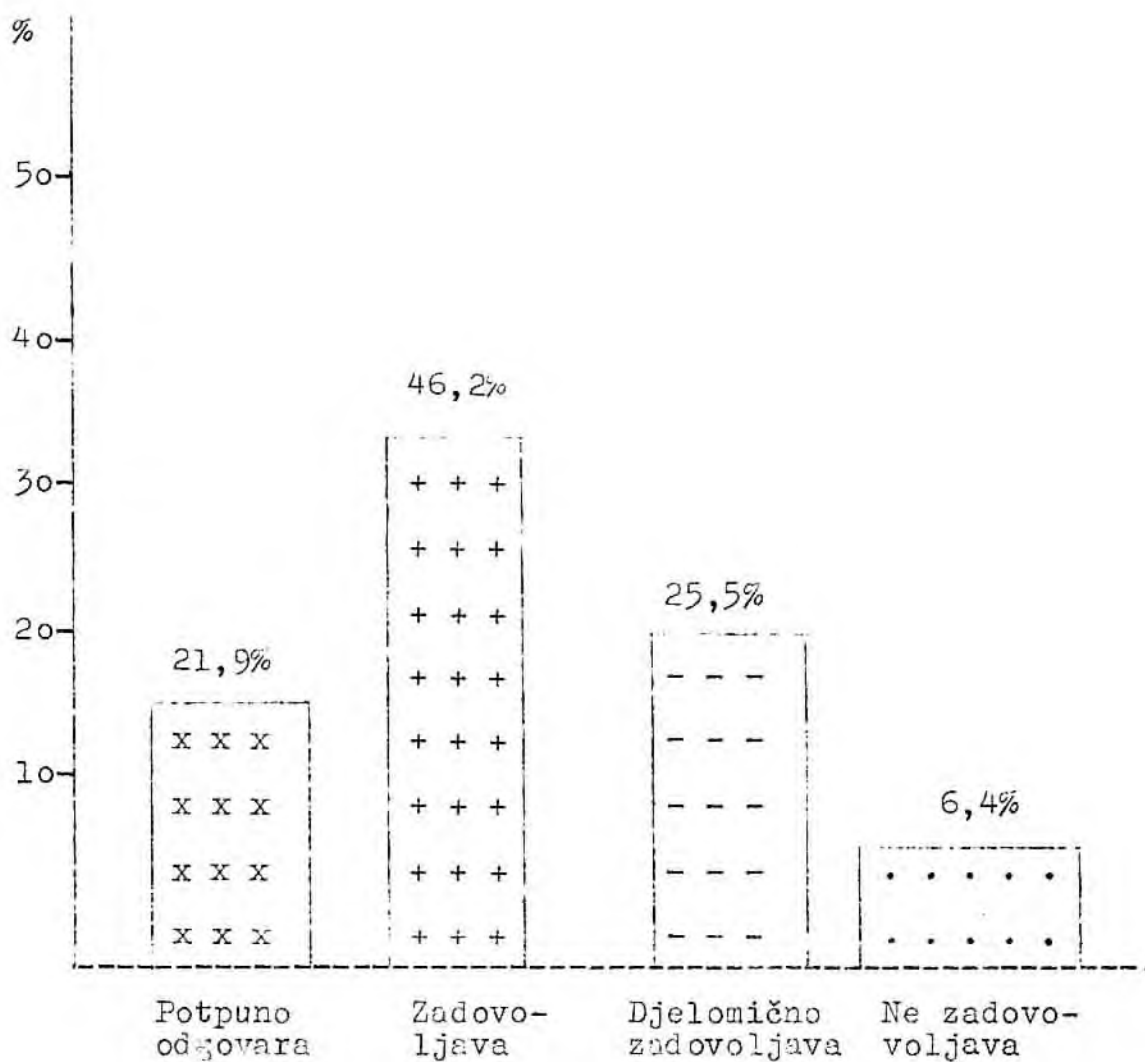
Od 975 polaznika njih 214 ili 21,9% su potpuno zadovoljni organizacijom obrazovanja, dok ih 450 ili 46,2% smatra da organizacija zadovoljava (da je dobro postavljena), te 249 ili 25,5% smatra da ona djelomično zadovoljava (da bi se mogle bolje postaviti, organizirati i realizirati), a 62 polaznika ili 6,4% su nezadovoljni organizacijom obrazovanja (to su polaznici bez dovoljnog interesa i želje za daljnjim obrazovanjem, nepotpunom osnovnom školom, nedovoljnom motivacijom, odnosno obrazovanje osjećaju kao "teret").

Organiziranje obrazovanja uz rad traži velike napore ne samo od nastavnika, organizacija udruženog rada materi-

jalne proizvodnje već i od polaznika obrazovnog procesa. Dobiveni rezultati u apsolutnim i relativnim brojevima govore da 913 polaznika (214 + 450 + 249) ili 93,6% (21,9 + 46,2+25,5) su zadovoljni obrazovnim ciklusom što još jednom potvrđuje ranije navedene konstatacije.

Grafički to izgleda ovako:

Grafikon: Odnos radnog iskustva i organizacije nastave

1.9. Svaki oblik obrazovanja pa tako i obrazovanje uz rad na srednjem usmjerenom obrazovanju u javnosti, kod polaznika i nastavnika ostavlja određene pozitivne i negativne osobine, odnosno dojmove. U želji da sagledamo stav polaznika prema procesu obrazovanja uz rad na osnovi njihova radnog iskustva, postavili smo im slijedeće pitanje zatvorenog tipa:

KAKVO JE VAŠE MIŠLJENJE O OBRAZOVANJU UZ RAD?

Na ponuđene modalitete polaznici obrazovnog procesa su odgovorili:

1. Smatram ga veoma povoljnim oblikom obrazovanja	463	-	47,5%
2. Ono je efikasnije i jeftinije za društvo i OOUR-a	190	-	19,5%
3. Ono je idealna prilika za one koji prije nisu mogli ići u školu	54	-	5,5%
4. Ono suviše angažira radnika, tako da ne može zadovoljiti na radnom mjestu	36	-	3,7%
5. Ono je potrebno svakom, bez obzira koju je školu ranije završio	160	-	16,4%
6. Školovanje treba završiti u mladosti prije stupanja na posao	36	-	3,7%
7. Ono bi trebalo biti stalan oblik obrazovanja	36	-	3,7%

Odgovori i skaler upitniku pokazuju da najveći broj polaznika u apsolutnom i relativnom pogledu (463 - 47,5%) obrazovanje uz rad smatra povoljnim oblikom obrazovanja (to je društveno-politički aspekt obrazovanja). Zatim dolazi do izražaja ekonomsko shvaćanje funkcije obrazovanja kod 19,5% polaznika i psihološko gledanje na značaj obrazovanja da je ono potrebno svakom bez obzira koju je školu završio (16,4%).

Ostali modaliteti (pod 3, 4, 6 i 7) zastupljeni su sa manjim postocima, ali ipak upozoravaju da još ima shva-

ćanja po kojima nakon završetka školovanja u mladosti (redovna škola) ne treba da se dalje obrazuje (3,7%).

Ovaj skaler pitanja zauzima u 5 modaliteta pozitivan stav (96,3%), a u 2 modaliteta (4 i 6) negativan stav prema obrazovanju uz rad (3,7%).

Radno iskustvo polaznika obrazovnog procesa uz rad kao nezavisne varijable i njihovog mišljenja o obrazovanju uz rad kao zavisne varijable pokazuje ukrštanjem usku povezanost na oba nivoa značajnosti ($0,01 = 50,89$ i $0,05 = 43,77$) Hi-kvadrata i C-koeficijenta, što upućuje na zaključak da radno iskustvo pozitivno djeluje na mišljenje o obrazovanju uz rad.¹³

1.10. Obrazovanje uz rad zahtjeva velika odricanja od svih subjekata, a posebno od polaznika. O slabostima obrazovanja uz rad od polaznika saznali smo iz slijedećeg pitanja:

ŠTO VAM SE NIJE SVIDJELO TOKOM OBRAZOVANJA UZ RAD?

- način izlaganja nastavnika	136	-	13,9%
- način i raspored nastave	91	-	9,3%
- trajanje nastave	128	-	13,2%
- dostupnost izvora za učenje	130	-	13,4%
- usklađivanje radnih, obiteljskih i školskih obaveza	178	-	18,3%
- nedovoljna radna disciplina polaznika	312	-	31,9%
<u>Ukupno</u>	<u>975</u>	-	<u>100 %</u>

Analizirajući odgovore 975 polaznika obrazovnog procesa uz rad dolazimo do slijedećih podataka:

a) najveću primjedb u polaznici imaju u apsolutnom i relativnom smislu sami na sebe (312 ili 31,9%), jer nisu zadovoljni svojom radnom disciplinom u obrazovnom procesu, a ona se najviše osjeća u neredovitom dolasku na nastavu, zakašnjavanju, nedovoljnoj koncentraciji i upornošću u

13 Prilog broj 25, str.381.

radu, neizvršavanju obaveza, pripremanju za nastavu, umoru itd.

Ovo mišljenje polaznika je veoma korisno i relevantan je podatak po kojem jedan dio polaznika ima teškoća u savladavanju programa.

b) Na drugom mjestu kao teškoću polaznici su naveli problem usklađivanja radnih, porodičnih i školskih obaveza (178 ili 18,3%), što naročito dolazi do izražaja kod oženjenih i starijih polaznika. Podatak je relevantan u afirmativnom smislu i sigurno da ima negativan odraz u obrazovanju, jer ako čovjek ima problema, učenje nije maksimalno i adekvatno (psihološka komponenta nastave).

c) Način izlaganja nastavnika (136 ili 15,9%) pojavljuje se kao teškoća što je i za očekivati, jer su polaznici po godinama iskustva, školskoj spremi i kvalifikaciji vrlo heterogeni, a k tome treba navesti da njih 6,3% nema završenu osnovnu školu, te da ih je 5,9% nekvalificiranih i 12,5% polukvalificiranih radnika. Sigurno da ima i slabosti kod nastavnika, jer ih je 30,8% sa radnim iskustvom do 3 godine, a uz ostalo i nedovoljno andragoško obrazovanje, pa dobiveni podaci upućuju na potrebu još veće angažiranosti kod stvaranja andragoških kadrova za obrazovanje. O tome su održane XII andragoške teme 1977. godine u Novom Sadu.¹⁴

.....

Uključivanjem polaznika u obrazovni proces osnovne organizacije udruženog rada materijalne proizvodnje očekuju ne samo podizanje kvalifikacione strukture radnika, već i poboljšanje općih uslova rada, produktivnosti i ekonomičnosti uz daleko bolju organizaciju radnog procesa.

Odrasli polaznici žele da dožive smisao svog obrazovanja, vlastitog napretka u teoriji i praksi. Ovaj doprinos

¹⁴ Andragoški kadrovi, Andragoški centar Zagreb, Zagreb, 1977.

nije vidljiv samo pozitivnim završetkom obrazovanja, već i doprinosu radnika u unutrašnjoj i vanjskoj valorizaciji obrazovanja. Ova valorizacija obrazovanja uz rad pokazala je pozitivan transfer u odnosu obrazovanja i rada, te značaja radnog iskustva u procesu obrazovanja uz rad.

Funkcionalnost obrazovanja uz rad na bazi radnog iskustva kao nezavisne varijable promatrana kao "sadašnje iskustvo" polaznika po povratku u osnovnu organizaciju udruženog rada nakon završenog obrazovnog ciklusa pojavljuje se kao "kasnije radno iskustvo" koje pokazuje slijedeće karakteristike:

1. Od 975 polaznika obrazovanja uz rad njih 698 ili 71,6% (dvije trećine) smatra da je obrazovanjem uz rad dobilo one sadržaje zbog kojih su se uključili u obrazovni proces. Ovaj podatak potvrđuje visoku uspješnost obrazovanja uz rad, a ujedno i upozorava na potrebu još bolje povezanosti i rada, jer 277 polaznika ili 28,4 ispitanika nije dobilo u obrazovnom procesu dovoljnu povezanost sa potrebama radnog mjesta na osnovu radnog iskustva.

2. Po mišljenju radnika-rukovodilaca osnovnih organizacija udruženog rada materijalne proizvodnje obrazovanje uz rad kod upućenih radnika na osnovu njihovog radnog iskustva ostvarilo je svoj cilj i namjenu 79,1%, što potvrđuje visoku efikasnost ovog vida obrazovanja. Obrazovanje uz rad nije kod 20,9% ispitanika ostvarilo svoj cilj uslijed niza objektivnih i subjektivnih uslova (heterogeni profili za obrazovanje, nedovoljno angažiranje stručnjaka iz OOUR-a, zastarjelo shvaćanje "da škola treba da nauči radnika sve", uključivanje radnika bez dovoljne stručne obrade, nezainteresiranost, slaba motiviranost...), koji su specifični za heterogeni metalski kompleks.

3. Obrazovanje uz rad pokazalo je ovim istraživanjem pozitivan transfer radnog iskustva u prenošenju naučenog u praksu gdje se znanje verificira, odnosno pretvara u novo iskustvo. 43% polaznika smatra da im "vrlo mnogo"

radno iskustvo i obrazovanje pomaže u radu, a 42,5% da im pomaže "mnogo". Ovi podaci ukazuju na visoki stepen djelovanja pozitivnog transfera koji unapređuje proces rada čak 35,5%, što ukazuje uz sve nedostatke (kod 14,5% ispitanika transfer prenošenja djeluje samo 14,5%) da se obrazovanju prilazi savjesno, te da se uložena sredstva u obrazovanje pozitivno vraćaju radu.

4. Struktura i oblici doprinosa radnika obrazovanih uz rad manifestiraju se u slijedećem:

- u manjim greškama pri radu	90,1%
- u većoj produktivnosti rada	85,7%
- u točnijem i bržem savladavanju radnih operacija	83,5%
- u bržem shvaćanju radnih zadataka	78,0%
- u kvalitetnijem radu	73,6%
- u marljivosti i savjesnosti rada	70,3%
- u povećanom interesu za rad	58,2%
- u pomoći ostalim radnicima	54,9%

Dobiveni podaci ukazuju da se radno iskustvo polaznika obogaćeno poslije obrazovanja uz rad vrlo pozitivno vraća u proces rada po mišljenju rukovodilaca. Statistička značajnost Hi-kvadrata na oba nivoa značajnosti i C-koeficijenta pokazuje dobru povezanost radnog iskustva kao nezavisne varijable i doprinosa procesu obrazovanja kao zavisne varijable, što još jednom potvrđuje da je obrazovanje uz rad bilo dobro organizirano.

Dobiveni podaci ukrštanjem radnog iskustva kao nezavisne i dobi i školske spremne kao zavisne varijable pokazuju usku povezanost zavisne i nezavisne varijable. Kod mladih radnika (do 10 godina) najveći doprinos obrazovanja je u otklanjanju grešaka, dok kod starijih (više od 10 godina) je to u bržem savladavanju radnih operacija i povećanju produktivnosti rada. Radnici bez potpune školske spremne (PK, NK) teže i sa puno truda savladavaju i koriste naučeno znanje u praksi, odnosno kod njih se praksa uspore-

no pretvara u iskustvo, jer posjeduju niz nejasnoća u odnosu obrazovanje i rad, teorija i praksa.

5. Radnici obrazovani uz rad na temelju svog radnog iskustva pokazuju po mišljenju rukovodilaca u 58,2% slučajeva veću fleksibilnost kod povezivanja teorije i prakse, a za njima dolaze radnici obrazovani na radnom mjestu (26,4%), te radnici koji su završili redovne škole (15,4%). Ovo istraživanje verificiralo je značenje radnog iskustva čovjeka koji se obrazuje na radnom mjestu i uz rad visokim postotkom od 84,6% (58,2 + 26,4%) povezivanja rada i obrazovanja.

6. Mišljenje polaznika o obrazovanju uz rad na temelju njihovog radnog iskustva je sljedeće:

- ono bi trebalo biti stalan oblik obrazovanja za sve radnike bez obzira na radno iskustvo i kvalifikaciju (49,5%),
- ono je efikasnije i jeftinije za OOUR-a i društvo u cjelini (48,4%),
- ono je idealna prilika za one koji ranije nisu mogli ići u školu (31,9%),
- od 975 ispitanika njih 214 ili 21,9% smatra da je organizacija obrazovanja bila dobra, njih 450 ili 46,2% smatra da je organizacija bila zadovoljavajuća,
- njih 568 ili 37,7% smatra da svakodnevno obrazovanje uz rad ima prednost od obrazovanja povremenog karaktera (293 ili 30,1%), obrazovanja u OOUR-a (257 ili 26,4%), prema dopisnom i konzultativnom obrazovanju (57 ili 5,8%),
- njih 463 ili 47,5% smatra obrazovanje uz rad veoma povoljnim oblikom obrazovanja,
- ono je efikasnije i jeftinije za OOUR-a i društvo u cjelini (19,5%).

7. Radno iskustvo polaznika obrazovnog procesa kao nezavisne varijable ukršteno sa načinom, ciljevima i zadacima obrazovanja kao zavisne varijable pokazuje visoku povezanost ovih varijabli na oba nivoa značajnosti (0,01 i 0,05) Hi-kvadrata, što ukazuje na pozitivno djelovanje radnog iskustva u funkcionalnosti obrazovanja, povezivanju teorije i prakse.

8. Obrazovanje uz rad zahtjeva velika odricanja svih subjekata, a posebno polaznika. Analizirajući odgovore 975 ispitanika polaznika obrazovnog procesa uz rad saznali smo da se njihove primjedbe odnose na:

- a) vlastitu radnu disciplinu (312 polaznika ili 31,9%) koja se sastoji u neredovitom dolaženju na nastavu, zakašnjavanju, nedovoljnoj koncentraciji, umoru, pripremanju za nastavu i dr.,
- b) uskladivanje radnih, obiteljskih i školskih obaveza (178 ili 18,3%),
- c) način rada nastavnika (136 ili 13,9%).

Navedene slabosti sigurno utječu na funkcionalnost obrazovnog procesa, jer su polaznici veoma različiti po svom radnom iskustvu, raznog predznanja, nivoa edukativne aspiracije, interesa, heterogene školske spreme i kvalifikacije, iz raznih metalskih organizacija udruženog rada, a i nastavni kadar ima subjektivnih slabosti (njih 30,8% ima manje radno iskustvo od tri godine) i nedovoljno andragoško iskustvo, pa se u radu osjeća "pedagogizacija andragogije", što ukazuje na potrebu adekvatnijeg obrazovanja andragoških radnika.

VI

"Savez komunista se zalaže za izgradnju sistema obrazovanja i odgoja koji će biti zasnovan na principima permanentnog i integralnog obrazovanja i samoobrazovanja".

(IX kongres SKJ)

24. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Prevladati umjetnu podjelu između redovnih škola i izvanškolskih obrazovnih djelatnosti ...

Obrazovanje s radnog mjesta, večernje i dopisno obrazovanje ne može se tretirati kao privatna stvar radnog čovjeka ...

X kongres SKJ

"Treba otvoriti još širu osnovu i veće mogućnosti za sticanje srednjeg i višeg obrazovanja radnika"

Tito

Iako su danas već prihvaćene i dobrim dijelom potvrđene postavke o potrebi permanentnog obrazovanja u svijetu i kod nas, naša zemlja sistemski stalno usavršava i doraduje sistem odgoja i obrazovanja u kojem nastoji obrazovanje odraslih što više približiti potrebama udruženog rada. "Jugoslavija je prva zemlja koja je na osnovu novog zakonodavstva o pitanjima obrazovanja prihvatila princip permanentnog obrazovanja shvaćenog kao povezivanje raznih sektora obrazovanja."¹

Oživotvorenje permanentnog obrazovanja traži stvaranje jednog otvorenog obrazovnog sistema u kome će svi oblici i nivoi biti ravnopravni, a obrazovanje uz rad je samo jedan od oblika takvog obrazovanja.

Jugoslavenska doktrina obrazovanja uz rad počela je dobivati svoje nove konture u sklopu cjelokupnog odgoja-obrazovnog sistema u Rezoluciji o obrazovanju stručnih kadrova (1960) da bi došla do potpunijeg izražaja u Rezoluciji o razvoju odgoja i obrazovanja na samoupravnim osnovama (iz 1970) i u dokumentima i odlukama X kongresa SKJ iz 1974. godine, a zatim praktično i potvrđena na XI kongresu SKJ 1978. godine.

1 Pol Lengrand, Uvod u permanentno obrazovanje, Narodni univerzitet "Brača Stamenković", Beograd, 1971, str.80.

Novi pristup organizaciji odgoja i obrazovanja kao integralnog elementa udruženog rada iz temelja mijenja njegovu institucionalnu organiziranost, sadržaj i karakter rada, ali i položaj i ulogu subjekata u obrazovnom procesu. Jedinstvo odgoja, obrazovanja i rada bitna je metodološka odrednica koncepcije obrazovnog procesa u samoupravnom socijalističkom društvu. Jednom riječju, radi se o povezivanju obrazovanja s radom i samoupravnom praksom - obrazovanja sa konkretnim potrebama udruženog rada i položaja čovjeka u njemu. Taj povijesni imperativ je uvjetovan naglim razvojem znanosti i tehnike, s jedne strane, i potrebama radnih ljudi da ovladaju postojećim tehnikama rada i obrazovanja, s druge strane.

Zbog toga pred andragogijom stoje veliki zadaci, jer ona mora naći odgovor na ta značajna pitanja i s tim u vezi kreirati uspješnije modele za zadovoljavanje obrazovanja tim potrebama. Kad je posebno riječ o našem samoupravnom društvu koje želi da ostvari Marxovu viziju asocijacije slobodnih proizvođača, onda k svemu tome jugoslavenska andragogija ima još jedan razlog više u traganju za adekvatnim sistemima obrazovanja odraslih.

Usmjereno obrazovanje odraslih uz rad predstavlja, neosporno, jedno od takovih nastojanja na području obrazovanja odraslih, sa širokom lepezom oblika obrazovanja. I pored neosporno krupnih uspjeha, razvoj naše andragoške teorije nosi i neke izrazitije neravnomyernosti, manifestirane, prije svega, nejednakom razvijenošću njenih obrazovnih područja, naročito usmjerenog obrazovanja uz rad. Izrazita teorijska zapostavljenost obrazovanja uz rad naročito je došla do izražaja u neadekvatnom korištenju radnog iskustva polaznika obrazovnog procesa.

Upravo sa transformacijom sistema odgoja i obrazovanja na permanentnim osnovama naš sistem obrazovanja uz rad postaje subsistem u okviru globalnog edukativnog sistema obrazovanja odraslih u kojem se sve više pažnje posvećuje radnom iskustvu polaznika obrazovnog procesa.

Ta unutrašnja transformacija obrazovanja odraslih predstavlja značajan faktor u povezivanju obrazovanja i rada, radnog iskustva polaznika i načina rada u obrazovnom procesu. U tom nastojanju razvoja i povezivanja andragoške teorije i prakse u obrazovanju odraslih uz rad i ovo empirisko istraživanje daje svoj doprinos.

Empirijsko istraživanje uloge radnog iskustva u procesu obrazovanja odraslih uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju izvršeno je na metalnim radnicima u SR Hrvatskoj koji su bili uključeni u obrazovni proces školske godine 1978/79. pomoću tri upitnika - skalera. Istraživanje je izvršeno u deset centara usmjerenog obrazovanja metalnog kompleksa koji su bili verificirani za obrazovanje uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju.

Uzorak empirijskog istraživanja obuhvaćao je:

- 975 polaznika obrazovnog procesa,
- 120 nastavnika i
- 91 rukovodioca.

Kompleksno empirijsko istraživanje izvršeno je u skladu sa predmetom, ciljem i zadacima istraživanja u navedenim uzorcima.

Empirijsko istraživanje radnog iskustva izvršeno je i realizirano pomoću tri cjeline:

1. Radno iskustvo kao motivacioni faktor,
2. Značaj radnog iskustva u obrazovnom procesu uz rad i
3. Funkcionalnost radnog iskustva u obrazovanju uz rad.

Istraživanje radnog iskustva kao motivacionog faktora prilikom uključivanja u obrazovni proces pokazalo je, da se radnom iskustvu ne pridaje dovoljna pažnja, odnosno da ono ne djeluje dovoljno motivaciono. Njegov bitan utjecaj realiziran je samo sa 4,6% kod 975 polaznika, a uopće nije djelovalo kod 41,0% ispitanika.

Radno iskustvo kao nezavisna varijabla ne djeluje dovoljno motivaciono po mišljenju polaznika (17,2%) i rukovodilaca (19,8%) prilikom uključivanja u obrazovni proces, već je potreba radnog mjesta (42,9%) najzastupljeniji motiv. Za pretpostaviti je, da se u potrebi radnog mjesta krije i radno iskustvo polaznika. Razlozi uključivanja u obrazovni proces uz rad veoma su složeni, te ovise o položaju i situaciji čovjeka i osnovne organizacije udruženog rada u pojedinim sredinama i sa kojeg stanovišta gledamo na te razloge. Među deset ponuđenih motiva za uključivanje u obrazovni proces veći osobni dohodak, potreba diplome i postizanja većeg društvenog ugleda najfrekventniji su. Ova činjenica ukazuje da se radnik sve više okreće materijalnim vrednostima i značaju formalnih kvalifikacija koje se sada daleko više cijene i koje osiguravaju bolji društveni položaj. Zato je i razumljivo što su evi motivi najrasprostranjeniji, te se u njima javlja i obrazovanje kao vrednosna orijentacija polaznika.

Radno iskustvo u procesu obrazovanja uz rad istraživano kod polaznika i nastavnika ukazuje, da se radno iskustvo kao nezavisna varijabla nedovoljno i neadekvatno koristi, što pokazuju neki dobiveni podaci:

- radno iskustvo polaznicima u procesu obrazovanja koristiti 51,8%,
- mogućnost korištenja radnog iskustva raste prema starosnoj dobi polaznika od 54,4% do 69,3%,
- školska sprema polaznika omogućuje adekvatnije korištenje radnog iskustva od 53,4% do 69,3%,
- radno iskustvo polaznika nastavnici u procesu obrazovanja koriste od 22,9% do 26,7%,
- 46,7% nastavnika (od 120) smatra da dovoljno koristi radno iskustvo svojih polaznika.

Utvrđeni odnosi empirijskim istraživanjem potvrđuju osnovnu hipotezu o cjelini o neadekvatnom korištenju radnog iskustva u procesu obrazovanja, što nas obavezuje na daljnje teoretsko i praktično istraživanje ove problematike.

Uključivanjem polaznika u obrazovni proces uz rad osnovne organizacije udruženog rada materijalne proizvodnje očekuju ne samo podizanje kvalifikacione strukture radnika, već poboljšanje općih uslova rada, produktivnosti i ekonomičnosti uz daleko bolju organizaciju radnog procesa.

Funkcionalnost obrazovanja uz rad na bazi radnog iskustva kao nezavisne varijable promatrana kao "sadašnje iskustvo" polaznika po povratku u osnovnu organizaciju udruženog rada nakon završenog obrazovnog ciklusa pokazuje opravdanost obrazovanja uz rad, koja se ogleda u:

- 71,6% realiziranim ciljevima i zadacima obrazovanja,
- 79,1% realiziranim namjenama obrazovanja,
- pozitivnom transferu doprinosa radnika u procesu proizvodnje od 54,9% do 90,1%,
- 58,2% većoj fleksibilnosti povezivanja teorije i prakse,
- 49,5% polaznika smatra da obrazovanje uz rad treba biti stalna oblika obrazovanja za sve radnike bez obzira na radno iskustvo i kvalifikaciju.

Radno iskustvo kao nezavisna varijabla pokazalo je ovim istraživanjem transfer u cilju funkcioniranja obrazovanja uz rad, a ujedno je ukazalo na niz slabosti u pogledu povezivanja radnog iskustva polaznika sa teritorijom i praksom obrazovanja (dolaženje na nastavu, usklađivanje obiteljskih i obrazovnih potreba, načinu rada, nedovoljnom korištenju iskustva, pripremi obrazovanja...).

Cjelokupno empirijsko istraživanje uloge radnog iskustva u srednjem usmjerenom obrazovanju uz rad u potpunosti je realiziralo predmet istraživanja zacrtan projektom rada. Radno iskustvo kao sistem vještina, znanja, navika i komunikacija promatrano je u međusobnim odnosima polaznika, nastavnika i rukovodilaca s ciljem da se utvrde kauzalni odnosi i statistička značajnost dobivenih podataka.

Cilj i zadaci istraživanja realizirani su u cjelosti prema projektu rada.

Statistička obrada podataka izvršena je elektronsko-numeričkim putem na sistemu UNIVAC - 1110 pri Sveučilišnom računskom centru (SRCE) u Zagrebu. Obrada je izvršena pregledom frekvencija po svim pitanjima u totalu, postocima, aritmetičkoj sredini, standardnoj devijaciji, H_1 - kvadratu, C - koeficijentu, a rezultati su objektivizirani na razini značajnosti od 0,01 i 0,05%.

Osnovna hipoteza (H_0 - hipoteza) u potpunosti je verificirala mišljenje, da se radno iskustvo nedovoljno koristi kao motivacioni faktor prilikom uključivanja u obrazovni proces, odnosno da se radno iskustvo neadekvatno koristi od strane nastavnika, te da radno iskustvo još nije dobilo adekvatno mjesto u obrazovnom procesu.

Ukrštanjem osnovne hipoteze (radno iskustvo) kao nezavisne varijable sa zavisnim varijablama dobiveno je stvarno stanje o ulozi radnog iskustva u obrazovanju, što je potvrđeno i statističkom značajnošću H_1 - kvadrata i C - koeficijenta na nivou značajnosti od 0,01 i 0,05%, kod svih podhipoteza.

Cjelokupno empirijsko istraživanje uloge radnog iskustva u procesu obrazovanja uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju, pokazuje da radno iskustvo polaznika u svim vidovima mogućnosti njegova korištenja nije još dobilo adekvatno mjesto, što znači da obrazovanje uz rad nedovoljno polazi od radnog iskustva i neadekvatno ga prema stvarnim mogućnostima koristi.

U narednom razdoblju andragogija se mora intenzivnije usmjeriti na didaktičko - metodičko osmišljavanje odgojno-obrazovne prakse i položaja svih subjekata u obrazovanju, te na taj način prevazići teorijsku zatvorenost i praktičnu ograničenost andragoške nauke s obzirom na nedovoljnu iskorištenost radnog iskustva polaznika, te savladati evidentan raskorak između andragoške teorije i odgojno-obrazovne prakse u usmjerenom obrazovanju uz rad.

Although attitudes of the necessity of the permanent education have already been accepted and in a great deal confirmed all the world round as well as in our country, we have been constantly and systematically improving and finishing the education system in which it tries to approach to the needs of the associated labour. "Yugoslavia is the first country that has accepted the principle of permanent education based on new legislation concerning the education problems conceived as linking of various education sections."

The realization of permanent education demands the formation of an open education system in which all the forms and levels will be equal, and education of working adults is only one of the forms of such education.

The Yugoslav doctrine of education of working adults has begun to acquire its new features in the structure of the entire education system in the Resolution of personnel education (1960) to be fully expressed in Resolution of education development on self-managing basis (1970) as well as in the documents and decisions of the 1974 X SKJ Congress, and afterwards practically confirmed on the 1978 XI SKJ Congress.

New approach to the organization of education as integral element of associated labour basically changes its institutional organization, content and character of work, as well as position and role of the subjects in education process.

The unity of education and labour is an essential methodological regulation of the concept of education process in the socialist self-managing society. In a word it is about the link between the education and labour with the self-managing practice - the education with concrete needs of associated labour and the position of man in it. This historical imperative has been conditioned by the quick development of science and technique on one hand and the working people's needs to master the present techniques of work and education on the other.

Owing to this great tasks are put to andragogy, because it has to find the answer to these important questions, and in connection with this create more successful models for satisfying the education with these needs. When speaking about our self-managing society which wants to realize the Marx's vision of association of free producers, then the Yugoslav andragogy has a reason more in investigating adequate systems of education of adults.

Post-elementary education of working adults indisputably represents such trying in the field of education of adults with a wide variety of education forms. Along with indisputably great successes the development of our andragogical theory has certain distinct unevennesses shown mainly in unequal development of its educational fields, especially the post-elementary education of working adults. The distinct theoretical negligence of education of working adults has especially been expressed in inadequate use of work experience of the person who attends the education process.

Exactly with the transformation of education system on permanent basis our system of education of working adults is becoming a subsystem in our global education

system of education of working adults in which more and more attention is being paid to this work experience.

This inner transformation of education of working adults represents an important factor in linking of education and labour, work experience of the student and the way of work in education process. In this trying of development and linking of andraghological theory and praxis in the education of working adults this empiric research is giving its contribution.

The empiric research of the role of work experience in the process of education of working adults in the secondary vocationally oriented education was performed on metal workers in SR Croatia included in the education process in the school year 1978/79 by means of three questionnaires - scalars. The research was performed in ten centres of post-elementary education of metal complex verified for education of working adults in the secondary education.

The sample of empiric research included:

- 975 students of the education process
- 120 teachers and
- 91 executives

The complex empiric research was performed in accordance with subject, aim and tasks of research in the mentioned samples.

The empiric research of work experience was performed and realized in three units:

1. Work experience as a motivation factor,
2. The significance of work experience in the education process of adult workers and

3. Functionality of work experience in the education of adult workers.

Research of the work experience as motivation factor in including in the education process has shown that attention paid to work experience has been insufficient, in other words it has not worked motivating. Its essential influence has been realized in only 4,6% in 975 students, and has not influenced on 41,0% of students at all.

Work experience as an independent variable does not work motivating enough according to the students (17,2%) and executives (19,8%) when entering the education process. Need of the workplace is the motive mostly represented (42,9%). It is assumed that work experience of the student is contained in the need of workplace. The reasons of entering the education process of working adults are very complex and they depend on the position and situation of the man and the basic organization of associated labour in various surroundings and upon the point of view we have for these reasons. Among ten motives offered for entering an education process the most frequent are higher wages, the need for diploma, and achievement of higher social reputation. This fact shows that the worker is turning more and more towards material values and the significance of the formal qualifications now highly appreciated and in the same time getting better social position. It is thus understandable that these motives are the most frequent ones, and so education as a valuable students' orientation shows up.

Work experience in the education process of working adults researched in the case of students and teachers shows that work experience as the independent variable is both insufficiently and inadequately used, as shown in some data:

- work experience in the education process of some students is used in 51,3%
- possibility of using of work experience increases according to the students' age from 54,4% to 69,3%,
- school education enables more adequate use of work experience from 53,4% to 6,3%,
- students' work experience used by teachers in the education process from 22,9% to 26,7%,
- out of 120 teachers 46,7% think that the students' work experience is used sufficiently.

The relations established by empiric research completely confirm the basic hypothesis about the inadequate use of work experience in the process of education obliging us to further theoretical and practical research of this matter.

Including the student into the education process of working adults the basic organizations of associated labour of material production do not only expect the increase of the qualification structure of the student, but the improvement of common work conditions, productivity and economy along with far better organization of work process.

Functionality of education of working adults based on work experience as independent variable observed as students' present experience after coming back to the

basic organization of associated labour having finished the education cycle shows the justification of education of working adults which can be seen in:

- 71,6% realized aims and tasks of education,
- 79,1% realized education purposes,
- positive transfer of worker's contribution to the production process from 54,9% to 90,1%,
- 58,2% higher flexibility in connecting theory and praxis,
- 49,5% of students think the education of working adults should be a permanent form of education for all workers regardless of work experience and qualification.

Work experience as independent variable has shown by this research a positive transfer in the sense of functioning of education of working adults, and has at the same time pointed out numerous weaknesses regarding the connection of student's work experience with theory and praxis of education, and attending to the lectures, coordinating family and educational needs, way of working, insufficient use of experience, preparation of education...

The entire empiric research of the role of work experience in secondary education of working adults has completely realized the subject of research designed by work project. Work experience as a system of skills, knowledge, habits and communication has been observed in mutual relations among students, teachers and executives with the aim to establish the causal relations and statistical importance of data required.

The aim and tasks of this research have been completely realized according to the work project.

The statistic data processing performed by electro-numerical system UNIVAC-1110 at Zagreb University computer

centre (SRCE). Data processing was performed by examining the frequencies in all problems about total, percentage, arithmetic mean standard deviation, Hi-square, C-coefficient, while the results were objectified, on the level of importance from 0,01% and 0,05% in all sub-hypothesis.

The basic hypothesis (O-hypothesis) has completely verified the opinion that work experience as a motivating factor has been insufficiently used when entering the education process, in other words that work experience has been inadequately used by teachers and that work experience has not yet acquired the adequate place in education process.

Hybridizing of basic hypothesis (work experience) as independent variable with dependent variable the real situation about the role of work experience in education has been acquired, which has been confirmed by statistic importance of Hi-square and C-coefficient on the level of 0,01 and 0,05%.

The entire empiric research of the role of work experience in the education process of working adults in the secondary vocationally oriented education shows that work experience of the student in all aspects of possibilities of its use has not yet acquired its adequate place, which means that education of working adults is starting from work experience and is being inadequately used according to its real possibilities.

In the times to come andraghogy has to direct itself more intensively on didactical-methodical realization of educational praxis and the position of all subjects in education, and thus exceed the theoretical closure and practical limitation of andraghological science considering

insufficient work experience of the student as well as overcoming the evident gap between the andragogical theory and education praxis in vocationally oriented education of working adults.

25. ZAKLJUČCI

"Samoupravljanje traži visok
stepen znanja"

T i t o

Društvena aktivnost na preobražaju odgoja i obrazovanja, kao sastavnog dijela razvoja udruženog rada, intenzivno je potaknuta odlukama Desetog kongresa SKJ, ustavnim odredbama i Zakonom o udruženom radu. Ta aktivnost u proteklom razdoblju početak je intenzivnog preobražaja cjelokupnog odgoja i obrazovanja u jedinstven sistem udruženog rada. Sadašnje promjene u našem odgojno-obrazovnom sistemu samo su dio rješavanja općih problema odgoja i obrazovanja koji se naročito manifestiraju u suvremenom životu radnog čovjeka, u stvaranju društva udruženog rada i novom položaju čovjeka i obrazovanja u samoupravnom socijalizmu.

U takvim društvenim odnosima odgoj i obrazovanje odraslih ne može više ostati kao posebna i od rada odvojena društvena djelatnost, već se nužno ugrađuje u jedinstven sistem udruženog rada u kojem doživljava svoju reprodukciju i daljnji razvoj u zajednici s udruženim radom. U novom sistemu jedinstva obrazovanja i rada međusobni odnosi ostvaruju se bez posrednika putem slobodne razmjene rada (za sada se ta posrednost ostvaruje putem SIZ-a odgoja i obrazovanja), odnosno doprinosa obrazovanja razvoju udruženog rada. U tom nastojanju, prilagođavanju i stvaranju novih odnosa na relaciji rada i obrazovanja izuzetno važnu ulogu ima udruženi rad u cjelini, a napose osnovne organizacije udruženog rada materijalne proizvodnje, koje sistematski i planski osmišljavaju razvoj kadrova, odnosno obrazovanja u svim njegovim vidovima.

Da bi se postiglo takvo jedinstvo rada i obrazovanja svaka proizvodna organizacija udruženog rada postaje i obrazovna radna organizacija, a svaki centar usmjerenog obrazovanja u obrazovne programe unosi i rad kao sastavni dio učenja. U tom nastojanju i realizaciji obrazovanja uz rad radni čovjek vidi svoju nerealniju šansu u kojoj kao polaznik obrazovnog procesa postaje

radnik koji uči, odnosno učeći radi. Polaznik je u obrazovanju uz rad nosilac međusobne sprege, jedinstva rada i obrazovanja, te aktivan subjekt u jednoj i drugoj djelatnosti.

Obrazovanje uz rad kao jedan od didaktičkih puteva obrazovanja odraslih u potpunosti se afirmirao u našem samoupravnom društvu i pokazao punu racionalnost i ekonomičnost, te je u cjelosti prihvaćen od udruženog rada. U daljnjem razvoju i prilagodbi obrazovanja uz rad cjelokupnom eduktivnom sistemu, potrebno je raditi na daljnjoj organiziranosti, usmjerenosti i funkcionalnosti obrazovanja uz rad na osnovu radnog iskustva polaznika obrazovanja.

U tom nastojanju da sagledamo položaj polaznika u srednjem usmjerenom obrazovanju odraslih uz rad naše empirijsko istraživanje bilo je usmjereno na ulogu radnog iskustva polaznika u obrazovanju kao elementa povezivanja procesa rada i procesa obrazovanja u novim društvenim odnosima.

Istraživanje uloge radnog iskustva polaznika metalškog kompleksa u srednjem usmjerenom obrazovanju uz rad pokazalo je da se obrazovni proces nedovoljno i neadekvatno oslanja na radno iskustvo svojih polaznika, da još nije dovoljno povezano sa stvarnim potrebama udruženog rada, da je opterećeno tradicionalističkim pristupom obrazovanju, da nije dovoljno planski osmišljeno, andragoški postavljeno, te da je u daljnjoj realizaciji obrazovanja uz rad potrebno adekvatnije koristiti polaznike kao subjekte obrazovanja na osnovu njihovog radnog iskustva.

Dobiveni rezultati o ulozi radnog iskustva u vrijeme intenzivne reforme odgoja i obrazovanja, a posebno usmjerenog obrazovanja, daju obrazovanju uz rad još veće značenje, jer i oni omogućavaju bolje sagledavanje pojedinih problema i zadataka u obrazovanju uz rad.

Iznijet ćemo neke zaključke (dobar dio tih zaključaka vidljiv je kod obrazloženja empirijskih rezultata iza svakog poglavlja) koji nas upućuju na rješavanje andragoške problematike obrazovanja uz rad.

1. U uvjetima povećane pokretljivosti i ubrzane promjenljivosti tehničke baze ljudskog rada, obrazovanje ljudi ne može se završiti završavanjem bilo kakvog obrazovanja, već ono postaje stalan permanentan proces, društvena i individualna potreba koja nužno polazi od rada i radnog iskustva čovjeka. Taj zadatak korištenja radnog iskustva ostaje predmetom našeg daljnjeg andragoškog istraživanja i pronalaženja pogodnih načina njegova korištenja u procesu obrazovanja uz rad.

2. Koliko je obrazovanje uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju odraslih sa svim svojim karakteristikama razvoja bilo "planirano" i "osmišljeno" organiziranom akcijom vodećih društvenih snaga, ostaje, počev od osnovne organizacije udruženog rada koja planira potrebe za daljim obrazovanjem, predmet i zadatak daljih istraživanja. Naše empirijsko istraživanje ukazalo je da se planiranju kadrova za obrazovanje uz rad ne pridaje dovoljna pažnja, da se zaposleni radnici uključuju u proces obrazovanja bez adekvatne temeljne i perspektivne analize razvoja potrebnih kadrova.

Proces neprekidne transformacije usmjerenog obrazovanja zahtjeva od organizacija udruženog rada, da sve više istražuju vlastite potrebe kao stalnu i sistematsku djelatnost, institucionalizirajući je u svojim okvirima ili povjeravajući je odgovarajućim organizacijama, prvenstveno centrima usmjerenog odgoja i obrazovanja.

3. Organizacije udruženog rada moraju adekvatnije i konkretnije ispoljiti odgovornost za planiranje razvoja kadrova i obrazovanja na osnovu osmišljenog i utvrđenog privrednog razvoja (tu više ne može biti "improvizacije" i iskazivanje potreba "iz rukava"), jer se bez toga ne može osigurati i didaktički osmisliti izvođenje odgojno-obrazovnog procesa uz rad. Bez takvog ponašanja u teoriji i praksi samoupravnog društva, organizacija udruženog rada ne može postati stvaran subjekt sistema obrazovanja uz rad, a time ni cjelokupnog eduktivnog sistema. Ovaj nedostatak naročito je došao do izražaja kod uključivanja polaznika u obrazovni proces na osnovu nedovoljnog sagledavanja uloge radnog iskustva zaposlenih radnika.

4. Kod uključivanja polaznika u obrazovni proces uz rad potrebno je sagledati njegovo radno iskustvo kao jedan od bitnih uvjeta za nastavak i daljnje obrazovanje već u osnovnoj organizaciji udruženog rada gdje je polaznik zaposlen, zatim u stručnim službama, centrima usmjerenog obrazovanja i prosvjetno-pedagoškoj službi, kako bi obrazovni proces bio zaista baziran i postavljen na određenim i dogovorno utvrđenim kriterijima vrednovanja radnog iskustva polaznika prilikom uključivanja u obrazovni proces. Empirijsko istraživanje utvrdilo je da radno iskustvo nije dovoljno motivacioni faktor kod uključivanja u obrazovni proces, što ukazuje da se rad i njegovo iskustvo nedovoljno cijeni u obrazovanju, odnosno upozorava da pronademo nove motivacione faktore koji će unaprijediti funkciju rada i obrazovanja.

5. Realizacija odgoja i obrazovanja uz rad zahtjeva, da se nastavni planovi i programi prilagode stvarnoj iskustvenoj razvijenosti polaznika, da budu više okrenuti sadašnjosti i budućnosti razvoja tehnološkog procesa i života uopće, te da se oslobode suvišnog dociranja prošlosti. U tom cilju stručne službe OOUR-a i PPS u zajednici sa određenim centrima usmjerenog obrazovanja moraju zajednički raditi na stvaranju nastavnih planova i programa koji još za sada ne odgovaraju potrebama obrazovanja odraslih i nisu bazirani na iskustvenoj podlozi putem radnog iskustva, odnosno ne polaze dovoljno od iskustva radnog čovjeka koji je uključen u proces rada. Programe rada za obrazovanje uz rad (kao i druge programe) treba u potpunosti da preuzme udruženi rad, pogotovo izradu stručnog dijela nastavnih planova i programa u kojima se može veoma dobro ugraditi i primjeniti radno iskustvo određene struke i zanimanja.

6. Obrazovanje uz rad zahtjeva daleko veće angažiranje stručnjaka iz osnovnih organizacija udruženog rada materijalne proizvodnje u obrazovnom procesu (ova suradnja postoji, ali je nedovoljna i nije postavljena u duhu intencija razvoja udruženog rada) nego do sada, jer takvo angažiranje osigurava daleko veće realno korištenje radnog iskustva polaznika (oni poznaju konkretne potrebe i situaciju u OOUR-a) i kvalitetnije povezivanje rada i obrazovanja. Ostvarivanje ovih zadataka ovisi o obrazovnoj razvijenosti OOUR-a, stručnom kadru, želji i mogućnostima za andragoško usavršavanje osoba koje izvode proces obrazovanja.

7. Za realizaciju obrazovanja uz rad potrebno je angažiranje kvalitetnih i sposobnih andragoških radnika koji će pomoću dinamične organizacije nastave, raznim pomagalicama i sredstvima, metodama i oblicima rada moći uključiti polaznike kao subjekte procesa obrazovanja na osnovi njihovog radnog iskustva u aktivan obrazovni proces. Empirijsko istraživanje pokazalo je da nastavnici nisu dovoljno andragoški osposobljeni za takav rad, te da ovaj zadatak u obrazovanju odraslih uz rad obavljaju kao dopunsku djelatnost u centru usmjerenog obrazovanja, odnosno u vrlo malom broju verificiranih centara usmjerenog obrazovanja angažirani su nastavnici isključivo samo za rad s odraslima. U sprovođenju i realizaciji usmjerenog obrazovanja imperativno se postavlja primarni zadatak OOUR-a materijalne proizvodnje, centrima usmjerenog obrazovanja, prosvjetno-pedagoškoj službi i samoupravnim interesnim zajednicama da sa ostalim nosiocima usmjerenog obrazovanja razrade obavezno usavršavanje i obrazovanje nastavnika za rad s odraslima. U protivnom zanemarimo li razvoj andragoških kadrova obrazovanje će zaostajati, bit će neadekvatno, a sadašnja "pedagogizacija andragogije" nije na čast razvoju andragogije kao nauke.

Uklapanje obrazovanja odraslih u integralno jedinstvo s globalnim sistemom odgoja i obrazovanja zahtjeva i jedinstveno tretiranje osposobljavanja obrazovnih institucija za takav rad (mislimo na sadašnje CUO koji pretežno rade sa omladinom) kao i osiguranje adekvatnog nastavnog kadra, koji će pored pedagogije poznavati i andragogiju u teoriji i praksi.

8. Organizacija obrazovanja uz rad potrebno je da polazi ne samo od završenog obrazovanja, već daleko više od radnog i životnog iskustva koje u dosadašnjem sistemu obrazovanja odraslih, zbog njegove prilagođenosti i potčinjenosti kriteriju redovnog sistema obrazovanja nije bilo izrazitije. To se ne odnosi samo na organizaciju i metode, već i na sadržaje koji u ovom obrazovanju moraju biti manje ovisni o pojedinim formalnim stupnjevima, te se više zasnivati na usvojenim spoznajama i znanjima u praksi, a što neće moći mimoći radno iskustvo.

9. Korištenje radnog iskustva u obrazovanju uz rad omogućuje primjenu različitih oblika obrazovanja, a naše istraživanje pokazalo je da se ti oblici, metode i putevi obrazovanja jednostavno

koriste, jer nastavnici nedovoljno poznaju radno iskustvo svojih polaznika, pa u obrazovnom procesu još dosta prevladava predavačka djelatnost i frontalni rad. Za uspješno ostvarivanje obrazovanja uz rad nužno je poznavati sastav polaznika, iz kojih organizacija udruženog rada dolaze, što trebaju da nauče, savladaju, koliko je i kakvo njihovo radno iskustvo, te čitav niz drugih podataka da bi se adekvatno koristilo radno iskustvo u obrazovanju. Zato je zadatak svih subjekata koji realiziraju obrazovni proces da prije početka obrazovanja izvrše temeljite pripreme u kojima će uz ostalo sagledati i funkcionalnost radnog iskustva i na njemu dalje bazirati svoj rad.

10. Obrazovanje odraslih obavljaju različite institucije i za njegovo kompletno sagledavanje potrebno je izraditi jedinstvenu metodologiju praćenja i vođenja statističkih podataka. Danas nismo uz najbolju volju u mogućnosti sagledati sve kvantitativne i kvalitativne podatke, jer su oni nekompletni, i vode se samo u institucijama koje su verificirane za obrazovanje odraslih (mislimo na osnovne, srednje, više i visoke škole), dok podataka o obrazovanju uz rad u osnovnim organizacijama udruženog rada nemamo sređene. Potrebno je više pažnje dokumentacionom radu, statističkom praćenju obrazovanja odraslih i staranju timova u prosvjetno-pedagoškoj službi za obrazovanje odraslih, jer smo tu za sada malo učinili. Da bi se to realiziralo potrebno je početi od ekipiranja kadrovske i obrazovne funkcije u osnovnoj organizaciji udruženog rada i centrima usmjerenog obrazovanja, do stručnih udruženja i privrednih komora.

11. Dosadašnja aktivnost na obrazovanju uz rad u srednjem usmjerenom obrazovanju pokazala je značajne rezultate kako u osnovnim organizacijama udruženog rada materijalne proizvodnje, tako i u organizacijama usmjerenog obrazovanja, a ujedno usmjerila na opća nastojanja da se u proces obrazovanja uključuju radnici iz udruženog rada na osnovu radnog iskustva, potreba za adekvatnim stručnim kadrovima i odlukama organa upravljanja na bazi usvojene obrazovne politike.

Mnoga pitanja koja su u ovom radu pokrenuta ili tek načeta zahtjevaju daljnju razradu putem intenziviranja znanstvenoistraživačkog rada koji u preobrazbi odgoja i obrazovanja dobiva veoma značajnu ulogu. U tom pogledu poseban akcent trebao bi biti na daljnjoj razradi i ulozi radnog čovjeka u procesu obrazovanja uz rad i uključivanju obrazovanja u 42 - satno radno vrijeme.

Problemi zapaženi i utvrđeni ovim istraživanjem zahtjevaju daljnju teoretsku i empirijsku razradu na temelju konkretne obrazovne aktivnosti odraslih uz rad u usmjerenom obrazovanju pogotovo u sadašnjem trenutku javne diskusije u Prijedlogu zakona o usmjerenom obrazovanju u SR Hrvatskoj i usvojenom Društvenom dogovoru o jedinstvenim osnovama i klasifikaciji zanimanja i stručne spreme kod koje značajno mjesto pripada radnom iskustvu čovjeka.

VII

B I B L I O G R A F I J A
CITIRANE I KONZULOVANE LITERATURE

- Adult Education in Europe, European Centre for Leisure and Education, GDR, Studies and Documents, br. 5, 1978.
- Adult Education in Europe, European Centre for Leisure and Education, Čehoslovačka, Studies and Documents, br. 1, 1977.
- Aleksić, dr Milivoje, Dileme u istraživanju problema metodologije usmjerenog obrazovanja odraslih, Zagreb, Andragogija, br. 1-2, 1977.
- Andragoški kadrovi, Zagreb, Andragoški centar, 1977.
- Andragoški kadrovi - obrazovanje, osposobljavanje i usavršavanje kadrova za andragoški rad, Zagreb, Andragoški centar, 1977.
- Angelov, mr Ivan, Međuzavisnost faktora produktivnosti i obrazovanja kadrova, Beograd, Organizacija i kadrovi, br. 8-9, 1977.
- Andrilović, dr Vlado, Samostalno učenje, Zagreb, CDO "Birotehnika", 1979.
- Andrilović, dr Vlado, Kako odrastao čovjek uči, Zagreb, Školska knjiga, 1976.
- Andrilović, dr Vlado, Obrazovanje odraslih i programirano učenje, Zagreb, Andragogija, br. 9-10, 1974.
- Andrilović, dr Vlado, Programirano učenje i individualizacija u obrazovanju odraslih, Zagreb, Andragogija, br. 11-12, 1975.
- Andrilović, dr Vlado, Osnovno opće obrazovanje odraslih, Zagreb, Školska knjiga, 1973.
- Antić, dr Stanislav, Samoupravno planiranje usmjerenog obrazovanja, Zagreb, Usmjerenost obrazovanje, br. 24, 1979.

Antić, dr Stanislav, Pedagoško-andragoški i materijalni standardi u usmjerenom obrazovanju, Zagreb, Andragogija, br. 1-2, 1977.

- Antić, dr Stanislav, Suvremeni pristupi planiranju kadra i obrazovanja u udruženom radu, Zagreb, Radničko sveučilište "Moša Pijade", OOUR Centar za dokumentaciju i izdavačku djelatnost, 1979.

Antonijević Radmila, Utvrđivanje profila kadrova, Zagreb, Andragogija, br. 1, 1970.

Babić, mr Gojko I., Metode u nastavi, Sarajevo, Zavod za izdavanje udžbenika, 1973.

Barbag Josef, "Ya-t-il vraiment une crise de l'éducation des adultes", dans, Education de base et education des adultes, vol. XII, 1969. N° 3, Paris, Unesco.

Benović Slavko, Opće pretpostavke za ostvarivanje studija uz rad ili iz rada u skladu s potrebama udruženog rada, Zagreb, Obrazovanje i rad, br. 8, 1978.

Bilteni Prosvjetnog savjeta Hrvatske i Zavoda za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb, br. 1 do 5, proširano, 1976-1978.

Bjelkin, V.B., Tehnički napredak i nove profesije, Zagreb, Stručno obrazovanje, 1963.

Bezdanov, dr Stevan, Obrazovanje uz rad kao ekonomski fenomen, Zagreb, Andragogija, br. 2, 1972.

Bezdanov, dr Stevan, Udruženi rad i obrazovanje, Beograd, Mladost, 1978.

Bezdanov Stevan, Tehnički pregled i obrazovanje u Jugoslaviji, Beograd, Stručna štampa, 1975.

Bezdanov Stevan, Za veću dostupnost obrazovanja čovjeka, Zagreb, Prvi kongres andragoga Jugoslavije, SNS SRH, 1969.

Bezdanov, dr Stevan, Rad i obrazovanje, Beograd, Delta pres, 1977.

- Bezdanov Stevan, Medusobni odnos naučno-tehnološke revolucije i obrazovanja u jugoslavenskom društvu (doktorska dizertacija), Beograd, 1970.
- Budim, mr Ivan, Programi specijalističkog obrazovanja u metalskoj, metalurškoj, energetske i elektro struci, V stupanj stručnosti, Zagreb, Zavod za prosvjetno pedagošku službu SRH, ciklostil, siječanj, 1978.
- Budim, mr Ivan, Reforma i obrazovanje uz rad, Zagreb, Obrazovanje i rad, br.5, 1978.
- Bujas Zoran, Psihofiziologija rada, Zagreb, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, 1959.
- Bulović, mr Irina, Osnove za organizaciju centara za usmjereno obrazovanje, Zagreb, Obrazovanje i rad, br.2, 1979.
- Bulatović Rajko, Zanimanje, obrazovanje i društvena potreba, Beograd, Maša stručna škola, br.3, 1975.
- Cartor, F. Charles, Značenje i mjerenje efikasnosti u obrazovanju, Zagreb, Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja SRH, prijevod, maj, 1973.
- Clark and Sloan, Classrooms in the Factories, Institute of Research, Fairleigh Dickinson University, 1960.
- Colarić Bojan, Sistemski pristup obrazovanju uz rad s aspekta novih društvenih dokumenata, Zagreb, Organizacija i kadrovi, br.5, 1974.
- Čalić, dr Dušan, Automatizacija, Zagreb, 1962.
- Daljnja izgradnja sistema permanentnog obrazovanja, Savez sindikata Jugoslavije, Beograd, 1967.
- Damjanovski Anatoli, Neki aspekti za ostvarivanje na reformata na srednoto obrazovanje i vaspitivanje, Skoplje, Prosvjetno delo, br.9-10, 1974.
- Danilov - Jesipov, Didaktika, Sarajevo, Veselin Masleša, 1958.
- Derosi Ema Ejelajac, Samoupravno udruživanje rada i preobražaja odgoja i obrazovanja, Informativni pregled, Zagreb, br.12, 1977.
- Deveti kongres SKJ, Komunist, 1979.

- Deseti kongres SKJ, Beograd, Komunist, 1974.
- Dogovor o jedinstvenim osnovama za kvalifikaciju zanimanja i stručne spreme, Zagreb, Usmjerenio obrazovanje br.20,1978.
- Dostignuća i razvojni pravci andragoške teorije i prakse u Jugoslaviji, Beograd, Savez andragoških društava, Jugoslavije, 1973.
- Drucker, P.F., The landmarks of tomorrow, Londres, Heinemann, p. 111, 1959.
- Društveni dogovor o jedinstvenim osnovama za klasifikaciju zanimanja i stručne spreme, Službeni list SFRJ, br.29, 1980.
- Đurišić Mihailo, Strateški pracci razvoja obrazovanja u Jugoslaviji do 1985. godine, Zagreb, Andragogija, br.6, 1971.
- Efebdić-Semir Dženana, Obrazovanje odraslih u SAD, Zagreb, Obrazovanje odraslih, br.7-8, 1966.
- Enciklopedijski rječnik pedagogije, Zagreb, Hatica hrvatska, 1963.
- Engels Fridrih, Dijalektika prirode, Beograd, 1951.
- Filipović dr Dragomir, Društvena i naučna dimenzija obrazovanja uz rad, Zagreb, Andragogija, br.2, 1972.
- Filipović dr Dragomir, Obrazovanje uz rad kao sociološki feonomen Zagreb, Andragogija, br.2, 1972.
- Filipović dr Nikola, Didaktika, Sarajevo, IGKRO, Svjetlost, OOUR Zavod za udžbenika, 1977.
- Filipović Dragomir, Organizacija obrazovanja odraslih, Beograd, Rad, 1961.
- Filipović Dragomir, Pastuović Nikola, Obrazovanje i razvoj kadrova, Beograd, PFV, 1976.
- Fourastić Joan, Civilizacija sutrašnjice, Zagreb, Naprijed, 1968.
- Franković dr Dragutin, Pedagoške implikacije rezolucije 10. Kongresa SKJ o odgoju i obrazovanju, Zagreb, Pedagoški rad, br. 9-10, 1976.

- Funkcionalno osnovno obrazovanje odraslih, Zagreb, Andragoški centar, 1977.
- Gaon David, Andragoško-psihološki pristup pripremanju nastavnika za obrazovno-vaspitni rad, Zagreb, Andragogija, br.2,1972.
- Gazivoda Pavle, Obrazovanje u Švedskoj, Novi Sad, Pedagoška stvarnost, br.6,1976.
- Glavički Radomir, Ekspanzija znanja, Beograd, Stručna štampa, 1974.
- Golubović Milovan, Srednjoročno planiranje razvoja narodnih i radničkih sveučilišta, Zagreb, Andragoški centar, sv.9,1976.
- Golubović Vitomir, Radno iskustvo i stručna sprema kao okosnica za istraživanja obrazovnih potreba, Zagreb,1970.
- Grattan,C.Hartley, In Quest of Knowledge, New York, Associates Press,1955.
- Haladin, mr Stjepan, Stručne pretpostavke za organizaciju srednjeg obrazovanja odraslih, Zagreb, Andragogija, br.5,1972.
- Istraživanje obrazovnih potreba u privrednoj radnoj organizaciji, Zagreb, Zajednica narodnih i radničkih sveučilišta SRH, 1970.
- Ivory Towers in the market place, The evening college in American Education, John Dyer, Tulane University, Indianapolis - New York,1966.
- Jaccard,P., Neophodnost investiranja u ljude, Univerzitet danas, Beograd, br.5,1965.
- Jedanaesti kongres SKJ, Beograd, Komunist, 1978.
- Jelić, dr Božidar, Organizacija i financiranje obrazovanja u SAD, Zagreb, Školska knjiga,1971.
- Jelić Rudi, Ekonomika obrazovanja, Zagreb, Školska knjiga, 1973.

- Jelenović Zdravko, Rezultati istraživanja o stanju i razvijenosti obrazovne funkcije u radnim organizacijama SRH u 1978. godini, Zagreb, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, 1978.
- Jergović, mr Mate, Stručno osposobljavanje u sistemu srednjeg obrazovanja, Zagreb, Andragogija, br.5, 1972.
- Jergović, mr Mate, Neke mogućnosti organizacije sistema srednjeg obrazovanja koje se zasnivaju na odredbama Zakona o srednjem obrazovanju /III varijanta/, Zagreb, Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja SRH, rujan, 1972.
- Jergović, mr Mate, Problemi i mogućnosti daljeg reformiranja sistema usmjerenog obrazovanja, Zagreb, Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja SRH, 1973.
- Jergović Mate, Tehnički progres i obrazovanje, Zagreb, Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja, 1973.
- Jergović Mate, U čemu se sastoji daljnja reforma sistema usmjerenog obrazovanja, Zagreb, Obrazovanje i rad, br.3, 1974.
- Jergović Mate, Osnovni principi reforme usmjerenog obrazovanja, Zagreb, Organizacija i kadrovi, br.3, 1975.
- Jergović, mr Mate, Osnove novog sistema usmjerenog obrazovanja, Zagreb, Zavod za prosvjetno pedagošku službu SRH, ciklostil, lipanj, 1977.
- Jergović, mr Mate, Iskustva i problemi te dalji razvoj reforme odgoja i obrazovanja u SRH, Zavod za FPS SRH, 1979.
- Jovičić Ratko, Od industrijske andragogije ka andragogiji rada, Beograd, Organizacija i kadrovi, br.3-4, 1978.
- Jovičić Ratko, Andragogija udruženog rada kao izazov, Zagreb, Andragogija, br.8-9, 1979.
- Jung, J., Verbal Learning, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1968.
- Jurina Milan, Pastuović, mr Nikola, Ispitivanje potreba za obrazovanjem u radnoj organizaciji, Zagreb, Andragoški centar, 1972.

- Jurina Milan, Osposobljavanje i usavršavanje kao dio sistema usmjerenog obrazovanja u SRH, Zagreb, Andragogija, br.5,1972.
- Jurina Milan, Obrazovna djelatnost u organizacijama udruženog rada, Zagreb, Školska knjiga, 1978.
- Kalin Boris, Povijest filozofije, Zagreb, Školska knjiga, Zagreb, 1977.
- Kapsarev Dimitar, Osnovne organizacije udruženog rada i obrazovanje u većim radnim organizacijama, Zagreb, Andragogija, br.5, 1973.
- Kedrov B.M., Jačanje uloge nauke u našoj epohi, Voprosi filozofii, br,5,1967.
- Kejžar Ivan, Psihološki aspekti komuniciranja u obrazovnom procesu s odraslima, Zagreb, Andragogija, br.1-2,1977.
- Kidd J.R., How Adults Learn, New York, Association Press, 1963.
- Kidd M.R., Les buts de l'education des adultes - dans, Education de base et education des adultes, vol,12, Paris, Unesco, 1960, N° 3.
- Kolar dr Zdravko, Istovetnosti i razlike obrazovanja odraslih i mladih u jedinstvenom sistemu vaspitanja i obrazovanja, Zagreb, Andragogija, br.11-12,1976.
- Komunikacije u dopisnom obrazovanju, VIII andragoške teme, Po-reč, Andragogija, Zagreb, br.1.1972.
- Kovačević Aleksandar, Izvanredna nastava u srednjem obrazovanju, Zagreb, 1971.
- Kuypers Harold W., Unterricht mit erwachsenen /Nastava sa odraslima/, Klett Verlag, Stuttgart, 1975.
- Krajnc dr Ana, Perspektive nadaljnjega razvoja izobražavanja odraslih v Sloveniji, Ljubljani, Sodobna pedagogika, br. 3-4,1973.

- Krajnc, dr Ana, Sistem vrednosti i ciljevi odgoja i obrazovanja, Zagreb, Andragogija, br.6-7,1974.
- Krajnc, dr Ana, Odnos odgoja i permanentnog obrazovanja, Split, Vidik, br. 23-24,1975.
- Krajnc, dr Ana, Psihološke osnove andragoške didaktike, Zagreb, Andragogija, br.9-10,1976.
- Krajnc, dr Ana, Mesto i uloga andragoške didaktike na sadašnjem stepenu razvoja teorija i prakse vaspitanja i obrazovanja odraslih, Zagreb, Andragogija, br.4-5,1976.
- Krajnc, dr Ana, Didaktički aspekti primene obrazovne tehnologije u andragoškoj praksi, Zagreb, Andragogija, br.4-5, 1976.
- Krajnc, dr Ana, Problemi uključivanja odraslih u jedinstven sistem usmjerenog obrazovanja, Beograd, Pedagogija, br. 3-4,1977.
- Krajnc, dr Ana, Izobraževanje naša društvena vrednota, Ljubljana, Delavska enotnost,1977.
- Krajnc, dr Ana, Specifični aspekti znanstvenoistraživačkog rada na području odgoja i obrazovanja odraslih, Zagreb, Andragogija, br.8-9,1978.
- Krajnc, dr Ana, Problemi pri uključivanje na obrazovanieto na vozrasnite vo celosniot sistem nasochenoto obrazovanie, Skoplje, Prosvetno delo, br.1-2,1978.
- Krajnc, dr Ana, Uloga OUR-a u stupnjevitom obrazovanju uz rad, Zagreb, Andragogija, br.8-10,1979.
- Krajnc, dr Ana, Škole za odrasle pomagaju usmerjenomu izobražovanju, Ljubljana, Sodobna pedagogija, br.5-6,1979.
- Krajnc, dr Ana, Metode izobraževanja odraslih, Ljubljana, Delavska enotnost,1979.
- Krajnc, dr Ana, Izobraževanje ob delu, Ljubljana, Dopisna delavska univerza,1979.

- Krajnc, dr Ana, Formalno i neformalno učenje novi pristup Alle-
na Tougha obrazovanju odraslih, Zagreb, Andragogija,
br.3,1972.
- Kumin Franc, Andragoško nasljeđe N.S.F. Grundtviga, Zagreb,
Obrazovanje odraslih, br.5-6,1965.
- Kums H. Filip, Svetska kriza obrazovanja, Beograd, Interpres,
1971.
- Lazarus, R., Potreba novog pristupa obrazovanju, Obrazovanje i
rad, Zagreb, br.9-10,1967.
- Lengran Pol, Uvod u permanentno obrazovanje, Beograd, Narodni
univerzitet Braća Stamenković,1971.
- Lenjin, V.I., O kulturi i vaspitanju, Beograd, Rad, 1952.
- Lenjin, V.I., O kumunističkom vaspitanju u školi, Sarajevo,
1960.
- Lenjin, V.I., Djela, Kultura, Beograd, tom XXVI,1949.
- Ljubičić Petar, Elaboriranje zahtjeva za provođenje stručnog
osposobljavanja kao oblika srednjeg obrazovanja, Zag-
reb, Andragogija, br.2-3,1974.
- Ljuhar Kamal, Neke karakteristike obrazovanja uz rad u višim
školama, Zagreb, Andragogija, br.1-2,1973.
- Machaček, dr Josef, O znanstvenoj koncepciji andragogije, Zag-
reb, Andragogija, br.7-8,1973.
- Marković Žika, Industrijska pedagogija, Beograd, Savremena ad-
ministracija,1977.
- Marević Nikola, Uzroci osipanja polaznika, Zagreb, Andragogija,
br.12,1973.
- Marijanović, mr Ante, Obrazovanje uz rad u SR Hrvatskoj, Zagreb,
Obrazovanje i rad, br.1,1968.
- Marijanović, mr Ante, Obrazovanje uz rad i neki uvjeti intenzi-
fikacije, Zagreb, SNS SRH,1969.
- Marx-Engels, Rani radovi, Naprijed, Zagreb, 1961.

- Marks, K., Engels, F., Kritika Gotskog i Erfurtskog programa, BIGZ, Beograd, 1972.
- Marković Živka, Industrijska pedagogija, Beograd, Savremena administracija, 1977.
- Materijali o stanju i problemima obrazovanja u SRH, Savjetovanje u CK SKH, Zagreb, 1979.
- Mihajlov, A.J., Čeunij, A.J., Giljarevskij, Osnovni informatiki, Moskva, 1968.
- Minić Aleksandar, Obrazovanje je pravo i dužnost radnika, Zagreb, Andragogija, br.8, 1974.
- Mitrović, dr Darinka, Karakteristike srednjeg obrazovanja u evropskim zemljama, Sarajevo, Iskustvo, br.7-8, 1973.
- Mitrović, dr Darinka, Moderni tokovi komparativne pedagogije, Sarajevo, Zavod za udžbenike, 1976.
- Morton, R. John, University extension in the united states, University of Alabama press, 1953.
- Mrmak, dr Ilija, Stanje naše andragoške teorije i metodološki problemi daljeg konstituisanja andragogije kod nauke, Zagreb, SNS SRH, 1979.
- Mrmak, dr Ilija, Izbor i primjena metoda kao faktor racionalizacije nastave, Beograd, Savez pedagoških društava Jugoslavije, 1966.
- Mrmak, dr Ilija, Problemi motivacije za samoobrazovanje, Zagreb, Andragogija, br.3-4, 1971.
- Mrmak, dr Ilija, Ciljevi vaspitanja i obrazovanja u jugoslavenskom samoupravnom socijalističkom društvu, Zagreb, Andragogija, br.6-7, 1974.
- Mrmak, dr Ilija, Obrazovanje zaposlenih kao funkcija samoupravno-udruženog - potrebe, zahtjevi, stvarnost, Zagreb, Andragogija, br.11-12, 1977.
- Mrmak, dr Ilija, Slobodno vreme i obrazovanje uz rad, Zagreb, Andragogija, br.1-2, 1978.

- Mrmak, dr Ilija, Obrazovanje radnika u organizacijama udruženog rada u uvjetima reforme odgoja i obrazovanja, Zagreb, Andragogija, br.8-10,1979.
- Mrmak, dr Ilija, Društvena i naučna dimenzija obrazovanja uz rad, Zagreb, Andragogija, br.2,1972.
- Mrmak, dr Ilija, Problemi motivacije za samoobrazovanje, Zagreb, Andragogija, br.3-4,1971.
- Mrmak, dr Ilija, Osnovna organizacija udruženog rada - temelj za razumjevanje i okvir povezivanja vaspitanja i obrazovanja sa drugim delatnostima društva, Zagreb, Andragogija, br.6-7,1974.
- Mužić, dr Vladimir, Metodologija pedagoških istraživanja, Sarajevo, Zavod za izdavanje udžbenika,1970.
- Nacrt zakona o usmjerenom obrazovanju SRH, Delegatski vjesnik, Zagreb, br.141,1980.
- Načela i principi organizacije srednjeg obrazovanja odraslih, Beograd, Institut za istraživanje i razvoj obrazovanja, Zavod za srednje obrazovanje,1975.
- Nastavnik i obrazovanje odraslih, Zagreb, Savez narodnih sveučilišta Hrvatske, 1958.
- Novi položaj učenika i studenata odnosno polaznika usmjerenog obrazovanja u udruženom radu i odgojno-obrazovnom procesu, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb, 1979.
- Novosel, Matija, Neka aktuelna pitanja daljeg samoupravnog preobražaja obrazovanja i vaspitanja, Titograd, Vaspitanje i obrazovanje, br.2-3,1978.
- Obrazovanje uz rad - Mogućnosti, uvjeti i pregled odgojno-obrazovnih organizacija koje provode obrazovanje uz rad u SR Hrvatskoj, Zagreb, RSIZ za zapošljavanje i PPS SRH, 1976.
- Obrazovanje odraslih, Priručnik za predavače, Zagreb, Savez narodnih sveučilišta Hrvatske, 1961.

- Obrazovanje i rad, časopis za teoriju i praksu osnovnog i usmjerenog obrazovanja, Zagreb, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH.
- Obrazovanje srednjih proizvodnih kadrova, Zagreb, Savez narodnih sveučilišta, 1969.
- Obrazovanje i vaspitanje u doba tehnike, Pedagoško društvo NRS, 1958.
- Obrazovanje uz rad, Simpozij Andragoškog društva SR Srbije, Niš, 9-11.12.1971., Zagreb, Andragogija, br.2,1972.
- Obrazovanje uz rad za stjecanje zanimanja i stručne spreme /1 - V stupanj kvalifikacijske ljestvice/, Zagreb, Zavod za prosvjetno pedagošku službu SRH, lipanj,1978.
- Ogrizović, dr Mihajlo, Visoke narodne škole u Švedskoj, Zagreb, Obrazovanje odraslih, br.6,1962.
- Ogrizović, dr Mihajlo, Srednje škole za obrazovanje odraslih u Švedskoj, Zagreb, Andragogija, br.5,1969.
- Ogrizović, dr Mihajlo, Metode obrazovanja odraslih, Zagreb, RS "Moše Pijade", 1966.
- Ogrizović, dr Mihajlo, Problemi andragogije, Zagreb, SNS,1959.
- Ogrizović, dr Mihajlo, V.I.Lenjin o obrazovanju odraslih, Zagreb, Andragogija, br.4,1970.
- Ogrizović, dr Mihajlo, Određenju i definiciji pojma teorije obrazovanja, Zagreb, Obrazovanje odraslih, br.7-8,1966.
- Osposobljavanje i usavršavanje, Zagreb, Andragoški centar, 1972.
- Osposobljavanje i usavršavanje u svjetlu Zakona o srednjem obrazovanju u SRH, Zagreb, Andragogija, br.5,1972.
- Osnovno obrazovanje odraslih u funkciji udruženog rada, Zagreb, Andragoški centar, 1978.
- Osnovi andragogije /grupa autora/, Sarajevo, Zavod za izdavanje udžbenika, 1966.

- Osnovi vojne psihologije /grupa autora/, Beograd, VIZ,1973.
- Paić, dr J., Bit odgoja i rad, Zagreb, Andragogija, br.6-7, 1974.
- Pasarić, mr Božidar, Didaktički aspekti permanentnog obrazovanja, Zagreb, Obrazovanje i rad, br.1,1975.
- Pastuović, dr Nikola, Sistem osposobljavanja i usavršavanja kao dio sustava usmjerenog obrazovanja, Zagreb, RS "Moša Pijade", 1972.
- Pastuović, dr Nikola, Planiranje obrazovanja i slobodna razmjena rada, Zagreb, Andragogija, br.10-12,1978.
- Pastuović, dr Nikola, Planiranje kadrova i obrazovanja, Zagreb, Obrazovanje i rad, br.3,1974.
- Pastuović, dr Nikola, Dijagnostička i funkcionalna efikasnost obrazovanja te metode za njihovo određivanje, Zagreb, Obrazovanje odraslih, br.1-2,1968.
- Pastuović, dr Nikola, Organizacija obrazovne funkcije u udruženom radu, Zagreb, Andragogija, br.8-10,1979.
- Pastuović, dr Nikola, Obrazovni ciklus, Zagreb, Andragoški centar, 1978.
- Pastuović, dr Nikola, Odgoj i obrazovanje zaposlenih kao funkcija samoupravno udruženog rada, Zagreb, Andragogija, br.11-12,1977.
- Pataki, dr Stjepan, Opća pedagogija, Zagreb, PKZ,1961.
- Pečujlić, dr Miroslav, Budućnost koja je počela, Institut za političke studije FPN, Beograd, 1969.
- Petrović Nevenka, Neki problemi obrazovanja uz rad u SAP Vojvodini, Zagreb, Andragogija, br.6.1973.
- Peers Robert, Adult Education, A.Comparative Study, London, Routledge & Kegan Paul, 1958.
- Petančić, dr Martin, Ergodidaktika, Rijeka, 1968.

- petančić, dr Martin, Industrijska pedagogija, Zagreb, Školska knjiga, 1975.
- petričević, mr Dušan, Slobodna razmjena rada u području odgoja i usmjerenog obrazovanja - pretpostavka samoupravnog interesnog organiziranja, Zagreb, Andragogija, br.1-2, 1979.
- Petrović Nevenka, Neki problemi obrazovanja uz rad u SAP Vojvodini, Zagreb, Andragogija, br.6, 1973.
- Petrić Dragomir, Stručno obrazovanje odraslih u jedinstvenom školskom sistemu, Titograd, Prosvjetni rad, br.19-20, 1978.
- Pivac, dr Josip, Odgoj i obrazovanje u samoupravnom socijalističkom društvu kao funkcija rada, Pedagogija, br.2., Beograd, 1977.
- Pöggeler Franz, Erwachsenenbildung, Einführung in die Andragogik, Stuttgart, Verlag W.Kohlhammer, 1974.
- Polić, dr Vladimira, Planiranje kadrova i obrazovanje, Zagreb, Školska knjiga, 1976.
- Poljak, dr Vladimir, Didaktika, Zagreb, 1970.
- Poljak, dr Vladimir, Kako stjecati znanje, Zagreb, Andragoška biblioteka, 1979.
- Pongrac, mr Silvije, Dopisno obrazovanje - vid obrazovanja uz rad, Zagreb, Andragogija, br.3, 1972.
- Pongrac, mr Silvije, Neke tendencije u obrazovanju na distancu i preobražaj izvanredne nastave, Zagreb, Andragogija, br.3, 1979.
- Pongrac Silvije, Dopisno obrazovanje, Zagreb, Andragoški centar Zajednice narodnih i radničkih sveučilišta, SRH, 1972.
- Pongrac Silvije, Utjecaj koncepcija o dopisnoj edukaciji na medije i izradu nastavnih pisama, Zagreb, Andragogija, br.9-10, 1973.

- Prica Milan, Odrastao polaznik kao subjekt valorizacije nastavnog rada, Zagreb, Andragogija, br.3,1972.
- Prijedlog reforme usmjerenog obrazovanja u SR Hrvatskoj od 1975 - 1985. godine, Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja SRH, Zagreb, 1975.
- Projekcija dugoročnog razvoja kadrova do 1985, Zagreb, Ekonomski institut,1976.
- Prodanović,dr Tihomir, Andragogija i didaktika, Zagreb, Andragogija, br.7-8,1973.
- Prodanović,dr Tihomir, Problemi integracije odraslih u procesu obrazovanja, Beograd, Bilten narodnih univerziteta, 1958.
- Prodanović,dr Tihomir, Sredstva i metode obrazovanja uz rad, Beograd.
- Prodanović,dr Tihomir, Revija moderne obrazovne tehnologije, Beograd, br.2,1972.
- Prodanović,dr Tihomir, Savremene nastavne metode u radu s odraslima, Metode obrazovanja odraslih, Zagreb, Savez narodnih sveučilišta Hrvatske, 1958.
- Prodanović,dr Tihomir, Osnovi didaktike, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika SRS, 1966.
- Prodanović,dr Tihomir, Ničković,dr R., Didaktika, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika i nastavnih sredstava, SRS, 1974.
- Prodanović,dr Tihomir, Odgojno-obrazovna i nastavna sredstva, Zagreb, SNS,1962.
- Prodanović,dr Tihomir, Čovjek i samoobrazovanje, Sarajevo, Zavod za izdavanje udžbenika, 1973.
- Prodanović,dr Tihomir, O suštini metodičkog andragoškog totaliteta, Zagreb, Andragogija, br.4-5,1976.

- Prodanovič, dr Tihomir, Vrste, oblici i modaliteti osposobljavanja i usavršavanja za odgojno i obrazovne potrebe u organizacijama udruženog rada, Zagreb, Andragogija, br.8-10,1979.
- Prodanović, dr Tihomir, Racionalizacija nastave kao didaktički problem, Novi Sad, Pedagoška stvarnost, br.1,1966.
- Prokić, dr Dušan, Obrazovanje odraslih u andragoškoj teoriji i praksi, Beograd, Problemi stručnog obrazovanja, br.3, 1968.
- Radevski Jordan, Udruženi rad i obrazovanje za rad, Zagreb, Andragogija, br.11-12,1977.
- Radničko sveučilište u obrazovanju kadrova iz privrede, Zagreb, Radničko sveučilište "Moša Pijade", 1964.
- Ratković, mr Milan, Organizacija usmjerenog obrazovanja, Zagreb, Školske novine,1978.
- Rihtta Radovan, red., Civilizacija na raskršću, Beograd, Komunist, 1972.
- Samolovčev, dr Borivoj, Problemi istraživanja obrazovnih potreba u radnoj organizaciji, Zagreb, Andragogija, br.1, 1970.
- Samolovčev, dr Borivoj, Obrazovanje uz rad kao andragoško-didaktički fenomen, Zagreb, Andragogija, br.2,1972.
- Samolovčev, dr Borivoj, Sistem obrazovanja i vaspitanja odraslih u reformskoj transformaciji, Zagreb, Andragogija, br.3-4,1979.
- Samolovčev, dr Borivoj, XI kongres SKJ i obrazovanje odraslih, Zagreb, Andragogija, br.8-9,1978.
- Samolovčev, dr Borivoj, Permanentno obrazovanje i proces sveukupne kulturne transformacije društva, Split, Vidik, br.23-24,1975.
- Samolovčev, dr Borivoj, Neke sociološke pretpostavke savremenog obrazovanja odraslih, Zagreb, Obrazovanje odraslih, br.3-4,1965.

- Samolovčev, dr Borivoj, Savremeni teorijski problemi obrazovanja i vaspitanja odraslih, Zagreb, Obrazovanje odraslih, br. 5-6, 1966.
- Samolovčev, dr Borivoj, Opšta metodika obrazovanja i vaspitanja odraslih kao sistemska teorija, Zagreb, Andragogija, br. 4-5, 1976.
- Samolovčev, dr Borivoj, Teorijski i praktični problemi konstituisanja opšte metodike vaspitanja i obrazovanja odraslih, Zagreb, Andragogija, br. 9-10, 1976.
- Samolovčev, dr Borivoj, Nagoveštajne tendencije u savremenom obrazovanju odraslih, Zagreb, Andragogija, br. 4, 1970.
- Samolovčev, dr Borivoj, Metodičko osmišljavanje obrazovno-vaspitnog rada - strateško opredjeljenje teorije i prakse obrazovanja, Zagreb, Andragogija, br. 11-12, 1977.
- Samolovčev, dr Borivoj, Utvrđivanje obrazovnih potreba, planiranje, organizacija i izvođenje odgoja i obrazovanja u organizacijama udruženog rada, Zagreb, Andragogija, br. 8-10, 1979.
- Samolovčev, dr Borivoj, Teorijski doprinos časopisa za obrazovanje odraslih (narodnog sveučilišta, obrazovanja odraslih, andragogija) razvoju andragoške znanosti, Zagreb, Andragogija, br. 11-12, 1979.
- Samolovčev, dr Borivoj, Muradbegović, mr Hakija, Opšta andragogija, Sarajevo, IRO "Veselin Masleša", 1979.
- Samolovčev, dr Borivoj, Eduktivno-komunikacioni ili instruktivni sistemi kao najviši stupanj u razvoju sredstava masovne komunikacije, Zagreb, Andragogija, br. 9-10, 1975.
- Samolovčev, dr Borivoj, Inovaciona diseminacija naučnih znanja kao nova funkcija visokoškolskog permanentnog obrazovanja, Univerzitet danas, Novi Sad, br. 3-4, 1979.
- Samolovčev, dr Borivoj, Obrazovanje i vaspitanje kao opći društveni fenomen, Skoplje, separat, 1978.

- Samolovčev, dr Borivoje, Metodološka osnova istraživanja obrazovnih potreba u radnoj organizaciji, Narodni univerzitet "Veselin Masleša", Beograd, 1971.
- Samolovčev, dr Borivoj, Bildungsaspiration der Erwachsenen in Kontext verschiedener Determinationsfaktoren, Internationales Jahrbuch für Erwachsenenbildung 1975, Bertelsmann Universitätsverlag, 1975.
- Samolovčev, dr Borivoj, Obrazovanje odraslih u prošlosti i danas, Zagreb, Znanje, 1963.
- Samolovčev, dr Borivoj, Erwachsenenbildung in Jugoslawien, Frankfurt/Main, Pädagogische Arbeitsstelle, 1978.
- Samolovčev, dr Borivoj, Teorijske osnove vojnog vaspitanja i obrazovanja, Beograd, VIZ, 1976.
- Samolovčev, dr Borivoj, Problem naučne koncepcije i strukture teorije obrazovanja odraslih, Zagreb, Andragogija, br. 7-8, 1973.
- Samolovčev, dr Borivoj, Eduktivno-komunikacioni ili instruktivni sistemi kao najviši stupanj u razvoju sredstava masovne komunikacije u obrazovanju odraslih, Zagreb, Andragoški centar, 1975.
- Samolovčev, dr Borivoj, Ciljevi i zadaci obrazovanja i odgoja odraslih kao društveni i metodološki problem, Zagreb, Andragogija, br. 5-6, 1974.
- Samolovčev, dr Borivoj, Institucionalizacija funkcija narodnih i radničkih univerziteta u nekim zemljama sveta, Zagreb, Andragogija, br. 5-7, 1979.
- Samolovčev, dr Borivoj, Problem obrazovanja i osposobljavanja andragoških kadrova u uslovima razvijene i razudene vaspitne prakse, Zagreb, Andragogija, br. 6-8, 1977.
- Samolovčev, dr Borivoj, Jedno iskustvo na andragoškom obrazovanju nastavnika, Zagreb, Narodno sveučilište, br. 2, 1958.
- Samolovčev, dr Borivoj, Sistem obrazovanja i vaspitanja odraslih u reformskoj transformaciji, Zagreb, Andragogija, br. 3-4, 1979.

- Savičević, dr Dušan, Povratno obrazovanje i udruženi rad, Beograd, Beogradski izdavački grafički zavod, 1975.
- Savičević, dr Dušan, Primjena metoda u obrazovanju odraslih, Zagreb, 1961.
- Savičević, dr Dušan, Obrazovanje i iskustvo (Suvremena andragoška teorija i praksa u Jugoslaviji), SNS, SRH, Zagreb, 1969.
- Schmidt, dr Vlado, Znanstveno-tehnološka revolucija, Škola i odgoj, Zagreb, Pedagoški rad, br.7-8, 1971.
- Schreiber, Jean Jacques Servan, Američki izazov, Epoha, Zagreb, 1968.
- Suchodolski, Bogdan, Problemy upowszechniania nauki w epoce wspolczesnej, u Wojciechowski, Kazimierz: Pedagogika dorosliych, Warszawa, PZWS, 1965.
- Serdar, dr Vladimir, Studij uz rad na visokoškolskim ustanovama u SR Hrvatskoj, Zagreb, Školska knjiga, 1976.
- Servan-Schreiber, Jean Jacques, Američki izazov, Zagreb, Epoha, 1968.
- Sistem obrazovanja odraslih, Zagreb, Savez narodnih sveučilišta Hrvatske, 1965.
- Smajlović Ana, Stručno obrazovanje uz rad, iz rada i u vezi s radom, Zagreb, Andragogija, br.1-2, 1977.
- Sovjetska pedagogija, Popitki modernizaciji sistemi profesionalnogo obrazovanje, Sovjetska pedagogika, Moskva, br.12, 1970.
- Statistički godišnjaci SR Hrvatske, Zagreb, Republički zavod za statistiku SRH, godišnjaci od 1968-1980.
- Stellung und Aufgabe der volkshochschule, Bonn, Deutscher Volkshochschul-Verband, 1978.
- Sutlić, dr Vanja, Praksa rada kao znanstvena povijest, Kulturni radnik, Zagreb, 1974.

- Suvremena andragoška teorija i praksa u Jugoslaviji, Zagreb, Savez narodnih i radničkih sveučilišta SRH, 1969.
- Šimleša, dr Pero, Rad kao izvor i osnovna vrednota obrazovanja, Obrazovanje i rad, br.3-4, 1975.
- Šimleša, dr Pero, Didaktika i njezin predmet, Beograd, Pedagogija, br.2, 1963.
- Šimleša, dr Pero, Na putu do reformirane škole, Zagreb, PKZ, 1977.
- Šimleša, dr Pero, Pedagogija, Zagreb, PKZ, 1971.
- Šimleša, dr Pero, Škola i život, Pedagoške teme, br.1, Zagreb, Filozofski fakultet, 1957.
- Šoljan, Nikša Nikola, Permanentno obrazovanje, Split, Marko Marulić, 1976.
- Šoljan, Nikša Nikola, Obrazovna tehnologija, Zagreb, Školska knjiga, 1976.
- Šoljan, Nikša Nikola, Povratno obrazovanje s posebnim osvrtom na švedski koncept, Zagreb, Školska knjiga, 1979.
- Šuvar, dr Stipe, Škola i tvornica, Zagreb, Školska knjiga, 1977.
- Šuvar, dr Stipe, Narodna i radnička sveučilišta na raskrsnici, Zagreb, Andragogija, br.1-2, 1979.
- Šuvar, dr Stipe, Aktualni zadaci u odgoju i obrazovanju, Pedagoški rad, Zagreb, br.1-2, 1975.
- Švajcer, dr Vilko, Škola i proizvodnja, Savremena škola, br.5-6, 1961.
- Švajcer, dr Vilko, Analiza studija uz rad na sveučilištu u Rijeci, Rijeka, 1979.
- Švajcer, dr Vilko, Didaktika, Rijeka, Fakultet industrijske pedagogije, 1971.
- Tofler Alvin, Šok budućnosti, Rijeka, "Otokar Keršovani", 1975.
- Tonković Stipe, Položaj i funkcija OOUR-a u obrazovanju, Zagreb, Andragogija, br.8-10, 1977.

- Tonković Stipe, Položaj i funkcija OOUR-a u obrazovanju, Zagreb, Andragogija, br.8-10,1979.
- Tonkonogaja, E.P., O nekotoryh osobennostjah procesa obučenija v večernoj škole, Moskva, Sovetskaja pedagogika, br.3, 1973.
- Torsten Hasen, Perspektive razvoja obrazovanja u Švedskoj i drugim zemljama, Beograd, Zavod za proučavanje školskih i prosvjetnih pitanja, 1973.
- Urbańczyk Franciszek, Didaktički problemi u obrazovanju odraslih, Rijeka, Visoka industrijsko-pedagoška škola, 1969.
- Urbańczyk, dr Franciszek, Didaktika odraslih, VIPŠ, Rijeka, 1965.
- Ustav SFRJ.
- Valentinčić Jože, Andragoška dokvalifikacija, Beograd, Naša stručna škola, br.4,1978.
- Valentinčić Jože, Metode pri izobražavanju odraslih, Ljubljana, Zveza delavskih univerz, 1963.
- Valentinčić, Jože, Što očekuje andragoška praksa od andragoške teorije, Zagreb, Andragogija, br.7-8,1973.
- Valentinčić Jože, Izobraževanje u organizacijah združnoga dela na poti preobrazbe, Ljubljana, Vzgojs in izobraževanje, br.2, 1979.
- Velčić Vlado, Obrazovanje uz rad u politici usmjerenog obrazovanja, Zagreb, Andragogija, br.1,1970.
- Velčić Veselko, Odrastao čovjek u obrazovnom procesu, Zagreb, Radničko sveučilište "Moša Pijade", 1961.
- Velčić Veseljko, Reforma obrazovanja odraslih, Zagreb, Andragogija, br.7-8,1975.
- Velčić Veseljko, Samoupravni preobražaj i reforma obrazovanja odraslih, Zagreb, Obrazovanje i rad, br.2-3,1976.

- vidaković Zoran, Moderne proizvodne snage i revolucionarna praksa, Beograd, Institut za političke studije WPN, 1969.
- Verner Coolie, The preparation of adult educators, Eric Clearinghouse on Adult Education, Syracuse, 1970.
- Volker, dr Otto, O organizaciji nastavnog procesa za odrasle uz pomoć nastavnih medija, Zagreb, Andragogija, br. 7-8, 1973.
- Völker, dr Monika, Stil rada s polaznicima, Zagreb, Andragogija, br. 1-2, 1977.
- Vojnovski Nikola, Uticaj organizacije OUR-a na modeliranje usmjerenog obrazovanja, Beograd, Kadrovi i rad, br. 3-4, 1978.
- Vujević Miroslav, O ispitivanju obrazovnih potreba, Zagreb, Obrazovanje odraslih, br. 7-8, 1966.
- Vukasović, dr Ante, Obrazovanje, kvalifikacije i produktivnost, Zagreb, Filozofski fakultet, 1971.
- Vukasović, dr Ante, Utjecaj suvremene tehnike na koncepciju općeg obrazovanja, Zagreb, Školska knjiga, 1967.
- Vukasović, dr Ante, Međusobni odnos razine obrazovanja, kvalifikacione strukture i produktivnosti rada, Zagreb, Filozofski fakultet, 1971.
- Zakon o udruženom radu
- Zakon o srednjem obrazovanju SRH, Zagreb, Narodne novine, br. 30, 1971.
- Zubek, dr Milan, Razvoj teorije obrazovanja odraslih u Čehoslovačkoj, Zagreb, Andragogija, br. 7-8, 1973.
- Zvonarević, dr Mladen, Primjena psihologije u obrazovanju odraslih, Zagreb, Savez narodnih sveučilišta Hrvatske, 1962.
- Zvonarević, dr Mladen, Grupna dinamika u obrazovanju odraslih, Zagreb, Obrazovanje odraslih, br. 7-8, 1960.

DOMAĆI ČASOPISI KOJI TRETIRAJU UZ OSTALO I
PROBLEMATIKU OBRAZOVANJA ODRASLIH

1. "Narodno sveučilište", Zagreb, od 1955-1959.
2. "Obrazovanje odraslih", Zagreb, od 1959-1969.
3. "Andragogija", Zagreb od 1970. pa dalje
4. "Informativni bilten" Radničkog sveučilišta "Moša Pijade", Zagreb, (1955-1956. "Bilten", 1957. "Obrazovanje radnika", od 1958. "Informativni bilten")
5. "Informativni vestnik" Zveze delavskih univerz Slovenije, Ljubljana (do 1970. "Vestnik")
6. "Iskustva", Sarajevo
7. "Izobrazba rukovodilaca", Zagreb
8. "Kulturni život", Beograd
9. "Naša škola", Sarajevo
10. "Pedagoška stvarnost", Novi Sad
11. "Problemi stručnog obrazovanja", Beograd
12. "Produktivnost", Beograd
13. "Radnik i obrazovanje", Zagreb
14. "Obrazovanje i rad", Zagreb
15. "Pedagoški rad", Zagreb
16. "Pedagogija", Beograd

STRANI ČASOPISI KOJI TRETIRAJU PROBLEMATIKU
OBRAZOVANJA ODRASLIH

1. "Adult Education", London
2. "Adult Education", Washington
3. "Adult Education in Finland", Helsinki
4. "Continuous Learning", Toronto
5. "Convergence", Toronto
6. "Die Österreichische Volkshochschule", Wien
7. "EB" - Bericht + Informationen der Erwachsenenbildung
in Niedersachsen, Hannover
8. "Education Permanente", Nancy
9. "Education Permanente", Zürich
10. "Erwachsenenbildung in Österreich", Wien
11. "Hessische Blätter Für Volksbildung", Frankfurt
12. "International Review of Education", Geneve
13. "Notes & Etudes", Bergen
14. "Theorie und Praxis", Graz
15. "Volkshochschule im Westen", Dortmund
16. "Continuing Education in New Zealand", Wellington
North

VIII

P R I L O Z I

Tabela 1.

OSNOVNO OBRAZOVANJE ODRASLIH (pokazatelji na kraju školskih godina)

Školska godina	Škole, školske jedinice	Odje- ljenja	POLAZNICI			POLAGANJEM ISPITA			Ukupno završi- li ško- lu
			U toku godine	Završ. (1-7 raz.)	Završi- li 8. raz.	Pri- javlje- ni	Završ.	Od toga 8. raz.	
1973/74.	33	271	6.682 (2.158) ^x	4.510 (1.527)	1.884 (688)	406 (156)	328 (121)	113 (40)	1.997 (728)
1974/75.	36	261	7.101 (2.382)	4.472 (1.424)	1.517 (523)	437 (170)	387 (135)	129 (135)	1.646 (658)
1975/76.	43	309	7.694 (2.332)	6.142 (1.854)	2.566 (737)	422 (130)	290 (80)	110 (80)	2.676 (817)
1976/77.	38	283	6.852 (2.144)	5.360 (1.725)	2.080 (772)	414 (103)	249 (81)	93 (31)	2.173 (853)
1977/78.	66	392	9.455 (3.004)	7.545 (2.480)	2.975 (896)	-	-	-	2.975 (896)

U šk.god. 1978/79. na početku godine osnovno obrazovanje je upisalo 6.144 polaznika od toga 6.080 u osnovnim školama, a 154 u centrima za usmjereno obrazovanje. Ove podatke ne možemo uzeti kao konačne za 1978/79., jer se upis radnika ponekad provodi i u toku školske godine.

x Brojke u zagradama znače: od toga žena

NAPOMENA: Neke evidencije polaznika iskazuju posebno u svakom semestru u šk.godini, dok Zavod za statistiku prikazuje polaznika jedanput u jednoj šk.godini, bez obzira što on u istoj godini završava dva ili više razreda.

Prilog br. 2.

Tabela 2.

OBRAZOVANJE UZ RAD (OBRAZOVANJE ODRASLIH) U ŠKOLAMA II STUPNJA

(Pokazatelji na kraju šk.god. 1973/74.-1977/78.)

ŠKOLE školo vanje	Š k o l s k e g o d i n e				
	1973/74.	1974/75.	1975/76.	1976/77.	1977/78.
I	2	3	4	5	6
<u>ŠKOLE ZA KV RADNIKE</u>					
- školske jedinice	78	73	63	64	31
- polaznici	4.803 (749)x/	4.905 (895)	4.623 (891)	5.111 (951)	1.220 (284)
- završili	3.103 (199)	2.302 (323)	1.764 (263)	1.699 (350)	477 (112)
- polaznici koji su upis. zaj.osnove	-	-	-	1.529	-
<u>ŠKOLE ZA VKV RADNIKE</u>					
- školske jedinice	71	67	79	59	32
- polaznici	4.972 (790)	5.934 (795)	5.626 (761)	4.970 (692)	1.733 (302)
- završili	2.182 (272)	2.829 (475)	2.639 (465)	2.193 (486)	798 (124)
- polaznici koji su upis. zaj.ed.osnove	-	-	-	564	-

Tabela 2 - nastavak

1	2
GIMNAZIJE ZA ODRASLE (VIŠE RADNIČKE ŠKOLE, SREDNJE RADNIČKE ŠKOLE)	
- školske jedinice	7
- polaznici	1.079 (559)
- završili	215 (119)
- polaznici koji su upis. zajed.osnove	-
OPĆE SREDNJE ŠKOLE I ŠKOLE S USMJERENJIMA	
- školske jedinice	9
- polaznici	330 (41)
- završili	20 (4)
- upisali zajedničke osnove	-
TEHNIČKE I DRUGE SREDNJE STRUČNE ŠKOLE	
- školske jedinice	96
- polaznici	11.476 (3.623)
- završili	1.303 (449)

3	4	5	6
$\begin{array}{r} 7 \\ 1.118 \\ (640) \\ 293 \\ \hline (168) \\ - \end{array}$	$\begin{array}{r} 6 \\ 1.228 \\ (776) \\ 316 \\ \hline (210) \\ - \end{array}$	$\begin{array}{r} 5 \\ 1.372 \\ (919) \\ 223 \\ \hline (127) \\ 845 \end{array}$	$\begin{array}{r} 5 \\ 1.103 \\ (756) \\ 603 \\ \hline (420) \\ 2.151 \end{array}$
$\begin{array}{r} 12 \\ 492 \\ (97) \\ 66 \\ \hline (25) \\ - \end{array}$	$\begin{array}{r} 17 \\ 702 \\ (299) \\ - \\ \hline - \\ 67 \end{array}$	$\begin{array}{r} - \end{array}$	$\begin{array}{r} - \end{array}$
$\begin{array}{r} 93 \\ 10.425 \\ (2.946) \\ 1.905 \\ \hline (521) \end{array}$	$\begin{array}{r} 95 \\ 11.116 \\ (3.950) \\ 2.156 \\ \hline (698) \end{array}$	$\begin{array}{r} 83 \\ 9.531 \\ (2.899) \\ 2.050 \\ \hline (718) \end{array}$	$\begin{array}{r} 49 \\ 3.272 \\ (824) \\ 1.349 \\ \hline (366) \end{array}$

Tabela 2 - nastavak

1	2
<u>UKUPNO U II STUPNJU</u>	
- polaznici na kraju šk.god.	22.660 (5.726)
- polaznici koji su završili završni ispit	6.753 (1.043)
<u>OSTALE DJELATNOSTI</u>	
Osposobljavanje za zanimanja, sticanje stručne spreme od specijaliziranog radnika do stručnog radnika specijaliste	1.562
<u>SEMINARI I TEČAJEVI</u>	obl.polazn.
- opće obrazovanje	- -
- ideološko polit.obr.	- -
- stručno obrazovanje	- -

x/ Brojevi u zagradama znače od toga žene.

3	4	5	6
22.874 (5.373)	23.295 (6.607)	20.984 (5.461)	7.328 (2.166)
7.393 (1.512)	6.580 (1.636)	6.165 (1.683)	5.120 (1.022)

2.956	2.725	2.170	6.302
obl. polazn.	obl. polazn.	obl. polazn.	obl. polaz.
36 603	54 759	12 78	1 25
42 3.132	- -	6 363	14 772
340 5.512	86 1.646	144 3.886	224 4.850

Prilog br. 3.

Tabela 3.

PREGLED DJELATNOSTI ZAVODA ZA ZAPOSŁJAVANJE SR HRVATSKE NA STRUČNOM
OSPOSOBLJAVANJU, PREKVALIFIKACIJI I REHABILITACIJI

OSPOSOBLJAVANJE	1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	Plan za 1979.
Industrija i rudarstvo	11.339	12.320	9.037	9.633	9.854	9.903	
- od toga žene	5.433	6.234	5.058	3.825	5.336	4.228	
Poljoprivreda i ribarstvo ^{x/}	3.339	3.487	1.920	581	659	506	
- od toga žene	571	855	440	97	458	262	
Građevinarstvo	2.611	2.166	1.433	2.398	1.511	2.897	
- od toga žene	-	-	-	248	-	24	
Promet	1.463	1.143	1.118	945	1.876	1.057	
- od toga žene	441	262	65	-	65	76	
Trgovina i ugostiteljstvo	2.765	3.380	3.181	2.320	2.827	2.317	
- od toga žene	2.136	2.482	2.696	1.919	2.074	1.777	
Zanatstvo	1.225	754	477	467	468	256	
- od toga žene	361	188	279	103	236	182	
Stambena i komunalna djelatnost	883	1.073	615	1.320	200	1.193	
- od toga žene	36	78	116	19.708	-	-	
				sezona ^{x/}			
Kulturna i socijalna djelatnost	-	1.413	1.257	1.709	210	338	
- od toga žene	-	1.130	957	1.229	175	715	
Društvo. i državne službe	-	-	26	149	491	50	
- od toga žene	-	-	26	142	407	27	
Šumarstvo	-	-	-	186	185	-	

Tabela 3 - nastavak

OSPOSOBLJAVANJE	1973.	1974.
Poljoprivredni kooperanti	3.339	3.487
- od toga žene	571	855
Prekvalifikacija i rekvalifikacija	677	1.711
rudara, prek.a veći br.nastavlja prekvalifikaciju	2.097	
Profesionalna rehabilitacija	-	-
UKUPNO OSPOSOBLJENIH (OSPOSOBLJAVANJE + PREKVALIFIKACIJA)	24.469	25.736

x/ Osposobljavanje sezonskih radnika nije obuhvaćeno

1975.	1976.	1977.	1978.	Plan za 1979.
1.990	581	235	222	
440	97	55	86	
1.582	2.635	2.269	1.710	
88	127	124	219	36
19.653	22.343	20.720	19.150	22.887

- 543 -

u zbroju.

Prilog br. 4.

Tabela br. 4.

KOMPARATIVNI PODACI OBRAZOVANJA ODRASLIH UZ RAD
(osnovno obrazovanje) 1977/78.

OSNOVNO OBRAZOVANJE	SFRJ	BOSNA I HER- CEGOVI- NA	CRNA GORA	HRVAT- SKA	MAKE- DONI- JA	SLO- VENI- JA	SRBIJA	KOSO- VO	VOJVO- DINA
Škole	488	65	1	66	56	51	151	19	79
Odjeljenja	2.388	357	3	392	263	223	849	62	239
Učenici - svega	60.624	9.806	133	9.455	8.830	5.444	19.316	2.015	5.625
Učenice	23.822	3.969	43	3.004	3.535	2.263	8.393	197	2.418
Završili školu	28.653	3.652	211	2.975	3.943	1.824	11.228	1.464	3.356

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1979., str. 559.

Prilog br. 5.

Tabela br. 5.

KOMPARATIVNI PODACI OBRAZOVANJA ODRASLIH UZ RAD
(srednje usmjereno obrazovanje) - 1977/78.

SREDNJE OBRAZOVANJE	SFRJ	Bosna i Her- cego- vina	Crna Gora	Hrvat- ska	Mak- doni- ja	Slove- nija	S R B I J A			
							Svega	Uža te- ritor.	Kosovo	Vojvo- dina
Škole										
Odjeljenja	1.545	127	-	395	98	655	270	182	71	17
Učenici-svega	48.197	4.323	-	10.589	3.530	21.750	8.005	5.398	2.115	492
Učenice	17.699	1.122	-	3.263	637	10.717	1.960	1.582	99	279
Završili školu	17.074	2.565	-	3.391	710	4.487	5.921	4.149	1.688	84

Izvor: Statistički godišnjak Jugoslavije, 1979., str. 560.

Prilog br.6

Škole za obrazovanje odraslih na srednjem stup-
nju u SRH^x

Tabela br.6.

	1972/ 73.	1973/ 74.	1974/ 75.	1975/ 76.	1976/ 77.	1977/ 78.	1978/ 79.
U K U P N O							
Škole	41	54	60	66	51	44	25
Odjeljenja	146	168	188	208	204	160	131
Učenici - ukupno	4.540	4.831	5.423	5.982	5.503	4.340	3.888
Učenice	1.006	1.092	1.358	1.385	1.245	911	685
Završili školu	1.473	1.464	1.248	1.922	1.863	624	...
Nastavnici ¹⁾	144	78	82	62	133	60	36

x Statistički godišnjak SR Hrvatske za 1978.

Prilog broj: 7

NASTAVNI PLANOVI

Orijentacijski nastavni plan za I. stupanj stručne spreme

A) OBAVEZNI PROGRAM

sati

I.	Sadržaji stručno-teoretske i praktične nastave	100
II.	Sadržaji ekonomike i organizacije udruženog rada, te osposobljavanje za samoupravljanje	30
III.	Sadržaji zajedničkih osnova nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje	nisu obavezni ali se mogu uvrstiti na temelju konkretnih obrazovnih potreba
UKUPNO približno više od		130 sati

B) FAKULTATIVNI PROGRAMI

Nastavni program za osposobljavanje priučenih radnika (I. stupanj), onih kandidata koji imaju završenu osnovnu školu sastoji se od sadržaja (praktični i stručno-teoretski dio) koji proistječu iz opisa poslova, zadataka profila i sadržaja što se odnose na uvođenje u radnu organizaciju (upoznavanje organizacije rada i normativnih dokumenata radne organizacije, te osnovnih znanja iz ekonomike OUR-a i samoupravne organizacije udruženog rada). Predviđa se da to osposobljavanje traje najmanje dva mjeseca.

Prilog broj: 8

Orijentacijski nastavni plan za II. stupanj stručne spreme

	Orijentacijski broj nastavnih sati za kandidate nakon	
	završene osnovne škole ^{xx/}	završenog I. stupnja struč. osposobljavanja
A) OBAVEZNI PROGRAM		
I. Sadržaji stručno-teoretske i praktične nastave	320	250
II. Sadržaji ekonomike i organizacije udruženog rada, te osposobljavanja za samoupravljanje	40	30
III. Sadržaji zajedničkih osnova nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje.		
1. Obavezni dio sadržaja za sve struke x/	170	150
2. Izborni dio sadržaja zajedničkih osnova: a) ovisno o zahtjevima pojedine struke, b) ovisno od interesa polaznika	Programi se strukturiraju na temelju konkretnih obrazovnih potreba	
UKUPNO približno više od:	580	450

B) FAKULTATIVNI PROGRAMI

x/ Ovaj dio programa obavezno sadrži hrvatski ili srpski jezik, osnove marksizma i teorija i praksa samoupravnog socijalizma, matematiku, obranu i zaštitu i proizvodno tehničko obrazovanje.

xx/ U iznimnim slučajevima, obrazovanje za stjecanje II. stupnja može se organizirati putem funkcionalnog osnovnog obrazovanja (npr. u zanimanjima gdje ne postoji I. stupanj).

Prilog broj: 9

Orientacijski nastavni plan za III. stupanj stručne spreme

	Orientacijski broj nastavnih sati za kandidate nakon			
	završene osnovne škole	završe- nog II. stupnja	završenog I.razreda pripremnog stupnja	završenog II.razreda pripremnog stupnja
A) <u>OBAVEZNI PROGRAM</u>				
I. Sadržaji stručno teoretske i prak- tične nastave	500	280	500	400
II. Sadržaji ekonomike i organizacije ud- ruženog rada te os- posobljavanje za samoupravljanje	50	30	50	50
III. Sadržaji zajedničkog plana i programa srednjoškolskog ob- razovanja x/ 1. Obavezni dio sa- držaja za sve struke 2. Izborni dio sadr- žaja zajedničkih osnova: a) ovisno o zah- tjevima pojed- ne struke b) ovisno od inte- resa polaznika			Programi se strukturaju na temelju konkretnih obrazovnih potreba	
UKUPNO približno više od	500	310	550	450

B) FAKULTATIVNI PROGRAMI

x/ Ovaj dio programa obavezno sadrži: hrvatski ili srpski jezik, osnove marksizma i teoriju i praksu socijalističkog samoupravljanja, matematiku, obranu i zaštitu i proizvodno-tehničko obrazovanje.

Sadržaji zajedničkog plana i programa srednjoškolskog obrazovanja mogu se za stjecanje III. stupnja stručne spreme cjelovitije obuhvatiti. Uvođenjem nastavnih predmeta iz prirodnih znanosti: biologije, kemije i fizike, te povijesti i geografije iz društvenih znanosti u nastavni plan dobiva se zaokružena programska cjelina koja olakšava nastavak obrazovanja u IV. stupnju.

Prilog broj: 10

Orijentacijski nastavni plan za IV. stupanj stručne spreme

	Orijentacijski broj nastavnih sati za kandidate nakon		
	završenog III. stupnja	završenog II. razreda pripremnog stupnja	završene osnovne škole
A) OBAVEZNI PROGRAM			
1. Sadržaji stručno teoretske i praktične nastave	350	700	800
2. Sadržaji ekonomike i organizacije udruženog rada, te osposobljavanja za samoupravljanje	20	80	80
3. Sadržaji zajedničkog plana i programa srednjoškolskog obrazovanja			
1) hrvatski ili srpski jezik	Razlika do cjelokupnog programa	70	200
2) povijest	zajedničkih	-	60
3) osnove marksizma	osnova srednjoškolskog obrazovanja	-	60
4) teorija i praksa samoupravnog socijalizma		30	50
5) strani jezik		-	70
6) geografija		-	60
7) biologija		-	60
8) kemija		-	70
9) fizika		-	60
10) matematika		60	180
11) obrana i zaštita		-	60
12) umjetnost		-	40
13) proizvodno-tehničko obrazovanje		-	150
UKUPNO: približno		940	2.000

B) FAKULTATIVNI PROGRAMI

Prilog broj: 11

Specijalističko obrazovanje za V. stupanj kvalifikacijske ljestvice

Specijalističko obrazovanje za V. stupanj, koje u novom odgojno-obrazovnom sistemu znači nastavak na srednje obrazovanje, i to nakon najmanje jednogodišnjeg radnog iskustva, ima zadatak:

1. daljeg osposobljavanja u struci, i to prije svega u onim područjima struke za koje se kandidat specijalizira nakon srednjeg obrazovanja,
2. osposobljavanje za vođenje, organizaciju i koordinaciju proizvodnih i drugih radnih procesa.

Ova dva osnovna zadatka specijalističkog obrazovanja u V. stupnju determiniraju osnovnu strukturu nastavnog plana.

Orijentacijski nastavni plan (opći model) +

S A D R Ž A J I	Orijentacijski broj sati nastave	Udio vremena u %
Obavezni program		
1. Struka: - Zajedničke osnove struke - Izborni program struke	500 100	50 10
2. Program osposobljavanja za samoupravljanje	100	10
3. Ekonomika, organizacija, te analitika i praćenje rada	100	10
4. Metode rukovođenja i međusobnog komuniciranja u udruženoj radu	100	10
Fakultativni programi	100	100
U K U P N O :	1.000	100 %

x/ Ovisno o tome kojem se od dva osnovna zadatka specijalističkog obrazovanja na V. stupnju daje veće značenje (specijalističkom obrazovanju u struci ili osposobljavanju za vođenje, organizaciju i koordinaciju radnih procesa) definiraju se konkretni nastavni planovi.

Ako je zamjena programa pretežno definirana osposobljavanjem za rukovođenje, udio sadržaja područja 3 i 4 povećat će se u odnosu na područje 1.

Prilog broj: 11 a

USPOREDNI PREGLED PROGRAMATSKE STRUKTURE
OBRAZOVANJA METALACA NA V STUPNJU

Red. broj	Područje	Strojna obrada sati	Monteri stroj. sati	Montažeri sati	Brodograd. sati	Prijedlog
1.	Ekonomika i organizacija proizvodnje	70	64	60	96	75
2.	Metode rukov. i med. kom.				64	60
	Ind.soc.i psihofiz.	40	48	60		
3.	Samouprav. i norm.dj.				96	
	Samoupr.i s.opći akti	60	64	50		60
4.	Matematika (teh.matematika)	90	96	90	128	120
5.	Teh.mehanika (teh.fizika)	120	64	120	96	90
6.	Osnove elektroteh.	40				45
7.	Zaštita na radu (i preventiva)	30	64	40		30
8.	Materijali s vježb. ispit.	60	64	90	96	90
9.	Nacrtna geom.s vježb. analize nacrta	60	96	90		90
10.	Tehnička kontrola	30			96	30
11.	Posebni dio: - tehnološ.predmeti - elem.konstrukcije - energet.predmeti	250	256	220	352	240
12.	Specijalist.praksa	150	192	200		120
	U K U P N O:	1.000	1.008	1.020	1.024	1.050
13.	Izborni dio struke	60	128	40 (opća kult)		60
	S V E U K U P N O:	1.060	1.136	1.060	1.024	1.100

Anketni upitnik
za polaznike obrazovnog procesa uz rad u srednjem
usmjerenom obrazovanju

I OPĆI PODACI

1. Naziv radne organizacije:
2. Mjesto:
3. Spol: 1. muški 2. ženski
4. Dobi ispitanika:
 1. do 25 godina
 2. od 25 do 35 godina
 3. od 36 do 50 godina
 4. više od 50 godina
5. Školska sprema:
 1. nepotpuna osnovna škola
(manje od VIII razreda)
 2. potpuna osnovna škola
 3. škola za KV-e radnike
 4. škola za VKV-e radnike
 5. neka druga škola, navedi koja
6. Što se po kvalifikaciji?
 1. nekvalificiran radnik (NK)
 2. polukvalificirani radnik (PK)
 3. kvalificirani radnik (KV)
 4. visokokvalificirani radnik (VKV)

7. Način sticanja kvalifikacije:
1. priznanje na temelju rada i radnih sposobnosti
 2. tečajevi i seminari u toku rada
 3. redovno školovanje
 4. obrazovanje uz rad
8. Koliko Vam je ukupno radno iskustvo?
1. do 2 godine
 2. od 2 do 5 godina
 3. od 6 do 10 godina
 4. od 11 do 15 godina
 5. od 16 do 20 godina
 6. od 21 i više godina
9. Kakva je stručnost predviđena za sadašnje vaše radno mjesto?
1. mjesto NKV radnika
 2. mjesto PK radnika
 3. mjesto KV radnika
 4. mjesto VKV radnika
 5. mjesto SŠS
10. Koji se uvjeti o radnom iskustvu postavljaju u vašoj radnoj organizaciji za radno mjesto?
1. uopće se ne postavljaju
 2. nekoliko mjeseci probnog rada
 3. jedna godina radnog iskustva
 4. više godina radnog iskustva
11. Da li se vaše radno iskustvo bitno utjecalo na vaše napredovanje u poslu (veća primanja, nagrade, pohvale, priznanja, napredovanje u struci i dr.)?
1. bitno se utjecalo
 2. utjecalo je u dovoljnoj mjeri
 3. utjecalo je u manjoj mjeri
 4. nije uopće utjecalo

12. Ako je utjecalo što je po Vašem mišljenju bilo presudno za napredovanje?
1. stjecanje kvalifikacije
 2. postignuti rezultati u radu
 3. doprinos novinama u organizaciji rada
 4. promjena rukovodećih kadrova u radnoj organizaciji
 5. nešto drugo, što:
13. Da li je za moderniji proces proizvodnje potreban viši nivo obrazovanja radnika?
1. neophodan je
 2. potreban je
 3. nije neophodan
14. Što bi po Vašem mišljenju i zapažanju trebalo činiti vaše OOUR u cilju poboljšanja kvalifikacione strukture zaposlenih?
1. zaposliti više mladih školovanih radnika
 2. organizirati i uputiti radnike koji nemaju potrebne kvalifikacije na obrazovanje uz rad
 3. organizirati sistematsko usavršavanje radnika bez obzira na kvalifikaciju
 4. podsticati radnike na stalno stručno obrazovanje
15. Prihvaćate li obrazovanje uz rad kao jednu od mogućnosti obrazovanja radnika?
1. da
 2. ne
16. Koji način daljnjeg obrazovanja bi vam najviše odgovarao uz redovan radni odnos?
1. redovno pohađanje nastave uz rad
 2. pohađanje nastave uz smjenjenje radnih obaveza
 3. obrazovanje u okviru OOUR-a
 4. obrazovanje na daljinu, dopisno obrazovanje

17. Kakve su mogućnosti za obrazovanje uz rad u vašoj OOUR-a?

1. velike
2. osrednje
3. male

18. Što je presudno utjecalo na vas da se uključite u obrazovanje uz rad?

1. potreba diplome srednje škole
2. izgledi za bolje radno mjesto
3. potreba zaštite radnog mjesta
4. veći osobni dohodak
5. promjena procesa proizvodnje
6. porodični razlozi
7. postizanje višeg društvenog ugleda
8. da bih dostigao svoje drugove
9. da bih dobio rukovodeće mjesto

19. Da li organizacija nastave koju pohađate odgovara ciljevima i zadacima programa obrazovanja u koji ste uključeni?

1. potpuno odgovara
2. zadovoljava
3. djelomično zadovoljava
4. ne zadovoljava

20. Koriste li nastavnici u radu vaše radno i životno iskustvo?

1. da, dovoljno
2. da, nedovoljno
3. ne

21. Kako nastavnici koriste vaše radno iskustvo u procesu obrazovanja uz rad?

1. uključuju nas u pripremu nastavnog rada
2. izrađujemo izvještaje, koreferate, tabele ...
3. obrazlažemo naša radna iskustva iz struke

4. njihovi smo suradnici u svim oblicima rada
5. obgrašnjavajući nastavnu građu uključuju nas u nastavni proces

22. Što je za vas radno iskustvo?

23. Kakvu vam pomoć pružaju nastavnici vodeći računa o vašem radnom iskustvu?

1. izrađuju pisane materijale, skripte
2. održavaju konzultacije
3. kontaktiraju s OOUR-om
4. savjetuju nas, daju nam pitanja unapred za učenje

24. Smatrate li da su oblici suradnje između vas i nastavnika prilagođeni potrebama obrazovanja?

1. prilagođeni su
2. nisu prilagođeni

25. Da li je na vašu odluku o obrazovanju uz rad utjecala radna organizacija u kojoj radite?

1. jest
2. nije
3. ne znam

26. Koristi li vam vaše radno iskustvo u procesu obrazovanja uz rad?

1. da, koristi
2. ne koristi dovoljno

27. U čemu se manifestira korištenje vašeg radnog iskustva tokom obrazovanja uz rad?
1. u odnosu nastavnika prema polaznicima
 2. u nastojanju povezivanja teorije i prakse
 3. u poticajima i dobrovoljnosti suradnje
 4. u prilagodbi nastavnog programa našem radnom iskustvu, znanju i sposobnostima
 5. u primjeni grupnog i individualnog rada
 6. u suvremenosti i dinamičnosti nastave
28. Što vam se nije svidjelo tokom obrazovanja uz rad u odnosu na vaše radno iskustvo?
1. način izlaganja nastavnika
 2. raspored izvođenja nastave
 3. trajanje nastavnog procesa do kasno navečer
 4. nedostupnost izvora za učenje, pomanjkanje potrebnih knjiga i priručnika
 5. teškoća usklađenosti radnih, obiteljskih i školskih obaveza
 6. nedovoljna radna disciplina polaznika
29. Koji su putevi stjecanja radnog iskustva u vašoj osnovnoj organizaciji udruženog rada?
1. vlastiti put na temelju različitih događaja u procesu rada
 2. vlastiti put na temelju organiziranog promatranja, mišljenja
 3. vlastiti put na temelju svog znanja i rada
 4. pomoću neformalnih puteva, u kontaktu s prijateljima, ostalim radnicima
 5. pomoću stručnjaka i rukovodilaca u osnovnim organizacijama
 6. pomoću sistema praćenja stručne službe, mentora, instruktora
30. Kako se vrednuje radno iskustvo u vašoj osnovnoj organizaciji udruženog rada?
1. indirektno putem uspjeha na radnom mjestu
 2. mogućnošću sudjelovanja u samoupravnim i društvenim organima OOUR

3. priznavanjem internih kvalifikacija
4. mogućnošću napredovanja
5. direktnim vrednovanjem putem utvrđenih radnih zadataka od strane predpostavljenih
6. na osnovu sistematskog izvještaja stručnjaka
7. na osnovu institucionalnog provjeravanja van OOUR

31. Kakvu vam pomoć pruža radna organizacija, OOUR?

1. novčanu
2. nabavlja po mogućnosti literaturu
3. oslobađa me dopunskih obaveza na radnom mjestu
4. odobrava mi dopust za ispit
5. odobrava mi rad u pogonu na realizaciji stručnog rada
6. ne pruža mi nikakvu pomoć

32. Što bi po vašem mišljenju društvena zajednica trebala učiniti da bi obrazovanje uz rad bilo još uspješnije?

1. stimulirati radnike za obrazovanje uz rad
2. osloboditi polaznike troškova participacije
3. obrazovanje više povezati potrebi prakse
4. više koristiti stručnjake u obrazovnom procesu iz OOUR
5. osigurati potrebnu literaturu
6. izjednačiti i društveno priznati obrazovanje uz rad s ostalim obrazovanjem

33. Kakvo je vaše mišljenje o obrazovanju uz rad?

1. smatram ga veoma povoljnim oblikom obrazovanja
2. ono je efikasnije i jeftinije za društvo i OOUR
3. ono je idealna prilika za one koji nisu mogli ranije ići u redovnu školu
4. ono suviše angažira radnika, tako da ne može zadovoljiti na radnom mjestu

5. ono je potrebno svakom radniku, bez obzira koju je školu ranije završio
 6. školovanje treba završiti u mladosti prije stupanja na posao
 7. ono bi trebalo biti stalan oblik obrazovanja .
34. Da li ste u toku školovanja dobili sve što vam je potrebno za vaše radno mjesto?
1. dobio sam
 2. nisam dobio
35. Koliko vam ostvareno obrazovanje uz rad koristi u procesu rada?
1. vrlo mnogo
 2. mnogo
 3. malo
36. Da li biste željeli da se dalje obrazujete uz rad?
1. da želio bih
 2. ne, ima suviše godina
 3. ne, zadovoljan sam onim što sam postigao
 4. nemam određen stav
37. Unesite svoja zapažanja o obrazovanju uz rad!

UPITNIK ZA NASTAVNIKE

I OPĆI PODACI

1. Naziv ustanove:
2. Mjesto
3. Prezime i ime nastavnika:
4. Školska sprema - a) nastavnik b) profesor
5. Koje područje predmeta predajete?
(zaokružite jedan odgovor)
 - a) opće obrazovno
 - b) društveno
 - c) privredno
 - d) stručno
6. Radno iskustvo u odgojno-obrazovnom procesu:
 1. do 2 godine
 2. od 2-5 godina
 3. od 5-10 godina
 4. od 10-20 godina

II

7. Što je po vašem mišljenju bilo presudno kod uključivanja radnika u proces obrazovanja uz rad?
 1. potrebe diplome srednje škole
 2. izgledi za bolje radno mjesto
 3. zbog zaštite radnog mjesta
 4. veći osobni dohodak
 5. promjena procesa proizvodnje

6. porodični razlozi
 7. postizanje većeg društvenog ugleda
 8. dostizanje svojih drugova
 9. da bi dobio rukovodeće mjesto
 10. nešto drugo
8. Radnik u proces obrazovanja donosi svoje radno i životno iskustvo i dali ga Vi koristite u nastavnom radu?
1. da, koristim dovoljno
 2. da, koristim nedovoljno
 3. ne koristim uopće
9. Gdje koristite radno iskustvo vaših polaznika u obrazovnom procesu?
1. u pripremanju obrade nastavne građe
 2. u izradi programa rada
 3. u načinu rada s polaznicima
 4. u vrednovanju rada
10. Na koji način koristite radno iskustvo polaznika?
1. u obliku zadavanja referata, seminara
 2. u obliku razgovora u toku nastavnog rada
 3. u realizaciji nastavnih sadržaja i programa
 4. u primjeni raznih metoda rada
 5. u izradi konkretnih zadataka
 6. u načinu predavanja građe.
11. Koje radno iskustvo polaznici najviše donose u obrazovni proces?
1. općeobrazovno
 2. stručno-profesionalno
 3. društveno
 4. radno-praktično
12. Koji oblik organizacije najviše koriste u procesu obrazovanja uz rad?

1. klasični frontalni rad
 2. grupni rad
 3. individualni rad
 4. kombinirani rad s polaznicima
 5. konzultacije
 6. slobodne razgovore
13. Što za Vas znači radno iskustvo polaznika u obrazovnom procesu? (iznesite vlastito mišljenje)
14. Sudjeluju li u radu s Vama u obrazovnom procesu i stručnjaci iz osnovnih organizacija udruženog rada?
1. da, sudjeluju
 2. da, ali ne dovoljno
 3. ne sudjeluju
15. Kako koristite i provjeravate radno iskustvo radnika uključenih u proces obrazovanja uz rad?
1. upoznavanjem polaznika prije nastavnog rada
 2. slobodnim razgovorom o obrazovanju
 3. analizom strukture polaznika i njihovog obrazovanja
 4. preliminarnim tekstovima općeg obrazovanja
 5. preliminarnim tekstovima poznavanja struke - zanimanja
 6. analizom uputa dobivenih od organizatora i OOUR
16. Ostvarujete li kao nastavnik dovoljno sve mogućnosti da radnik u obrazovanju uz rad dobije one sadržaje zbog kojih je uključen u proces obrazovanja uz rad?
1. ostvarujem uglavnom
 2. ostvarujem djelomično
 3. ne ostvarujem

17. Ako ne ostvarujete, koji je tome uzrok?
1. nemam dovoljno uvida u potrebu ovog obrazovanja
 2. ne poznajem situaciju u radnim organizacijama
 3. nisam u mogućnosti upoznati struktur polaznika
 4. preobilnost nastavnih sadržaja
 5. nedovoljno andragoško znanje
18. Koriste li nastavna sredstva i pomagala u obrazovnom radu?
1. da, koristim dovoljno
 2. da, koristim malo
 3. ne koristim
 4. nema mogućnosti za korištenje
 5. ne želim koristiti
19. Koliko bi trebalo vremenski da traje proces obrazovanja odraslih uz rad na temelju njihovog radnog iskustva?
1. jednako kao u redovnim školama
 2. dulje nego u redovnim školama
 3. kraće nego u redovnim školama
 4. nemam određen stav
20. Što Vi mislite o obrazovanju uz rad?
1. smatram ga veoma povoljnim oblikom obrazovanja
 2. ono je efikasnije i jeftinije za društvo i OOUR
 3. ono je idealna prilika za one koji prije nisu mogli ići u školu
 4. ono je potrebno svakom bez obzira na školu
 5. ono je omiljeni oblik obrazovanja za radnike
 6. ono bi trebalo što više da bude vezano uz potrebu OOUR
 7. u njemu bi trebalo da bude više angažirano stručnjaka iz OOUR

21. Iznesite Vaše iskustvo o obrazovanju uz rad!

Hvala na sudjelovanju!

Prilog broj: 14

/U-RUK/

Anketni upitnik za rukovodioce osnovnih organizacija udruženog rada materijalne proizvodnje

I OPĆI PODACI

1. Naziv radne organizacije:
1. Mjesto:
3. Prezime i ime rukovodioca:
4. Funkcija u OOUR ili RO:
5. Školska sprema:
 - a) VKV
 - b) SSS
 - c) VŠS
6. Radno iskustvo:
 1. do 3 godine
 2. od 3 - 10 godina
 3. više od 10 godina

II

7. Ima li vaša OOUR plan obrazovanja kadrova uz rad?
 1. ima
 2. nema
8. Da li ste vi pohađali koji oblik obrazovanja uz rad?
 1. da
 2. ne
9. Organizira li vaša OOUR obrazovanje zaposlenih uz rad?
 1. da
 2. ne

10. Da li je obrazovanje zaposlenih uz rad kod vaših polaznika ostvarilo svoj cilj i namjenu?
1. da
 2. ne
11. Što bi po Vašem mišljenju i zapažanju trebala učiniti vaša OOUR u cilju poboljšanja kvalifikacione strukture zaposlenih?
1. zaposliti više mladih školovanih radnika
 2. organizirati i uputiti radnike koji nemaju potrebne kvalifikacije na obrazovanje uz rad
 3. organizirati sistemsko praćenje i usavršavanje radnika bez obzira na kvalifikaciju i radno iskustvo
12. Neki radnici imaju velike poteškoće u praktičnom radu na svojim radnim mjestima. Što je tome po vašem mišljenju glavni izrok?
1. ne završena odgovarajuća škola
 2. nedostatak općeg obrazovanja
 3. nedostatak stručnog obrazovanja
 4. nedovoljno radno iskustvo
 5. neki drugi razlog
13. Kakve su sadašnje mogućnosti za daljnje obrazovanje ili usavršavanje uz rad u vašoj OOUR?
1. velike
 2. osrednje
 3. male
14. Koji je razlog ili koja okolnost od presudne važnosti da se radnik upisao u proces obrazovanja uz rad?
1. potreba diplome srednje škole
 2. izgledi za bolje radno mjesto
 3. zbog egzistencijalne ugroženosti
 4. zbog većeg osobnog dohotka
 5. zbog promjene procesa proizvodnje

6. porodični razlozi
 7. postizanje višeg društvenog ugleda
 8. da bi dostigao svoje drugove
 9. da bi dobio rukovodeće mjesto
15. Odobrava li vaša OOUR svakom radniku obrazovanje uz rad?
1. da
 2. ne
16. Koji je glavni uvjet za zaključivanje radnika u proces obrazovanja uz rad?
1. potreba radnog procesa
 2. radno iskustvo
 3. starosna dob
 4. interes i želja radnika
17. Kakvu pomoć pružate radniku koji se obrazuje uz rad?
1. u snižavanju troškova obrazovanja
 2. nabavljamo potrebne knjige i priručnike,
 3. oslobađamo ih dopunskih obaveza na radnom mjestu
 4. odobravamo dopust za ispite
 5. odobravamo rad u pogonu na realizaciji stručno-praktičnog dijela programa
 6. ne pružamo nikakvu pomoć
18. Kakva su Vaša zapažanja kada usporedite rezultate radnika, koji su se različito obrazovali za radno mjesto! Najbolje rezultate postižu?
1. radnici koji su se osposobljavali na radnom mjestu
 2. radnici koji su završili obrazovanje uz rad
 3. radnici koji su završili redovno obrazovanje za kvalificiranog radnika
19. U čemu se očituje doprinos radnika obrazovanim uz rad?
1. brže shvaćaju radni zadatak
 2. tačnije ovladavaju radnim operacijama
 3. manje greše pri radu

4. kvalitetnije rade
5. postižu veću produktivnost u radu
6. pokazuju veći interes za rad
7. marljiviji su i savjesniji u radu
8. manje izostaju sa radnog mjesta

20. Kakvo je vaše iskustvo o funkciji obrazovanja uz rad?

1. smatram ga veoma povoljnim
2. ono je efikasnije i jeftinije za OOUR i društvo u cjelini
3. ono je idealna prilika za one koji prije nisu mogli ići u školu
4. ono suviše angažira radnika, tako da ne može zadovoljiti na radnom mjestu
5. školovanje treba završiti u mladosti prije stupanja na posao
6. ono bi trebalo biti stalan oblik obrazovanja za sve radnike bez obzira na iskustvo

21. Sudjeluju li vaši stručnjaci u procesu obrazovanja uz rad kod vaših radnika?

1. da, obavezno
2. da, povremeno
3. mi to ne zahtjevamo
4. ne

22. Gdje se vrši proces obrazovanja uz rad?

1. u prostorijama OOUR
2. u Centru usmjerenog obrazovanja
3. u radničkim sveučilištima

23. Tko izrađuje program obrazovanja radnika uz rad za vaše radnike?

1. sama radna odnosno OOUR
2. OOUR i Centar usmjerenog obrazovanja
3. Samoupravna interesna zajednica
4. sam Centar usmjerenog obrazovanja
5. netko drugi

24. Što je za vas radno iskustvo?

25. Navedite svoja zapažanja o funkciji obrazovanja uz rad na temelju vašeg iskustva?

Hvala na suradnji!

Prilog broj 15.

RADNO ISKUSTVO POLAZNIKA I RAZLOZI UKLJUČIVANJA U OBRAZOVNI PROCES

Radno iskustvo	Razlozi uključivanja u obrazovanju uz rad									
	Potreba diplome		Bolje radno mjesto		Zaštita radnog mjesta		Veći osobni dohod.		Promj. procesa proizvod.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ukupno	159	16,3	98	10,1	43	4,4	199	20,4	74	7,6
do 2 god.	5	9,8	3	5,9	4	7,8	12	23,5	5	9,8
od 2-5 god.	32	16,3	21	10,7	4	2,0	55	28,1	14	7,1
od 6-10 god.	58	20,1	27	9,3	14	4,8	56	19,4	16	5,5
od 11-15 god.	49	13,2	38	10,2	17	4,6	67	18,0	35	9,4
od 16-20 god.	7	15,9	5	11,4	2	4,5	6	13,6	3	6,8
od 21 i više g.	8	34,8	4	17,4	2	8,7	3	13,0	1	4,3

n a s t a v a k

Radno iskustvo	Porodični razl.		Društveni ugled		Dostizanje drugova		Rukovodeće mjesto		Nešto drugo	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ukupno	101	10,4	148	15,2	96	9,8	38	3,9	19	1,9
do 2 god.	4	7,8	8	15,7	81	5,7	2	3,9	-	-
od 2-5 god.	17	8,7	29	14,8	19	9,7	4	2,0	1	0,5
od 6-10 god.	28	9,7	46	15,9	25	8,7	11	3,8	8	2,8
od 11-15 god.	44	11,8	53	14,2	39	10,5	20	5,4	10	2,7
od 16-20 god.	7	15,9	9	20,5	4	9,1	1	2,3	-	-
od 21 i više g.	1	4,3	3	13,0	1	4,3	0	-	-	-

χ^2 (H-i kvadrat) = 150.5090

C (koeficijent kontingencije) = 0,9849

ZNAČAJNOST NA NIVOU 0,01 = 16,81

ZNAČAJNOST NA NIVOU 0,05 = 12,59

Prilog broj 16.

RADNO ISKUSTVO NASTAVNIKA I RAZLOZI UKLJUČIVANJA U OBRAZOVNI PROCES UZ RAD

Radno iskustvo	Razlozi uključivanja u obrazovanje uz rad									
	Potreba diplome		Bolje rad. mjesto		Zaštita rad. mjes.		Veći O.D.		Promjena proc. proizv.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ukupno	33	27,5	27	22,5	54	45,0	38	31,7	73	60,8
do 2 god.	9	32,1	7	25,0	9	32,1	11	39,3	18	64,3
od 2-5 god.	11	26,8	8	19,5	23	56,1	9	22,0	23	68,3
od 5-10 god.	11	27,5	10	25,0	18	45,0	13	32,5	23	57,5
od 10-20 god.	2	18,2	2	18,2	4	36,4	5	45,5	4	36,4

n a s t a v a k

Radno iskustvo	Razlozi uključivanja u obrazovanje uz rad									
	Porodič. razlozi		Društ. ugled		Dost. drugova		Rukov. mjesto		Nešto drugo	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ukupno	50	41,7	50	41,7	38	31,7	12	10,0	-	-
do 2 god.	12	42,9	12	42,9	9	32,1	2	7,1	-	-
od 2-5 god.	16	39,0	15	36,6	13	31,7	6	14,6	-	-
od 5-10 god.	15	37,5	17	42,5	14	35,0	3	7,5	-	-
od 10-20 god.	7	63,6	6	54,5	2	18,2	1	9,1	-	-

$$\chi^2 \text{ (Hi-kvadrat)} = 94.7510$$

$$C \text{ (koeficijent kontingencije)} = 0,6884$$

$$\text{Značajnost na nivou } 0,01 = 13,28$$

$$\text{Značajnost na nivou } 0,05 = 9,49$$

Prilog broj 17.

RADNO ISKUSTVO RUKOVODILACA I RAZLOZI UKLJUČIVANJA U OBRAZOVNI PROCES UZ RAD

Radno iskustvo	Razlozi uključivanja u obrazovanje uz rad									
	Potrebna diploma		Bolje rad. mjesto		Zaštita rad. mjest.		Veći O.D.		Promjena proc.proiz.	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ukupno	21	23,1	11	12,1	2	2,2	5	5,5	21	23,1
do 3 god.	8	23,6	4	14,3	-	-	4	14,3	4	14,3
od 3-10 god.	10	21,3	7	14,9	2	4,3	1	2,1	13	27,7
više od 10 god.	3	18,8	-	-	-	-	-	-	4	25,0

n a s t a v a k

Radno iskustvo	Razlozi uključivanja u obrazovanje uz rad									
	Porodični razlozi		Društveni ugled		Dostignuće drugova		Rukov.mjesto		Nešto drugo	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ukupno	11	12,1	8	8,8	10	11,0	2	2,2	-	-
do 3 god.	3	10,7	2	7,1	2	7,1	1	3,6	-	-
od 3-10 god.	4	8,5	3	6,4	6	12,8	1	2,1	-	-
više od 10 god.	4	25,0	3	18,8	2	12,5	-	-	-	-

χ^2 (Hi-kvadrat) = 48.0528

C (koeficijent kontingencije) = 0.8528

Značajnost na nivou 0,01 = 26,30

Značajnost na nivou 0,05 = 32,00

Prilog broj:18

Starosna dob polaznika obrazovnog procesa i mogućnost korištenja iskustava u obrazovnom procesu

Dob ispitanika	Koristi li vam vaše radno iskustvo u procesu obrazovanja?			
	DA, koristi		NE koristi dovoljno	
U k u p n o:	505	51,8%	470	48,2%
do 25 god.	181	35,8%	177	37,7%
od 25-35 god.	246	48,7%	230	48,9%
od 36-50 god.	63	12,5%	43	9,1%
više od 50 god.	15	3,0%	20	4,3%

Značajnost na nivou 0,01 = 11,35

Značajnost na nivou 0,05 = 7,82

$$\chi^2 \text{ (Hi kvadrat) } = 3,8189$$

$$C \text{ (koeficijent kontingencije) } = 0,855$$

Prilog broj: 19

Utjecaj školske spreme ispitanika na mogućnost korištenja radnog iskustva u procesu obrazovanja uz rad

Školska sprema	Koristi li vam vaše radno iskustvo u procesu obrazovanja?			
	DA		NE DOVOLJNO	
U k u p n o:	505	51,8%	470	48,2%
Nepotpuna osnovna škola	23	27,7%	38	72,3%
Potpuna osnovna škola	52	46,8%	59	53,2%
Škola za KV radnike	365	53,4%	319	46,6%
Škola za VKV radnike	21	65,7%	25	34,3%
Srednja škola	44	69,3%	29	30,7%

Značajnost na nivou 0,01 = 13,28

Značajnost na nivou 0,05 = 9,49

χ^2 (Hi kvadrat) = 29,4093

C (koeficijent kontingencije) = 0,7299

Prilog broj: 20.

RADNO ISKUSTVO POLAZNIKA I NAČINI NJEGOVA KORIŠTENJA

Radno iskustvo	U čemu se manifestira korištenje vašeg radnog iskustva tokom obrazovanja uz rad?											
	Odnos nastavnika i polaznika		Povezivanje teorije i prakse		Participacija i dobrovoljna suradnja		Prilagodba programa		Grupni i individ. rad		Dinamičnost rada	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Ukupno:	267	27,4	201	20,6	133	13,7	50	5,1	233	23,9	90	9,2
do 2 godine	14	24,0	16	32,0	7	14,0	-	-	10	20,0	3	6,0
od 2-5 god.	49	25,0	37	18,9	32	16,3	12	6,1	53	27,0	13	6,6
od 6-10 god.	80	27,7	57	19,7	38	13,5	15	5,2	70	24,2	28	9,7
od 11-15 god.	102	27,4	81	21,8	46	12,4	19	5,1	80	21,5	44	11,8
od 16-20 god.	14	31,8	5	11,4	6	13,6	2	4,5	15	34,1	2	4,5
više od 21 god.	8	34,8	5	21,7	3	13,0	2	8,7	5	21,7	-	-

χ^2 (Hi kvadrat) = 63,780

C (koeficijent kontingencije) = 0,7660

Značajnost na nivou 0,01 = 44,31

Značajnost na nivou 0,05 = 37,65

Prilog broj: 21

Odnos radnog iskustva polaznika i njihovog doprinosa procesu rada

Radno iskustvo	Koliko vam obrazovanje uz rad koristi u procesu rada?					
	Vrlo mnogo		Mnogo		Malo	
	N	%	N	%	N	%
U k u p n o:	420	43,0	414	42,5	141	14,5
do 2 godine	16	31,4	27	52,9	8	15,7
od 2-5 god.	80	40,8	87	44,4	29	14,8
od 6-10 god.	123	42,6	125	43,3	31	14,2
od 11-15 god.	179	48,1	138	37,1	55	14,8
od 16-20 god.	18	48,9	22	50,0	4	17,4
više od 21 god.	4	17,4	15	45,0	4	9,4

Značajnost na nivou 0,01 = 23,21

Značajnost na nivou 0,05 = 18,31

χ^2 (Hi kvadrat) = 37.5238

C (koeficijent kontingencije) = 0,8714

Prilog broj: 22

RADNO ISKUSTVO RUKOVODILACA I DOPRINOS OBRAZOVANJA RADU

Radno iskustvo	U čemu se očituje doprinos radnika obrazovani uz rad							
	Varijable odgovorne u %							
	1	2	3	4	5	6	7	8
do 3 godine	26,4	25,3	28,6	23,1	26,4	18,7	24,2	16,5
od 3-10 godina	37,4	41,8	47,3	37,4	44,0	31,9	34,1	28,6
više od 10 god.	14,3	16,5	14,3	13,2	15,4	7,7	12,1	9,9

Hi-kvadrat: 121.7388

C (koeficijent kontingencije) = 0,5672

Značajnost na nivou 0,01 = 29,14

Značajnost na nivou 0,05 = 23,69

Prilog broj: 23

Načini obrazovanja	Brže shvaća zadatak		Tačno ovladava operac.		Manje griješi	
	N	%	N	%	N	%
U k u p n o	71	78,0	76	83,5	82	90,1
Na radnom mjestu	20	22,0	20	22,0	23	25,3
Obrazovanje uz rad	38	41,8	45	49,5	48	52,7
Redovno obrazovanje	13	14,3	11	12,1	11	12,1

Hi kvadrat = 98.4689

C (koeficijent kontingencije) = 0.7977

Kvalitetnije radi		Postižu veću produktiv.		Pokazuje veći interes		Marljivoji su i savjes.		Više pomažu radnicima.	
N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
67	73,6	78	85,7	53	58,0	64	70,3	50	54,9
19	20,9	22	24,2	11	12,1	19	20,9	13	14,3
36	39,6	46	50,5	34	37,4	34	37,4	30	33,0
12	13,2	10	11,0	8	8,8	11	12,1	7	7,7

Značajnost na nivou 0,01 = 32,00

Značajnost na nivou 0,05 = 26,30

Prilog broj: 24

RADNO ISKUSTVO RUKOVODILACA I NAČIN OBRAZOVANJA I RADA

Radno iskustvo	Doprinos radnika radu prema načinu obrazovanja		
	Osposobljavanje na radnom mjestu %	Obrazovanje uz rad %	Klasično obrazovanje %
do 3 godine	21,4	57,1	21,4
od 3-10 godina	25,5	57,4	17,0
više od 10 godina	37,5	62,5	-

Hi-kvadrat: 94.2922

C (koeficijent kontingencije) = 0,5876

Značajnost na nivou 0,01 = 13,28

Značajnost na nivou 0,05 = 9,49

Prilog broj: 25

ODNOS RADNOG ISKUSTVA POLAZNIKA I STAVOVA PREMA
OBRAZOVANJU UZ RAD

Radno iskustvo	Mišljenje prema obrazovanju uz rad						
	Varijable odgovora u %						
	1	2	3	4	5	6	7
do 2 godine	52,9	15,7	3,9	5,9	13,7	2,0	5,9
od 2-5 godina	40,9	25,0	4,1	3,6	16,8	3,6	2,0
od 6-10 godina	35,0	20,4	4,8	3,8	16,6	3,5	5,9
od 11-15 godina	34,2	21,4	6,5	2,7	16,2	4,6	2,4
od 16-20 godina	42,3	22,2	6,8	2,3	20,6	2,3	4,5
više od 21. godine	30,4	21,7	4,3	17,4	21,7	0,0	4,3

χ^2 (Hi kvadrat) = 95,0803

C (koeficijent korelacije) = 9,9192

Značajnost na nivou 0,01 = 50,89

Značajnost na nivou 0,05 = 43,77